

984

תפלה למשה

(מקוצי)

או

תולדות התפילין וקורותיהן

מיום נוסדו ע"י הסנהדרין דיבנה (800—3790 לבר"ע למסב"י
=40—30 למסח"נ עד ימות רבינו משה מקוצי (1335=4996)
אשר על ידו החלו להתפשט בישראל

יאת

מיכאל לוי ראדקינסזאהן

המו"ל

"הקול", "קול לעם" "והמאסף".

פה פרעסבורג שנת תרמ"ג לפ"ק.

נדפס בדפוס של דוד לאווי ואברהם בן דוד אלקא לאי.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 984.

מחיר הספר הזה על נייר פשוט 5 מארק. להשיגו רק אצל המחבר
כי לא נמצא בקאמיסיאן אצל שום מו"ס לעת עתה.
מחיר הספר "מצת מצודה" 75 פפּעננג, 40 קרייצער, 35 קאָפּ. רוסיש.
בפאָסטמארקין מכל המדינות.
החפץ לתת ידו (או לבא במאמרים) על מ"ע "התלמוד והשולחן ערוך"
יפנה בהקדם האפשרי אל המחבר, ויושלח לו הפראָגראַמם —
החפץ לשלוח דמי קדימה בעד הספר "על ישראל ועל רבנן" שיופיע
בקרוב, יחול לו 25 קאָפּ. ממחיר הקצוב.
העתקת המחברת "מצת מצודה" בשפת אנגליה עם הוספה ועם העתקת
תוכני הענינים מספרנו הזה, החלה בבית הדפוס פה לאנדאן, ובירח הבא
תצא א"ה כלול בהדרה לא תאחר. ומחירה יהיה 50 קאָפּ. רוסיש או מארק
אחר.

תפלה למשה
(מקוצי)

Ursprung und Entwicklung

des

Phylacterien-Ritus bei den Juden.

Von

M. L. Rodkinsohn,

s. Z. Redacteur des „Hakol“ etc.

PRESSBURG, 1883.

Druck von Löwy & Alkalay, Pressburg.

Im Selbstverlage des Verfassers.

תפלה למשה

(מקוצי)

או

תולדות התפילין וקורותיהן

מיום נוסדו ע"י הסנהדרין דיבנה (800—3790 לברי"ע למסב"י = 40—30 למסה"נ
עד ימות רבינו משה מקוצי (1335—4996) אשר על ידו החלו להתפשט בישראל

מאת

מיכאל לוי ראדקינסזאהן

המחיל

"הקול", "קול לעם" "דהמאסף".

פה פרעסבורג שנת תרמ"ג לפ"ק.

נדפס בדפוס של דוד לאווי ואברהם בן דוד אלקאלאי.

נחלק לשלשה חלקים :

חלק החוקי יבואר בו הדינים וההלכות שבתפלין עם הארבע שיטות וצורותיהן מעמיהן ומקור מוצאן, ופרקיו שבעה.

חלק המעשי או (תולדות התפלין) יבואר בו מתי נתקנו התפלין ומאיה סיבה, מי ומי הניחן, ומתי החלו להתפשט בעם ופרקיו שמונה —

חלק העיוני יבואר בו מקור השמות „מוטפת“ „ותפלין“ מקור מוצאם, עפ"י שמת התלמוד והכמי זמנינו, בקרת חקירות ועיונים בדבר הכתות שהיו המסובכים להמצאת התפלין — מראה מקומות, ופירושי ההגדות שעל התפלין וכו' ופרקיו עשרה.

לכר „הפתיחה“ שנחלקה גם היא לשלשה פתחים המבארים את תוכני המצוה הזאת והחרדה שחררו חז"ל עליה בצדק ער שהפליאו לגדור בה יתר מכל המצות האמורות ושאינן אמורות בתורה —

תוכני הענינים

שבאו במספרי-רומי (ראמישע ציפערן).

	1 הקדשת הספר אל כבוד הרב הגביר החכם פיינבערג
V—VIII	מקאניגסבערג הי"ו . . . . .
IX—X	2 מכתב הרה"ג פראפ. דר. ר' משה לאצארוס מברלין
X—XI	3 מכתב הרה"ג דר. ר' שלמה ראבין מווען . . . . .
	4 מכתב הרה"ג דר. ר' ישראל מיכל ראבינאוויטץ מפאריו
XII—XIII	עם הערות המחבר כעין הקדמה לגוף הספר
	5 מכתב הרה"ג דר. ר' ידידיה קליין הרב מעלבינג, ועתה
XIV	בשטאקהאלם . . . . .
	6 פסק דינו של החכם הרב ריב"א דר. קאמינער במקום
XV—XVII	הקדמה . . . . .
XVIII—XX	7 תוכן הענינים מגוף הספר . . . . .
XXI—XXIV	8 תיקונים הערות והוספות . . . . .

להשיג הספר הזה מאת המחבר :

43. Scawfell street, Hackney Road,
London.

אל כבוד

האדון הנכבד

הרב הגביר ר' שלמה בהרב הגביר ר' ישראל ז"ל פיינבערג הי"ו

בקאניגסבערג פרייסען.

טוב ומשיב לרבים. אוהב עמו ומקיר ספרות ישראל

מוקדש ומוגש הספר הזה

מאת

מכבדו ומקירו בערכו הרם

המחבר.

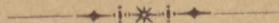
Sr. Hochwohlgeboren dem Herrn

Salomon Feinberg

Firma: **J. S. Feinberg's Nachfolger**
in Königsberg, Pr.

in aller Hochachtung ergebenst
gewidmet vom

Verfasser.

אלופי הנכבד מטיבי ואיש חסדי מאד נעלה!

לא לך, אדוני, לא לך תוסף מנחתי זאת, שאני מגיש לך בכלי טהור, כבוד ותהלה אף לא לשכך תתן פאר והדר כי תהלתך בקהל עמך גוי אחד המרובע (מתנגדים, חסידים, משכילים והולכי קדימה), ובפיות אורחי ארצותך (רוסיא ואשכנז). בשפתי בני עוני הנאנחים הנרכאים והנרדפים על צואריהם, תתברך, ובפי באי באש ובמים (נשרפים ונמבעים חזון מאד נפרץ בשנה הזאת) תתרום, בלשון אלמנות ויתומים (אשר אב רחמן הנך להם): תתהלל, ובקרב ישרים עולי-ימים (המבקרים בתי ספר הגבוהים על השבונך) תתקדש, ובעט סופרים נבונים תתחסד —. כולם מודים ואומרים: כי לב טהור חנך ויצרך, בינה יתורה נתן לך ורוח נדיבה עד להפליא סמכתך, ובצדק תקרא בפי כל אלה "פאר דורך" ומה תתן לך אפוא ומה תוסף, מנחתי זאת? אבל אם לך אקדיש את ספרי הוזה, אם כך בחרתי כי יתנוסס שמך הטהור בראש ספרי, עשיתי זאת אך למעני, רק למען השקט כמעט המית לבבי, למען שכך מעט רגשי נפשי ולמען הרגיע מעט את רוחי, אשר כולם כאחד, יהמו, יסערו ויתרוצצו להאציל ברכתם ותורתם המלאה לך על כל גדותם —. כי הפלאת חסדך אז כאשר קם עלי נוכל מלשני בסתר נשען על שפל אנשים מלשני בגלוי להכותני בלשון רמיה בעיר נכריה בעת היותי על דרכי ובאין מכיר לי, קמת אתה, אדון ומושיע, לאלפי ישראל, ברוח נדבתך להושיעני, לא אך בערובת אלף הכסף אשר הנחת בטובך לעירבון בעד ישרי ותם לבבי כ"א גם בעצמך ובכבודך יגעת בבית ראשי הממשלה בעירך להשיג מידם את התעודות המעידות ישרי, בהונך ובאונך שלחת מכתבים ושעלגראממען לנאמן ביתך בקאוונא ולי, אני עבדך —, עד כי הוצאתני ממצולה, ולולא חסדך כי עתה עברו ימים, ואולי גם ירחים חלפו עדי בחנוני וראו צדקתי — ואז הייתי אני וביתי והקול בכל רע, וחסדך זה שלא היה הראשון גם לא האחרון מעת החלותי להוציא את הקול בעירך לא למען תשולם גמול ולא למען הנחיל כבוד עשיתי, ואך ברוחך הנדיבה אשר תתנוסס כך יתר על בני גילך, ובמה אפוא אשלם תודות לך? —

מה אשיב לך כעל כל תגמולך עלי, במה אפיק את מאויי לבבי להביע לך רגשת נפשי אחת מני אלף על כל הטוב אשר עשית עמדי, ומה אעשה כי לא ימוש שמך מנגד עיני כאשר לא משזכרך מקרב לבי? אם לא בענדי את שמך הטוב יטרות לראש ספרי, אם לא בהקרישי לך מערכי לבבי שפתי והגיוני אשר עמלתי מפתחי ורבותי בספר הזה!

ואני בערכי לך את המנחה הזאת לתודה, לא אך את רצוני אעשה, כי גם את רצון בני גילי אסירי-תודה לך כמוני שאם אמנם רבים המה, אבל גם ידם קצרה להם לשלם לך כעל תגמולך עליהם —.

ולכן, אלופי הנעלה, תערב לפניך מנחתי זאת, קבל אותה ברצון, האר פניך הטהורים אליה, ותנה מקום לה בבית גנויך: כי מלב טהור המלא לך אהבה על כל גדותיו! מוקטרה ומוגשה לך —.

ואני תפלה: יאריך ה' ימך בטוב, שנותיך בנעימים, יוסף לך אושר ועושר, כבוד גדולה ותפארת, וכבוד ביתך שהוא לך למורשה, יתנוסס לשם, לברכה ולתפארת עד העולם לתפארתך ותפארת בני עמך —. ויהי רצון כי יוצאי חלציד יהיו כמך — אמן.

עבדך המוקיר שמך ומברך זכרך

המחבר.

לונדון, ר"ה לאילנות תרמ"ג.

Prof. Dr. M. Lazarus.

Berlin, N. W. Königsplatz 5

den 21/1 1883.

Mein lieber Herr Rodkinssohn!

Es thut mir herzlich leid, dass ich Sie solange auf eine Antwort habe warten lassen, warten lassen müssen. Sie machen sich keine Vorstellung davon, wie sehr ich belastet bin. Es fehlte mir schlechterdings die Zeit, Etwas von Ihren Abhandlungen zu lesen. Jetzt aber, nachdem ich wenigstens flüchtige Kenntniss davon genommen und besonders „מצת מצודה“ angesehen habe, will ich nicht länger warten Ihnen wenigstens vorläufig zu sagen: ich ehre Ihr Bestreben aufs Höchste und schätze Ihre Gelehrsamkeit eben so sehr wie Ihre Kunst der hebräischen Darstellung. Ob wir aber auf dem von Ihnen vorgeschlagenen Wege zum gewünschten Ziele kommen können, ist mir leider zweifelhaft. Ein שר״ע auf Commando der Regierung wird schwerlich seine Anhänger finden; unsere Frommen werden sich als אגוסים*) betrachten und den רמ״א und den אדם ח״י heimlich festhalten, als wären sie משיני משה.

Wenn es aber gelänge eine freie Umwandlung der Ansichten herbeizuführen, wenn Ihre Schriften und neben und nach Ihnen noch viele solcher Schriften die Ueberzeugung herbeibrächten, dass man zum Talmud zurück muss und zurück darf, dann wäre Etwas zu hoffen.

Was Sie über den Schaden sagen, denn die ganz unnöthigen auch bei der Bereitung der מצה und eigentlich bei allen מצות uns

---

(*) לוא ידע הפראָפּעסאר הנכבד את תכונת הרבנים וההמון ברוסיא כמוני כי עתה לא הפין בעצתי, ישנם בין הרבנים חכמים ונבונים אשר חפצם הפנימי ותאם עם חפצנו, אבל יראים המה לנלות מחשבתם מן לבם אל פיהם. מפני המקנאים — וההמון אם אך ישמע שהשולחן ערוך נוסד עפ״י התלמוד יקבלנו בשתי ידיו — רבנים רבים ברוסיא יאמרו: „כי בדרך אשר סלל לפניהם משה רע״ה ילכו — שאך בכאו לפני ה' קרן אור פניו והסיר את המסה מעל פניו, אך בכאו לדבר אל בני ישראל יתן על פניו מסוה — ואם אך יצוו להם להסיר את המסה, או יעשו זאת בכל חפץ לבכם — ודל״.

zugefügt haben, unterschreibe ich vollkommen. Auch in diesem Punkte gilt es unaufhörlich auf unsere Genossen zu wirken, dass sie sich besinnen und Vernunft annehmen.

Wenn aber auch unsere Meinungen hie und da verschieden sind: im Ganzen finde ich Ihre Arbeit als eine sehr verdienstliche, hochachtbare und wünsche Ihnen vom Herzen den besten Erfolg! **ישר כחך!**

Ihr verehrungsvoll ergebenste

Lazarus,

ווי ען, זאת חנוכה תרמ"ג.

ידידי הרב החכם רמ"ל ראָדקינסזאָהן!

בימים האלה נשלחו לי מבית הרפוס בפרעשבורג ששה קונטרסים המכילים שני החלקים הראשונים (החקו והמעשי) מספרך „תפלה למשה“ על התפלין. קראתי בהם ואמרת **ישר כחך** וחילך לאוריתא, כי ספר יפה נעים ומועיל כתבת הפעם, בקשת ומצאת לך קרן זווית בתורה, מקצוע פנוי ומקום רחב ידים להתגדר בו, שרה אשר לא אָבד עד היום בקהל אלפי סופרי עמנו.

ועתה הרשני נא להשמיעך בזה רעיונים ועירים אחרים אשר רחפו ברוחי

מדי הגיתי בספרך:

(א) הן דרשת וחקרת בטוב טעם ודעת ובמיטב הגיון הבקרת אחר מקור יסוד ושרש התפלין, מדוע לא התעוררת לחפש מה היה נכתב בתפלין הקדמונים⁽¹⁾, כי ארבע הפרשיות הנמצאות בתפלין שלנו הוא בודאי נימוס מאוחר כן בתפלין וכן במוזוה, כאשר לא יתכן שתהיה הפרשה בעצמה שנאמר בה וקשרתם וכתבתם והיה לך לאות וגו' חומר התפלין והמוזוה, כי וקשרתם וכתבתם והיו לטוטפות וגו' קאי כמו והיו הדברים האלה וגו' ושגגת ודברת וגו' על הדברים והמצות על תורת ה' ועל יציאת מצרים שנזכר מקורם בתורה שם, משל למה הדבר דומה לרופא שכתב רעצעפט לחולה וצוהו לשתות אותו ג'פ ביום, והלך החולה ובשל את הרעצעפט בעצמו ושתה או בלע אותו⁽²⁾.)

⁽¹⁾ בדבר הפילקטריאן הישנה דברנו רבות בספרנו הזה, ותלמוד ספורש הוא (עירובין): הברכות והקמיעות אע"פ שיש בהן אותיות ומענות הרבה שבתורה אין מצילין אותן מפני הדליקה. ואין ספק שבזמנים המאוחרים היינו מימות עזרא ואילך לקחו מסוקי התורה וכתבו אותם בפילקטריאן אשר נשתנו אח"כ לשם תפלין —

⁽²⁾ כדברים האלה אמר גם ריה"ש במאמרו תפילין החלוק V.

(ב) בספר "תשובה מן השמים" על שאלות חלומות מר' יעקב ממרויש נמצא במקום אחר ששאל: מה לעשות לאותן שאינם מדרקקים במצות תפלין? והשיבו לו מן השמים: הנח להם לישראל מוטב שיהיו שונגים ואל יהיו מוידים⁽³⁾ הספר הזה אינו כעת לפני, רק זכרוננו העירני עליו.

(ג) בדבר מנהג החסידים לשתות י"ש בעוד שהתפלין בראשם יכול גם אני להעיד ממה שראיתי בעיני. ולא בלבד ששותים י"ש^(*) אלא שאוכלים לביבות אחר הי"ש של תקון ותפלין בראשם. ומסופר כי פעם אחת בא כפרי לעיר ונכנס להתפלל בבית כנסת החסידים וראה אותם מעוטפים בטליתים ותפלין על ראשם כמלאכים, והם אוכלים ושותים כבני אדם, מיד הלך הכפרי אל ביתו והתעמף בציצית והניח תפלין וישב על השלחן לאכול פת של שחרית. והיה היום יבא אורח אל ביתו בבקר וימצאהו אוכל ושותה בטלית ותפלין ויחרד האיש ויאמר אל הכפרי, מה זה תעשה וחמאת לאלהים! ויען הכפרי ויאמר נהג אני מנהג החסידים. ובאמור לו האורח כי החסידים אוכלים ושותים רק בתפלין של רבנו תם (מעם) השיב הכפרי: אם בטעם תליא מילתא, אני טועם בתפלין שלי הטעם בעצמו שהם טועמים בתפלין שלהם — ולא בלבד ששותין החסידים בתפלין בראשם, אלא ששותין י"ש בבתי התפלין העשויים מפח ברזל לבן, כמו שראיתי בעיני שיירא של החסידים אחר שהתפללו בשדה והיה להם בקבוק י"ש בלי צנצנת ושתו את הי"ש בבתי התפלין —.

אברך שתזכה עוד לחבר ספר גדול על תולדות וקורות העבודה זו תפלה בישראל ובארם⁽⁴⁾.

והנני מוקירך

Dr. S. RUBIN.

(3) ראה בפרק שו"ת מן השמים בספרנו זה בחלק העיוני ותמצא לשונה של התשובה הזו והיא ציצית. והפלא לראות שם עוד שאלה אחת, על המשחיתים פאת זקנם ומניחים חוט אחר ע"פ הפאות ואח"כ מעבירין המספרים על אותו חוט ונעשה כאלו השחיתו הכל בתער" והשיבו לו מן השמים, הטבת לשאול והנח להם לישראל ואע"פ שהיא עברה חמורה, שכבר נעשית להם כהיתר" עכ"ל. והר"י הג"ל מקובל גדול היה והמקובלים מחמירים מאד בהשחתת הזקן וכמדרשה לי שמענשים במיתה על שתי שערות מהזקן אבל לא יכול לשחות כנגד הזרם והתור להם אע"פ שהיא עברה גדולה. (* אויבך בזה בדעתי בספרי, מחולות המות" צד 80 לאמר: בארץ הודו אצל שבט אחד קדמוני המכונה סאנטהאלס המנהג שכל בעבורותיהם לאלהיהם נעשו רק עיי כהנים שכורים מיון ושכר (ונראה שנהגו עמים כזה כבר בימי משה ע"כ אסרה התורה בעונש מיתה על כהנים נכנסים שתווי יין למקדש והמיו עכ"ז באמרם בליקוש ראובני: תרי ענייני דלא מתיישבי כהדא וינא ופלחן שמוא) ודומה אל המאבאק המעושן אצל הרבה ארצות עמי אמעריקא הפראים בעבודתם לאלהיהם בבתי תפלתם, וכן עושים החסידים בבתי תפלה שלהם, והיה להם עשן קטורת המאבאק לריח ניחוח תחת קטורת הלבונה בבתי תפלות הקאטוליקים. שיהי.

(4) בחבורי "על ישראל ועל רבנן" שאקוה להוציא לאור בקרב, דברנו גם מענין הזה בארוכה.

המחבר.

Paris, 29. Januar.

ארון נכבד! קבלתי ספרו היקר ("מצת מצוה ועלילת דם") ואביע לו תשואת חן ע"ז. גם צדקת מאד לומר כי לא על פי התלמוד אנו חיים כעת* (ומוב היה לדעת כל החרושים אשר נתחדשו מעת חתימת התלמוד אבל מסופק אנכי אם יצליח בחפצו אשר יאמר בספרו על אודות תיקון הדת. — גם אעיר אותו כי בשני מקומות טעה לפי דעתי:

* הגני נותן מקום למכתב החכם הזה בראש ספרו אם כי בתחלתו נשלח לי פריוואטום, מפני שני טעמים. והמה: א) להראות לקוראים הישרים בלבבותם את ההבדל הרב בין הקוראים בספר ע"מ לדעתו ולהבינו, ובין קוראיו ע"מ לקנתר ולהטיל בוקי סריקי בהמחבר. — פה ימצא הקורא שני חכמים מפורסמים משתי מדינות שונות אשר קראו והבינו במחברתי, מצת מצוה" והבינו את כוננו הרצויה ומטרתו בחבורי שהוא רק לשוב אל התלמוד. שלא על פיו אנו חיים בעת הזאת, הראשון הפרס. לאצארום מסכים ע"ז בפה מלא ואמר כי אך אז יש תקוה, אם נשוב אל התלמוד, והשני הוא בעל המכתב הזה המעתיק את התלמוד ללשון צרפת אם כי איננו חפץ להתעסק בתיקון הדת (כאשר יכתוב לי במכתבו השני מיום הראשון בחו"ל) מפני שלדעתו לא יועיל אך יזיק בפירוד הלכות, אך קרא והבין את מטרתו בחבורי (שבאמת איננה סתומה) והסכים לזה בפה מלא, ולדעתו טוב היה לפרש את כל החרושים אשר נתחדשו מעת חתימת התלמוד. — ומה ישתומם הקורא את ספרו להבינו ולדעתו, בקראו את דבריו בעל המידה Nr. 4 שנה זו שהוא הביא תמצית חקרתי ודרושתו במחברת הזאת ענין אחר שלא עלה על דעתי, וכן את דבריו סופר אחר בהצפירה Nr. 3 ש"פ (2) שיביא תמצית דברי מחברתי דבר הבל ממש שנגעתי בו כלאחר יד, והמעורר רק צחוק לוא היה כן, תמצית דברי מחברתי" — אבל הקוראים הנכבדים האחרונים לא קראו את מחברתי להבין ולהבונן, אך לקנתר ולהלל — (3), ולכן הוציאו משפט מעוקל —. כי יקרה בעיני הוראת המעתיק את התלמוד ללשון צרפת אשר למד את התלמוד בעומק הדגיון להבינו ללמוד וללמד, שלא על פי התלמוד אנו חיים כעת, יקרה בעיני ההוראה הזאת אם כי הבל יודעים אותה (לפי דבריו במכתבו השני אלי), מפני שאך זאת היא תכלית ומטרת שני הספרים האלו שהוצאתי בחורף הזה, וכן הספרים המוכנים בידי להוציאם אורה, וגם המ"ע. התלמוד והשולחן ערוך" (אשר אקוה בעלמא ובזמן קרוב להוציאם עוד טרם יתרבו חותמיו) שהוא רק להראות בראיות ברורות לעיני בני עמי ולעיני העמים הנאורים שאינם משונאי בני שם, כי לוא היינו חיים ע"פ התלמוד, כאשר יבינהו ההוגים בו והמבינים אותה, כי עתה לא הודו כל מקום לשונאי בני שם להעליל עליה ועל התלמוד, אשר בעת האחרונה השמע שמו בחורף ומגורף בכל המדינות מפיות שונאי בני שם: ומניני התלמוד

(1) לדעתי אין לנו גם מצוה אחת בכל המצות מעשיות אשר נתנה עפ"י התלמוד, כי גם בקדושת השבת נהמיר כבוד שלא צוה התלמוד, ונקל מאד כחה שאמר הוא —. (2) הספר הזה יכתוב אלו מן 28 העבר כרכים האלה: "דבר ספר הגני אישנה פה מה שכתבתי אודותיו בהצפירה", אם אמנם גם אנכי אינני מן הממורין ויפה קילא אחת בעיני מטאח סארת חומרות לא ואשמר את באשיות המצות ע"י נכרים חסד לחכמינו ועלילת הדם" (כאלו אני האמנתי כזה). אך בהצפירה במכתבו צד 20 מצאתי אחרת . . . ובדבר השו"ע אמר: "השו"ע הישן אבד כבר כחו וקדושתו (1) וכן כחש כחו דמי החיים הוא המתקן (ריפורמטור) היותר גדול וכבר אחריל (1) כל מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל — ע"ל. אשר מצאתי אחרת לא אשמתי הסופר הוא גם לא אשמתי המו"ל הנכבד שאיננו עוסק במלאכתו בעת מפני וקנתר (יארך ה' ימיו) והאשמר את משמרת מלאכתו ידוע הוא לחכמינו ולמנהיג לדבר מומני —. אבל ראה אתה ההמון, כי אלה אשר לא יחפצו בתקן הדת, אלה אשר יועקו וירועו עליו, המה אלה אשר אין להם כל דה, או מאלה אשר הכתוב בשו"ע וגם בתלמוד לא יפריע להם כלל לעשות כל מה שלבם חפץ. אך לא יעוררו כלבם גם זיק המלה על ההמון האסור בכחיו ואיננו יכול גם לנוע. האם לא שחוק מדאיב נפש הוא לשמוע שהשו"ע כבר אבד כחו בעת שבבל הדפוסים ודפוסו עוד פרושים וחומרות עליו ויש להם מהלכז וההמון העני ישלם בעדם מרס תמצית! — (2) להמיר על בקרתו בליון 4 השיבותי בקצרה אבל בטוב טעם, נהגה ובכבוד, והראתי לו משונתי בכל דבריו, אבל עוד לא ארע אם יתן מקום לדבריו ר"ל אם יעשה את חובתו חובת מו"ל נאמן למלאכתו ולקראתי או לא —. אך אם כה או כן, יראה הקוראים את דבריו בספרו, על ישראל ועל רבני" אשר יופיע בקרב איהו.

(א) לנכרי תשך שלא קבלו ז' מצות בני נח והיה לו לעיין בהעתקתי חלק שלישי והוא מס' בבא מציעא כי ימצא שם פירוש אחר.
 (ב) שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו ימצא פרוש אחר בהעתקתי למס' סנהדרין וגם בחלק חמישי להעתקתי. ירדו
 Dr. Rabbinowitz.

מבני עמנו ושלא מבני עמנו מעטים המה, ולא יצאו י"ח אפילו במקצת, — ואין להאשיםם בעכו"ז כי לא בספר אחד ולא מפי איש אחד תצא ההגנה הזאת שלימה בכל פרטיה וקדוניה. — להגנה שלימה וראויה על כל ענפי התלמוד ההלכות והאגדות, בראיות נכונות וברורות לסתום פיות דברי שקר, נצרכה אגודה שלימה מחכמים ונבונים שיתעסקו בזה ביחוד, ובהכנות הנצרכות לזה, וכל זמן שלא תהיה אגודה כזאת, לא תהיה ידיו על העליונה, וכל זמן שלא תהיה ידיו על העליונה כברור ולבון נמור כי התלמוד שהוא תורתנו שבע"פ נקיה מכל החבלים ההוות והעלילות אשר שמו עלינו מגדנו, לא נוכל לקנות על הטבת מצבנו בשום מדינה, — לא תועיל לנו קולנאוציות פלשתינא, ולא הגלות לארץ החדשה. כל זמן שלא יהיה לאל ידיו להראות לעיני כל העמים והשרים את יפיה של הדת שלנו, את נקייתה וטהרתה מכל הויות והבלים, ואיסורה שהיא אוסרת עלינו כל מידה שאינה נכונה, אינן יכולות הממשלות הנאורות, והשרים היושבים ראשונה במלכות (שאם גם אינם משונאי ב"ש מלאים המה דעות קדומות) לעזור לנו בגלוי וברצון חזק, ואך אז כאשר נגלה את פני הלוט מעל פני התלמוד, אך אז כאשר יהיה בכחנו להראות ישרנו וצדקנו גלוי לכל העמים כשמן הצף על פני המים, אך אז יש תקוה שאם אמנם לא יתמו הטאים שונאי בני שם מן הארץ ומקנאים קנאת התאודה והכסף לא יכלו מן העולם, אבל הממשלות תנונה עלינו בגלוי לטובת עצמן. . . . אם אך יהיה להן על מה לסמוך . . .

חולת זאת נעשה טובה גדולה להמוני העני והמרוכא ההולך בעינים עצומות אחרי מוריו ומאשריו אשר עורו את עיניו ויושיבוהו בעלטה, והוא לא ידע כי לא תורת התלמוד הקדושה לו שמה עליו את הכבלים אשר לא יוכל להניע בהם ידיו ורגליו, כ"א תורת הרבנים אשר ברו אותה מלבם, ואם אך נפקח את עיניו יראה אור חדש וישתדל להושיע לעצמו ואז יקל לו רב יתר מאשר נדמה, ללחום בעד קיומו. — וכבר דברתי מזה בספרי הקטן, מצת מצוה בארוכה אם כי לא יצאתי עוד ידי חובתי. וספרי הקטן הזה אשר אך כירח ימים יצא לאור ועוד לא נתפשט בקרב אחבי במספר רב, הראה לי לדעת עד כמה קלעתי אל המטרה, שגם פה בעיר לאנדאן אשר הארתרכסי מושלת, וההיפאקריטום נדרשת מבית לבית ומחצר לחצר ביד חזקה ובזרוע נטויה, מפני שהיא עומדת בראש כל העסקים (ביונעס). — הנה נחלה מחברתי הקטנה אודבים רבים נכבדים מאד אלה אשר לא קייתי. ואם אמנם מוכרחים המה לשום לע"ע סתר פנים לדאבון נפשם, אבל יבא יום ויראו את לבכם גלוי ויעמדו לעזרת אחיהם בגלוי ולא בסתר. — ולכן חזק לבי ואספתי את כל כחתי לכלי הבט על כל שונאי ומנדי הרבים, החותרים חתירה בסתר ובגלוי להבאיש ריחי ומקרשים לזה כל האמצעים. בשתי יק ה אעבור על פני כל מחרפי, בעיני בוז אביש עליהם אם גם יציצו מעיר כעשב הארץ ולא אענה לחורפי דברי וחצי דבר, עד אשר יראו שונאי כי לטובת אחי בני עמי הקרים לי, כונתי — יראו ויבושו . . .

אסיים את הערתי זאת, בתפלה: כי ישמור ה' אותי מאוהבי אשר בשפתו חלקות ישתדלון להקטין את ערך מחברותי למען הסתיתן מעיני העם, כאשר עשו כבר רבים ממכה"ע — ומשונאי אשמור את עצמי. אבל לאוהבי אמת ורודפי טוב אבשר כי מצאתי תרופה גם לזאת ובקרב תצא העתקת ספרי הקטן מצת מצוה בלשון המדינה ואז אקוה כי ימצאון בין חכמי העמים העומדים בראש הפרעססע להגיד נחיצתו בלשונם, ויעוררו בזה כי יתפשט גם בעברית — ויעשה את פעולתו. — הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, כעתירת

Elbing, 13/2 1883.

Gehrtester Herr!

Ihre Vermuthung, dass ich in Folge meiner Berufung nach Stokholm, Ihre geehrten Zeilen nicht beantwortet habe, bestätigt sich. Dazu kommt noch, dass ich Ihren Wunsch gar nicht erfüllen konnte, denn die wenigen Abzüge, die mir zu Gebote standen, habe ich längst verschenkt und nur mit grosser Mühe konnte es mir gelingen, — erst diese Tage — ein Exemplar aufzutreiben. Für Ihr „מצת מצודה“ danke ich herzlichst. Die erste Mussestunde soll der Lektüre dieser Arbeit gewidmet sein. Mit Spannung sehe ich Ihrer Arbeit über תפלין entgegen. „מקום להתגדר“ habe ich Ihnen in Fülle gelassen. Ursprünglich hatte ich die Absicht etwas Grösseres zu bieten, denn von meinen Materialien habe ich nur einen geringen Stoff verarbeitet. So wäre es sehr dankenswerth über die Symbolik der תפלין zu schreiben, von den alten Mystikern bis auf den neueren Hirsch herab. Sie kennen wohl H's. Choreb oder „Chaub“? Desgl. Karo's מקור חיים? Zusammengestellt ist auch Manches in Jak. Luzattos „כפתר ופרח“ bei den „תפלין דמארי עלמא“. Ausserdem habe ich ein פירוש zu מס' תפלין ed. Kirchheim verfasst. Aus diesem führe ich Folgendes an. Gleich im Anfange finden Sie die schwere Stelle: „האומר בא על בני שהוא מתבעת“ וכ' Ed. Krotoschin corrigire ich: „האומר בא וקרא פסוק זה על בני שהוא מתבעת“ וכ' Ed. Adler N. T. Vers. Syr. Der von Adler angeführte Codex ist später von Miviscalchen in Rom edirt worden. Augenblicklich kann ich den Titel nicht genau angeben. Im Uebrigen ist das, was ich über אמרתהן sage falsch, denn Thatsache bleibt, dass אמרת', Saum, Franse bedeutet. Vrgl. Sie noch Abulw. Ed. Neubauer 57 und 220. Wie der Syre aber dazu kam das Wort für תפלין zu gebrauchen, mag er verantworten*).

Ich muss schliessen, weil ich sehr beschäftigt bin. Mit bestem Grusse
Ihr ergebenster

Klein.

(* המכתב הזה הניע לידי ביחד עם הקארקטור השניה לשערי ספרי הוה, ומצאתי עוד מקום פגום להדפיסו מפני נחיצת דבריו להמאמר „בא על פני“ שבמס' תפלין אשר כבר העתקתי בפנים הספר, והם נכונים בלי כל ספק, וכן נחוצים דבריו בדבר מלת אמרתהן — ולכן הדפסתיו כמו שהוא כולו. מבלי שאול את מי הרב בעל המכתב ע"ז כי השעה החוקה ואקוה כי לא ישא עלי עון. ועל יתר דבריו הר"ח הזה אדבר בס' במקום אחר א"ה, אחרי רואי הכתוב בספרים שהוזכר הרב שלא ראיתם עד הנה. — המהבר

מפסק דינו של הרב החכם המפורסם ריב"א דר. קאמינער. במקום הקדמה.

לא לחזק ולא להרוס אחת מן הדעות האלו באתי פה. כונת מאמרי הוא להראות על סגולה יקרה אחת הנמצאת בתורתנו, או בלומדיה, והיא: כי דברי התורה הנאמרים באמת יכולו בקרבם לפי דעת שלומי אמוני ישראל ראשי היסודות של כל שטה ושטה העתידות להתחדש בהמשך הזמנים והדורות, והוא הוא המכוון במאמר הידוע „אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש“ אפילו תלמיד ולא רב אם אך התלמיד הזה אך „תלמיד ותיק“ כלומר לומר תורה לשמה ולשם האמת — זה חלק יעקב ממעל ונחלת ישראל בתורתנו.

„תמצית דברי הוא כי אלהינו, אלהי ישראל, הוא אלהי חופש החקירה וחיירות הדעת“* ואנחנו עם בני ישראל הרבקים באלהינו זה, אנחנו חיים „בלנו היום! אנחנו חיים, ותורתנו חיה בנו! ובזכות ובכח הגדול הזה של חופש החקירה נחיה עוד כימי עולם כי נוכל להיות ביחד עם כל העמים השונים ודעות השונות בכל הזמנים השונים כי אנחנו חיים תמיד עם העת החיה. — כל הפורש מן היסוד הזה, מן חירות החקירה, — הוא פורש מן החיים „חיי עם ישראל! כל האומר ארדוף את חברי בעבור כי חפשי בדעותי הוא, או אמסור עליו למלכות בעבור כי דעותי לא כדעותי, האיש האומר כן — אין לו חלק באלהי ישראל! לא לנו הוא! האיש הזה, כי אם לצרינו! ובחומר הרין „הזה אין חלק בין שטה לשטה ובין כטה לכתה. האיש האומר, ארדוף את החסיד „בעבור כי הוא מאמין בהבל — הוא רשע! האיש האומר ארדוף את המשכיל „בעבור כי אפיקורוס הוא — הוא רשע! תהיה הדעה הזאת אמת או שקר, תהיה „האמונה הזאת טובה או רעה — הכל שוה! הדין דין אמת: אין רודפין כל איש „בעבור דעותיו וכל הרודף את חברו בעבור שטתו בדעות ואמונות — יצא מכלל ישראל. — הלא זאת היתה חטאת כל הגוים הפראים בימי „הבינים! המה הרגו עם את עם, שרפו איש את רעהו בעבור הבדל דתיהם „ודקדוקי אמונותיהם. לאל קנא הזה, למולך של אי-סבלנות, שרפו כל מועדי אל „ובמחמדי אדם בארץ! נהרי נחלי דמי אבותינו נשפכו כמים, אלף אלפי נשמות „ישראל עלו על המוקד, על קדוש שמנו, על חופש אמונתנו כי „מותר לרדוף את „איש, בעבור כי, לדעת, הוא סר מדרך האמת“ — זאת היא תורת הפאפיומוס „הצמאה לדם אדם, אשר החזיקה אסורה בכבליה את איירופא כלה יותר מאלף „שנה ואשר הסבה את גלגל ההסמוריה אחרנית עשר מעלות ועד היום הזה לא „הטהרנו ממנה ואם לא תוכל לשוף אותנו ראש, היא, כנחש, תשופנו עקב. מכבן „של תורת הפאפיומוס הזה יצאה הבת הארורה — האינקוויזיציאן! כי מה היתה „האינקוויזיציאן? מנקודת ראות שלה היא לא היתה שופכת דמי נקיים, היא לא

(* חכם אחד בקראו את הפסק דין הזה אמר: „תלמוד מפורש הוא חרות על הלוחות אל תקרי חיות אלא חירות“ וד"ל ודפח"ה ושפ"ה. המחבר.

"היתה רשעה בעיני עצמה, אדרבא! היא קראה את עצמה "האינקוויזיאן הקדושה"
 "כי היא האמינה באמונה שלמה, כי בזה אשר תשרוף אלפי אנשים בעבור כי טעו
 באמונתם בזה היא מקרבת עולות נרצות, לאלהי אמונתה, אשר אך הוא לברו הוא
 "אלהי האמת. המה רדפו את היהודים — בצדק לפי דעתם! כי המה חשבו
 "את האמונה הישראלית לשקר גמור. וזה היה ברור בעיניהם, ברור בלי שום ספק,
 "לכן רצו לעקור את ישראל ואת אמונתם מן העולם, בכדי לתקן את העולם
 "במלכות הקאטאליזציוניזם ואם נאמר כי רשאים אנחנו לרדוף שום איש אך בעבור
 "זאת כי נודע בברור גמול כי דעותיו — המה נשחתות ונפסדות — הרי אנו
 "אינקוויזטורים גמורים! כן נודע מרברי הימים כי מלך ספרד פיליפ השני אשר היה
 "אדוק באמונתו בכל נפשו ובכל מאודו, בכל פעם ופעם כאשר הלך לראות את
 "שרפת הללי האינקוויזיאן על האומא-דא-פע, בכל פעם ופעם כצאתו מביתו, הכין
 "את לבבו לעבודת אלהיו זאת, לעשות המצוה הגדולה הזאת בכונה, לשם האמונה.
 "בך היתה תפלתו "גלוי וידוע לפניך אלהי! כי לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא
 "אצא היום לשרוף אנשים חיים, אך לכבודך ולכבוד האמונה הקאטאלית, האמתית
 "היחידה בכל העולם, לכבודה אשרוף את יצוריך, לבער את החוחים הסובבים את
 "השושנה העליונה, את האמונה הקאטאלית, והנני שורף את האנשים האלו לשם
 "יחוד כל העולם כולו באמונה הקאטאלית אמן." בלבו הוא היה הצדיק, והיהודים
 "הנשרפים — הרשעים! כי בזה לא היה בלבו שום חשש ספק כי האמונה
 "הישראלית היא שקר ואפיקורסות גמורה ומורידין אותה ולא מעלין. ולכן בשרפו
 "את היהודים, הוא, לדעתו, עשה רצון קונו, ונחת רוה ליוצרו. ועתה שואל אני
 "אותך, קורא יקר זה פיליפ השני הצדיק בעיניו — האם הוא צדיק גם בעיניך
 "היום? "תלילה!" שומע אני את קולך מדבר מתוך האש הבווערת בלבך על הרצח
 "אשר עשו באבותך. "תלילה! הוא היה שופך דם נקיים" והאמת אתך קורא נכבד!
 "כי לא לאדם המשפט על הדעה ועל האמונה לא לו המשפט
 "לרדוף את אחיו בעבור אמת וחקירה. כי אין לו לאדם סמן
 "מובהק (קריטעריום בלעזי) של האמת. האדם יראה אך לעינים! אלף שנים
 "כיום אחד, טעו כל חכמי העולם וחשבו כי שמת אריסטוטלוס היא אמתית והלכו
 "אחריה כבהמה בבקעה, עד אשר קם בעקאן הגדול, וירם את מטהו, את מטה
 "שכלו אשר היה חקוק עליו השם הגדול "נסיון" וירם את מטהו זה ויך בו את כל
 "שמת אריסטוטלוס ותהפך להבל! וכן להפך: יש דעות רבות אשר היו נחשבות
 "לשקר אלפי שנים ובימינו עלו על מדרגת האמת. למשל הדעה, כי הארץ תסוב במעגל
 "והשמש עומדת נאמרה עוד מאחד של חכמי יון, אבל לא נתקבלה אז מחכמי
 "זמננו והיתה מונחת בקרן זווית יותר מב' אלפים שנה בין גל גדול של אמונות
 "הבל והשערות שקריות, עד שקם קופערניקוס ויוציאה מאפלה לאורה, וישם את
 "האמת על ראשה וימליכה תחת שמת פטאלאמעאוס אשר מתה ונתבטלה מן
 "העולם. ואם בחכמות הלמודיות כך, אשר יוכל לבוא עליהם האות והמופת, אם
 "בחכמות הנקראות ודאיות. (עווידענטע בלעזי) אם גם בהם אין לנו עד היום
 "קריטעריום ברור של אמת בחכמות הפלסופיות ובחכמות הפוליטיקות, על אחת
 "כמה וכמה שאין לנו על מה שנסמך, ולא נוכל להחליט בברור כי הדעה הזאת

„היא אמת גמורה, ורעותה — היא שקר גמור, ואפילו כל העולם יאמר לך „הדעה הזאת היא שקר, משחתה בה“ אל תאמין אך בעצמך ובשכלך תחקור ולא תסמוך על אחרים. כי כבר מעשה שהיה כך היה כי כל העולם בו טעה. כן בימי הבינים ככה פעמים חשבו כי אמונת ישראל היא כלה שקר והבל, הרומאים הקדמונים „האמינו בודאי גמור כי אמונת הנוצרים הוא כלה שקר ועבודת אלילים טובה ואמתית יותר ממנה. ואנחנו היום כלנו יודעים ומאמינים את ההפך מזה, ומוכרחים אנחנו לאמר כי אז כל העולם טעה. — אשר היה אז — יוכל היות גם עתה! כי טבע האדם, טבע לבו, טבע שכלו לא נשתנה. ובצדק יאמר האשכנזי „איררען זיך — איזט מענשליך.“

(הקול שנה רביעית N. 4—5 במאמרו „הנכבד עין ארו ואוב“).

„אנחנו עם בני ישראל, עם אשר בחר לו ד' לשאת את דגל הסבלנות (מאלעראנגן בלע"ז) בתוך מלחמות ההסטוריה, בתוך מלחמות ד' בעמלק מדור דור. אנחנו אשר על דגל-אומתנו כתוב „כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ד' אלהינו“ אנחנו אשר בכל ימי האפלה של ההסטוריה שלנו, לא שפכנו טפה אחת של דם אדם על דברי אמונה ודת, אשר מלחמות-אמונה (רעליגיאנסקריגע) אין בכל דברי ימינו; אנחנו ישראל אשר את בנינו ואת נפשינו נתנו להרג, ואת דגל המאלעראנגן לא עזבנו ולא השלכנו מידנו הנפצעה והנחלשה אנחנו עם נדיבי אלהי אברהם, אנחנו צריכין עוד יותר להזהר מלרדוף, או לתת יד לפושעים אחרים לרדוף, שום איש — יהיה מי שיהיה, בעד אמונתו ודעותיו — תהיינה מה שתהיינה. כל מצוה שנתנו ב"י את נפשם עליה נתקימה בידם ואיזה היא המצוה אשר נתנו ב"י את נפשם עליה, יותר מעל מצות הסבלנות וחופש הדעה? הן עד עתה כאשר כבר הונח לנו מעט, גם עתה מכף רגל ועד ראש אין בנו מתום, מן המכות אשר הכונו אז בעד אמונתנו ותורתנו במשך זמן „של אלפים שנה רצופים. או! מי מנה חללי בת עמנו אשר נשפכו דמם על קדוש „אמונתנו? . . . ולכן המצוה הזאת, הסבלנות וחופש האמונה והדעה, נתקימה „בידינו ישראל, בכל פרטיה ודקדוקיה ודריגות טובות, זמניות ונצחיות, היתלויות בה. כל איש אשר לב יהודי לו, יהיה חסיד, מתנגד או משכיל — הכל שוה! אם יהודי אמתי הוא, תועבה לו לראות איך ירדפו את איש בעד דעתו ואמונתו, המצוה „ואהבתם את הנרדף כי נרדפים הייתם בארץ אויביכם כל הימים“ זאת המצוה הגדולה — באש וברם היא כתובה על קירות לב כל איש ואיש „מישראל, זאת המצוה, הוא „הרבור האחד עשרה“ אשר שמענוהו מפי הגבורה של ההיסטוריה! מפי הגבורה הזאת אשר נראתה אלינו בנלות המר, נראתה לנו „בקולות וברקים וענן כבוד . . . וכל העם, במשך אלפים שנה, היו „רואים את הקולות ואת הלפידים ואת כבשן האש (אומא-דא-ע) פנים בפנים „דברה ההסטוריה עמנו מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף לאמור „אל תרדוף את רעך בעבור אמונתו ודעתו כי אתם ידעתם את „נפש הנרדף!“ ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה „ונשמע“ — (שם צד 61 תחילת מאמרו מליין וסוסר.)

תוכן הענינים.

פתיחה.

ימי הבית השני בין כל הכתות שהיו אז בישראל. צד 7—9

פתח שלישי. ראשי הכתות שהיה להן מלחמה עם הפרושים בימי הבית השני. מבטן של כל הכתות על התפלין ופירושן הכתובים שבתורה. חז"ל חררו שלא תתגשם ושלא תתאלל המצוה הזאת בחיצוניותה ולכן לא חששו לפרש אותה בפנימיותה. המחלוקות נתרבו בה מימות האחרונים מפני שהקהל לא הניחה. המקובלים תלו בה תלי תלים של סודות והזיות, ותלך אצלם מדרגא לדרגא. אחרי שמה האנקוויזיציה משטרה בארץ החזיקו ביותר במצות תפלין שהיתה רפויה בידם כל הימים. הסיבה שעוררה את המחבר לחבר את הספר הזה, חלקי הספר, והטעם שנקרא בשם: תפלה למשה". צד 9—16

פתח ראשון. מצות תפלין: אחת שהיא שתיים, שתיים שהן ארבע, ארבע שהן שש. המחלוקת שבה אינן בתלמוד להיפוך מכל המצות. חז"ל הפליאו לנדור במצוה הזאת בפנימיותה וחיצוניותה, והמה בעצמם רק סמכה אקרא. מה הוא הדבר אשר הכריח את חז"ל לתקנם? לא רק מעשי המצות היו רפויות בידם כ"א ההלכות בעצמן. מתי התחיל מנהג העולם כרש"י ומקורו. טעם מספיק על עצם החרדה שחררו חז"ל על התפלין. צד 1—7

פתח שני. מצות עבודת הקרבנות היא פרט שיצאה מן הכלל ללמד על כל המצות. ביאור הכתובים והיו לך לאות ונוי. טעם שנאמר בס' הראשונה לזכרון ובשניה לטוטפת. ביאור הפסוקים המדברים בתפלין במשנה תורה. לא נמצא כל זכר לתפלין עד סוף

חלק החקי.

פרק ה. שיטת המקובלים בתפלין שהמה הקדישו כל הארבע דעות. שעשאון לפועלי פעולות בעולמות עליונים. שהתפלין הנהוגים בין העם שיזן בההגדה שנפלה בימה מעל קבר יחזקאל.

צד 35—33

פרק ו. לא נמצא בתלמוד מלת חייב על תפלין. מעשה דרמי בר תמרי. לימודי מורי הדת בלי כל חקירה ובקור. אסור הנחת תפלין עפ"י שו"ע להמון העם ועולי-ימים. אסור הנחת בדרך בעגלת מסלת הברזל. אסור הנחתן להמצטער. ההטון והרכנות התפלין. בזמן הזה הגן אבן פינה ויסוד להריסת הדת.

צד 47—35

פרק ז. שלש עשרה עקרים הפטורים מתפלין עפ"י דיני השולחן ערוך. ההלכות החמורות בתפלין רב יתר מבס"ת. ההלכות הסותרות וא"ו. שר' אליעזר הגדול בעל המאמר וראו כל עמי הארץ כו' אלו תפלין שבראש, לא הגיח בעצמו תפלין מעולם. צד 47—50

פרק א. ביאור המשנה חמש טטפות. ברכת להניח תפלין ולא לקשור טטפות. טעם מנינין לשתיים במנין המצות. מקור השם טטפות ותפלין. צד 20—17

פרק ב. כמה הלכות למ"מ נמצאו על התפלין בשני התלמודים. שכולן נאמרו מפי אחרוני האמוראים. שבימי חכמי המשנה היו צורתן ותכונתן שוות לקמיעות. שבימי האמוראים נתפשטו התפלין יותר והחלו לקחת רשות להניחם. צד 23—20

פרק ג. ביאור המאמר כיצד סדרן. שיטות החולקים בסידורן. ציורן בשתיים של יד וארבע של ראש. על מה סמך העולם את מנהגו להניח תפלין של ימין הקורא. צד 28—23

פרק ד. התפלין הנמצאים בזמן הזה מקורם מבס"ג. שפעם אחת נתקנו התפלין בימי הבית השני. צורת התפלין שהיו בימי האמוראים. צורתן בימי הגאונים. התפלין שדנו עליהם רש"י ור"ת. שהכתוב בשו"ע סי' ל"ד הוא העתקה ממ"ע כ"ו בהסמ"ג. צד 28—33

חלק המעשי.

פרק ה. מצב התפלן בימי הגאונים. מימות ענן ושאלו מיסרו כת הקראית החלו השאלות להגאונים אם מותר להניח תפלן מי שאיננו מן הגדולים. שאלות ותשובות הגאונים. הגאונים השיבו לשואליהם שיש חיוב במצות התפלן אבל לא השתדלו להנהיג אותה בעם. שכל הקהל בזמן הגאונים לא הניח תפלן. צד 75—72

פרק ו. בעל הלכות גדולות והר"ף דעתם בתפלן שיהיו לימין המניח. עדותן של ר"ת והר"י מפריש שבימיהם לא הניחו תפלן כלל. דעת מהר"ק שהמברך עליהן עובר על לא תשא את שם אלהיך לשוא. ההגדה שהר"ת אמר למשה רע"ה שטעה ואינו מבין מה שכתב בתורתו. צד 80—75

פרק ז. השקפה קטנה על שתי מאות שנים האחרונות לאלף החמישי. חבור האלפסי והרמב"ם והשנות הראב"ד. רוח הקודש ומראות כחלום שהשתמשו בהם הרבנים האחרונים, עדותו של הסמ"ג שגלה על דבריהם באמת ותמים. צד 83—80

פרק ח. התפלן שאנו מניחים תלויים ועומדים רק ברוח פי הסמ"ג. העתקת לשון הסמ"ג ממ"ע ג' ואהבת. הר"מ מקוצי מצא את בני דורו בכל הארצות שלא נהגו בשלש מצות תפלן יוציאת ומוזהה ועל התפלן הרבה להוכיח ולהזהיר את העם. הוא היה הממצוא הראשון להתירם גם לרשעים וללבושם רק בעת התפלה. חכמים רבים שהיו בזמננו ואחריו לא היה רוחם נוהג מזה הערה, מאירת נתיב ועוד הערות. צד 88—88

פרק א. השם תפלן לא נראה ולא נשמע עד סוף ימי הבית השני. העתקת השבעים והתרגומים את השם טטפת. בימי רבן יוחנן ב"ז קבלו צורה חדשה ונתן להם שם חדש. זכר לדבר מהנאמר בברית חדשה. גם המתקשקש יודה שחילופי השמות נעשו בטעות הזאת מאיזה סיבה נעלמה. צד 55—51

פרק ב. צורות התפלן או הטטפות בזמן חכמי המשנה היו דומות לקמיעות. פירוש המשנה סכנה ואין בה מצוה. פירוש מצאן צבתים או כרובות שקאי על הקמיעות. שלא הניחום או רק אחדים מהתנאים. שנתקנו מחדש בימי האמוראים. שנמצאו או מלגלים ומערערים על מצות תפלן. שהמצוה הזאת מופלגת מן שארי המצות בהלכותיה ובאגדותיה. צד 60—56

פרק ג. השקפה קטנה על שלש מצות: "תפלן יוציאת ומוזהה" על הכתוב הרבות שהיו בימי חז"ל שמרגונים, צדוקים, אסיום וישועים. השקפותיהן של אלו על כל המצות הללו. תכונת הפילקטריא לפ"ד דר. מא-טערי. ביאור מלת "בית אונקלי" שבמשנה מנילה פרק ד'. צד 66—60

פרק ד. חז"ל מצאו עצמם מסובכים בדבר שלש מצות הללו, לציצית ומוזהה אמרו חובת מנא וחובת בית, ואת התפלן תקנו בחשאי ושילבשום בצנעה. מפני התורה המשיחית, נתרבו ההלכות בתפלן ושין של תפלן נשתנה לדי ראשים. אך מעטים מהאמוראים הניחו תפלן, וגם אלה לפרקים לא בכל יום. וכשנתרבו הרמאים פסקו לגמרי להניח תפלן. טעם הנון מפני מה הניח ר' יוחנן תפלן רק בפסח. צד 71—66

חלק העיוני.

ט"ס בדברי רע"ב בבלת, בכתפי" שצריך להיות קַפְפָּתָא". שגם בימי רב יוסף נשמר השם "טוטפת" להקמיע שעל המצה. שדעתן של החכמים: האמבורג, פרוינטהאל, קנאבל והרבה חכמים כמוהם, אינן מתנגדות לדעת האבן עזרא. החרס שהעלה ספר "ידידה" בהשערותו שהשם "תפלן" הוא מיונית — Theos-philos.

צד 103—97

פרק א. מכתבים מחכמי הזמן שבאו בהקול מענין התפלן שהם כעין הקדמה לפרקים הבאים. ביאור למאמר חז"ל (ברכות טז:) איזהו עם הארץ, הודאת רבני זמנינו: פסה, בכתב ובשתיקה. שבימי חז"ל היתה נתינת רשות להניח תפלן סימן חשיבות גדולה, והמקבל רשות היה שמה. צד 97—89

פרק ב. דעת החכמים שטיינטהאל וראב"ן כביאור השמות "טוטפות ותפלן"

פרק ג. לעמי הארצים בימי חז"ל היו להם קמיעות אחרות בשם "קשרי מוכסין". בקרת על מאמר הח' קליין טוטפות על פי הקבלה. ביאור מלת "אמרתהון" בבה"ח בתרגום הסורי. עקילם ואונקלוס שניהם קבלו את תרגומם מפי חז"ל, הראשון תרגם עפ"י דעתם את הכתובים בדרך המליצה כפשוטם, והשני תרגם עפ"י דעתם בדרך ההלכה. שכל חכמי המשנה פרשו את הכתובים בדרך המליצה. בדבר תרגום השמרונים. מה שהשמרונים מושחים את מצחיהם וחושמם בדם קרבן פסח, הוא לא מפני שסומכים על הכתובים, כ"א כמנהג החסידים שמושחים את עיניהם בין הבדלה —.

צד 127—132

פרק ד. ראיות נכוחות מהתלמוד עצמו שבכל מקום שרצו חז"ל לקבוע הלכה שלא יהיו עליה מעדערים, אמרו שהיא הל"מ. תפלין של ר' חייא תפורות היו בחוטי שפתן. לשוננו של הקנה האומר על כל ההלכות שנאמרו בתפלין בשם הל"מ, שאינן, אלא שלא רצו ללות הסוד. התפלין נתקנו בסנהדרין דיבנה. כל ההלכות למ"מ שנאמרו בתפלין לא ידעון חכמי המשנה. ביאור המשנה אין בין ספרים לתפלין ומוזות. תפלין שקרא רבן גמליאל "חדשות" קרא אותן ר' יהודא "ישנות". — טעם הגון מפני מה לא רצו חז"ל בתפלין אדומות.

צד 104—112

פרק ה. מן המניין. שינוי מבטם של הראש והרמ"ע על השמושא רבה. בעל הפרו מגדים לא ידע רק משלש שיטות בתפלין. חמשה דברים בתפלין נשארו במחלוקת בלתי מוכרעת, ובשלשה המנהגים שונים עד היום. המחלוקת היא קנה המדה על קדמות הדבר וישנותו. התוספת על הנמרא הוא אוסף פירושים משנת 4927 עד 5060 לבר"ע. הרמ"א פסק להיפוך מהר"י קארו, מפני הקנקורנציה.

צד 137—132

פרק ו. ההגדות. ההגדות שבתפלין לא נאמרו אלא כנגד הישועים. רובי ההגדות נאמרו מהחכמים דבני מערבא ואין בהם כל זרות. ר' יוחנן גלה על מצות תפלין וקרא אותה מלה דלא מחוורא. ביאור כל ההגדות שבתפלין. ביאור ההגדה "מנין שהקב"ה מתפלל". ביאור מאח"ל שבעה מנורין לשמים שלא נאמרו אלא כנגד הישועים. ההגדות שבעל פה מעניני התפלין. צד 142—145

פרק ז. מהדורא בתרא. הערות מהרב הג' רח"א אפסענוריים. השגת המחבר עליהם. — מהדורא בתרא, הערות והוספות על פתיחת הספר. חקירה מעטה על קיום המצות בימי הבית הראשון. הוכחה חדשה מהרמב"ם הלכות תפלה, שהתפלין נתקנו בימי ר' דיבנה —. פירוש ברכת ולמלשינים עם גרמיותה השונות, בהבלעה. חתימת הספר. הערה בדבר בעל הקנה נגד החכם יעללינק.

צד 121—112

פרק ח. (שא לות ותשובות מן השמים!) מהתשובות שבאו מן השמים נראה שהעולם מניח תפלין שלא כדעת הקב"ה. שהשואל את השאלות לב"ד של מעלה לא הגיח תפלין בכל יום, ורק אולי

צד 145—152

תיקונים הוספות והערות.

צד שורה חסרון להמנות

פתיחה.

נגד	ונגד	7	1
המעשי	העיוני	3	הערה "
שיור התסר	שיעור	10	הערה 2
העיוני	החקי	הערה שם	" "
והם	בהם	18	3
מורה	מורה	25	" "
הששי וכן בהערה 17	החמישי	4	4
סעם אחת	סעמים אחדות	16	הערה "
אלא	אלה	25	12
אשים	אשיב	5	16

ועל התיקונים שבפתיחה עיין בפרק יוד מחלק העיוני במהדורא בתרא.

חלק החוקי.

מ"ד	מ"ז	11	17
תלמידו.	תלמיד תלמידו	3	הערה 18
דו	או	26	19
יש להוסיף ולשמירה מן המויקים	לאריכות ימים	30	" "
דלית של תסלין יוד של תסלין	דלית של תסלין יוד של תסלין	27	20
	כו' ורש"י כו'. כצ"ל.		
אחרוני	אחרוני	תוכן הענינים	" "
דף לה.	סי' ל"ז	1	הערה "
יש להוסיף ונס ברצועות התסלין.	תקנה	20	21
שהחמירו בהם בדור האמוראים.			
ואף	ואך	26	" "
העליטה הח' ריה'ש עיין צד 88.	נעלמה מעיני	2	בהערה "
שלוש סעמים במשנה, בתוספתא	שתי סעמים	4	הערה "
ובספרא ארבע סעמים בשם אבא שאול וראב"ע, ואולם בתסלין אך			
האמוראים לבדם אמרו כו' כצ"ל.			
זקופות או שוכבות ופעמים רבות	זקופים או שוכבים	2	22
נדפס לשון זכר על הפרשיות או התסלין ויקראם הקורא מנוקבות —	ומורשה	5	23
או מורשה.	קודם)	21	" "
(צ"ל) אחד מלת רבא)	כו'	9	26
כי	שהסופרים	14	" "
שהסופרים	העיוני	3	בהערה "
המעשי 79			

XXII

צד	שורה	חפיון	להמנות
27	בהערה 4	נחבטו	נתחבטו
28	תוכן הענינים 1	צורם	צורת.
29	2		הכלי הרביעי. יש להוסיף ובתוספתא כלים ב"ב פ"ד תפלה אימתי מקבלת טומאה משתגמר מלאכתה קיצעה אע"פ שהוא עתיד ליתן בה את הרצועה טמאה ואימתי שהרתה של יד משיתור שלש רוחות ושל ראש משיתור שלש רוחות ובין קציצה לחברתה, עכ"ל. ומתוספתא הזאת מבוואר מה שיש בו די להראות כי צורת תפלהם משונת היו מטה שהן בידינו היום —
32	הערה 13		רבן גמליאל המשנה
33	23	נתינו	נתנו
34	16	יודראו	יודרא
39	הערה 2	הש"מ	הש"ס
	הערה 8		לסברא, לסברתו. ויש להוסיף, חכם אחד שאלני מאין לי שהרמב"ם כתב בספרו, היר' נגד דעותיו הפנימיות? וע"ז תשובתי: שגם מלבד דעותיו הכולטות מן המורה שלו, יעיון הקורא היטב וימצא כי דעתו אינה מתאמת במקומות רבים בפירושו על המשניות ובספרו מ"ת, ומזה החלטתי דבר י.
40	25	הבהורים	הבחורים.
	19	שם מקומו	אינו בחלק העיוני כי השמטנו ידונו מפלפולים בלתי נחוצים מאסם מקום לע"ע.
	24	הרהך	הדרך.
	הערה 10		יש להוסיף, וכ"ז בתלמוד ירושלמי אבל בבבלי שהיו רחוקים מר"י במקום ובזמן עקמו עלינו את הרברים ואמרו שלא הניח רק בחורף, עי"ש.
41	4	וחשף	יחשף
	הערה 11	בח' המעשי.	בח' הזה צד 49.
44	8	גם לא הוא	גם הוא לא
45	19	תפלין הזאת יש להוסיף בין בספרי, על ישראל ועל רבנן	עוד מצות אחדות שעליהן ארכר
47	תוכן הענינים	מתפלתן	מתפלין.
	3	מראש הפרק לעיבוב	לערוב
49	11	ועיון	ועיון
	17	האמת לא	האמתלא
	הערה 3 שורה 4	ומפני	מפני
50	12		הלמ"ט יש להוסיף ראה בחלק העיוני ותמצא לשונו של הקנה על כל הלכות התפלין שאמר "שהנה רק בוסיו הסוד ולא הלמ"ט" —
חלק המעשי.			
52	4	נשקור	נשקור
	20	על אריך	בין עיך
53	1	חתמ"ח	גתמ"ט ערך 79 לספרי.
56	בהערה 1		דין חדש. יש לתקן דין שחדשו אותו האמוראים במרא בפירושם על המשנה שם: מתניתן בעושה כאנו" אבל המעיין היטב יראה כי האמוראים בעצמם הרנישו שאינם מבינים פירוש המשנה ועיון בחלק העיוני, צד 120.

צד	שורה	חסרון	להמנות
57	הערה 3	ר"ג ר"ג ויש להוסיף עיין בחלק העיוני במס' תפלין ועיין ירושלמי (סוכה פ"ד ה"א) שאומר א"ר לעזער מאן תנא אשה רבן גמליאל דתני טבי עבדו היה נותן תפלין ומכאן ר'איה שמאמר התוספתא אחד חרשות ואחד ישנות היה ר"ג ולא ר"מ.	
58	7	שיעור התפר	שיור התפר, ואינו שייך כלל לכאן.
59	21	אותהו	אייתהו
64	26	מאמינו	מאמינו
66	אחרונה	מלת "כי"	מיותרת.
"	הערה 1	יש להוסיף עי"ש בנמרא השקלו וטריא בהלכה זאת באורך ותמצא שהם בעצמם היו מסופקים בדבר —	
67	9	בחשאי י"ל ואולי מטעם זה אמר ר"א אינו צריך אלא והיו לה, לך ולא לאחרים לאות.	
68	15	הנלוונים.	י"ל ואחדים מהאמוראים לא ידעו מהשם גליונים וע"כ רצו לפרש על גליוני ס"ת אבל דבריהם לא נתקבלו עי"ש.
69	4		באילן גדול. י"ל ולכן קראו אותו פה בשם הגדול שהוא סתם ר"א ור"א בן הורקנוס כנודע לכל יודע דרך התלמוד.
"	הערה 10	העיוני	החוקי
70	15	אחר	ר"ה בריה דר"י
"	17	ר"ה	ר"ג
"	19	אחר	ר"ה הנ"ל.
"	27	אחר	אחד
71	9	שרק יכלה בהתפלין	שרק בהתפלין יכלה.
72	3	בתוכן הענינים	בצות התפלין במצות
73	9		גדול בכל מ"ע שבתורה. י"ל וחז"ל אמרו שמצות ציצית שקולה כנגד כל המצות עד שחששו אם יאמר משה שיקומו כל מצות התורה לא יקיימו אלא ציצית ששקולה כו' —
74	הערה 6		י"ל וכן בספר תניא המיוחס ג"ה לר"צ בעל שבולי הלקט עיינתו ולא מצאתי מאומה בענין תפלין.
75	12		באבני מלואים י"ל השערת ריב"ל לא תעמוד בפני הבקרת, מתי מחקו העשירים זאת מש"ס אם טרם נדפס הש"ס הלא לא היו השסין אצל עמי הארצים וכן הכת"י היו טפוזרים בכמה מקומות והמחיקה באחד מהם לא תועיל ואם בעת הובאו לרפוס, הלא לא היו עמי-הארצים עוד, כמובנם בימי חז"ל —
"	אחרונה	גלו	גלה.
79	הערה 7	203	208
81	21	הדפיסו	כתבו וי"ל עיין בח' העיוני בספר שו"ת מן השמים.
83	6		מתחלת הסימן אמר. מכאן עד שורה 25 בצד 85 הוא לשון הסמ"ג כולו בלי כל שינוי, וחסרים הציונים בכל שורה. וכן בצד 82 שורה 31 עד 36, הוא לשונו ממש. וכן בצד 77 מן סו"ג עד שורה 24 צד 78 חסרים הציונים בכל שורה מלשונו של סדר"ק. ונבקש מכל קוראיו כי ישימו עליהם ציונים בכל התחלת שורה כזו.
86	35	philacteris	philacterion
87	16	ומאמר ר"א	ומאמר של ר"א
"	18	שאילו	שאילי

להמנות	הסרין	שורה	צד
י"ל למצער באירוסא.	בזמן הזה	33	87
אח"כ	אח"ר	22	88
שה"ק	שה"ג	22	"
ומכ"ב	ומכ"ג	24	"

חלק העיוני.

	ר"ל בהקול שנרשמה מה בציון***)	16	94
מורה נה"ז. י"ל ברבר מונה"ו לא דברנו בח' הוה מאומה כי הוא כלל את מ"ת בתוך שארי מצות ולא דבר עליה בחדוד רבות, ודעתו בדרך כלל ידוע.	הערה 2	96	
שצ"ל	בתוכן הענינים שר"ל	97	
יכיל גם הוא	יכול גם	21	102
סוף המאמר המוסגר הוה הוא בשורה השניה קורם מילת „אבל“.	(נגד דעת התלמוד)	37	"
אחד ומניד ש בא לסתום כו'.	אחד לסתום	6	103
3 ונסדרה בטעות מסדרי בהר"ם מה —. ובשורה 2 מספרנו צ"ל, מספרנו. שם צ"ל ובפאליולאש כתוב כפי העתקת רח"א, אבל נראין דברי קליון כו', ונבקש את ה' קליון כי יודיע לנו את מקור העתקתו —. זעיון.	הערה 1	104	
י"ל ולכן ריב"ז שהוה מכובד בעיני וועעפסיאן וטיטום כנראה מרחו"ל לא הוון זעיון התפלין מראשו וד"ל.	4	"	
צורבא מרבנן. י"ל הבאנו רק את המאמר הוה מסודרא, כי משם נראה שהוה שייכות להסודרא גם עם השדים עי"ש —.	להערה 2	"	
אולי רק וכו'. כי עוד לא נודע לנו על ברור מעשה הפילקטריא הוה.	21	106	
להרנ"ך	רק בית	1	108
כהערה 2 שורה 20 באילן אבל עכ"ז גדול. באילן גדול אבל עכ"ז.	14	113	
הלכה שביעית י"ל וגם שמינית שבמגילה לעיל בנמרא, אך לשתים אלו הכו השומעים על טוחן ושש הלכות נשארן —. וד"ל.	7	115	
מקום המצוה	מקיים	6	120
ניתנה	נותנה	9	126
צד 35	118	3	127
תשובה ב'	תשובה ג.	10	128
והחסידים	וחסדיו חב"ד	3	131
הימנתו	הימנות	17	136
בתאחז"ל	במאחז"ל	34	"
חתנא נשיאה	חתנא דבי נשיאה.	11	142
4 מלמטה	לפין	4	143
11	ושרפוה	11	145
3	מקום ציונה בשורה הראשונה בין מלת פעולה עליוך ³) כאלו	146	
12	שיקרה.	12	147
22	מוני	22	149
16	למאמיני — השלוש, — צ"ל להישועים כי בדרך כלל לא הוברר הדבר אם אמנות השלוש היתה עפ"י ישוע, או נתקבלה אח"כ ממאמיניו — ורבות יש בזה לדבר —.	16	150

פ ת י ה ה

פתח ראשון.

א) מצוה אחת, יש לנו, שהיא שתיים במנין המצות, (מימוני, סמ"ג כ"א, סמ"ק קנ"ג.) שתיים שהן ארבע בהלכה, (מוש"ע סי' ל"ד) ארבע שהן שש בקבלה, (הרח"ו בספריו, מצת שמורים משנת חסידים¹) שהיא משונה מופלגת ומובדלת מכל המצות, והיא "מצות תפילין" שעם כל הח"י הלכות למשה מסיני שמנו חז"ל בה בתלמוד (ועוד הלכות רבות מקובלות שלא אמרו עליהן למ"מ²), לא הבדיל מסדר המשנה למענה, גם משנה אחת בכל חלקי המשנה³ בעת ששנו משניות רבים על מצות אחרות שהלכותיהן מסיני או בקבלה מעמית מאד ונגד רובי ההלכות השנויות בתלמוד שהן מקובלות במצוה זו⁴). והפלא הוא: שאחרי כל ההלכות המקובלות והאגדות המפלאות את המצוה הזאת, נשארה לנו סתומה להלכה ולמעשה עד היום הזה. וגם בזה תפלא המצוה הזאת את העין החוררת בתוכה, שהמחלוקות שבה אינן בתלמוד כלל, להיפך מכל המצות אשר הפלוגות הנן בתלמוד וההלכה יכריע התלמוד עצמו או הגאונים ע"פ כללי התלמוד, כ"א בין מפרשי התלמוד והפוסקים שנחלקו בפירוש התלמוד ולא הכריעו עד היום הזה⁵).

¹ עיין בפנים בחלק החקי פרק ב' תמצא כל השיטות והרעות וציורי התפילין השונות לדעתם, וההסכמה להלכה והקבלה. וע' בח' העיוני.

² הרמב"ם מנה דק עשרה הלכות למ"מ בתפילין אבל האחרונים מנו בצדק 18 ובחלק החקי לכולם בשם נקרא. וגם ההלכות המקובלות בספק הל"מ.

³ להלכה נזכרה במשנה רק שתי פעמים בקצרה מאד, מנחות: (פ' הקומ"ר) ד' פ' שבתפילין מעכבות ז"ו (ובפ' התכלת) תפלה ש"י אינה מעכבת ש"ר (הרמב"ם בפירושו על המשנה שם הרניש זאת ועיין לשונו בחלק העיוני בפנים ושם תמצא את כל הצורך בביאורם של אלו הדברים) וז"ו נזכרו במשנה ד' פעמים עם קמיע ביחד (שבת שקלים מקואת כלים.) ויתרם אשר נזכרו במשנה בדרך אנכ רבות המה ותמצאם בחלק החוקי, ובמגילה פ"ד משנה ח' קא חשיב התפילין שהניחו הצדוקים והחיצונים עי"ש.

⁴ אך ציצית תפילין וזוזה לא הבדילו למענם משניות מיוחדים ונזכרו ביחד בקצרה ובדרך אנכ, אך בסדר קדשים כאלו המה הלכתא למשיחא, ועל יתר המצות כולם קבעו מסכתות פרקים ומשניות מיוחדות רבות.

⁵ רק בתרועות ויבכות נסתפקו חז"ל וקבעו שניהם אבל נסתפק התלמוד עצמו ולא בפירושו של התלמוד, ובתפילין לא נמצא בתלמוד שום מחלוקת להלכה רק בהוסף וגם בו אמרו הלכה: לילה הוא זמן תפילין ואין מרוין כן. וגם שבת פסקו להלכה שאין מניחים והפלוגתא היא רק על סגן הכתוב. אמנם נמצא במקומות אחדים פלוני סובר שבת זמן תפילין אך לא העלו דבריו גם לחלוק עליו שהיה דעת יחיד (ובחלק העיוני יתבאר יותר) ועיקר המחלוקת היא במפרשי הש"ס. גם בין הגאונים לא נמצא אותם מחולקים כ"א המביאים בשמם כאשר יתבאר בפנים והרב מלאדי בשו"ע שלו (סי' ל"ד סעיף ג') האומר: מחלוקת ישנה בין הגאונים הראשונים צריך לפרש שהאחרונים חולקים בשמם, אך לא מצאנו את הגאונים עצמם שיהיו מחולקים. והמחלוקת החלה מימות

וגם התלמוד בעצמו כמתפלא אמר: (סנהדרין פח:) ואנו אין לנו אלא תפילין ואליבא דר"י, ומצאנו אחרים מהו"ל שהיו כמלעיגים עליה ומסתפקים בה (מנחות לו: הולין פח⁶) וגם בהגדרים והסיגים שנגבלו ונגדרו התפילין הללו, מיוחדות הנה בין כל המצוות, הצריכו להן גוף נקי מן זוהמא וחלאת, ונפש טהורה מעברות, הוזהרו שלא יסוחו דעתם מהן אף כדי הילוך מאה אמה ערך $\frac{1}{67}$ בשעה (שו"ת שאגת אריה מ"ב) ואם אי אפשר להם פטרום, (כלומר אסרו עליהם), שלא יהרהרו באשה בעת שהם על ראשם ואם א"א להם בלא הרהורים מוטב שלא יניחום כלל, (הרב בשו"ע סי' ל"ח)⁷ ואחרי כל אלה לא התירו אותם אלא לגדולי הדור, להיחידים והמופלגים שבהם⁸ וגם עליהם לא הטילום לחובה⁹ ובשעה שהם עוסקים בתורה פטרוה מהם אפי' להרוצה להחמיר ע"ע עד כי גדולי הראשונים כהרא"ש ובעל העיטור פלפלו: איככה מברך הקורא בתורה על התפילין כיון שהוא פטור מהם (עיי' לשונם בפנים הספר בחלק המעשי) ואין גם אחר מכל הדברים שהזכרנו בשאר מצות דאורייתא ודברי סופרים.

ב) ולא רק בחיצוניות המצוה גדרו וגבלו כלומר בקדושתם בעת שהמה על הראש והזרוע, כ"א גם בפנימיותם, בכתיבתם ותיקונם הפלאי לגדור עד כי החמירו בס רב יתר מבס"ת, ואחרי כל אלה צוו לכסות הפרשיות ולהחביאן מעין רואה, הצריכו לכרוך אותן במטלית ולעטפם בשעה, והאחרונים הצריכו שתי מטליות ושתי פעמים שערות, ולהניחן בבתים של עור ולתפן בגידים¹⁰, ואת התולה תפלו קללו בקללה נמרצת: "יתלו חייו". ועוד פליאות רבות והלכות הסותרות וא"י (כאשר יבואר בפנים הספר) עד כי באמת ראוי להתבונן ולשאל מה כל החרדה הזאת? ואם באמת גדולה החרדה ויש לפתור לקחת פרשיות מן התורה שיש בהן אזכרות קדושות ולשימם על הזרוע והראש, מה הוא הדבר אשר הכריח את חז"ל לתקנם? הן גם המה בעצמם רק סמכוה אקרא ואמרו: "כי רק עקרה מדברי תורה ופרושה בדב"ס" (סנהדרין פח:) ואלו לא היו מסופקים בכונת הכתובים: והיו לאות, וקשרתם וכו', כי אז לא היו מוכרחים להוכיח מן מלת לטוטפת¹¹ מלא וחסר, או מן טט

הרמב"ם ורש"י בעת שלא יכלו למצוא גם זוג אחד תפילין לעיין עליהם. ואך הסמ"ב בא והודיע, כי שלחו כתב מארץ ישראל וכו' וראה הלאה בדברינו.

⁶ ראה בחלק המעשי פ"ד.

⁷ ומהר"ל אסר לאינם נשואים וגם להנשואים הצעירים להניחם. עין לשוננו בחלק המעשי פ' ז'.

⁸ בחלק המעשי פ"ד יובאו השו"ת אל הנאונים: אם מותר להניח תפילין בעת ק"ש ותפלה. מי שאינו נכרא רבה מעליא ולשון השמושא רבא ע"ש.

⁹ ח"י"ב על מצות תפילין איננה בש"ס כעל שאר מצות לולב וציצית, (ראה סוכה מ"ב. מועד קטן) ובפנים הספר, ובמלת "פטור" כיונו למה שאומר בירושלמי ברכות פ"א כל שהוא פטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט.

¹⁰ גם על שיעור התפ"ב תפירות רצו לומר הל"מ (מגילה י"ט) ואח"כ חזרו בה ואמרו שרק הלכה פסוקה היא. ע' בח' החקי.

¹¹ עיין בביאור מלת לטוטפת בפנים הספר, ותראה שבהעתקת השבעים נעתק מלת "לטוטפת" במלת "אסאלעטע" "Assaleta", שפירושו, בלתי מתנענע" אונבעוועגליכעס פֿעסט-וועצענדעס (פירשט שורש טוטפת) ומה מוכח שבימי אלעזר הכהן ופטלמיוס ערך 280

בכתפי שתיים כו', את סכום הפרשיות, שהלא רק באלו הדי' פרשיות כתוב: והיו לאות, לזכרון ולטמטפות ואם כונת הפסוקים הללו על התפילין שאנו מניחים, הלא אינם צריכים לשום הוכחה¹²), ואינן צריכות למודעי רק: "שאלו הפרשיות הכתוב בס הציו על התפילין ניתו אותם" ולא יותר, וזה היתה הוכחה יותר גדולה מן "מלא וחסר" או מן "טט בכתפי" אלא ודאי כי מהכתובים לברם לא היה ביכולתם להוכיח שכונתם על התפילין שאנו מניחים, ולכן הוכיחו מן הסמך לברו, כדרכו של ר"ע על מצות רבות להסמיכן אקרא אם גם לא היו רק מדברי סופרים¹³).

אם גם נתעקש ונאמר: כי משמעות הכתובים נראה לחז"ל כפשוטם לקשור על הראש והזרוע אלו הפרשיות שבהם בא הציו לחק עולם, גם אז תשאר השאלה בתקפה מה הכריח אותם לתקן דבר אשר פחדו מפני קדושתו שלא לחללו? הן ראינו כי לא פחדו חז"ל להוציא כתובים רבים ממשמעות פשוטם, כמו: "שן תחת שן, ארבעים יכנו, אך ביום הראשון תשביתו שאור", ולפרש אותם כפי ההלכה המתישבת אל הלב, מה גם הכתובים הללו שה גריהם בכתובים: "קשרם על לוח לבך, קשרם על אצבעותך, ענדם על גרגרותך, שימני כחותם על לבך" מעידים עליהם שנאמרו בדרך המליצה, כאשר כן יפרשום באמת השכרונים והקראים המדקדקים מאד שלא לצאת מפשוטי הבנת הכתוב, מה גם שסוף כל סוף הוכרחו חז"ל להוציא גם את הכתובים האלו שכתוב בהם לאות לזכרון ולטמטפות ממשמעות פשוטם הנגלה, הן הכתוב אומר: "על ירך" בהם אמרו על "הזרוע הקבורת כנגד הלב", וסמכו עצמם על כתוב אחר: "על לבבכם" שגם המה יפרשוהו ע"ד המליצה, הכתוב אומר: "בין עיניך" והם אמרו: "בגובה שבראש" ולמדו גזרה שזה מלא תשימו קרחה בין עיניכם¹⁴ שגם שמה עקמו את הכתוב והוציאו אותו כפשוטו הרי לך מפורש כי לא חששו לעשות גם באלו הכתובים כרצונם.

ד) כן רחוק מאד להאמין שההלכות למ"מ שהיו מקובלות בידם על פרטי תיקוני המצוה הכריחום לתקנה וליסרה למרות רצונם, יען כי המקובל האלקי בעל הקנה (בספרו דף מ"א) אומר מפורש בשם רבו וז"ל: ויען שכריכתן בשער ותפירתן בגידים הן הם דברים שאין השכל מודה בהם, אמרו הל"מ"מ, ובאמת כל היכי שהסוד עמוק ולא רצו לגלותו אהז"ל הלכה למשה מסיני

קודם ספ"ה לא ידעו עוד מהשם תפילין, ולא הבינו בכתובים שהכתוב לטמטפות מרמו לשאת על הראש או על המצה מעין זה, ואלו ידעו מהשם תפילין כי אז לא היה כל צורך להשבעים לשנות בהדעתך, ואלו שנו לא היו מתעצלים לחשוב גם זאת בין השנוים, וזהו ראייה חזקה שעד סוף ימי הבית שני לא נתקנו התפילין כלל.¹² לא דמי לבסוכת בסוכות שגם שמה הוכיחו על הרפנות מן מלא וחסר כי הלא לא כתוב איזה דופן, ובפרשיות הללו כתב מפורש ויהיה לאות ולא הערנו זאת רק להוציא מלב המתעקשים.

¹³ ע' בתולדות המשנה להר"א צד 17, 18, 19. ובמדרש אמר מפורש: ויתרון ארין בכל דברים שאתה רואה יתרון למתן תורה כגון ציצית תפילין וכו' וע' בה' החקי בכיבוד מלת "טמטפות תפילין" ובחלק העיוני, וראה שם פי' הרשב"ם על הכתובים הללו ותוכה כי רבותנו בעצמם רק סמכום אקרא, ואין להאריך.

¹⁴ וגם אחרי הגו"ש שלמדו קבלוהו רק במקצת, היינו בגובה שבראש עד מקום שמוחו של תינוק רופס, ולא תשימו קרחה הוא על כל הראש עד הפדחתא כנודע ע"ש.

עב"י¹⁵). ונראין הדברים בתפילין עוד יותר, מפני שכל ההלכות למשה מסיני נשמעם אך מאחרוני האמוראים, ואין גם אחת שנאמרה מפי חכמי המשנה או מהקדומים¹⁶ ומלבד זאת נאמנה למו עדותו של בעל הקנה המעיד ע"ע שקיבל כל דבריו מפי אליהו ומפי מלאכים מן השמים במתיבתא דרקיע וחבר ספרו בתחילת אלף החמישי¹⁷). ולכן קושיתנו במקומה עומדת מי הכריחם לתקן דבר אשר פחדו ממנו?

ה) והאות היותר גדול שלא רק מעשי המצוה הזאת כ"א ההלכות בעצמן היו רפויות בידן הוא: שאלו היו בידם באמת הלכות למ"מ וקבלות: "על תיקוני התפילין, כתיבתן ותפירתן", איך לא באה להם גם קבלה אחת בעיקר המצוה? היינו: כמה פרשיות צריכין להיות, אפוא תדונה נקשרות, מתי יניחון ר"ל באיזו זמן? שכל אלה הוצרכו להוכיח בגזרות שות והוכחות רחוקות, וכן אין לנו שום הלכה ברורה איך להניח הפרשיות בכתיהן שאין הדבר מוכרע גם עתה והדבר מביא לידי השתוממות, שבתיקוני התפילין וכתיהן תבאנה שמונה עשרה הלכות למ"מ ובעקר המצוה, למעשה, לא תבא גם אחת, והשוולחן ערוך שבא לכתוב הלכה למעשה לא מצא עצה אחרת כ"א, אשר שמע מפי הסמ"ג, להניח שני זוגי תפילין ביהר, ולכן באחד שהוא כרצועות בעלמא למען לא לעבור על בל תוסוף שהוא תלמוד מפורש בערובין, ולא חשש גם לנושא משא על ראשו בעת שהתפילין עליו שאסור (סי' מ"א) וכל אלו הדחוקים המה מפני שאין אנו יודעים גם עתה איזו תפילין כשרים, ואיזו פסולים? וכבר כתב אחד מגדולי הראשונים מהר"ק (שרש קעה דף ר"ט) וז"ל: ונלע"ד שהירא דבר השם, יירא יותר בהניחו כאחד מן הגאונים משום חשש ברכה לבטלה שאסור משום את השם אלקך תירא ולא תשא את ה' אלקך לשוא, כאשר יירא משום עשה התפילין ואעידה לי עדים נאמנים וכו' עב"י¹⁸).

¹⁵ אלו ראו דברי הספר הזה הקנאים כהרב הידש וחבריו כי עתה לא הרימו קולם על הרה"ג ר"פ דברר ספרו "דרכי המשנה" שלא הזכיר מפורש כי כל הלמ"מ נאמרו למשה בסיני. ואשר רצה הרב החכם יעללינעק לקרוע את המסוה מעל פני הקנה, לא עשה מאומה כאשר יבואר בח' העיוני כי הח' יעללינעק נהג בדברי המקובל הזה מנהג חול וכאדם העושה בשלו קרע מדבריו מרט ונדע ראשיהם וסופם למען העליל עליו וכן לא יעשה. עיין בחלק העיוני ותראה את כל המאמרים שהביא יעללינעק כשם הספר הזה והמאמרים כמו שהם בספר הקנה, תראה ותשתומם.

¹⁶ במלת תנא נזכרו אמנם פעמים אחדות בתפילין הלמ"מ אבל לא מן חכמי המשנה כאשר הוכחנו הדברים בחלק העיוני.

¹⁷ לא נאבה להגיד בזה כי יאמינו שנתגלו לבעל הקנה מלאכים מן השמים אך עדותו זאת נאמנה למו שחבר ספרו בתחילת אלף החמישי ככתוב מפורש בספרו, יען כי בעת ההיא היתה ההגדה הזאת מצויה, אפלטון בעצמו Platon מתפאר: "שנתגלה לו מלאך מן השמים". פדולאסטראשום מספר על אפלטוניו שעשה מופתים" ועוד רבים כאלה. (ראה בס' "אחיה השלוני" לריב"ל וראה דברינו הלאה בענין המראות שראה הסמ"ג) ולחנם דבר סרה הח' יעללינעק על בעל הקנה בעב"ז וישם אותו למיוף וכוונן.

¹⁸ לדעת מהר"ק הוא שאם גם יניח שני זוגות תפילין ביהר יהוש נ"ב משום ברכה לבטלה, מפני שהשיטות הם ארבע שתיים בימין המניח ושתיים בימין הקורא ותפילין של זה פסולים לזה, ולכן הוא אומר (כמעט מפורש). כי מוטב שלא להניח כלל שום תפילין מלהניח כפי דעת האחד והוא אומר שגם דעת הסמ"ג היתה כן וגם הוא רמז ע"ז וע"ש ועיין לשונו בחלק המעשי והעיוני.

והדברים מסוכסכים גם עתה כמו שהיו שמונה מאות שנה לפני בעת שלא הניחום כלל אפי' גדולי הדור כמו שיבואר הלאה.

(1) איברא בשו"ע כתב: "ומנהג העולם כרש"י, אבל הוא החשה ולא גילה מתי התחיל "העולם" המנהג הזה, ועל מה סמך את מנהגו? הן מעת שנתקנו התפילין (בסוף ימי הבית השני) עד כשתי מאות שנים לפני האלף הששי למנינו, לא התירו חז"ל להניחם אלא להגדולים והמצוינים שבעם וגם המה לא כולם הניחו תפילין, והעולם לא ידע כלל מתפילין וחז"ל בעצמם העידו ע"ז, במסכ' שבת אמרו: תפילין שלא מסרו נפשם עליה עדין היא מרופה בידם, בירושלמי שאלו: מפני מה לא התזיקו בתפילין? ומשני: "מפני הרמאים כו", וכן במדרש באה השאלה והתשובה הזאת ביתר ביאור. (כמבואר בתוס' שבת ממ.) בימי הגאונים אנו מוצאים שאלות לגאון אם אחר מניח תפילין בעת ק"ש ותפלה מתחיו כיוהרא או לא? שכיון שנהגו הקהל שלא להניחן. ובשתי מאות שנים האחרונות לאלף החמישי לא הניחו אותם גם גדולי הדור כמ"ש בתוס' (שבת שם): ואין תימה מפני מה המצוה הזאת רפויה בדינינו וכו', רבינו יהודא מפרש תלמיד ר"י הוקן בעל התוס' רבו של ר"מ מקוצי בעל הסמ"ג שואל כמתמיה: האי אמאי סמכו העולם שלא נהגו להניח תפילין? וכו' וסיים ומיהו סומכין אנו על הפסיקתא כו' ראה דבריו בתשובת מהר"ק שורש קע"ה הנ"ל ותראה כי כל הדור ההוא לא הניחו תפילין כלל אפי' הגדולים שבהם כהר"י מפרש. וגם הרא"ש שהיה פ"ח שנים לאלף הששי היינו אחר הסמ"ג שכבר הנהיג את התפילין בקצת מקומות, הנה גם הוא אומר: ומה שהיא רפויה בדין מקצת אנשים. (ראה הדברים בארוכה ולשונם ממש בתלק המעשי בשמונה פרקים) והראשון אשר הנהיג את התפילין שיניח אותם גם העולם הפשוט ורק בעת התפלה, היה הר"מ מקוצי בעל הסמ"ג שהוא המציא זאת מדעתו שהתפילין לא יניחום רק בעת התפלה וכל אדם מותר להניחם אפי' הוא רשע כאשר הוכיח כן בדרשותיו ע"י"ש. וממנו נובעים הדברים כי העולם נהגו כרש"י בארץ אדום וארץ ישמעאל¹⁹) וגם שלחו כתב מארץ ישראל שנפלה בימה שעל קבר וחוקאל²⁰) ומצאו שם תפילין ישנים מאד כסדר רבנו משה ורש"י עכ"ל. ועד עתה לא נודע לנו מי מצא אותם ומי הניח אותם שם? מי שלח הכתב ומי קבל אותו? ואולי היו תפילין פסולים (כאשר באמת כן יאמרו חצוי השני החושש גם הוא להטיל ספק בקדושת הכתב), ואחר כל אלה יאמר גם

¹⁹ אפוא היא ארץ אדום וארץ ישמעאל לא למדנו רבינו משה מקוצי, ולהלאה אומר, "ומארץ ישראל" מוכח כי ארץ ישראל היתה אז לא תחת ישמעאל ולא תחת אדום.

²⁰ קברו של וחוקאל לפי דעת שלשלת הקבלה היא בקבר שם בין נח וכיון שקברו הוא בודאי בארץ, נחא ששלחו הכתב מארץ והתפילין שהיו ישנים מאד, אולי היו של שם בין נח ואולם לפי דעת גלילות אר"י נמצא קברו של וחוקאל בבבל (1) בין נהר פרת ונהר נבר ומספרים ממנו נסים ונפלאות ובתוכם: מי שרוצה מניח שם מעות ואין שום אדם יכול לשלו משם רק מי שהניחו שם. ואם מת באים יורשיו ולוחקין המעות בשלימות" (סדר'ד) ולפי' נראה כי התפילין שנמצאו שם לא היו שוים כלום כ"א היו שוים מעות, אך היה ביכולתם לקחתם משם? אך אולי יש לחלק בין מעות ובין שוה מעות ואולי לקחום היורשים וצ"ע. אך מדוע בא הכתב מארץ אם הקבר הוא בבבל? תיקו.

הסמ"ג: שהורא שמים החושש משום ברכה לבטלה וכו', יניח שניהם שנים של יד בברכה אחת ואח"כ מניח שנים ש"ר בברכה אחת שהרי יש בראש וכן בזרוע מקום להניח שני תפילין וכו' עכ"ל. הנה לך עוד המצאה אחת אשר המצוא הסמ"ג בשביל ירא שמים, והכל מפני שלא ידעו הרין עם מי ושלא מצא גם זוג אחד תפילין לעיין איככה נסדרו. ומה המה הרברים מסוכסכים גם בדברי חז"ל אשר קיטו גם הם במצוה הזאת שמאל דוחה וימין מקרבת²¹). ר' יוחנן אמר כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו הקריב תודה בלא מנחה, זבח בלא נסכים ורחב"א יאמר משמו: הרוצה לקבל עומ"ש שלימה יפנה וישול ידיו ויניח תפילין, והוא בעצמו לא הניח אותם אלא מפסחא לפסחא. ר' ינאי רבו לא הניח אותם אלא בני ימים הראשונים אחרי הלוי באומרו: תפילין צריכין גוף נקי. ועל בעל המאמר המבחול: "פושע ישראל בנופן קרקפתא דלא מנח תפילין" שהוא רב, אמרו בשבחיו: שקיים עשרה מילי דחסידותא ובתוכם שהיה רגיל במצות תפילין, ומאמרים רבים כאלה תמצא המגביהים את המצוה הזאת עד למעלה בעיני העם, וכידי עצמם היתה מרופה, עד כי כל הרואה בעין פקיתא יראה כי חרדו חרדה גדולה בדבר המצוה הזאת והיתה הן ולא ורפיא ביריחם והרין לשאלתין: מה כל החרדה הזאת! ואם יש מה לפחוד, מי ומה הכריחם לתקן דבר ולא רוחם?

ז והנה על עצם החרדה הזאת יכולנו למצוא טעם מספיק כי חז"ל בהכמתם הקדושה שידעו עד מאד שכל תכלית, מגמתו ומטרתו של מחוקק דתנו מרע"ה היתה, רק לחטט ולשרש אחרי כל שמץ ושורש עבודת אלילים אשר נשתרשה אז בלב בני ישראל במדה גדושה, וברצותו להעביר גלולים מן הארץ, התאמץ להרחיק בתכלית הריחוק את כל עבודת הגוף מן עבודת הקודש חובת האדם למקום כפי יכולתו או לפי השכלת בני דורו, שעל כן בכל פעם אשר הוזיח אותם על מ"ע או ל"ת הנוגעות לעבודת האדם אל קונו ושהיתה מן המוכרחות, הזכיר אותם את הכונה הפנימית שהיא: "הזכירה מיציאת מצרים" ארץ ע"א, או: "כי קדוש אני ה'" כלומר כי קדושים אתם לאלהי האמת המיוחד, הרחוק מכל גשם ועבודה גשמית — ובמצות תפילין הללו הריחו חז"ל ריח גדול וחזק מע"א, כי בהרשותם לשאת את שם השם על ראש האדם וזרועו, שמרוב קדושתו לא יצטרך האדם להסיח דעתו מנינו, ולא לעשות בהמצאו עליו דבר שאינו הגון וראוי לשם ה', גם מצרכי האדם, הנה או בנקל יקדישו את התפילין עצמם כעין אלקות, כאשר הקדישו העמים את אליליהם לא בהאמינם בהם שהמה אלוהות עצמם, כ"א שלוחי המקום ומשפיעים טובו וכאשר באמת נהנו כל העמים הקדמונים לכתוב מליכנאות קמיעות וטופפות בשם אליליהם וישאו אותם על חויהם, בין עיניהם, ואצילי ידיהם שהמה היו להם כנגנים מן הכישוף ומן האויב ושלוחי ההשפעה וההצלחה²²) ולכן חרדו את החרדה הגדולה הזאת, ובצדק, שאם נתן רשות להמון

²¹ בחלק המעשה ברדנו כי התנאים אפ"י מריב"ז ואילך הניחו תפילין רק אחדים מהם. ומובן מאילו שאלו היה רבן גמליאל מניח תפילין, לא היה נמנע להניחם גם ביום התונתו ולא היה נמנע רבי לכתוב זאת במשנה. כמו שכתב אשר קרא ק"ש בלילה הראשון, אשר רחץ בימי אבלו ואשר קבל תנחומין על עבדו.

²² עיין בספרו של הח' דר. מאטטער: היסטאריע אונד קריטיק דו גנאסטיקער,

העם לשאת את התפילין שהמה שם ה' ההרות עליהם, יתחפנו בהמשך הימים לאילילים ויעבדו אותם⁽²²⁾ אשר, כנראה, אך מפני הטעם הזה קללו בקללה נמרצת את התולה תפלויו ולא הקפידו על הנחתם ערומים גם בחורי המבואות בעת הכנסם לעשות צרכיהם, אלא משום חשד (ברכות כ"ג) או על השולחן, כי ייראו שלא יתלום על כתלי הבית לשם אלקות או משפיעי השפע כאשר יתלו העמים את אליליהם. — אולם אם כן הרבר נשארה השאלה השניה: מי הכרית אותם לתקן את התפילין ואחרי תקנו אותם, מי הכריחם לחרות עליהם שם ה' גם בחיצוניותם? האם גם על הקבלה הזאת לא יכלו לעבור? הן עת לעשות לה' הפרו תורתך! והו"ל השתמשו בהכתוב הזה בכל עת מצוא ואמרו: הרשות ביד הסופרים לעקור מצות עשה מן התורה, בשב ואל תעשה!

פתח שני:

לצאת מן המבוכה הזאת אין לנו כ"א להתחקות על שורש המצוה הזאת ולחקור אחרי מוצאה, ועפ"י הכלל המסור בירינו מר' ישמעאל בשלש עשרה מדות שחתורה נדרשת בהן: שכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא נאמר:

א) בין כלל המצות מעשיות הנחשבות מחובת האדם למקום, נמצא את עבודת הקרבנות שלקחו חלק גדול בתרי"ג מ"ע שאנו מונים, והיא יצאה מן הכלל ללמד, כי כל עצמה לא נתתקנה אלא: למען לא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם, (ויקרא י"ז ז) והכתוב מחוק את הטעם הזה באומרו הלאה: חוקת עולם תהי' זאת להם לדורותם (שם) וכאשר נשא המדרש את משלו לאמור: למה"ד לבן מלך שאכל נבלות וטרפות, אמר המלך יאכל על שולחני וממילא יבדל מן הנבלות. — וכבר נתנו גם הנביאים את קולם: החפץ לה' בעולות וזבחים? (ש"א טו) ועוד רבות נאד כאלה וכאשר כבר נתקבל הרבר הזה בעיני גדולי החכמים הגאונים והרבנים כהרמב"ם וחבריו שעיקר הטעם מקרבנות, עבודה שאינה ראויה למאמיני האחדות בלי כל גשמיות, היתה רק מפני ההרגל שהורגלו בה אז כל העמים ובתוכם גם בני"י ולא היה באפשרי לשרש מהם עבודה כזו כליל, לוא לא הפכו את העבודה הזאת לעבודת הקודש במקדש ה' כדוע הרבר לכל משכיל ער כי נחשוב למותר להביא ראיות ע"ז ויצאה המצוה הזאת מן כלל המצות ללמד לא רק על עצמה, כ"א על הכלל כולו יצאה שבדבר שנמצאו העמים ובתוכם בני"י אשר ישבו בהם, אדוקים וקשורים לאיזו עבודה מן העבודות, או מנהג מן המנהגים, אשר עבדו העמים לאיליהם אשר כבר היה לעקור שרשה בשב ואל תעשה, הקרישו מעין עבודה כזאת לעבודת המקום ב"ה למען לא יזנו אחרי האלילים.

וראה בס' בוצר עוללות, ובספר: לימודי ודעות הכתות הדתיות בין ישראל' לה' פעטער בעער, ובספרי הספר יתבאר הדברים בארוכה.

⁽²³⁾ וגם בספר התורה אשר התקינו להוציא מארונה אך שלש פעמים בשבוע בעת התפילה חששו הו"ל שלא להקדישה ביותר מטעם הזה כמובן ממאמר רבא: כמה טפשי האי גברי דקאמי מפני ס"ת ולא קאמי מקמי נכרא רבה וכו'. והמשכיל יבין.

ב) ולכן תיכף כאשר יצאו ממצרים שבה היו הבכורים קדושים מרחם, בכור אדם ובכור בהמה, אמר השם ביום ההוא: (עיין בא"ע וברמב"ן) קדש לי כל בכור וכו' באדם ובבהמה לי הוא ומשה בפרשו את מצות השם לבני"ה היתה ראשית דברו: "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו'" כלומר, לא מפני שהקב"ה חפץ בבכורים, או מפני שהבכורים קדושים המה בעצם, כאשר המה בעיני המצרים, אך למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים צוה לתת לך את בכור הבהמה לכהן ואת בכור בנך תפדה. ומאשר הורגלו העמים הקדמונים לשום אותות על ידיהם ולשאת "טוטפות" שהיתה אז להם תכשיט כעין קמוע קדושה עשויה מזהב או מנחושת קלל והרות בה שם אליליהם, בין עניהם ועל חויהם, אמר להם משה: כי האות והזכרון לכם יהיו: "עבודת התורש הראשון" שהמה הקרבת הפסח ואכילת המצה כאשר פירש הרשב"ם (נכדו של רש"י ואחיו של הר"ת) את הכתובים הללו לפי עומק פשוטם¹) ובפ' השניה אשר קדש להם כל בכור בנתינתו לכהן ופרוית בכור האדם אשר אמר שם מעם המצוה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר: מה זאת! כי פריון הבן ונתינת בכור יקרה דבר יום ביומו לא אחת בשנה כאכילת מצה, ואמרת לו בחוק יד וגו' והיה לאות על ידכה ולטוטפות. בין עניך תחת "הטוטפות" אשר ישאו המצרים על מצותיהם תמיד לזכרון, כי בחוק יד הוציאנו ה' ממצרים. ככה פירש הרשב"ם ורבים אחריו את הכתובים הללו ואין דרך אחרת לנמות ימין ושמאל ממנה כאשר יבאר כ"ז באר היטב בפנים הספר.

ג) אולם במשנה תורה בצואתו לבני"ה אשר בתן ונסה אותם ארבעים שנה, וראה כי אדוקים המה בע"א כמקדם, ואך העלים עין מהם ארבעים יום עשו את העגל, אך הקדיש את הלויים תחת הבכורים קם עליו קורה ועדתו, ולא הועיל להם גם הציץ שהקים להם בין עיני אהרן הכהן למען יבדל הכהן במלבושיו כיתר כהני העם²), אז כאשר צרף ובהן את לבכם וראה כי עוד לא נשרש מלבם שורש פורה ראש ולענה עבודת האלילים, אשר היו מוכנים להתדבק אליה בכל הגע ורגע והתמרמר ואמר: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואהבת וכו' והיה אם שמע תשמעו וגו' פן יפתה ללבבכם וסרתם ועברתם וגו' כי ידעתי אחרי מותי כי השחת "תשחיתון והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל" וכאשר הננו רואים כל משנה התורה מלאה כמעט אך מאוחרת עבודת אלילים אחרים, הנה בפרשת היחוד והאהבה שנה את לשונו ואמר: וקשרתם, וקשרתם אותם לאות, ומאד יוכל להיות כי פה כון הכחוקק לא ע"ד המליצה כ"א ע"ד הרפואה אולי אם יכתבו פסוקי האהבה והיחוד לאל האחד ויקשרו אותם על ידם כי יהיו תמיד לנגד עיניהם, ויעיל להם לגרש את הרעיון המר והנמרד לעבוד אלילים אחרים, וכן נוכל גם לפרש כי אמר שיחורתו על "הטוטפות" שנושאים העמים בשם אליליהם, את פסוקי היחוד והאהבה למען

¹ עיין ברשב"ם עה"ת פ' בא, ועיין בא"ע שם שתראה כי הביא כל המפורשים המפרשים את הכתובים כהרשב"ם וראיותם והאריך בהם ובהשגים עליהם אמר טעם הלוש מאד שהרגישו בעצמו וסוים: "הקבלה חוקה היא ואינה צריכה חיזוק" והרגיל בדבריו הא"ע יבין את מונתו תיכף. וע' בה' העיוני.

² בה' העיוני יתבאר כי כנדי הכה"ג והציץ היו רק לשכך את תלונת העם. ותשוקתם לעבודה נשמית ובלוטה, כעבודת העמים. ע"ש באורך.

והיו תמיד בין עיניהם גם יעור ה' ואזהרתו שהוא: «אם תשמעו ונתתי משר ארצכם והארמה תתן את יבולה ואם לא תשמעו וחרה אף ואברתם» ודי למשכיל.

ד) אם אמנם נפון בביאור המלות: וקשרתם לאות ולמוטפות בפרשות האחרונות ונניח לקורא המשכיל לחקור אחריו ולהמציאו כפי אשר תשיג יד שכלו, הנה אין מקום לפון אף רגע שער סוף ימי הבית השני לא נראו ולא נשמעו בין כל הכתות שבעם היהודים, לא התפילין ולא המוטפות בדמות תפילין שאנו מניחים, כי לא נמצא כל זכר למו לא לבד בדברי הנביאים והכתובים, כי גם בדברי אנשי כנה"ג, ובדברי האשכולות והזוגות, ואף במשנה בלמדה את סדר עבודת התמיד בבחמ"ק³). בפ' אמר להם הממונה וכו' לא הזכירה את התפילין גם בעת קראו שמע, והראשון אשר נפגוש במלת תפילין הוא אונקלס הגר שתרגם את התורה מפי ר"א ור' יהושע תלמידי רבן יוחנן בן יוחנן וכאי שבימיו נחרב הבית ובכריתות כאשר נמצא כה וכה תנאים מתוכחים על סכום הפרשיות ועל זמן התפילין, רואים אנתנו שמות התנאים האחרונים ר' עקיבא ר' יוסי הגלילי ור' ישמעאל שהיו תלמידי ר' אליעזר הגדול שהוא היה הראשון⁴) שהבריתא שמה בפיו את המאמר: וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלך אלו תפילין שבראש. וקרוב הדבר לומר שבימי רבן יוחנן ב"ו התקינו התפילין ושנו את שם מוטפות בשם הקמיע היונית Phylacterien פילאקטעריאן בשם תפילין שתכונתן אחת היא, כאשר נראה להמשנה המאחרת את הקמיע והתפילין בכל מקום שהוצרכה להזכיר את הקמיע ודינם שזה בכל מקום והסיבה אשר הוכרחו לזה, נבאר בפרק הבא.

פתיח שלישי.

א) בתלמי המעשי והעיוני בפנים בארנו את ראשי הכתות השונות שהיו להן מלחמה עם הפרושים או הרבנים מיסדי או מבארי תורה שבע"פ עפ"י הקבלה שקבלו איש מפי איש עד למשה מסיני, שהם: (1) השמרונים (או הכותים כפי שנקראו בפיות חז"ל) שהיתה אגודתם חזקה עוד מיום נבנה הבית ובהבנותו בנאו להם מקדש מיוחד בהר גרזים והיו בתקפם עד החשמונאים, (2) הצדוקים אשר

³) לא נוכל להגיד כי הכהנים לא הגיחו תפילין של ראש מפני שהתחילו עבודתם קודם נין החמה, ובליילה אין מניחין תפילין, ר"ל אין מורין בן אם כי ההלכה לילה הוא זמן תפילין, יען שהטעם שאין מורין בן החישינן לשינה שמה ישן בהם כמבואר בש"ס ופוסקים, ובכהנים אין זה הטעם כי זריזין הם ואי אפשר להם לישן בעת העבודה, ולוא היה המנהג אז להניח תפילין לא היו מעידים עדות שקר בעצמם כמאמר ר"י, ואי משום העוסק בעבודה פטור משארי מצות, הא אמרינן בכריתא (ובכ"ס י"ט): שערו דידה נראה לב"ג בין ציין למצפת ששם מניחין תפילין ומדוע אינו בסדר העבודה כפ' אמר להם הממונה, ועיין עירובין ג'. אלא ודאי כי לא ידעו עוד מתפילין ולכן לא נזכרו בסדר העבודה אם כי קראו אז את שמע.

⁴) אנתנו נמצא אמנם בספר המיוחס לאריסטואו הסופר הקדמון אשר העתיקו הר"ע מן הארומים בספרו הדרת זקנים שאמר: «וגם על ידינו רצה כי נשים אות נללה ומקופל כו"» (עיין לשונו כולו בפנים בחלק המעשי) אבל לבד כי דבריו צריכין ביאור לא נמצא בו תיקנו את האות' הוה ושל ראש לא זכר כלל, ובחלקי המעשי והעיוני נבאר דבריו באר היטב בראיות נכונות וברורות לכל קורא לדוציא גם מלב המתקשקש.

נתפרדו לאגודה מיוחדת בימי הבית ונתחזקו בימי ההשמנאים עד כי יוחנן כה"ג שהיתה המשרה בירו נעשה צדוקי, (3) האסיים ג"כ בימי הצדוקים, ושהמרו גם הם את רוח הפרושים והרחיקו מעליהם כמעט כל המצות מעשיות⁽¹⁾, (4) הישועים (ר"ל מאמיני דת הנצרים) שהצמיחו בסוף ימי הבית ונתחזקו בתורבנו וגם המה היו עברים גמורים מקימי שתי התורות שבכתב ובע"פ, ואח"כ בימי הגאונים נתוספה עליהם עוד כת אחת שהוא כת העננים או הקראים אשר נשארה לנו גם בדור הזה, אין מלאכתנו פה להעביר את דעותיהם ואת מפעליהם של כל הכתות הללו בותר עניני החוקים והמצות אך בדבר התפילין הללו שאנו עוסקים בהם, ונראה כי כל הכתות הללו לא הורו בתפילין כמו שהמה מקובלים ונמצאים בידינו. ואם נתבונן בם, נמצא כי המה היו המסובבים לתקנת מצות התפילין ולהשם החדש הוזה שנתנו לה חז"ל בסוף הבית השני. נראה נא את השקפותיהם על התפילין גם פה בקצרה, (אחרי שביארנום בארוכה בחלקי הספר בפנים).

ב) השמרונים או הכותים שמהם קבלו אח"כ גם הקראים, יפרשו את כל הכתובים: „והיו לאות וקשרתם“ ע"ד המליצה (עם כל דקדוקם בפשמי הכתובים) ולא הנהיגו ביניהם את המצוה הזאת, לא מינה ולא מקצתה. הצדוקים כנראה ממאמר המשנה (מגילה פ"ד, סנהדרין פ"ח ובג' הוריות ד.) הורו בעקר המצוה וגם נהגו בה, כנראה, אך תקנו אותה כרצונם, המה עשו את המושפות עגולות, בעלי חמש מושפות, ציפון בזהב⁽²⁾, וחרתו עליהם גם פתוחי הותם: אם תבנית „מגן דוד“ או תבנית „שתי וערב“ שהיה להם למורשה כאת הברהמינים והבורעהים שנשארו את האות הוזה על מצחם עוד כשש מאות שנה לפני הוסדה דת הנצרת⁽³⁾, ותורת הבורעהים נתפשטה ונתרחבה מאד בימי חז"ל וכהצדוקים כן הפרושים קבלו רבות מאד ממנה עד כי נכצא בתלמוד נאמרים שלימים מועתקים מלה במלה מתורת הבורעהים⁽⁴⁾. האסיים בהרחיקם כל המצות מעשיות גם עבודת הקרבנות יתכן שהרחיקו גם את התפילין ולא תקנום כלל, וכפי אשר נראה מדברי ישוע הנוצרי שהתאונן על הפרושים אשר הרחיבו את מושפותיהם (מתיא כ"ד⁽⁵⁾) לא

(1) עיין בדברי הומים להרש"י ח"ב צד 213 ותראה כי האסיים הקדישו רק טהרת המחשבה ומצות גופניות הרחיקו מעליהם עד כי גם בקרבנות לא היה להם הפין ולא כדברי דה' יה"ש בהחלוץ האומר כי מנהג התפילין נובע מהם ובח' העיוני יתבאר בארוכה בראיות נכוחות.

(2) תרגומו של תכריך בויג וארגמן במגילת אסתר הוא: ולעילא מן מלילא, טטפן המקבען בדהבא' וכו' עד שמה דה' אתקרו עלך עביל ובמשנה (מגילה פ"ד מ"ח) ציפה זהב ונתנה על בית אונקלי שלו היו דרך החיצונים והיא ראה חוקה כי נהגו בזמן חכמי המשנה בזמן המתרגם לקבוע ולצפות התפילין בזהב.

(3) עיין בספר מחולות המות להרר. ראב"ן צד 51—52 ולדעתנו קבלוהו הבורעהים מהעברים מצויני הציץ ע' בזה"ק פ' תצוה.

(4) עיין בס' מחולות המות הנ"ל וגם אנהנו מצאנו מאמרים שלימים מועתקים מתורת הבורעהים ובתוכם מאמר של רשב"י (ירושלמי פאה): גדול הוא כבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו וכו' שהוא מכון עם תורת הבורעהים: כבוד אב ואם טוב מעבוד לאלקי השמים והארץ כו' ועיין בח' העיוני.

(5) בהארגונאל הונוי שבו נתחבר הכרית החדשה, כתוב: (מתיא כ"ג) שהרחיבו את הפילקטעריאן, והמעתיקים אותו בעברות העתיקו בראשונה: טוטפותיהם ובשניה תפיליהם ואין אחריות המעתיקים עלינו שהעתיקו מחסרון הבנה, או מחפצם למטרתם,

קימיה גם תלמידיו, ובכך היתה המלחמה לחי"ל פנים ואחור, לפרש אתה כתובים בדרך המליצה לא יכלו, להוציא מלב השמרונים⁶, להניחם כמו שהם ביד הצדוקים לא יכלו גיב, למען לא תקבל המצוה הזאת צורת אליל גמור וגם זולת זאת לא אהבו חי"ל להניח צווי, אזהרה, הוקה או מצוה בתורה מבלי להגדירה ולהגבילה בשעורים ובמספרים, וגם לתקנם כחפצם ולהנהיגם בעם, קשה וכבד היה זאת להם כי חששו לקדושת התורה ולקדושת שם ה' שלא יתחללו אם יהיו מצוים ביד כל האדם וילבשום כל היום, אשר לכן נמנו עליה ותקנוה בחשאי, הגבילו לה סכום הפרשיות ארבע (שנזכרו בהם והיו לאות וקשרתם)⁷ תקנום מרובעות, שיהיו מעור בהמה טהורה, ושאסור לצפותן בזהב וכפי הנראה מדברי המשנה (מקואות פ"י מ"ג) תקנו להם גם קשרי תפילין באיזה רצועות⁸ אך מין החומר לרצועות (כלומר של עור או של תכלת וארגמן) וכן מראיהם וצבעם, לא הקפידו ולא תקנו כנראה מהברייתא (מנחות לה). ומאלה שקשרו תפליהם בלשונות של תכלת וארגמן (שם שם). ואח"כ לצורך השעה הוסיפו עוד תקנות רבות אשר קראום בשם הלמ"מ ואשר כולם אמרו האמוראים וגם אלה לא בזמן אחד, כאשר נראה בשם רב אמרו תיתורא תפילין הלמ"מ, ואבוי שהיה מאה שנים אחריו אוטר: מעברתא דתפילין, גם שין של תפילין הלכה למשה מסיני אח"כ יאמר: (שבת) גם "דלית" של תפילין הלמ"מ. וכן שארי הלמ"מ שנאמרו בתפילין כולם המה מפי האמוראים שנאמרו בזמנים מיוחדים לצורך השעה כאשר בארנו בארוכה בחלק המעשי (ע"ש הטעמים מהשינוי, רצועות השחורות והחריצים שהצריכו להיות וכו' וכו').

ג) וענין שחי"ל חדרו מאד רק שלא תתנשם ולא תתאלל המצוה הזאת בחיצוניותה, לא חששו לפרש ולבאר את תיקוני התפילין בפנימיותם ר"ל בסדר מתיבתין⁹ ובהנחת הפרשיות בבתיהן כי אחת היתה להם אך ינחו הפרשיות, אם

ולפי הפשט הפשוט הוא: שרעה לבו של ישוע הנוצרי על הפרושים אשר התנאו במלבושיהם ואת ה"פלאקטעריאן" שנשא או כל העמים שהיה פה של זהב מרובע כעין ציץ ועליו חרות פסוקים או שמות אחרים, הרחיבוהו הפרושים ויעשו לו ברכ להתנאות לפי דבריהם ובחלק העיוני נדבר מזה בארוכה, אך איך שיהיה הגה מופה מזה מי הישועים לא נהגו בתפילין כלל, שבאמת לא נתקנו התפילין המורים על האחדות הפשוטה כמארח"ל בפרשות של תפילין הכתובים בתפילין דמארי עלמא: אתם עשיתוני חטובה אחת ולא שלוש אף אני אעשה אתכם חטיבת אחת: נני אחד באר"ץ, שכל אלו הדברים לא נאמרו רק כנגד אמונת השלוש אשר החלה להתחדש או שנית והדברים ברורים למבין, ועיון בהחזרה שנת 82 שהופיע מהמבורג בפרקי איל"ה.

⁶ מצות רבות מאד התקינו חי"ל להוציא מלב השמרונים ועיון בספר "המדרוך" תמצא רובם ככולם.

⁷ וכנראה רצו הצדוקים להוסיף פ' וידעת היום כו' כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל וכו' לטטפא חמישית או מפ' בלעם שרצו גם חי"ל להוסיף גם בקריאת שמע כאשר יתבאר בח' העיוני.

⁸ מזה שקשרו הורקנום בנו של ר"א הגדול ותלמיד ר' עקיבא את תפיליהם בלשונות של תכלת וארגמן (מנחות ל"ז). יורה גם המתקשש היותר גדול שלא היה מקובל באומה תיקון התפילין כמו שהם אצלינו ושלא נודע להם רצועות שחורות להלכה למשה מסיני.

⁹ גם במסכתא סופרים המאוחרת ומיוחדת להלכת כתיבת סת"מ לא חששו גם להזכיר כתיבת התפילין וסדרים והפלא לראות שם פרק ג' הלכה י"ג יאמרו: חייב אדם

רק לא תתאלל המצוה בהיותה מונחת על הראש ובשעורן (ר"ל תבניתן ומספרן) די היה להם במה שהתקינו להוציא מלב הצדוקים, והשמרונים ויתר הכתות ואך כשבאו מסדרי השי"ם לפרש את המשנה ארבע פרשיות מעכבות הציג גם מה שתנו רבנן: כיצד סדרן קדש והכ"י מימין וכו'. והתנא "איפכא" ולא פירש איך איפכא ובמה איפכא והברייתא ההפוכא הזאת לא נמצאת בשום מקום כאשר לא נדע שום מקור היכא תנו רבנן "קדש והכ"י מימין", וזה כאומר לעצמו: איני זוכר היטב כמדומה לי "ששמעתי לא כן או היפוך מזה", וע"ז אמר אביי: לא קשיא כאן מימינו של קורא וכו' כלומר אם גם שמעת איפכא אין בכך כלום כי שתי ימינים יש, אחת לקורא הפרשיות שהיא שמאלו של מניח ואחת למוניחן שהיא שמאל לקורא לכן ניתן המניח כסדרן בתורה, והקורא יקראם כסדרן, ויען כי לא חששו לפרש איזה ברייתא כונה על ימין המניח ואיזה על ימין הקורא, ואיככה היה כתוב בהברייתא ההפוכא, לכן סדרו הגאונים לימין המניח שלפי דעתם דברה הברייתא המפורשת במניח ומסדר הפרשיות כי מה לה ולקורא¹⁰) ולהפוכא לא חששו, אבל כשבאו הר"מ ורש"י ופירשו הברייתא המפורשת לימין הקורא לא כפי משמעותה, מטעם העולם מהאחרונים החלה המחלוקת ובאין מכריע עדיין הדבר מוטל בספק, והר"ת הוסיף לדקדק בלשון הברייתא מאשר הפסיקה במלת "לימין" בין "הכ"י לשמע" וירצה הוא שיהיו הוויות להרדי (כאשר נתבאר כ"ז בפנים בחלק החקי) וכה רבו הדעות בתפלין ולברר לא יכלו מפני שלא הניחו אותם הקהל גם בימי רש"י ור"ת וכפי הנראה מדברי התוס' ר"י מפרשי תלמיד ר"י הזקן בעל התוס', לא הניחום גם היראים כמ"ש מפורש: ומיהו אנו סומכים על הפסקתא (ע"ן לשונו בחלק המעשי פרק ה') ונשארה המחלוקת בפרוש הברייתא הזאת עד עתה.

ד) ולא זו בלבד אלא שגם בדברי רב האי גאון התלו לחלוק שהר"ת והר"ח והנגררים אחריהם סמכו עצמם על רבינו האי ואומרים שנהג כדבריהם, (תוס' מנחות לד.) והראב"ד בהשגותיו על הר"מ אומר: (בפרק שלישי מהלכות תפילין) רה"ג אינו אומר בן אלה הוויות באמצע קדש לימין המניח וכו' שהוא ממש ההיפוך מדברי ר"ת כאשר יראה הקורא בציורי התפילין לכל הדעות שבחלק החקי. וגם בדברי השמושא רבה לא הרגישו (זולת הברצלוני) כי הוא כותב ההיפוך מדעת שניהם (ר"ל רש"י ור"ת) כי התוס' שם מביא: ובשמו"ר תיקון התפ' משמע כפי הקוני' וכו'. וברא"ש (הל' קטנות הל' ל"א) אומר אחד ומצינו מעותא בהאי שמושא וכו' (ע"יש ובחלק החקי והעיוני) ולברר הדבר לא היה בידיהם מפני שגם אחר לא יכול להתפאר שראה תפילין של הגאונים, או מדור ההוא כי בעת מחלוקתם נשארו התפילין רק בסדרי ההלכות אבל גם זוג אחד עשוי ומתוקן לא היה אצלם. ולכן נשארה המחלוקת

לעשות ציצית נאים ומוזות נאות ולכתוב ס"ת נאה כו' ואת התפילין לא הזכירו כלל. וכן בשבת (קל"ג) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות סוכה נאה לולב נאה שופר נאה, ציצית, ס"ת כו' בקולמס נאה, בלבד אומן וכורמו בשיראים נאים ע"ל ותפילין לא קא השיב. ואין כל ספק כי חששו לעשות תפילין נאים מפני החשש שכתבתי בפנים, ומפני שלא היו נהוגים אז כשארי המצות — וכמס' סופרים שאמר מלת "חיוב" לא רצה להזכיר התפילין גם מפני החיוב שנשמרו חז"ל להוציא מפייהם על התפילין.

¹⁰) וכאשר יאמר בן הראב"ד (בהשגות שלו פ"ג) מפורש ע"ן בחלק "החקי" וע"י"ש גם בדבר תשובת הרמב"ם לחכמי לוניל שהובאה בב"מ, שהיא מוזיפת.

הגדולה הזאת, אשר התפילין של אלו פסולות לאלו, בלתי מוכרעת ובלתי כל ברור עד היום הזה.

ה) ובבא המקובלים ויראו את המהלוקות הגדולה הזאת בדבר גדול וקדוש להם, שבו יכולים המה לתלות תילי תילים של סודות על כל קוץ וקוץ שבהם, ראו לטוב לפניהם להקדיש ולהעריץ את כל הדעות והשיטות ויאמרו: „אלו ואלו דברי אלקים חיים" ויכנו בהם כונים, ויקדישוה לאלהות ממש. הלא כה דברי הוזהר (פ' בא): תפלין דאנח קודשא בריך הוא דבעי בר נש לאנחא בכל יום, בגין דאינון שכא קדישא עילאה דכתיב כי שם ה' נקרא עליך ותנן: „שם ממש" (ואהו ושמה כולא חד), ואז חלקו את ארבע פרשיות נגד ה' עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה, שבע כריכות מהרצועות כנגד שבע מדות: חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות ג' ראשון שבשין נגד ג' ספירות הראשונות וכו'. עד שהתפילין המה אלהות ממש וצונו לחבקם ולנשקם כאשר אנו, מבלי דעת, נהגים כן באמת. (ועיין באריכות בחלק המעשי והעיוני).

ו) אך גם אצל המקובלים הלכו מדרגא לדרגא, האר"י לוריא הניח בתחילה של רש"י בבוקר ושל ר"ת במנחה, אח"כ הניח שתיהן בבוקר ושל השמושא רבא במנחה, אך תלמידו הרחיבו בא וכתב בשער התפילין כי גם תפילין דשמו"ר המה בכלל המצוה והחיוב לכל אדם להניחם ואין צריך לומר תפלין דר"ת שמי שאינו מניחם הוא בכלל קרקפתא דל"מ תפילין והמצות שמורים אומר מי שמפריד בין הדבקים תפילין דרש"י ור"ת יפרדו חיוו כי הוא מפריד ומפריש בין העולמות העליונים התלויים בהם ומהפך הצינורות וכו' וכו'.

ז) כל אלו באו לנו מפני שהקל הר"מ מקוצי¹¹ בתפילין הקדושים ויקצוב להם זמן רק בעת התפלה ולא הבדיל בין איש לאיש (ורק את הת"ח פטר לדברי מהר"ק) וירבה לדרוש ולהוכיח עד כי הצליח לו לשום את הרבר הזה לחוק כי כל שאינו מניח תפילין נקרא: „פושעי ישראל בגופו", שאם אמנם גם הוא מצא לו שומעים רק מעט מהרבה כאשר יעיד הוא בעצמו: שרק אלפים רק רבבות (גוזמא קתני) קבלו את המצוה הזאת בספרד ומעט בשארי ארצות ולא העיד: „כי כל ישראל קבלו את המצוה הזאת", אבל כפי שאנחנו רואים נתפשטה המצוה הזאת מהעת ההיא לאט לאט כאשר אנו רואים מהמחמיר הגדול מוהר"ל (ר' יעקב וויל או מווילין) שהיה בשנת ה' אלפים קפ"ז קרוב לשתי מאות שנים אחרי הר"מ מקוצי שממנו קבל הרמ"א כל המנהגים, מתרעם גם הוא על הכתורים ועל הנשואים עולי ימים אשר הרחיבו עונו בנפשם להניח תפילין (ע"ש בסוף ה' תפלין) ומוזה נראה כי בימיו כבר נתפשט המנהג הזה והיה גם לו למורת רוח.

¹¹ הסיבה אשר הכריחה את הר"מ מקוצי לתקנם נעלמה מאתנו. הוא אמנם אמר: שבשנת 4995 לברי"ע היתה סיבה מן השמים להוכיח (אבל לא אבה לנלות לנו מהות הסיבה ההוא) ובשנת 4996 הייתי בספרד להוכיחם ואמין הקב"ה זרועותי בהלומות היהודים ובהלומות הנזים והזיונות הכבדים ויש עלי חסדו ותרגו הארץ ותרו לחרדת אלקים וקבלו אלפים ורבבות מצות תפילין וכו' וכן בשארי ארצות הייתי אח"כ ונתקבלו בכל המקומות ע"ל. ואנחנו חפשו ולא מצאנו רעדת הארץ בשנת דתתקצ"ו ורק ארבע שנים קודם בשנת דתתק"ן (י"חצין צמח דוד) ואולי הקדימו

ח) ואולם בימי הר"י קארו והרמ"א (ערך השל"ג) (אחרי שמה האנקוויזיציה משמרה בארץ והגרושין על עם בני החלו והצרות והרריפות הראו את זרועם הקשה ועוררו את אחב"י להתחזק בתורה ובמצות מעשיות בכל כחם החזיקו ביותר במצות התפילין שהיתה רפוייה בידם כל הימים) מצאנו כי כבר התפשטו בין כל העם בתורת חוב גמור והר"י קארו יכול לומר בצדק שמנהג העולם כרש"י וגם להעיד: "כי מנהג החכמים לנשקם". כי בימיו החלה כבר הקבלה תורת האר"י לוריא להתפשט ועליהם רמו שמנהג החכמים לנשק אותם, אך עכ"ז לא הניחו עוד תפילין דר"ת כ"א החסידים ואנשי מעשה, עד שבאו המקובלים האחרונים, ואחריהם הבעשטנים ויצו לחסדיהם כי יחנכו את בניהם להניח תפילין דר"ת משנת השלש עשרה, ומאז החסידים מתהללים בתפילין או מתהללים אפ"ס, העגלונים מושחים בם את אופני מרכבותיהם, וצעירי החסידים ישתו בם את יין-התיקון ומעלים בהם גם את עשן הקטורת, והרבנים שותים בהם קאפּע, והחמוני יקום ממשכבו ישפוך מים על צפרניו ובעודו ערום בלי בגדיו העליונים, ימהר לנשק התפילין ולהניחם וילחש בהם, ינוע ויורק ינשקם ויחליצם, ואח"כ ירחץ ויסוך יאכל וילך למלאכתו וכה היתה לחוק בישראל¹²).

ט) ואני אשר ידאב לבי לראות מעבר מזה שהותרה הרצועה והחלו לנהוג קלות ראש וזלזול בקדושת התפילין והתירו להניח אותם לכל אדם מבלי כל ה בדל בין איש לאיש, ואף לאלה שהשו"ע ואחרוני מפרשיו אסרו עליהם בס"י ל"ח, ומעבר מזה שכל הפורש מתפילין מפני עצלותו או מפני איזה סיבה המכריחתו, ידמה בנפשו כי כבר פרץ גדר היהדות ומתיר לעצמו לעבור על חוקים גדרים ומצות רבות, ומוכן מאליו כי איננו מתפלל ואינו קורא קריאת שמע, בחשבו כי אסור להתפלל ולקרוא ק"ש בלא תפילין, ומרגלא בפומיה דההכחן את אשר ילחשו לו רבניו: "שכל שאינו מניח תפילין הוא פושע ישראל". השבתי לחוב קדוש לבאר את כל תהלוכות המצוה הזאת ולחשוף את מקורה ולהסיר את פני הלזט מעליה אשר כסוה בערפל מימי הסמ"ג ועד עתה. ולתכלית זאת חברתי חבורי זה אשר חלקתי לשלשה חלקים:

החלק הראשון הוא חלק החקי ופרקיו שבעה, בו יבואר כל ההלכות, שיטות ודעות התפילין עם ציוריהם ומי מותר להניחם, וגם יראה באצבע כי לפי ההלכות המבוארות לפנינו בשו"ע או"ח ובשאלות ותשובות הבאים אחריהם אין לנו ברור הזה, שתקפו הצרות ונתמעטו הלבבות וכל ההמון ישראל שרויים בצער ובדאגה, גם אחד, שיהיה ראוי ומותר לו להניח תפילין.

המה את רעידת הארץ ד' שנים, אך איך שהיה הגה רואים אנו ברור שעד הר"מ לא היו מניחים תפילין כלל ואף הגדולים שבעם עד שיוכרה להשתמש לא רק בהלכות היהודים כ"א בהלכות הגוים אם כי לא נוכל להבין איכנה יוכיחו הלומות הגוים על תפילין? אמנם דברי הלומות אין מעלין ולא מורידין ובחלק העיוני והמעשי נכבר הדברים ונציג את לשונו של הסמ"ג כולו במ"ע ג' ובהקדמתו ע"ש.

¹² היודעים את דרכי בני עמנו רבנינו וחסידנו ברוסא וגם דלת העם בפה יעידו עלינו כי לא הפרנו על המדה אף כקו"ש, ואם יסתפק מי אם הרבנים שותים בהם קאפּע נשלח אותנו לדינאבורג פל. וויטעפסק ויראה בכל יום את הרב המורה דשם, ר' ליב הגדול, יושב ושותה קאפּע מעוטר בטלית ותפילין של ר"ת, כאשר ראיתי אני בעיני.

חלק השני הוא חלק המעשי, ופרקיו שמונה, הכה יפיצו אור על תולדות ותהלוכות התפילין מתי נתקנו, ומתי התירום לעם, מי הניחם בימי התנאים והאמוראים, ומצבם בימי הגאונים אחר התלמוד והתעלמותם בשתי מאות שנים האחרונות לאלף החמישי ומתי החלו להתפשט באומתנו היינו מתחלת האלף הזה שאנחנו חיים בו.

חלק השלישי הוא חלק העיוני ופרקיו עשרה והמה יפיצו אור על כל מאמרי חז"ל והאחרונים אשר דברו בתפילין ויראו את מראה המקומות ואת המקורים אשר מהם שאבנו את דברנו וגם נזכיה בראיות ברורות ונכונות כי רק מאמרי התלמוד מפרשיו ופסקיו המה היו לנו לישועה לגלות את הרברים אשר כסום עתיקי ימים ממעם הכמוס להם והנגלה לנו.

יודך וקראתי שם חבורי זה "תפלה למשה" מפני שבו הראתי לדעת בראיות ברורות ונכונות לכל קורא מבין, שהתפילין שאנו מניחים מורשה הנן לנו רק מאת רבינו משה בעל הסמיך שהוא חזר ויסרם אחר שנשתכחו מישראל, אך לא תקנם כתפילין הקודמים של הגאונים שהיו לימין המניח. כ"א כדעת רש"י ור"ה, לימין הקורא. ושמות התפילין "של רש"י ושל ר"ה" אך הוא קרא להן מרוב ענותנותו. אבל באמת הנן כולן שלו. מפיו נתחדשו ועל ידו נתפשטו בישראל בצורתן שהן חיון וקיומן אתנו היום. ולכן הנני מקדישן לשמו ומחזיר ומלביש את העטרה על ראשו שהוא הולמתה, שאם אמנם נתבא היה הוא אל הכלים והסב את שמם למוריו ורבי רבותיו הוא היה רשאי ולא אנחנו.

ואתה הקורא הנכון אשר יפול ספרי זה לידך בין שאתה ארטדאקסי, בין שאתה פראגרסיטי, או גם מן המתקנים (רעפארמער) הנך, אחת היא לי אם רק לב נבון לך ורוחך ישרה, הנני מבקשך שב נא וקרא את ספרי מראשו עד תומו אל תדלג בו מפרק לפרק ואל תקפץ מסמן לסמן, ואך בשום לב תקראנו במתנות וברוח קרה, ועוזב נא את כל דעותיך הקדומות אשר הורגלת בהם, או אשר למרוך מורידך, על שעה קלה ומועטת שהיא: "העת הקצרה אשר תקרא בה את ספרי" ואחרי תקראנו כולו, (ואם בעל נפש אתה תשים עיניך גם בהציונים ומראה המקומות אשר אציגם לפניך למען תבתנם בעיניך החודרת) תשפוט עליו ברוח מבינתך ותקבל את האמת ממי שאומרו ואת השקר תזרה הלאה, ואני למשפטך איחל. יקרים עלי דבריך בין שיהיו פצעי אוהב בין שיהיו גם נשיקת שונא, ובלבד שיהיו דברים של טעם דברי חכמים שבנחת נשמעים, בלי חרפות גדופים וולוזלים שהנפש היפה תקיץ בהם ואני המהבך לא אשוב עליהם לעולם, ואך אם שגיתי תורני ואני אחריש, תשמיעני דבריך המהוכחמים, בין ע"י מכתב מיוחד על כתיבתי שבראש הספר, בין באחד ממכתבי העתים הירחים או השבועים, ובלבד שאיננו תצוף ומלשיין, ואז אמהר לחזור לך על האמת ולהשיב לך תודה גלויה נגדה נא לכל עמי מקרב ולב עמוק על שהחיתני והחמקתי בדבריך, כי רק לדון לפניך באתי ולא לקפח בהלכה, וגם לא אומר: "קבלו דעתי" לך אמר לבי, את אשר הריתי והגיתי שנים רבות, ואשר שקלתים בפלס שכלי הדל ומצאתים ראויים נכונים ואמתים, לפי דעי, להביאם ולהציגם לפני כסא בקרתך, ולך הקורא, או המבקר, המשפט אם לחסד ואם לשבט.

אך תדע קורא נעים כי כמוד כמוני, גם אני שלומי אמוני ישראל הנני, קרוש לי אלהי קרושי ובמצותיו אחפוץ מאד, אך לא אלה המצות אשר ינחילונו מוריישקר ורבנים בעלי כרסין, כי לא נתנו המצות אלא לישר בהן העקמומית שבלב. — שמענה ואתה דע לך. ואם אפק רצון כמדך, תשמע ממני גם את הדברים אשר אישוב לפניך בפתח לפתחי אשר ברצות ה' אשימו בראש ספרי זה לקים מאמר החכם: "ראגה בלב איש ישחנה" (משלי י"ב) וככהן הזה אשר עשה "שלוש על ישראל" (13) הנני נפטר גם אני מאתך הקורא לא בכריעה והשתחויה כ"א בפסיעה קלה לאחורי, באהבה ובשלום.

לונדאן, ג' י"א לחודש מרחשון תרמ"ג.

ה מ ה ב ר.

(13) כטובך, הקורא, קרא נא את הדברים המעטים שיצאו מעט הכהן הנכבד הזה, טרם תלך הלאה לקרוא בספרי זה, כי כאלה יחשוב לבי בעת, מהם אין לי לגרוע אם כי יש לי להוסיף. ואלו הם: "ואם בארטאדאקסין כאלה, אשר לא ננעו ולא פגעו לרעה, אפילו בקוצה של יוד אחת שבכל אולת מקובלת, נפלה חכה של חשר ואיכה, מה יעשה פראגרעסיסט שכמותי, שאינו בוש לא לבר להטיל ספק, כ"א גם להחליט, שהרבה מדברי קדמונינו אין להם שרש בדת ועקר בדעת, ושמרשה את עצמו לומר בפה מלא, שיד הפשט הדקדוק ההגיון והבקרת על העליונה, לרחות מפניהם כל דרש וכל הלכה שאינם מסכימים עם השכל הישר, ועם דברי תורתנו הקדושה, כל מדה וכל הגדה שמתנגדות לחקי הדעת הנכונה, ומשפטי הצדקה והקדושה; וכן חלילה לי להתרעם על מדותיהם של אלו התמימים היראים והחרדים, שרוצים לצאת ידי חובת המקום והבריות, אם לא מזדון ורוע לב, כ"א מפחזות יתרה ובאמונה מופגרת, ופטירו בשפה כשיפול חבורי זה בידם, כי מין אפקורוס משומד מומר הדובר ככה וירו חצי האלות הקללות והחרמות לאיש אשר אלה לו" שכך נאה ויאה להם, ואמנתם וסבלותם כפרתם. עכ"ל (צד 7 בהקדמתו לחלק רביעי). וראוים הדברים למי שאמרם גם לי אני עבדך.

חלק החקי.

פרק א.

ביאור המשנה המש טטפות. ברכת להניח תפלין ולא לקשור טטפות, טעם מנין לשתיים במנין המצות. מקור השם טטפות ותפלין.

(א) **מתני'** חומר בדברי סופרים מדברי תורה: האומר אין תפלין כדו לעבור על דברי תורה, פטור. המשה טוטפות להוסף על דברי סופרים, חייב. (סנהדרין פח:) **ר"ש**¹: פטור, דאין זו הוראה דויל קרי ביה רב הוא: חמש טוטפות יש, שאע"פ שאין דבר זה אלא להוסף על דברי סופרים חייב דמדרש דסופרים הוא: למטפת למטפת לטוטפות הרי כאן ד'. **גמרא**: אמר ר"א אמר ר' אושיעא אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, ויש בו להוסף, ואם הוסיף גורע, ואין לנו אלא תפלין אליבא דר"י. **ר"ש**² להוסף, על מה שפרשו חכמים. גורע, ופוסל הראשון בתוספתו, ואין לנו אלא תפלין שעיקרו בתורה ופירושו מדברי סופרים שהם ד' בתים ויש להוסיף חמשה או יותר ואם הוסיף גורע דקא עבר בכל תוסף ולא עבר מצוה. עכ"ל (שם שם). אחרי ההתבוננות והעיון בדברי המשנה פה ובמגלה פי' ובהוריות ד, (שע"ז רמז רש"י בדברו: דויל קרי ביה "רב הוא"), עם כל מפרשיהם הראשונים והאחרונים כאשר ביארנו בארוכה בחלק השלישי מחברנו הזה, יצא לנו: שמצות תפלין לפי דעת חז"ל היא: "עקרה" ר"ל כי יכתבו פרשיות אהדות מן ספר התורה על קלפים מיוחדים וישימו אותם על היר והראש, היא "מדברי תורה" כלומר הלכה למשה מסיני¹ ופירושה: ר"ל איוו פרשיות וכמה יהיו, מדברי סופרים: כלומר שלא בא ע"ז שום קבלה גם מסיני ורק הסופרים הוכיחו אותם מדעתם וסנכום על הכתובים שנאמר בהם: והיה לאות, לזכרון ולטטפות. ר' ישמעאל רצה להוכיח מן מלת "לטטפות" מלא וחסר כמו שהוכיחו ד' דפנות לסוכה מן "בככות" מלא וחסר, ואמר לו ר' עקיבא אינו צריך להוכיח זאת ממלת "לטטפות" שהמלה הזאת אינה: אלא שם העצם של התכשיט הנושאים אותו על הראש² מימות משה רע"ה עד חכמי המשנה, אם לא שנחלק את המלה הזאת לשתיים: "ממ" ו"פת", שפירושן שתיים שתיים ואז נוכל לסמוך המצוה הזאת על הכתובים. וכיון שכצאו בארבע פרשיות מן התורה נזכרו: והיו לאות, לזכרון ולטטפות בחרו חז"ל בפרשיות האלו לתקן התפלין, והלכה כמותו מחברו

¹ עיון רש"י (מנחות ל"ט.) בפרושו על קשר העליון דאורייתא: כלומר הלכה למשה מסיני ובסנהדרין (פ"ח:) לאו דאורייתא כלומר הלמ"מ לפי ההג"ה הצורקת מר"י פיק. והדבר מבואר רבות פעמים ואכ"מ להאריך ובהלך העיוני יבואר כל הצורך בדבר זה להוציא גם מלב המתקש.

² עיון בתוס' (מנחות ל"ז:) ד"ה לטטפות באור המלות לטטפות ותפלין וע' הלאה בפנים הספר ובה' העיון. בביאור השמות האלו ומקור מוצאם.

שכן קבלו חז"ל להלכה שהכתוב: „ושמרת את החוקה הזאת למועדה“ אינו אלא לחוקת הפסח. וכן פירש הרשב"ם את הכתובים הללו בפירושו על התורה פ' בא. וז"ל: לאות על ירך, לפי עומק פשוטו, יהיה לך לזכרון תמיד כאלו כתוב על ירך, כעין שמני כחותם על לבך. בין עינדך: כעין תכשיט ורביד זהב שרגילין ליתן על המצח לנוי. — את החוקה: חוקת הפסח. עכ"ל, ועל סמך מאמרז"ל שעקרו מן התורה אומר ר' נחמיה (במדרש רבה ויקרא פכ"ב) ויתרון ארץ בכל, אפילו דברים שאתה רואה ויתרון למתן תורה כגון הלכות יציאת תפילין ומוזה, אף הן בכלל מתן תורה וכן בקהלת רבה פ"ה ע"ש.

ב) ולכן תקנו חז"ל לברך: „להניח תפילין“ השם החדש שנתנו חז"ל למצוה הזאת בסוף ימי הבית השני¹⁾ ולא „לקשור טוטפות“ כלשון הכתובים וכמו שאנו מברכים על שארי המצות: מצה סוכה, פסח, מילה, שבת, יציאת מצרים ומוזה ועוד, (זולת לולב שעליו נדבר במ"א) בלשון הכתוב ממש, מפני שאם היינו מברכים: „על מצות טוטפות“ היה מקום למעות ולומר: שצריכים אנו לקשור התכשיטים שנקראים „טוטפות“ על המצח וגם על הזרוע, שכן היו כפורסמים תכשיטים על המצח וגם על הזרוע בשם הזה, כמ"ש במושגה (שבת פ"ו) ולא תצא אשה בטוטפות ובסרכיטין ובתרנום נמצא ג"כ טוטפתא על מלות: ואצורה אשר על זרועו (ש"ב י"א י"ד) ת"י וטוטפתא דעל דרעיה וכן על מלת פאר, פארך חבוש עליך (יחז. כ"ד יז) ת"י: „טוטפתך יהיון עלך“ וכן במגילת אסתר (ח. טו) ועמרת זהב גדולה וכו' תרגמו ולעילא מן כלילה טטפן המקבען בדהבא; לא בן אם אנו מברכים ע"מ תפילין, אין כל חשש ברכה לבטלה לאלה המותרים להניחם, כמו שאנו מברכים על נר הנוכה, על מצות עירוב, נמי, מגילה שכולן מרב"ם ואנו מברכים וציונו על סמך הכתובים: „ולא תסור, שאל זקנד ויגידו לך“ (עירובין) ומטעם זה בחרו גם במלת „להניח“²⁾ תחת „לקשור“ כלשון הכתוב, להוציא מלב הסוברים כי חז"ל הבינו בכתובים האלה (זולת הקבלה שבירם) את התפילין שאנו מניחים.

ג) אמנם מוני המצות כהרמב"ם סמ"ג וסמ"ק ועוד, מנו גם את מצות תפילין בין הרמ"ה מצות עשה וחשבו אותה לשתיים: לקשור תפילין על הירך, לקשור תפילין על הראש, אך לא לבר שאין להביא ראיה כוזה שהמה הבינו בכתובים הללו שבאו

³⁾ שם „התפילין“ שמענום ראשונה מפי ר"א הגדול ששמה הבריתא בסוף הדרש: וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך אלו תפילין שבראש (ברכות ז') ואת תלמידיו ר' ישמאל ר"ע ורבה'ג' אנו שומעים מתוכחים על הוכחת סכום הפרשיות ועל זמן תפילין (וכן כל התנאים שאנו מוצאים במשנה מדרברים בענין התפילין, המה כולם מן הדור שאחר ר"א הגדול. ודוק היטב) ואת תלמוד תלמידיו אונקלס הגר רואים אנו מתרגם „טוטפת“ בשם תפילין. אמנם מצאנו אומרים: מנין שהקב"ה מניח תפילין, דוד הע"ה הניח תפילין. ירבעם הלך תפילין בפני שלמה, ארבעים סאה קצוצי תפילין מצאו בהריסות ביתר, ועוד הדות כמותם שאם אמנם אין אחריותן עלינו, יבוארו היטב בחלק העיוני. והנמצא בירושלמי ובמסכתא בחלוסי נוסחאות הלל או שמאי אומר: אלו הם התפילין טאבו אימא. וכן ריב"ב, הכל בחלק המעשי יתבארו היטב.

⁴⁾ עיין בעמרת זקנים (סי' כ"ט) אבל טעמיה מופרך מאליו ומצה וסוכה ויבחה, ולטעמיה אנו מניחים רק בעת התפילה צריכים לברך „לקשור“? וראה בח' העיוני והמעשי.

להחזיר על מצות תפילין, כ"א מזה שמנו בתפילין הללו רק שתי מצות ולא שמונה כמו שאחז"ל (מנחות נד.) שהיינו שתי מצות בכל פרשה ופרשה ככתוב באמת בתורה בארבע פרשיות: לאות ולזכרון או לטוטפות בין עיניך ואם כונתם על התפילין הלא יש שתי מצות עשה בכל פרשה, היא ראה גדולה שגם המה הבינו בדברי חז"ל את פירוש הכתובים הנ"ל כמו שזכרנו למעלה שהמה רק סמכות אקרא, ועקרה מד"ת הלכה למ"מ, ועל הסמך הזה, מנו אותה בתוך התר"ג מצות וכמאמר ר' נחמיה הנ"ל, ולמלאות את החסר מנו אותה לשתיים⁽⁵⁾. וכבר כתב התשב"ץ (בספרו זהו הרקיע): שמה שהוסכם שמנין המצות הם תרי"ג: שס"ה מצות ל"ת ורמ"ח מ"ע, הוא רק לדעת ר' שמלאי וכפי מה שפירש הוא המצות, ואנחנו לא נסמוך עליו בפירושו לענין פסק הלכה אבל נסמוך על סוגית התלמוד, עכ"ל ולענינינו אין מזה שום נפקותא לדינא כי כבר פסק רש"י שכל הלמ"מ נקרא "דאורייתא" כמו שפירש בקשר העליון של ציצית מנחות ל"ט. (ראה לשונו בהערה 1).

ד) והנה על מקור מוצאו של השם "תפילין" רבו הדעות תוס' (מנחות לד:) ד"ה לטטפות, מצאו מקור השם "טוטפות" התכשיט על המצה כלומר "בין העינים" מל"י הבטה, ועינוהי מטייפן ומקור השם תפילין מל"י ויכוח ופלילה כמו ויפלל וכו' עי"ש, והטור מסכים לדעתו ואחרים אומרים טטפות מלשון טוף ומפץ שענינו סביבה ומורה על העטוף כמו מצנפת ושרשו ביונית: tap-es ותפילין מלשון "תפל וקשור" ועוד פרושים רבים אשר נזכרים בחלק העיוני אבל כל אלו הרברים אינם מתישבים אל הלב כי "טטפת" היא שם העצם של תכשיט ואין אנו צריכין לשום מעם, והשם "תפילין" נתחדש ואיננו לא עברית ולא סורית וארמית⁽⁶⁾ ולכן אחרי העיון לא מצאנו טוב מפרושו של הח' דר. פעטער בעער (בספרו: לימודי וידיעת הדתות של כתות היהודים) כי חז"ל לקחו את השם הזה מן השם היוני: phylacterion שהונה על קמיע ידועה ומפורסמת בין כל העמים הקדמונים ושנשאו הקמיע הזאת היהודים הקדמונים והיונים, ותוארה היתה תכשיט המצה שחרטו בה בהרש אנוש איזה צורות או פסוקי תורה, וחומר זה של זהב, כסף, או גם גויל וקלף⁽⁷⁾. (דר. מאמ. טער בספרו: היסטארי אונד קריטיק או גנאסטיקער) והיתה להם הקמיע הזאת להצלחה ולשמירה מאויבים וכישוף, משדים וחולי (שם שם). וכנראה לקחו חז"ל את השם הזה למקור להם וישנו אותו בשם "תפילין" שהתנו הנוסף הוא: הא היריעה To phylacterion (רברי הכם אחד) שגם התפילין סגולה היא לפי דחז"ל לאריכת ימים (מנחות מ"ו.) ובימי חז"ל היו התפילין כקמיע קדושה בעיניהם כנראה מן המשניות (שבת שקלים מקואות כלים)⁽⁸⁾. ונתחדש השם הזה בימי רבן יוחנן בן זכאי, כנראה, ומפי תלמידיו ר"א ור"י קבל אונקלס הגר את השם הזה ויתרנם

⁽⁵⁾ ולכן שנו גם המה את לשונם ואמרו: מ"ע, "לקשור" תפילין שנאמר וקשרתם אם כי אנו אין אנחנו יודעים מטעות קשירת התפילין כ"א מטעות הנחת תפילין כמו שאנו מברכים. ודהבדל פה נגד שארי מצות נראה ונגלה ובח' העיוני תמצאו מבואר. ⁽⁶⁾ איננו צריך לראיה כי הכל מודים בזה מלבד המפרשים תפילין מל"ת, "תפל" שפרושם וטעמם, "תפל" מבלי מלח.

⁽⁷⁾ ועיון בשבת שם בפירוש המשנה ולא תצא אשה בטוטפות שפרשו על קמיע, והפירוש האחרון גם הוא מעין זה ואמרו עשירות עושין אותו של זהב ועניות וכו'.

⁽⁸⁾ עיון לקמן פרק ב' סי' ג'.

בו את המלות "לטוטפת" הנמצאות בתורה, וקרוב הדבר לומר: שע"כ תקנו הברכה "להניח תפילין" שהוא ממש מלשון הכתוב: (יהזקאל מ"ב) להניח ברכה אל תוך ביתך שגם התפילין היו להם סימן ברכה וקמיע קדושה לאריכות ימים.

פרק ב.

כמה הלכות למימי נמצאו על התפילין בשני התלמודים, שכולן אמרו אחרוני האמוראים, שבימי חכמי המשנה היו צורתן ותכונתן שוות לקמיעות. שבימי האמוראים נתפשטו התפילין יותר והחלו לקחת רשות להניחם.

א) שמונה עשרה הלכות למשה מסיני וראים מצאנו את הז"ל מונים בתפילין בשני התלמודים, ואלו הן:

בש"ס דבני מערבא (ירושלמי) 1) תיפורה: ר"ל שצריך לתפור התפילין, ר"ח בשם רב.

2) קשרי של תפילין, ר' ירמיה בשם ר' יצחק.

3) שיהיו כתובין בעורות.

4) שיהיו כתובין בדיו.

5) שיסרגלו אותם בקנה. כלומר להחליק את העור עד שיהא ראוי לכתוב עליו.

6) שיהיו נכרכים בשער, ר"ל הפרשיות בעת הנחתם בבתיכם.

7) שיהיו מולין במטלית, ר"ל להעמיף את הפרשיות עם השער בקלף או ניר חלק.

8) שיהיו נדבקים בדבק, ר"ל אם יהיו נכתבים בחתיכות קלף מיוחדות ידבקו בדבק.

9) שיהיו נתפרין בגיזין ר"ל אחרי הנחתן בבתיים יותפרו הבתיים בגידיהן של הפרשיות כלומר גידים של בהמה טהורה.

כל ההלכות האלו אמרם ר"י בשם ר"ש בר יצחק הנ"ל מגילה פרק א' הלכה ט.

בש"ס דבני מערבא (ירושלמי) 10) תפילין כרובעות שחורות¹⁾ ר"ל שיהיו כרובעות שתי התפילין ושחורות ר' יוסי בר ביבי

(שם פ"ז ה"ט).

בש"ס בבלי שלנו 11) רצועות שחורות שבת כ"ח מנחות ל"ה ר' יצחק.

12) שין של תפילין אביו שם שם.

13) דלית של תפילין אביו שבת שם, והתוס' וכן הרמב"ם לא גרסי דלית ויור וכו'.

14) יוד של תפילין ורש"י והנגררים אחריו גורסים אותם, ואביו לא אמרם בפעם אחת אלא פיסקא פיסקא.

15) תפילין על קלף ומוזוה על דוכסוסמוס (ברייתא שבת ע"ט מנחות ל"ז).

1) פליג על תלמוד דירן כנראה מהברייתא (מנחות ס"ו ל"ז) קושרין אותן במיני לבנות, שחורות, ירוקות, כו' ואם אמנם רש"י פירש במיני: "של עור" פרושו אינו מוכרח

מבואר בחלק העיוני וכן לא תתאם ההלכה הזו עם ההלכה בתלמוד דירן שאמרו שם בתפרן ובאלכסונון ובירושלמי ליתא. ועיין הלאה בס' ב'.

- בש"ס בכלי שלנו 16) מעברתא דתפילין פ"י המקום שעובר בו הרצועה. אביי
(מנחות ל"ה) לפי הפ"י המקובל להלכה.
" " " 17) תיתורא דתפילין²⁾ פ"י העור התחתון במקום שיושב על הראש
והזרוע (שם שם) ר"ח בשם רב.
" " " 18) מרובעות בתפרן ובאלכסונון (מגילה כ"ז מנחות ל"ה). רבא
או רב פפא.

אלו הן ההלכות למ"מ שהובאו בשני התלמודים מפורש והרמב"ם בירר מהם רק עשרה והאחרונים שש עשרה לדברי הכל בענין למשה מסיני, אבל להלכות מקובלות נתקבלו כולם, ובספר יריאים מוסיף עוד (בס"י ר"ל) 19) סריגול של תפילין, היינו להחליק את הבתים מכל רוחותיהם, להלכה למ"מ. אבל מלבד ההלכות למ"מ, ישנם הלכות מקובלות הרבה לדברי הכל. כמו שאינן צריכין שירטוט, שאין מולין ואין תולין בתפילין. ר"ל אם נתקלקלה תיבה אחת אסור לתת ממלית מבחוץ ולכתוב התיבה מבפנים כמו שמותר בס"ת, וכן אסור לתלות אות אחד החסר בתפילין מה שמותר בס"ת, וכן כתבן שלא כסדרן פסולין אפי' אות אחד ואפי' קוצו של יו"ד. וגם חק תוכות פסולות, ועוד החמירו לעבד העורות לשם תפילין דווקא, ואצ"ל הכתיבה שצריך לקדש לשם תפילין, ואח"כ לקדש עוד הפעם את השמות, כפיו דוקא, ואם נכתבו בשכאל פסולין אם לא שהוא איטר וכן דוקא בדיו שחור ולא ירוק אדום וכו' וכן אם הוהיב את הכתב (ר"ל אם זרק עליו עפרות זהב) אם יכול להעבירו מבלי לנגוע בהכתב יעבירו וא"ל פסולין ואם הוהיב את האזכרות אין להן תקנה. ועוד דינים רבים חמורים רב יתר מבס"ת אשר תמצאם בטוש"ע סי' ל"ב בנ"ב סעיפיהם וסעיפי סעיפיהם של המפרשים והפוסקים וכולם מקובלות בלא שום מחלוקת³⁾ ורק בענין פתוחות וסתומות וההנחה "זקופין" או "שוכבין" נחלקו הראשונים והאחרונים הכריעו מדעתם כאשר יתבאר.

ב) הרואה בעין פקוהה, יראה כי כל ההלכות למ"מ אמרום אחרוני האמוראים בשם עצמם ולא תלו דבריהם גם בגדולי התנאים⁴⁾ והנאמר בשם "תנא" לא נדע לזה שום מקור כי אינן בתוספתא, ואך במסכתא תפילין מן שבע מסכתות ירושלמיות הנוספות להש"ס והמאוחרות בזמן מאד⁵⁾, ואולם אם ההלכות בתיקוני התפילין וכתבתם ובמלאכתם החיצוניות הבתים, הרצועות והקשרים רבו מאד וכמעט על

²⁾ ההלכה הזאת נעלמה מעיני הח' יה"ש בהחלוצי ג. והנצרך לי להעיר הוא, שרב חננאל שאמר ההלכה בשם רב היה, סופר תפילין, והוא גם הוא אמר אם החליף פרשיותיה פסולות. וכן בירושלמי תיפודה, אמרה הוא בשם רב ועיין בחלק העיוני מ"ש בוד.

³⁾ והסמ"ג שכתב בהקדמתו כי ספר תורה חמירא מתפילין והעלה מזה להלכה שבעת התפלה מותר להניחם (עי"ש בהקדמתו ולשונו בחלק המעשי) נעלמו ממנו ההלכות האלו בעת שדרש דרשותיו הג"ל, אם כי כתבם אה"כ בחיבורו, והמבין יבין. ⁴⁾ אך שתי פעמים נזכרו הלכות למ"מ במשנה, אך בתוספתא ובכריתות נזכרו פעמים רבות בשם התנאים מדבריו עצמן או האמוראים בשםם אך בתפילין אך האמוראים לברם אמרום וגם בכריתות ותוספתות אינם. ועיין בחלק העיוני ושם נתבאר.

⁵⁾ במסורת הש"ס לא מצאתי מראה מקומות מן המסכתא הזאת ורק בסדר טהרות "מדרבי" חנוך העניך מצאתי ציונים מהמסכתא הזאת. ונדבר גם ממנה בחלק העיוני.

כולם אמרו שהמה אצלם בקבלה, הנה לעומתם מעמדת הנה מאד ההלכות שהוקבעו למלאכתם הפנימיות היונו: הנחת הפרשיות בהבתים, איכה יונחו זקופים או שוכבים, איזו פרשיות, כמה המה, באיזה מקום על היר והראש יניחום, וכן באיזה זמן יניחום ומי יניחום? בכל אלה לא באה שום הלכה ושום קבלה כנראה, ורק החכמים מדעתם דנו עליה, נמנו וגמרו כי צריכין להיות ארבע פרשיות, כי הרוצה להניחם יניחם אך בחול, וביום, לא בשבת ויו"ט ולא בלילה, באופן שיהי אדם כשר ויהיה לו גוף נקי, ודעתו מיושבת עליו ואיננו אבל, איננו מצטער משום דבר, בריא אולם, ואיננו מגודה, ויניחום על הזרוע כנגד הלב ובגובה שבראש, כל אלו הדברים מפוזרים כה וכה, בתלמוד ובאגדה, אך במשנה, נזכרה להלכה רק שתי פעמים (לא בסדר זרעים במקום הכרכות, כיא בסדר קדשים וברוך אנכי), בפ' הקומץ רבה: ארבע פרשיות שבתפלין מעכבות זא"ז, ובפ' התכלת: תפלה של יד אינה מעכבת של ראש" וכו'. וזוהי המשנה שהזכרנו בראש פרק א' שאין ענינה מהלכות תפילין כ"א מהלכות זקן ממרא.

ג) זוהי המקומות שהזכרנו נזכרו התפלין פעמים רבות⁶ במשנה לא להלכותיהן כ"א לפטור כמו בברכות, ולענין שארי הלכות כמו שבת, שומאה וטהרה, וזוכרים ד' פעמים עם קמיע ביחד: שבת פ' כמה אשה מ"ב: "ולא בתפילין ולא בקמיע" שקלים פ"ב מ"ב: "ולא בתפלין ולא בקמיע" מקואות פ"ו מ"ד: "הקמיע והתפלה" כלים פכ"ג מ"ט: "הקמיע והתפלין" ונראה מזה ומהא דאמר בערובין פ' המוצא תפילין: בר"א בישנות אבל בחדשות פטור, (דאולי המה קמיעות ולא תפילין כדמפרש בש"ס) שביניהם היו התפלין לא לבד בתכונתן שוות עם הקמיעות, כ"א גם בצורתן. ויתכן שעל כן הרבו להקפיד בכתיבתן ובתיקונן ואמרו בהם תלי תלים הלכות מקובלות, כדרך כתבי קמיעות שעיקר הסודות המקובלות הם בכתיבתם ותיקונן אך לא בהנחתן וקשירתן כי הקמיע סגולה היא ושמירה, להאמין בה, בכל מקום שתמצא על הגוף, וע"כ לא באה ההלכה במשנה כיא על ארבע פרשיות שמעכבין זא"ז, ר"ל כי בלא זה התפלה מאבדת את קדושתה וסגולתה, ושהתפלין של יד ושל ראש אינן מעכבות זא"ז כי כל אחת היא כעין קמיע מיוחדת בקדושתה וסגולתה ואינה תלויה בהאחרת, ולא הזכירו גם דיני כתיבת התפילין ותיקונן מפני שכפי הנראה בש"ס⁷ היו אז רק ספרים מיוחדים שעסקו בכתיבת התפילין והקמיעות, וכל הדינים היו מסורים להם בקבלה איש מפי איש מעת התיקונם, והם מסרום לבניהם או לתלמידיהם, ע"כ שלא היה כל צורך ללמדים בהלכות מיוחדות לעם, וע"כ קבעה מסדר המשנה בסדר קדשים לא בהלכות הצריכות לכל אדם. ואת סדר הנחתם ר"ל המקום אפוא יניחום והזמן מתי יניחום, לא למדו, מפני שלא הנהיגו את התפילין לעם ורק אחרים מהגדולים המיוחדים שבדור הניחום וגם עליהם

⁶ בחלק העיוני נקרא בשם כל המקומות שזכרו במשנה ונדבר עליהם כפי מה שזכרנו השכל ע"ש.

⁷ תפלין דבי בר הבו שכיחי (ב"מ כ"ט): אבוי שרי לבי בר חבו למכתב תפלין שמה"כ (טגולה י"ח): רב חסדא אשכח לרב חננאל דהוה כתב ספרים שמה"כ (שם סע"ב) רב הונא או חונא ספרא דסדרא (ירושלמי רפ"ג דלמאי, שבת פ"ט ה"ב) ומה נראה שהספרים היו גדולי הדור ור"י בן לוי העיד כי כ"ד תעניות ישבו אנכה"ג (1) על כתבי סת"ם שלא יתעשרו. ובעיקר הדבר ע"י בח' העיוני.

לא הטלום להובח (כאשר יבואר היטב בחלק המעשי) ולכן לא חשש מסדר המשנה לקבוע למענם ההלכות האלו במשנה מיוחדת במקום ק"ש, תפלה וברכות, שלהגדולים האלה שהניחום מציון עצמם, ירוע היה להם הזמן והמקום⁸).

ד) ואולם בימי האמוראים שנתפשט התפילין מעט יותר, והחלו לקחת רשות להניחם ולמי שנתנו רשות להניחם היה סימן שהוא אדם גדול בדורו ומורשה לדון ולהורות, (כאשר נתבאר כ"ז בראיות ברורות בחלק המעשי) קבצו מסדרי הש"ס מאמרי החכמים שבדרום, ואת כל ההלכות המקובלות בידי כותבי התפילין, שאמרו עליהם שהמה הלכות למי"מ, וסדרום בש"ס ומפני, שכנראה, לא היה כל קבלה לכותבי התפילין איך להניח הפרשיות בכתיבה, ר"ל איזו לימין ואיזו לשמאל וכא"ז מהם הניח אותם כרצונו והבנתו, (מפני שלא הששו לסדר הנחתם מטעם האמור למעלה) לא בא ע"ז מאמר מיוחד מאחד התנאים והאמוראים ואך כשבאו לשנות ולפרש את מאמר המשנה במנחות: "ארבע פרשיות מעכבות," נשאלה השאלה בבהמ"ד כיצד סדרן? ר"ל אם יש סדר גם בהנחתן בבתיהן וע"ז באה התשובה: כסדרן בתורה, ר"ל שאין כל צורך לתת סדר להם מאחר שכבר נבררו ארבע פרשיות מן התורה אלו שכתובים בהן לאות לזכרון למטפות, וא"כ יניחום כסדר הזה. וע"כ לא נשנה סדר הנחתן בשום תוספתא וברייתא ולא נאמר בשם איזה תנא או אמורא ורק בשם תנו רבנן, כלומר היתה מזה שקלא ומריה בבית המדרש, וסדרו אותו בש"ס רק פעם אחת ולא נזכר יותר בכל הש"ס, ויען כי מסדר הש"ס רצה כי ההלכה שהורו בבית המדרש תשאר לעינים לכותבי התפילין ציורף לזה את מאמר: אמר רב הננאל אמר רב אם החליף פרשיותיה פסולות, אשר בלי ספק אמרו רב אז (כמאה שנים קודם) אב"י האחרון חבירו של רבא לסופרי התפילין שיסדרו כולם בדרך אחד ולא להחליף הפרשיות זה כה וזה כה⁹. ויען כי המאמר הזה קצר ובודד הוא ולא נתפרש כל צרכו, נפלו מחלוקות בפירושו עד כי נתרבו לארבע שיטות בתפילין וההלכה איננה מוכרעת עד עתה. ומפני שאך זה המאמר הקצר סבב לארבע שהן שש תפילין נקבוע לו פרק מיוחד ונבארו. וזה תוכן המאמר:

פרק ג.

ביאר המאמר כיצד סדרן, שיטות החולקים בסידורן, ציון בשתיים של יד וארבע של ראש, על מה סמך העולם את מנהגו להניח תפילין של ימין הקורא.

א) תנו רבנן כיצד סדרן, קדש לי והיה כי יביאך מימין שמעו והיה אם שמעו משמאל, והתניא איפכא, אמר אב"י ל"ק כאן מימינו של קורא, כאן מימינו של מניח והקורא קורא כסדרן, (מנחות לד:): ר"ש"י: כיצד סדרן: סדר הנחתן, כאן מימין של קורא, כשהקורא עומד כנגד מניח הוי ימינו ש"ז שמאלו ש"ו. והקורא קורא כסדרן כסדר שהן כתובין בתורה מוקדם מוקדם ומאוחר מאוחר הלכך הא דקתני לעיל קדש והבי' מימין מימינו של קורא קאמר וכו' והא דתנו איפכא דמשמע קדש והבי' לשמאל אמניה קאמר והוא ימין של קורא עכ"ל. תוס' פ"ו בקונ' בסדר שהן כתובי

⁸ דלא כהרמב"ם בפרושו עה"מ במשנה התכלת ובח' המעשי נבאר הטעם.
⁹ ואלולי דמסתפינא הייתי אומר כי רב הננאל שהיה סופר ולא רצה לנלות הסוד לוולתו איבכה לסדר הפרשיות. תלה ההלכה הזאת באילן גדול ואמרה בשם רב: שאם החליף פרשיותיה פסולות" אך לא נילה איבכה אמר רב שיסדרום, והמ"י.

בתורה וכו' וקשה לר"ת דאמאי פלגינהו שקורא שתיהן הראשונות מימין וכו' ומפ' ר"ת קדש והכ"י מימין של קורא ומשמאל של קורא הוי שמע מכוון ואחריה והא"ש מבפנים. ונחא השתא מה שחלקו וכן פי' ר"ח בסנהדרין וכו' וכן רב האי גאון והיה מניח סימן הוויות להדרי פי' והיה כי יביאך. והיה אם שמעו פנימיות זו אצל זו. וכן בתשוב' הגאונים שכתב הרימ"ע. ובמכילתא משמע כפי' הקונ' וכו' ובשמושא רבא תיקון התפילין משמע כפי' הקונ' וו"ל, ומשוי פרשתא דקדש מימין בביתא קמא וכו' (1) עכ"ל: (שם הלאה). גמ' אמר ר' חננאל א"ר החליף פרשיותיה פסולות אמר אבוי לא אמרן אלא גווייתא לברייתא וברייתא לגווייתא אבל גווייתא לגווייתא וברייתא לברייתא לית לן בה, א"ל רבא, מאי שנא גווייתא לברייתא וכו' דלא, הדך דבעי למחוי אורא לא קא הויה, וכו' גווייתא לגווייתא וכו' נמי, הדך דבעי למחוי אורא דימין קא הויה אורא דשמאל וכו' אלא לא שנא, דרש"י גווייתא שנתן לברייתא שכתב והכ"י קודם לקדש הנעשית פנימית חיצונית אבל גווייתא לגווייתא כגון אם הקדים שמע לוהיה כ"י וכו' עכ"ל. הקורא המשובל כבר ראה את שיטת רש"י ור"ת בחמאמר הקצר והבודד הזה, עתה צריכים אנו לגלות את אוננו כי התוס' שהביאו: ובשמושא רבא תיקון התפילין משמע כרש"י, מעו בדברי השמ"ה, או כי היתה להם גירסא אחרת בדבריו. וו"ל השמושא רבא (המועתק מדבריו שהביא הרא"ש בהל' קטנות ומהרצלוני) ומשוי פרשתא קמא דקדש לימינייה בביתא קמא, ופרש' הסמוך לה והיה כ"י בביתא תננא, ופרשתא דשמע בביתא תלתאה, ובפרשתא והיה א"ש בביתא רביעאה. עכ"ל מדרכת "לימינייה" ר"ל למניח (כי קאי על מלת "ומשוי") רואים אנו שהוא מפרש: כאן מימינו של קורא על הבריתא ההפוכה (שלא ידענו מקומה איה) וכאן מימינו של מניח, על הבריתא או המאמר השנוי במנחות, וא"כ במקום שצריך להיות לרש"י פי' קדש היינו ימין הקורא, צ"ל להשמו"ר פי' והיה א"ש, שהוא ימין המניח. ובאמת כן מביאים בשמו כל הפוסקים האחרונים והתוס' לא הרגישו זאת. והרא"ש הרגיש זאת ואמר: והאי מלתא מעותא רבא היא וכו' ע"ש וכן אכר ומצינו מעותא בהאי שמושא שאין לסמוך עליו כלל אבל במח"כ גם הוא מעה כי השמו"ר הוא קבוצת פסקי הגאונים וכבר העיד הרב ר' מנחם עזריה כפאנו בתשובתו סי' ק"ז שכל הגאונים הניחו תפליהם לימין המניח ואין כאן מעותא בהאי שמושא כלל. אך הרא"ש לא ידע מזה, ואם יפלא בעיניך קורא, הדבר הזה, אנהגך אביאך הלאה אל דברי הראב"ד בהשגותיו ותראה כי גם את דבריו לא הרגישו כל האחרונים עד כי לא חשבו לנחון להביא את דעתו גם לחלוק⁽²⁾ עליו ראה דבריו בהערה ובסמן הבא ותשתומם.

(1) נבקש מכל קורא בספרנו זה להבינו, ולא לפניה אחרת שיעין בטובו במאמר הנמרא ובמפרשיו וגם ברא"ש בחלכות קטנות שהביא גם את התוס' הזה כולו. ובס' ל"ד בשו"ע עם ציוניו וקורא נכון יוסף לקח.

(2) והפלא דיותר גדול. שגם הבספ' משנה בהביאו דברי הראב"ד שם, לא דיבר כלל ע"ד ימין המניח כאלו הראב"ד זכר זאת רק כלאחר יד, בעת שהראב"ד אומר מפורש (שם): והמחבר הזה שם הבריתא השנויה נמ' מימין הקורא והברייתא שהביאו בקושיא ואמרו והתניא איפכא שם אותה לימין המניח והוא תימה שהנמ' הניחה סדר המניח שעושה המצוה ופירשה סדר הקורא שאין לנו צורך בקריאתו ועוד כו'. עכ"ל. וקושייתו הוא באמת פירכא שאין עליה תשובה. והמגדול עון שהיה אחד מאחרוני

ב) והנה כשם שחולקים רש"י ור"ת בפרושו של מאמר התלמוד, כן חולקים הראב"ד ור"ת בפרושו של דברי רב האי גאון. והו': אתה הקורא ראת כי התוס' כתבו וכן רב האי גאון (פ"י כר"ת ממש) והיה מניח סימן הויות להדרי, ואולם הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם שכתב (בפ"ג מהל' תפילין) וז"ל: כיצד סודר הפרשיות בתפלה של ראש, מכנים פרשה אחרונה שהיא והיה א"ש בבית ראשון שהוא על ימין המניח וכו' שפירושו כרש"י ממש, "השיג הוא" (הראב"ד) עליו בזה"ל: אמר אברהם רבינו האי גאון ז"ל אינו אומר כן אלא הויות באמצע, קדש מימין המניח והיה כ"י סמוך ליה, שמע משמאלו והיה א"ש סמוך ליה באמצע והוא בהפך לקורא שכנגדו עכ"ל. הנה רואים אנו כי פירוש דברי רה"ג לימין המניח החופך מהר"ת שפירש דבריו לימין הקורא. נמצא מחולקים הפוסקים לא רק בפרוש דברי התלמוד כ"א בפרוש דברי השמו"ר ורה"ג, והפלא היא שהפוסקים עד המקובלים לא הביאו שיטת ימין המניח כלל מבלי הבט על הראב"ד שאמר כן מפורש, ופליג על הרמב"ם בתרתי ועל הר"ת בחדא כאשר יבין כל קורא מבין והמחלוקת רחבה ונסבה למעלה שתפילין של אלו פסולים לאלו ומכריע אין, עד כי להלכה פסקו להניח שני זוגות תפילין ולא חששו לדברי הגאונים כלל שלפי דברי הרמ"ע מפאנו לא ידעו הגאונים כלל מתפילין של ימין הקורא והדרברים מסוכסכים ובאמת ישנו פה חסרון ידיעה והבנה בדברי המאמר הקצר והכוזר הנ"ל, וחסרון ראיה בימי ר"ת שהחלה הכריכה לצמות, מפני שלא היה אז גם זוג אחד תפילין מתוקנים כאשר יבורר הרבר בראיות נכוחות לכל קורא בחלק המעשי מספרנו זה.

ג) מבלי להכנס בפלפול של בעלי המחלוקות אך יבאר כ"א את המאמר: "כיצד סדרן" הנ"ל שהיא מובן לכל קורא כמעט (ואנחנו פרשנוהו בהבלעה למעלה ויבואר יותר בחלק העיוני) נפקח את עיני הקורא להביט על ציורי התפילין לדעת כאו"א. והו':

לרש"י ורמב"ם	שמושא רבא	רבינו תם	הראב"ד
ימין הקורא	ימין המניח	ימין הקורא	ימין המניח
אמא סא טאט אמא	אמא א טאט אמא	אמא אמא סא טאט אמא א טאט אמא	אמא א טאט אמא סא טאט אמא
אמא א טאט אמא א טאט אמא א טאט	אמא א טאט אמא א טאט אמא א טאט	אמא א טאט אמא א טאט אמא א טאט	אמא א טאט אמא א טאט אמא א טאט
של יד אחת לשתיהן כסדרן בתורה	של יד אחת לשתיהן הויות להדרי		

המקובלים והדגיש את ימין המניח, לא היה גם לו כל תשובה להגיד כ"א: אדרבא הקורא עיקר כי המניח מראה לו האות והוא מתירא כדכתיב וראו כי עב"ל דברים שאין להם טעם וריח. ואך בסופו יאמר: הוודע סוד אמרם הקב"ה מניח תפילין ויכול שיש לכל הדעות שורש וענף ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם למצואיהם כול וכו' ועוד חדשות מצאנו בהמקובל הזה שהתפילין שנמצאו בקבר יחזקאל היו ננוזין תחת מראשו וכו' ועליהם נאמר הרוצה לשקר ירחיק ערותו. ואולם התשובה שהביא הכ"ם לחכמי לונזל

מן הציור הזה יראה הקורא כי עיקר המחלקות היא בתפלה של ראש. שבה הוא ההבדל בין ימין המניח לימין הקורא, אך בשל יד און הבדל, רק בין כסדרן והוויות להרדי, ולכן תספיק של יד אחת כסדרן לרש"י ושמו"ר, ושל יד אחת הנכתב כסדרן ועכ"ז הוא הוויות להרדי, היינו שמניחים הגליון מן פרשה והיה אם שמע על הקלף חלק וכותבין שמע במקצוע. ואח"כ כותבין על החלק והיה אם שמע שאז הם הוויות סמוכים וכתובים זה אצל זה ועכ"ז נכתבו כסדרן בתורה, תספיק להראב"ד ור"ת. זוהי תמצית ההלכה היוצאת לנו מכל הארבע שיטות שבתפילין, ואשר לא הכריעו ביניהם להחפץ לצאת ידי חובת תפילין, או החושש משום ברכה לבטלה, כ"א נתנו פסק ההלכה בשולחן הערוך (סי' לר) כ"י ירא שמים יצא ידי שניהם של ימין הקורא ולמניח לא חששו, והמקובלים פסקו להניח כולם. ואולם בשאר הימנים שחולקים רש"י ור"ת שהראשון הצריך להניחן זקופות בהבתיים, והשני הצריך שוכבות³), וכן בענין הפתוחות והסתומות שנשארה המחלקות בין הרמב"ם והרא"ש הכריעו הפוסקים האחרונים (עיין בשו"ע ומפרשיו בסי' ל"ב) ולא נשאר לנו רק להעיר כי אלה המניחים תפילין ר"ת המה רק לפי דעתו בענין הוויות להרדי אבל עכ"ז פסולים הם לדעתו מפני שהסופדים עושין אותן זקופין והוא הצריך שוכבות, וכן בענין הפתוחות והסתומות לשוא עמלו הפוסקים להמציא המצאה שיהו התפילין כשרים לדעת שני החולקים רמב"ם והרא"ש, כי לא עלה בידם (עיין ט"ז שם סי' מ"ה) ועד היום אין לנו תפילין הכשרים אליבא דכולי עלמא גם אלה החולקים בשיטת ימין הקורא, ורק סמכו על המנהג כלומר הנח להם לישראל אם אינן נביאים בני נביאים הם. (לשון השערי תשובה סי' ל"ב ס"ק ס"ז).

ד) ואם תשאלני, הקורא, על מה סמך העולם את מנהגו להניח תפילין דרש"י ואיכבה מלאו לבו לעבור על דברי הגאונים בתרתי היינו ימין המניח והוויות להרדי, ואיכבה לא קבלו את הערות אשר העירו על רבינו האי גאון שני גדולים כהראב"ד ור"ת שאם אכנסם הלוקים הם בעדותם בענין הימנים, הלא שוים המה בענין הוויות להרדי, ומי יהיו לעבור על דבר רה"ג? הלא לא נעלמו מאת הפוסקים דברי רב

הרמב"ם מוויפת היא בלתי כל ספק, ונבאר בחלק העיוני, וגם חכ"מ בעצמו כמסתפק בה. ואך בס' קובץ על יד חזקה להרב הג' ר"ג טרובטש יאמר: וע' מ"מ שהביא סדר ר"ת דשם ההוי' באמצע וכולל רב האי עם שיטת ר"ת, ולפי המבואר בראב"ד חלק ר"ת עם ר' האי בחדא ובהיא סדר כותיה, דהיינו דבעי הווי' בהרדי אבל במה שאמר ר"ת שמע בו מין המניה קדש בשמאל המניה רב האי ס"ל בהופך, וע' שו"ת הרמ"ע מפאנע סי' ק"ו מ"ש שם עוד כסדר התפילין של שמושא רבה עכ"ל. הרי לך שלא חש גם הוא להתשובה לחכמי לניול שכתב שם: ,כי החכמים הגאונים פתחו התפילין של רבינו האי" ואמר מפורש כי הר"ת פליג על ר"ה בחדא, ומכ"ז נראה כי תפילין לימין הקורא באמת פורחות באויר, תלויות בהשערת הסמ"ג ואין להן על מה שיסמכו אחרי שכל הגאונים ורה"ג בכלל הניחו תפילין לימין המניה. ועיין ט"ז בפנים הלאה.³ כן חלקו ר"ת ור' אליהו מפרושי בדבר קשירת התפילין שהאחרון רצה שתהיה הקשירה בכל יום, והראשון אמר שהקשר הוא של קיימא וקושרין רק פעם אחת, עיין ברא"ש בהל"ק הלכה י"ג. את כל הפלפול הזה, וירוע היא ההגדה משלישלת הקבלה שהביאה בעל סרה"ד (לשנת ר"א תתק"ל) שהר"ת הוריד את משה רע"ה בו ואמר לו: משה טעית ומשה הורה לו. שאנחנו לא נתפלא כ"כ על זרות ההגדה הזו ועל סכלות המביאים אותה, בעל דבר זה שלא מצינו מעין הגדה כזאת בשום מצוה, ועיין בחלק העיוני.

שרירא גאון (הובאו בתשובת מהר"ם אלשקר סי' נד) וז"ל: חכמת הגאונים ופולפוליהם הוא הדבר אשר צוה ה' אל משה, ואעפ"י שאומרים הכי הוא ואין מביאין ראיה (לדבריהם) באיזה מקום הוא אין לחוש על דבר קטן או גדול וכל החולק על שום דבר מדבריהם כחולק על ה' ותורתו, וכל מיילי דמתניתין כמשה מפי הגבורה אמרו וכאות וכמופת דמיון עכ"ל. ובפרט שהרא"ש כתב: והאי מלתא מעותא רבא היא על סדר התפילין כרש"י⁴) (עיי"ש בהלכות קמנות סוף הל' ל"א). וכן אם תוסיף לשאול היתכן כי כוון בעל המאמר "ביצד סדרן" על ימין הקורא? הן מה לתפילין הסגורים ותפורים מכל צד, לקורא העומד כנגדו, האם יכול לקרות הפרשיות הכרוכים בשערות ובמטלית, וסגורים בכתים, ותפורים בנידים, דרך דפני הבתים? ואיככה יעלה על הדעת לומר שבעל המאמר אשר סתם להשיב על השאלה ביצד סדרן? קדש והכ"י מימין סתם, יכון על ימין הקורא אשר לא שאל על הקריאה כ"א על ההנחה איככה תהיה היתה השאלה? ואולי תוסיף עוד לשאול שאלה גדולה ונכבדה לאמור: שתי מצות עשה שופר ולולב הכתובים מפורש בתורה במלום הו"ל אם יום הראשון חל בשבת מפני גזירת איסור שבות, שהוא שמא ישכח ויעבירם ברה"ד, (שבזמן הזה אין לנו רה"ד שיחזיק כעולי מדבר, וההעברה בכרמלית היא רק שבות) ובתפילין שיש חשש ברכה לבטלה, והוא לאו מפורש לא תשא את שם ה' אלקך לשוא. ותפילין דימין הקורא פסולים לדעת הגאונים בלי כל ספק, לא חששו הפוסקים גם לספק אולי ההלכה כמותם וצוו לברך עליהם שתי ברכות, ולא השניחו גם על אחד מגדולי הראשונים הוא רבינו יוסף מקולין⁵) שאסר מפורש לברך על התפילין כדעת אחד מן החולקים משום ברכה לבטלה? אם ככה תשאלני, ואם תוסיף עוד שאלות רבות פליאות ונשגבות אשר תראינה עניך בתפילין האלו המשונות ומופלגות מכל המצות האמורות בתורה ואשר נצטוונו עליהן מדברי סופרים, הנה יש אתי תשובה כרוה ראויה ונכונה להשיב לך אשר תיישר לך כל ההרורים והנני מוכן ומוזמן להציבה לפניך ולפרשה לך, אבל מרם עשותי זאת הנני מוכרח לבקשך גם אני את הבקשה אשר בקש החכם הר"א צוויפעל את קוראיו (במקו הקדמתו לספרו שלום ע"י חלק רביעי) וז"ל: ומלפני כבוד כל תורני רבני, אשר יפול ספרי זה לידו וירצה לקרוא בו קריאה הגונה וראויה, עד שיהא בידו להקיף מה שכתוב בו באמת, (לא לצורך הלול ושבה בפני חבירו, שהוא רואה וקורא ויודע הכל, ומבטל הכל בלבן), הנני

⁴ דברי הרא"ש מחוסרים הכנה, וכבר נחחבטו בפרושו התו"ש בפ' מעדני יו"ט והתפארת שמואל, ובצדק גרים המעי' הג"ל: וכתב עליו הברצלוני תמהני טובא. אבל גם לפי הגירסא הזאת דעת הרא"ש נשארה שתומה לנו כי בהל"ק בתחילתן מביא דברי התוס' שכתב ובשמו"ר כתוב כרש"י ולא העיר דבר. וגם על הברצלוני לא העיר מאומה ור"מ רבקש השמיט דעתו וכן דעת הרי"ף בציוניו. ומחבר השו"ע עזב בההלכה הזו את הכלל שנהג בו בכל ההלכות להכריע בשני עמודי הוראה משלשה העמדים הרי"ף הר"מ והרא"ש ולפי מ"ש בפרק ד' ניהא הכל. ובחלק העיוני נבאר יותר.

⁵ הרב מהרי"ק היה בשנת ה"א ר"מ כשתי מאות שנה אחר הסמ"ג והוא אמר דמ"ע תפילין קלושה מאד ליראי ה' ראה דבריו מועתקים בחלק המעשי והעיוני. ומדבריו נראה כי דצטער מאד על שהחלו להניח תפילין ומפורש אמר שאם בא אחד להניח תפילין כו' אבל משום ברכה לבטלה משום לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יירא ויחוש ודבריו האלו כאלו לא ראו ולא ידעום כל הפוסקים. מה שבשאר הלכות חרדו לדבריו מאד. וד"ל.

מבקש ומקרים להשיאו עצה טובה, שלא יעלה בידו, להוציא תמצית דעתי, ועומק אמת כונתי, עד שיקבל עליו לשעה מועמת לפחות, והיא שעת קריאתו בספרי, עזיבת הדעת שהורגל עליה, ושהושרשה בלבו מימי ילדותו, ושכחת ובטול כל מחשבותיו הקדומות⁶, המתחסות לנושא הנכבד הזה, וכו' עכ"ל והיא גם בקשתי עתה ואם אתה לא תשיבני ריקם מלפניך, עשה איניך כאפרכסת ופקח עיניך וראה את הכתוב בפרק הבא ויהיה לך לתשובה על כל שאלותיך.

פרק ד.

התפלין הנמצאים בזמן הזה מקינם כמ"י, שפעם אחת נתקנו התפלין בימי הבית השני, צינם התפלין שהיו בימי האמוראים, צורתן כמי האוננים, התפלין שדנו עליהם רש"י ור"ת, שהכתוב בש"ע ס"ו ל"ד הוא העתקה ממי"ע כ"ג בהמ"ג.

א) רע לך קורא נעים שהתפלין הנמצאים בידינו ושאלנו מניחים, אינם לא המוטפות שצוה לנו משה, ולא התפלין שתקנום בימי הבית השני, גם לא התפלין שהיו בימי האמוראים והגאונים, וגם לא אלה שדנו עליהם רבותנו רש"י ור"ת, כ"א חדשים מקרוב באו והמה: "תפלין של הר"מ מקוצי" בעל הסמ"ג שהוא התקינם רק להתפלל בהן, ר"ל שיהיו מונחים על הזרוע והראש בעת ק"ש ותפלה. והוא המציאם מדעתו יען שלפי דבריו: נתגלה לו איזה חלום טוב ונסע לספרד במקום שהיו אז רוב ישראל ודרש להם דרשות רבות והוכיחם ולפי דבריו: היו אז אותם מן השמים בחזיונות הככבים¹, בחלומות היהודים ובחלומות הגוים (1) עד שקבלו עליהם את מצות תפלין. שיסר הוא להם, ועכ"ז חשש גם הוא לחשש ברכה לבטלה וצוה ליראי שמים להניח שני זוגות תפלין ויקראם בשם: רש"י ור"ת (ראה לשונו ממש בחלק המעשי פרק ז') ודבריו ממש קבע השולחן ערוך להלכה לא הוסיף עליהם ורק גרע מלות אחדות ושניה איזה מלות מדבריו לצחות הלשון. והו תוכן התשובה על כל השאלות שהוכרתי בפרק הקודם, ועתה אבאר את דבריו: אם גם נפרש את הכתובים בתורה: וקשרתם לאות, והיו למוטפות, לא ע"ד המליצה, ולא לפי עומק פשוטם כמו שפירש הרשב"ם כ"א כמישמעותם לקשור אותם למוטפות² לא כון משה אלא שנקח את הכתובים של היחוד ונחרות אותם על התכשיט "מוטפות" שנשאו בימיו כל העמים הקדמונים ואשר לא אבד עוד צורתו ותכונתו גם בימי חז"ל, כאשר כבר בארנו למעלה (פרק א) וכאשר נבאר עוד בחלק העיוני.

ב) התפלין שנתקנו בימי הבית השני היתה צורתן כצורת לא כצורתן

⁶ ידענו אמנם כי רבנינו ותורנינו לא יעשו כזאת, והמה יבטלו הדברים בלבם גם טרם יקראו אותם, אבל מפחד אני כי לא יתחרטו גם המה באחרונה, וראה בפתח לפתחי.

¹ בקורות הימים חפשנו ולא מצאנו בספרי הקודות בשנת ד"א תקצ"ה ותקצ"ו לא אותות מן השמים וגם לא קאמעט, גם לא רעידת הארץ, וגם החלומות לא נכתבו ולא נזכרו לא בספרי היהודים ולא בספרי העמים, והסוד הזה כנראה היה כמזם עם, הסמ"ג כי הסיבה מן השמים להוכיח בשנת התקצ"ה שאומר הסמ"ג שהיתה, לא נילה לנו מהיתה אך אולי ראה כ"ז כמראה בחלום כעין המראות שראה בדבר חבוריו ראה סוף הקדמתו הראשונה וההעתיקה ממנה בחלק המעשי.

² ראה ט"ש בזה בפתחתנו לספרנו הזה בפתח שני ושלישי.

שהן עתה ותפלה של ראש היתה נקראת תפלה ארבעה כלים³), והיו כל השלישה כלים מחוברים אל הכלי הרביעי (כנראה במס' כלים פ"ח מ"ח) ועל מראה התפילין לא הקפידו רק על אדום אבל עשו אותם לבנות, שחורות או ירוקות, וקשרו אותם ברצועות של תכלת וארמגן (ראה מנחות ל"ה). ואם נצרף דברי הלל או שבאי (לפי הגירסות השונות בכמילתא ובירושלמי ספ"ק דערובין) „אלו תפילין של אבי אימא", ודברי ר"י ב"ב שאמר: „אלו תפילין של אבי אבא" (סנהדרין צ"ב) אל דברי רבן גמליאל: (בהמוצא תפילין) „בד"א בישנות אבל בחדשות פטור", נראה כי רק פעם אחת התקינו התפילין בימי הבית השני ואלו שהיו מניחים אותם היו מניחים את הישנים שנפלו להם בירושה אבל חדשות לא עשו כלל⁴) ועכ"פ ראינו שבימי האמוראים לא נשאר זכר מהם.

ג) התפילין אשר נכתבו בימי האמוראים או גם בימי התנאים האחרונים כמאה וחמישים שנה אחר חורבן הבית או גם שתי מאות⁵) שכפי הנראה פשטו מעליהם צורת קמיע ולבשו צורה אחרת עצמיית אחרי רובי ההלכות למ"מ שנתחדשו אז ושבתוכם כי תהינה שחורות וגם הרצועות יהיו שחורות⁶) ושכל עקר תיקונם היתה לרעתנו מפני שאו החלה להתפשט תורת המשיחית או הישועית באומנת השלוש (כאשר נתבאר כ"ז בחלק המעשי והעיוני מספרנו זה) לא נתקנו אלא שילך אדם בהן כל היום, וכנראה מדברי הגאונים לא היו גדולים יותר משני אצבעות, ולהתלמידים בפני רבם רק אצבע אחד (עיון בתשובת הגאונים [הנדפסה בלוק בהוצאת ח' מיקיצי נדרמים] תשובה ג/), וכבר אמרנו (בהקול שנה חמישית גליון 46—47, ונברר יותר בחלק המעשי) שבימייהם אסור היה לאדם להניח תפילין אא"כ קבל רשות מרבתי או שסמכוהו לזון ולהורות והורו לנו חכמים⁷). אנחנו לא נדע אמנם איככה סדרום או לימין המניח או לימין הקורא אבל הרעת נותנת כי היו לימין המניח מפני שני טעמים א) כי הגאונים היו קרובים להם בזמן וקרוב להאמין כי היתה קבלה בידם איככה נסדרו תפילין של האמוראים, וב) מפני שמשמעות

³ עיון בסדר שהרות מסכת כלים ל"ה הנזק העניך ווארשא . . . ועיון שם גם פרושו על הסרת כלי הרביעי ועיון הרע"כ בפרושו על המשניות והתו"ט שם.

⁴ בחלק העיוני יתבאר כל הצורך בזה.

⁵ ר"ל בימי רבי מסדר הטשנה, שהיה דור רביעי לחורבן כפי סדרה"ד שנהרג ר"ש אביו של רבן גמליאל דיבנה בימי החורבן, ורבי היה נכדו של ר' גמליאל דיבנה, ואם לא מצינו שיכתבו תפילין גם בימי רבי, אבל במשנה מ"ק כבר נזכר אין כותבין ספרים תפילין במועד, ויש אמנם לפקפק גם בזה, אבל עכ"פ קודם לזה לא מצינו שיכתבו תפילין ושיתקנום, אך בימי האמוראים ראינו לרב חננאל שכתב תפילין והוא היה תלמיד רב, ורב הונא או חונא היה רק ספרא דסדרא, ודוק היטב.

⁶ רצועות שחורות התקין ר' יצחק ולא ידענו מתי היה, ואם נאמין לדברי סדרה"ד שהוא ר' יצחק בר אחא, היה טן המאוחרים שהיה בעת קבורת רב חסדא.

⁷ בהנתי בשנה העברה בקארלסבאד הראתי בידו את גליוני „הקול" הג"ל להרב הגאון המפורסם ר' זלמן פראדקין האב"ד דלובלין ושאלתיו אם יודע הוא איזה מאמרים בש"ס אשר יבחישו את ראיתי שהבאתי בגליון 47 מהקול, ויען לי לפי דעתי נשתכחה מצות תפילין עד שתקנה שנית, אולם יכול להיות גם כדברך כי אין לזה מאמרים המכחישים את ראיתך. ובחלק העיוני נברר יותר.

המאמר כיצד סדרן קדש והכ"י לימין איננו סובל פרוש אחר זולת לימין המניה כמ"ש למעלה.

ד) התפילין שהיו בימי הגאונים שהניחום רק המורים וראשי הישיבות כנראה מהשאלה לרב היילא גאון: אם אדם שאינו גברא רבא מעלייא מותר להניח תפילין בעת ק"ש ותפלה (עיין לשונה בחלק המעשי) והלכו בהן כל היום ושהגדולות שבתפילין להרבנים היו לא יותר משלש אצבעות ושל התלמידים אצבע ומחצה (ראה שם בתשובות הנ"ל) היו מסודרות לימין המניה כולם וע"ז נאמנה לנו עדותו של הרב הגדול הרמ"ע מפאנו וראיותיו הברורות בס"י קז. (דלא כהגאון הגדול שאין על עפר משלו שכתב מה שכתב בספרו י"י סי' ל"ד ומרוב גדלו לא ירד גם לעומק ולסוף דעתו של הרמ"ע הנ"ל). ומכל זה נראה שמכל מיני התפילין שהוכרנו לא לא נשאר לנו בזמן הזה גם אחד מהם ולא נשארו לנו אפוא כ"א התפילין שעליהם דנו רבותינו רש"י ובעלי התוס', אבל גם התפילין הללו לא היו ולא נבראו עוד או, כאשר נברר הלאה.

ה) אשר אמרנו שהתפילין שעליהם דנו רבותינו בעלי התוס' לא היו ולא נבראו עוד או בעת שהמה התוכחו עליהם, אתמר מכללא ואתמר מפורש. מכללא אתמר: אם תעיין היטב בדברי התוס' תראה, כי התוכחו רק על פרוש המאמר אך לא לענין הרין והמנהג כלל כן המה אומרים: „וכן פי' ר"ח" וכן „כתב רה"צ" ולא כתבו „וכן נהגו" „וכן עשאו, וגם החשו ולא גילה איך היה נהוג ר"י הזקן ראש לבעלי התוס' שאין כל ספק שאם היה ידוע להם איזה מנהג מאחד מגדוליהם שלא היו מחשים ומגלים להלכה, ולעומת זה אומרים מפורש (בשבת מט.) ד"ה כאלישע⁸), ואין זה תימה שהמצוה הזאת רפויה ביריגו, שגם בימי חז"ל היתה רפויה עכ"ל. ומוכח מזה שהמה לא הניחו תפילין ולא נתקנו או עד שלא היה באפשרי להם לברר הדבר ע"י ראיה בתפילין של אחד מגדוליהם. ומפורש אתמר: בתוס' של רבינו יהודא מפריש, תלמיד ר"י הזקן הנ"ל, ורבו של הסמ"ג כתוב מפורש: „האי אמאי סמכו הקהל שלא נהגו להניח תפילין" וכו' „ומיהו סומכין אנו", (עיין לשונו כולו בתשובת מוהר"ק שורש קע"ה אשר העתקנהו בחלק המעשי והעיוני הלאה) ועתה אחרי שאנחנו יודעים כי המה לא הניחו תפילין ולא תקנום בימיהם וכנראה מדבריהם (במקומות רבים) לא חשבו גם לתקנם, סרו כל הקושיות והפליאות מפורשם לימין הקורא. כי רש"י שהוא מפרש ולא פוסק⁹), פירש לפי הכללים שבידו את מאמר אב"י: „ל"ק כאן לימין הקורא" שהוא כתוב ברישא קודם: „כאן

⁸ מה נואלו אלה המתעקשים המבארים דברי התוס' רפויה בידנו שלא הניחום כל היום ורק בעת ק"ש ותפלה, כי מלבד שעד הסמ"ג לא ידעו מזה כאשר הוכחנו הלאה, הן גם הרא"ש שכתב מפורש והארינא שאין רגלין להניחם אלא בשעת תפלה כתב ג"כ „ומה שהוא רפויה בידי מקצת אנשים הוא מפני שהיתה רפויה בידי חז"ל", שמה ברור שקראו „רפויה" למה שלא הניחם כלל ואם התוס' אומר רפויה ביריגו אין כל ספק שלא הניחום כלל. ואך לצאת גם ידי המתעקשים כתבנו זאת בכלל מכללא אתמר, ובאמת נאמר זה מפורש בתוס' ולא מכללא.

⁹ כבר ידוע הוא ומפורסם כי רש"י ז"ל לא כתב פרושו להלכה ורק בדרך ביאור והפוסקים הוכיחו זאת רבות פעמים ואין להאריך.

לימין המניה" על הברייתא המפורשת, או המאמר, כיצד סדרן ואת "כאן לימין המניה" על הברייתא ההפוכה. אם שמע רש"י או קרא את דברי רב ה"ג לענין הוויית להדרי ולענין המניה אחת היא לנו, שאם גם ידע מהם לא נתכוון לחלוק עליו לענין פסק הלכה ורק לפרש המאמר פירש בדרכו. והתוס' השיגו עליו רק בענין הוויית להדרי אך בענין המניה לא הרגישו כלל ולא דקדקו בזה יען שגם המה הלא לא כתבו זאת להלכה ורק בפרוש המאמר והדקדוקים שדקדק ר"ת בפרושו של רש"י. ולכן לא דקדקו גם בשמושא רבא במ"ש לימניה, והתוס' העתיקו לימין סתם, כי המה רצו לבאר רק לענין כסדרן והוויית להדרי ודי בזה (פה ובחלק העיוני נבאר). היוצא לנו מזה שהתפילין שעליהם הם דנים עוד לא נבראו ולא נלקחו, וזה ברור.

1) אחרי שבארנו כל הצורך לענינינו פה בקצרה ובררתי בראיות ברורות, לכל קורא מבין, שהתפילין שאנו מניחים אינם ממיני התפילין שזכרנו למעלה, לא נשאר לנו רק לברר כי התפילין שאנו מניחים המה רק מתקנת הסמ"ג ותחת השם שאנו קורין אותם "תפילין דרש"י" ראוי לקרותם: "תפילין דסמ"ג" או "תפילין של ר"מ מקוצ"י, והברור הזה נקל לנו מאד. עלינו אך לבקש את הקורא כי יעיין בטובו בסמ"ג מ"ע כ"ג ובשולחן הערוך או"ח סי' ל"ד, ויראה ויבין כי השו"ע רק העתיק את ההלכה מדברי הסמ"ג ולא חדש בה דבר. וכן ציין הרב ר' משה רבקש בבאר הגולה שלו על דברי השו"ע: (שם סעיף א) סדר הנחתן בבתים לרש"י והרמב"ם קדש משמאל המניה בבית החצון ואחריו כי יביאך בבית שני וכו', ציין בבאר הגולה: מנחות ל"ד. פי' רש"י שם והרמב"ם בפ"ג ובשמושא רבא (!) וסמ"ג ומרדכי בשם כתב מא"י שנפלה בימה שע"ג קבר יחזקאל¹⁰) וכו'. עכ"ל, ועל סעיף ב' שכתב השו"ע: ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה שתי זוגות תפילין וכו', ציין, סמ"ג וסמ"ק וס' התרומה, הלאה יאמר: ואם אינו יודע לכוון המקום ולהניח שניהם ביחד יניח כדברי האחד וכו' ויסלקם מיד ויניח האחרים על סמך ברכה ראשונה, ציין בבאה"ג: שם בסמ"ג והתרומה" והנה הציונים שציין באה"ג התרומה והמרדכי והאחרונים נחשוב למותר להעיר שהמה כולם קבלו מהסמ"ג ומעוה הוא בידי היוחסין שר' ברוך מגרמיוזא נסע לספרד להוכיחם על מצות תפילין כי זה היה ר"מ בעל הסמ"ג כאשר מעיר על עצמו וכאשר הוכיח בצדק החכם יה"ש (בהחלוץ חוברת ה') וספר התרומה נתחבר לא בשנת דתתקל"ה, כ"א בתחילת אלף השישי כנראה מזה שהביא כמה פעמים את הרמב"ן שהחל לחבר ספריו אך בשנת דתתק"ע, (ראה בחלק העיוני בארוכה) ולא נשאר לנו רק להעיר: שמ"ש השו"ע: ומנהג העולם כרש"י" (ולא ציין ר"מ רבקש כאומה) גם הם המה דברי הסמ"ג ורק הוא כתב: וכך

¹⁰ ראה, בפתיחתנו לספרנו הזה ובחלק המעשי בדבר הבימה הזאת, ומבלי לשנות ולשלוש הדברים נעיר כי הר"מ כסה את כל הדברים בדבר מצות תפילין בעלטה, חלומות היהודים, חלומות הגוים, נפלה בימה על קבר יחזקאל, שלחו כתב מא"י. ודברים כאלו אשר לא יבין כל קורא החפץ להתחקת על שרשי הדברים מאומה, ורק הגדות כאלו שהפה יכול לאומרים והלב אינו יכול להאמין בהם, והשבח והתהלה לפוסקינינו, למורינו ההלכה למעשה, שלא בקרו, לא חפשו ולא רצו להתחקות על כל כמו אלה, ודי להם שיאמרו: כתב הסמ"ג או כתב פלוני ודי בזה.

נהגו בארץ אדום¹¹) וארץ ישמעאל כרבינו שלמה ולא גילה לנו אפוא היא ארץ אדום, שנה השו"ע לשונו במנהג "העולם" וגם זה אמת כי בימי הר"י קארו שהיינו שלש כואות שנה אחר הסמ"ג כבר נהג "העולם" כן עפ"י הסמ"ג — ואך דברי הסמ"ג: ירא שמים החושש משום ברכה לבטלה" וכו' גרע השו"ע ולא העתיק המלות הללו (ולא בצדק) וכן הלאה: (סעיף ו) לא יעשה כן אלא המפורסם בחסידות המה ג"כ דברי הסמ"ג בשינוי לשון מעט. ואולם בס"י ל"ז שכתב השו"ע: מצותן להיותם עליו כל היום אבל מפני שצרכים גוף נקי וכו' ואין כל אדם יכול ליוהר בהם נהגו שלא להניחם כל היום ומ"מ צריך כ"א ליוהר בהם שיהיו עליו בעת ק"ש ותפלה עכ"ל. ציון הר"מ רבקש: "הרא"ש", ואם אמנם נמצא זאת ברא"ש בהל' קטנות (כ"ה) וז"ל: והאירנא שאין הגילין להניחן אלא בשעת תפלה בקל יכול אדם לזהר בהן, עכ"ל אבל המקור למנהג הזה, או ההמצאה החדשה הזאת, הוא רק בסמ"ג כי הר"מ מקוצי המציא זאת מדעתו להתפילין אשר נהגו הוא שיחלו להניחם, ואשר דרש כי כל אדם ואפי' הוא רשע מותר להניחם, שיניחו אותם רק בשעת תפלה שלא ידעו מזה כלל עד בא הר"מ הנ"ל כי קודם לו מי שהניחם תדיר או לפעמים¹²), היו עליו כל היום כפיצית, ומשום עת לעשות, לפי דעתו, היה מוכרח לתקן זאת כי אלו תקן להניחם כל היום כמצותן לא היו שומעים לו גם אחרי החלומות והזיונות הכבדים, אבל כאשר דרש, בקש והוכיח להניח תפילין רק בשעת התפלה מצא שומעים לו והחלו להנהיג המצוה הזאת לאט לאט עד שנתפשטה בישראל. ויען כי הסמ"ג היה תלמיד תלמידיהם של בעלי התוס' והעלה להלכה מה שמצא בפרושם ובהלכותיהם, לא דקדק גם הוא אחרי ימין המניח כאשר לא דקדקו בתוס' ולכן לא ידע מהם ולא התקינם. והשו"ע אשר אך דבריו העתיק, ומצא את העולם כבר נוהגים בתפילין שתקן להם הסמ"ג לא מלאו לבו לשנות מדעתו ולא זכר גם הוא תפילין של "ימין המניח" וכה נשתכחו תפילין של הגאונים עד היום הזה ונשארו כתובים בספרי הזכרונות של בעלי הקבלה כי בזמן הזה גם המקובלים והחסידים לא יניחו רק שני זוגי תפילין לימין הקורא.

¶ היוצא לנו מכל זה כי התפילין המצוים אצלנו והמנהג שאנו נוהגים להניחם בעת התפלה מקורם היחודי הוא ספר הסמ"ג ודרשותיו אשר דרש בשנת ד' אלפים תתקצ"ה ובשנה שלאחריה, וגם השמות "תפילין דרש"י" ו"תפילין דר"ת" לו המה, וכ"ש הרשב"א בתשובתיו (ס"י רל"ד) שכך היו נוהגים ר"י והרמב"ן ועשו מעשה בעצמם¹³), אם גם נאמין ולא נפקק בזה אין מזה שום ראיה לסתור דברי הר"י

¹¹) גם מזה שלא קרא הסמ"ג את הארצות מפורש ספר צרפת איטליא גרמניה ורק בארץ אדום שלא נודע לנו איזו ארץ היא ומי הוא אדום וגם איזו היא ארץ ישמעאל רואים אני בחוש כי רצה לסתום דבריו שלא יהיו לו מכחישים. אך גם ע"ז לא השניחו הפוסקים. שבה להם.

¹²) עיין בחלק המעשי בשבחיה דרב שהיה הגיל בתפילין פי' לפעמים ובשכולי הלקט שפסק שמדראוי להניח ימים ידועים בשבוע, וכן במקומות רבים שהוכחנו בחלקים הבאים, נראה שגם אלו שנהגו להניח תפילין היו רבים מהם שהניחום רק לפריקים.

¹³) הרשב"א הוא הראשון בימיו שכתב ועשו מעשה בעצמם ואנחנו אם נאמין לו, נאמין רק החצי על ר' יונה מגורונדי שהיה רבו ומצאנו את ר' יונה הזה אדוק במצות תפילין כאשר נראה מפרושייו החדשים על המכילתא אשר יתבארו בחלק העיוני אך ערותו על הרמב"ן לא נקבל מטעמים אשר נבאר שם.

מפריש, כי ר' יונה מגרונדי היה בתחלת אלף השישי שנת כ"ה. וזה היה שלשים שנה אחרי דרשת הסמ"ג אשר בעת ההיא נתקבלה מצות תפילין לאלפים ורכבות מבנ"י, לפי דברי הסמ"ג, ויוכל להיות שגם ר' יונה היה בתוך האלפים הנ"ל. אבל ברור הדבר שער החמשים שנה האחרונות מאלף החמישי לא נמצאו התפילין גם אחד בעיר. והמשכיל יחקור יעין ויברוק וימצא כדברינו.

פרק ה.

שיטת המקובלים בתפילין שהמה הקדישו כל הארבע דעות, שעשאון לפועלי פעולות בעולמות עליונים, שהתפלגו הנהוגים בין העם שרשן בדהגדה שנפלה בימה מעל קבר יחזקאל.

אחרי שבארנו שיטות התפילין מקורם ומוצאם עפ"י הפוסקים, נחשוב לא למותר להקדיש פרק אחד להתבונן על שיטת המקובלים ר"ל בעלי הקבלה ומבטם על התפילין האלו.

א) בפתחה לספרנו הזה אמרנו כי חז"ל חרדו חרדה גדולה פן תגשם המצוה הזאת ותתאלל אם יתרו אותה לכל האדם, כי ברוב הימים יקדישו את התפילין עצמן ויעשון כעין אלקות שלוחי ההשפעה וכו' עיי"ש, הנה לא לשוא פחדו פחד! כי המקובלים אשר החזירו עמרת עבודת האלילים ליושנה, אשר בראו להם אדם קדמון, ארץ ועתיק, זער אנפין ונוקביה, ויקדישו את כל אלה למקבלי השפע מאת טמירא דכל טמירין, סתימא דכולא, לעם בחירו גוי אחד בארץ, ובכל תנועת האדם מישראל בעוה"ז בנאו עולמות אין קץ במרחבי הרקיע ויחריבו, מצאו בקעה רחבה במצות תפילין המסוכסכת ויגדרו בה גדרים רבים, ואת התפילין הקדישו בקרושת אלהות ממש. המה אמרו (בוזרה): שהתפילין המה שם ה' ממש (ואיהו ושמה כולא חד), המה אמרו: כי כל התפילין כולם קדושים, כי כל אחד מהווגים של תפילין פועל בהנחתו פעולה מיוחדת בעולמות העליונים, המה נתינו מעלה גדולה לתפילין של ר"ת על של רש"י, ותפילין דימין המניח למעלה יותר גדולה גם מהראשונות, המה קבעו לחובה על כל האדם כל הארבע זוגות תפילין, וימלאו אותה סודות אין קץ ויכתירוה בכתרים ויצוו עליה לחבקה¹) ולנשקה בכל שעה, ויאללו אותה לאליל גמור. אחשוב למותר להעתיק את דבריהם פה, והרוצה לראותם ימצאם בספרי ר' חיים ויטאל בפע"ח שער התפילין, במשנת חסידים, במצת שמורים, ועוד. ורק נעיר מ"ש הרח"ו בשער הקדושה: בכלל המצוה הוא לעשות תפילין של שמושא רבא. והר"י באסאן קצב להן מרתן שתהינה אצבעים על אצבעים בצמצום, כן רצו מקובלים רבים וגם המצת שמורים הנ"ל מבלי הבט על לשון השמושא שכתב: אמר רבא האי מאן דבעי למעבד תפילי מייתי אעא טבא תרין אצבעי על תרי אצבעי כעין תרין אצבעי ואי הוו טפי שפיר דמי ואי בציר לא פסול עכ"ל. לא השגיחו

¹ המשמוש בתפילין הוא תלמוד ערוך אמנם במנחות ל"ו וביומא, ואמרו רבה בר רב הונא, אך הוא נתכוין רק שלא יסיה דעתו מהם שע"כ למד הק"ו מצ"י, ואך המנהג לנשקם אם גם הוא כתוב בשולחן ערוך בשם: מנהג החכמים (כ"ה סעיף ג') וכן מה שנהגו עתה לנשק את הוד המשמשת בהם שהוא לא משמוש אך חבוק, הוא מתורת המקובלים האחרונים שהחלה להתפשט בימי הר"י קארו. ואך בבאה"ג צ"י ר"ת בשם רב האי ולא ידענו מקומו. וגם לא נבין מדוע שנה השוע"ע את לשונו פה ואמר: מנהג החכמים" ובמ"א נבאר אחר העיין.

אלו המקובלים בדבריו שכתב יותר או פחות מזה המה יחפזו אצבעים דוקא בצמצום. אולם הן הם לא ישניחו גם על אומרו האי מאן דבעי למעבד וכו' משמע שאין חיוב בזה, דים לפניהם אם אך מוצאים יתד לתלות בו רזי סודותיהם, דיני היותיהם ומנהגי הבליהם להרחיב עבודת אלילים בישראל.

ב) ומשרבו העוטרים אשר הקיפו את גליוני השו"ע להוסיף מצות חומרות ומנהגים לקחו גם מקסמי הקבלה וישומו לחוק לישראל, וגם במצוה הזאת מצאנו את העמרת זקנים (בסי' לד) האומר: „ובכתבי האר"י כתוב ששני הסברות אמיתיות הם וכל אחד משני הזוגים פועל פעולה מיוחדת כמ"ש שם סודם וז"ש כגמרא מקום יש בראש להניח שתי תפילין²) ותפילין של ר"ת הם במעלה יותר מתפילין של רש"י ומפני שהם גדולים במעלתן אין רוב העולם יכולין לפעול אותן הפעולות בהנחתם לכן נמנעו מלהניחם עכ"ל והם דברי זוהר חדש דף י"א ע"ב וז"ל וכיון דלא בקיאיין אלין דדרא בתרא, וכו' דלא ידעיין ברזא דא דתרויהו אצטריכו וכו' ובספר מצת שמורים מזהיר מאד ומאד להניח שניהם בפעם אחד דוקא ומביא סוד גדול ע"ז שלא להפרידם וכו" עכ"ל. ובשע"ת (לר"ז מרגליות מבראדי) כתב (בסי' הנ"ל) ובברכי יוסף כתב שבמקומותנו רוב טופסי התורה ומקצת בעלי בתים מניחים דר"ת ג"כ ואין בזה משום יוהרא אבל של שמושא רבא לא יניח רק המפורסם בחסידות וכו'. הרי לך מעם אחר מפני מה נהגו העולם כרש"י „מפני שלא יכול לפעול הפעולות" וכו". והן המה הרברים שחששו חז"ל כי ברוב הימים יקדישו את התפילין לפועלי פעולות ומשפיע שפע, ולא לחנם חרדו את החרדה הזאת.

ג) ואולם גם בעד המקובלים אנו חייבים להורות רק לבעל הסמ"ג יען רק מהמקובלים האחרונים שהיו אחרי הסמ"ג, נראה שהקדישו את התפילין והמה כבר מצאו את הפרצה מארבעת מיני תפילין פרצה לפניהם ודוא היתה להם מגרש רחב להבליהם ומקלט להיתרות אשר הכו בה לתלות את סודיהם ורמוזהם. אבל בהמקובלים הראשונים אין אנו רואים שום סודות ורמוזים לתפילין (אם לא שנחשוב גם את הזוהר חדש מעשי ידי איש כה' סאטאנאב וחבריו לקדמון) ולולא הסמ"ג שחדש את המצוה הזאת כי עתה כבר נשתכחה מישראל ולא היו מקרשין אותה לאליל מעבר מזה, ולא נהגו בה מנהג חול³) מעבר מזה, ואנחנו רואים כי גם אצל המקובלים האחרונים הלכה מדרגא לדרגא כי בתחלה הניח האר"י לוריא תפילין

² המאמר מקום יש בראש להניח שתי תפילין נאמר בעירובין לענין המוצא תפילין ולפי מסקנת הש"מ שם אסור להניח שתי תפילין משום כל תוסף, אך הסמ"ג המציא גם פה המצאה חדשה לבן באחת לשם רצועות בעלמא, אך מדוע והרג הזקן ממרא שאומר חמש טוטפות הלא יכול לבן באחת לשם קלף בעלמא, ומדוע לא יניחו תפילין בשבת לבן משום רצועות בעלמא? אבל אין שואלין בהלכות המצאות חדשות המתגלים לאדם כמראה בחלום ובפרט במצות תפילין שמבלעדה אין לנו מי שיפעול הפעולות.

³ לך נא קורא נעים ובקר בכתי המדרשים והקלוזיון ברוסיא או בכל מקום שיסרו להם אנשי רוסיא ופולין את בתי תפלותיהם, ותראה שמחליפין גם פרה בחמור מעוטרים בתפלותיהם ופרחי החסידים לנווי תפילין יעטרון בכוסות, ובעלי העגלה ימשחו אופני מרכבותיהם מוכתרים בתפילין וישמה לבך לראות עד כמה יקרה וחביבה היא המצוה הזאת בישראל שאפילו בשעה שהן עוסקין בהלכות פרה וחמור, קמח ועדשים, תפוחים ואגסים, לא תניח המצוה הזאת את מקומה מראשיהם ודועותיהם. ולא עוד אלא שגם שליח

דרש"י בבוקר ותפילין דר"ת במנחה, ואח"כ החל להניח שתיהם בבוקר ושל שמו"ר במנחה, ותלמידו הרחי"ו מנה בכלל המצוה גם את השמו"ר. והמצת שמורים דרש מכל אדם שיניח שתיהן ביחד דווקא. ומוה אנו רואים כי נתפתחה המצוה הזאת ונתפשטה ונתקדשה לאט לאט מימות הסמ"ג עד היום הזה. ואת אשר לא הזכירו דעת הראב"ד לא הפוסקים ולא המקובלים, נראה כי כללו דעתו ושיטתו ברעת הגאונים (שמושא רבא) ואותם המניחים תפילין דימין המניח המה מניחים שתיהן כסדרן והוויות להדרי גם בימין הוה, ר"ל כרעת השמושא רבא לימין המניח כסדרן בתורה, ודעת רב האי גאון שאומר ימין המניח והוויות להדרי וכיון שהטילו המקובלים חובה להניח תפילין דימין המניח מובן כאלו שכונתם על שתי הזוגות שבימין המניח, ואך המחבר את ספר זוהר חדש לא ידע עוד להבדיל בין ימינו לשמאלו ולכן לא באו רזין דאורייתא על התפילין של ימין המניח. (ובדבר ס' הקנה עיין בחלק העיוני).
ד) היוצא לנו מכל מה שאמרנו הוא: שהתפילין הנחוגים בין העם מקורם ושרשם אינו לא בתורה ולא גם בדברי חז"ל (ר"ל לא לפי ההלכה שקבעו הם בה) כ"א באיזו הגדה בדויה שמצאה לה מהלכים, בימי הסמ"ג היינו שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל, ועל פי ההגדה הזאת נסדרו התפילין ונתקדשו ונתתקנו להתפלל בהן. אך לפי דעת חז"ל והגאונים המה פסולים ורק חילול כבוד התורה יש בהם שלוקחים פרשיות ממנה עם אזכרות קדושים ולובשים אותם על הראש והזרוע, ויקדישום בקדושת אליל, וההמון עובר אותם שלא מדעתו. ואולם למען הראות לרבנינו הסיירו ומופסי תורתנו שגם לפי הפסק המפורש בשולחן הערוך ומפרשיו אין עלינו שום חובה להניח התפילין בזמן הזה, ואולי גם איסור גמור, הננו להעתיק ולבאר את ס' ל"ח משולחן הערוך אורת חיים בפרק מיוחד וממנו יראה כל קורא אשר רק עיניו בראשו שבימינו אלה אשר רבו הגליות, תקפו הצרות ונתמעמו הלבבות ואין גם אחד מישראל אשר, רק לב אדם לו, שלא יצטער בצרות אחיו בכל מקום שהם, שאין שום מקום להנחת תפילין ולא לבד פטורים המה מתפילין כי אם גם אסורים באסור גמור שהיא חלול השם וחלול כבוד תורתו, לבד האסור הגמור מברכה לבטלה שהיא לא תשא את שם ה' אלקך לשוא. פקח עיניך קורא יקר וראה:

פרק ו.

לא נמצא בתלמוד מלת חייב על תפילין. מעשה דרמי בר תמרי. לימודי מורי הדת בלי כל חקירה ובקרה. אסור הנחת תפילין עפ"י ש"ו ע' להמון העם ועולי-ימים. אסור הנחתן בדרך בעגלת מסלה הכרובל. אסור הנחתן להמצטערי המון וירבנות. התפילין בזמן הזה הן אכן סנה ויסוד להריסת הדת.

א) שו"ע א"ח ס' לח: מי הם החייבין בתפילין והפטורים וכו' סעיפים עכ"ל. מרם אביא את הסעיפים משולחן הערוך הלאה הנני להעיר כי חז"ל בתלמוד נשמרו בלשונם להביא מלת חייב על תפילין. בסוכה (כת). אמרו קמן היודע להתעטף חייב בציצית, קמן היודע לנענע חייב בלולב, קמן היודע לשמור תפילין, אביו לוקח לו תפילין ולא אמרו חייב¹. במועד קמן (כא). תיר אבל שלשה ימים אסור להניח תפילין משלישי ואילך ושלישי בכלל מותר דברו ר"א ור"י אומר

מצוה היא בודם כאשר ראינו בעינינו לא אחת שנשלחו התפילין למחזיק הו"ש בקרנות בית המדרש לרוות את שולחיהם בשתת התיקון ומנהגי ישראל תורה היא.

¹ התוס' אמנם הרגישו זאת, ואמרו ששינו הלשון מפני שתפילין יקרים הם,

אבל שני ימים הראשונים אסור, משני ושני בכלל מותר, הרי לך שנשמרו ממלת חייב על התפילין (ואמנם ראה בש"ע בסימן הזה ס"ה שינה לשונו ואמר אבל ביום הראשון אסור מכאן ואילך חייב) וכן רואים אנו ברייתא במנחות ששם הוא מקומם של תפילין וציצית תניא בשם ת"ר הכל חייבין בציצית ונשנה הברייתא הזאת בתולין ובסוכה ובערוכין ואולם על תפילין לא מצינו בכל אלו המקומות הברייתא "הכל חייבין בתפילין" וזאת בערוכין שאינה מן הברייתות אך מן הנוספות לא גם בלשון ת"ר ולכן לא הובאה בשום מקום בש"ס. וכשם שאנו מוצאים בציצית פעמים רבות מלת "חייב" על כסות יום וכו', הנה לא מצינו מלת "חייב" על תפילין גם במקום אחד בכל הש"ס ולכן מלת מי הם החייבין בתפילין כמה רק הוספות האחרונים והפוסקים היינו עפ"י הסמ"ג שהוא אמר: כן דרשתי פרשה זו בגליות ישראל להוכיח שכל אחד ואחד חייב בתפילין (שם מצוה ג') והנה מראצטרך הסמ"ג להוכיח בדרשותיו שכל א"י חייב בתפילין בדרשה רחוקה וזרה כי כל יהודי שלם צריך שיהיו לו שני עדים שהוא יהודי מוכח כי בש"ס לא מצא זאת, ורק הוא הסמ"ג הוכיח זאת ועפ"י דבריו האלו התלו הפוסקים להשתמש במלת "חייב" על מ' תפילין ואולם גם מלת הפמורין דקאמר בש"ע אין ביאור מלת "פמור" כלומר אינו חל החיוב עליו אבל אם ירצה לקיימו הרשות בידו, כ"א פמור ר"ל "אסור" כאשר יראה בסעיפים הבאים אחריהם²).

ב) אחרי שהקדמנו את ההקדמה הקטנה הזאת נשוב להציע לפני הקורא סעיפי הש"ע בלשונו ונבארם.

חולי מעים פמור מתפילין (הנה) אפילו אין לו צער אבל שאר חולה אם מצטער בחליו ואין דעתו מיושב עליו, פמור וא"ל חייב. עכ"ל ובבבא"ג ציין מקור הדין: חולין ק"י. על דברי מחבר הש"ע ועל דברי הרב בהגה ציינו מרדכי וא"ח ומי"י פ"ד עכ"ל. והנה בחלק המעשי פ"ב גלינו את מקור ההלכה הזאת והעתיקנו את מאמר הנמרא בפ' כל הבשר הזה כולו, לענין אחר, ולא נוכל מבלי להעיר את לב הקורא גם פה לענין הדין, ומעשה שהיה כך היה, רמי בר תמרי (הוא חמוהי³) דרמי בר דיקולי מפומבדיתא אקלע לסוריא עירו של רב חסדא

אבל פרושם אינו מוכרח שגם הלולב יקר הוא וגם הטלית איננו כוול, והלשון מותר באבל מוכיח גם ע"ז המאמר וראינו שגם התוס' בעצמם פרושו פרוש זר ורחוק במאמרו של רב פושע ישראל בנופו שאמרו המשחק ברצועות ומכון למרוד וכו' ואלו היתה ההלכה שכל אדם חייב בתפילין מי הכריחם לפרש פרוש זר כזה, אבל כבר אמרנו כי לפרש באו ולא להלכה ולכן דקדקו בלשון רק לבאר את המאמר ולא יותר.

² ויודע המאמר בירושלמי (פ"ק דשבת וב"פ היה קורא) שכל הפמור מהדבר עושהו נקרא הדיוט.

³ פה בחולין הנירסא דהוא רמי בר דיקולי אבל זהו טעות המעתיק בלי כל ספק שנשמט ממנו מלת "חמודי" כמבואר מפורש במנחות (כ"ט.) ובכסף משנה פ"ח ה"ט טעות סופר ע"ש ונראה מזה כי חתנו היה מפורסם יותר ממנו, כי חתנו אמר מימרא מפי שמואל רבו של רב יהודא. (ובמות פ'). ואולם אשר שאל אותו רב חסדא מדוע לא יניח תפילין אין ראיה מזה כי כל העם נהגו בתפילין ואך מזה ששאל אותו בסוף דבריו ולא תיקף כאשר ראהו מוכח, כי רק אח"כ כאשר השיב לו שהוא מורה הוראה לעצמו ואינו חושש להוראת רב חסדא, שאל אותו: אם כבר הנעת להוראה מדוע אין בידך הרשות להניח תפילין? וע"ז השיב לו חו"מ אנא ולא חפצתי לקבל רשות ע"ז וזה ברור.

(ר"ל שהיה רב חסדא שם ראש הישיבת), בערב יום הכיפורים. ורקו כל בני העיר את הכחלים (שרי-הבתמה) לחוץ מפני שרב חסדא אסר לאכול את הכחל משום איסור בשר בחלב, והלך רמי בר תמרי ויאסף את כל הכחלים ואכלם. הביאורו לפני רב חסדא, וישאל אותו למה עשית כן? והשיב שהוא ממקום רב יהורא שאוכל כחל. שאל אותו רב חסדא האיך סובר חומר המקום שהלך לשם, וכיון שפה אסורים המה הנה אסורים המה גם לך? השיב לו שאכלם מחוץ לתחום, כלומר חוץ לעיר ותחומה במקום שאין ממשלהך עליו. שאל אותו עוד במה צליתנהו? כלומר אפוא לקחת עצים לצלות אותם, והשיב לו בגרעיני הנפנים או בחרצנים של הענבים יבשים. ואולי היו של יין נסך ואסור בהנאה? שאלהו, והשיב שהבין שכבר עברו עליהם י"ב חדש ומותרים. ואיך לא יראת מאסור גזל לקחת החרצנים שלא ברשות? הוסיף רב חסדא לשאול אותו, וע"ז השיב שראה שכבר נרקבו והרימו תולעים. הסתכל בו רב חסדא וראה שאיננו מניח תפלין ושאלהו מפני מה לא תניח את התפלין? השיב לו חולי מעים אני, ורב יהודה אמר: חולי מעים פטור מן התפלין⁴ ראה שאין ציצית בבגדו ושאל אותו מפני מה לא תשא ציצית? והשיב טלית שאולה היא ופטורה מן הציצית — עד כאן לענינינו. והנה מפני שלא ראו המפרשים והפוסקים שום זרות בהמאמר הזה, והאמורא הזה אמר בשם רב יהורא שח"מ פטור מתפלין ולא החמיר על עצמו להניחם אע"פ שלא סבל שום כאב ותאות האכילה לא פסקה ממנו עד כי היה בכחו לאסוף כחלים רבים בחוץ, ללכת חוץ לתחום, ללקט גרעיני ענבים, ולצלות אותם ולאכלם בערב יוכ"פ, מוכה מזה שאסור לחולי מעים להניח תפלין אף אם רוצה להחמיר על עצמו. כן כתבו התוס' (שם חולין) וכן כתבו הפוסקים מפרשי השו"ע. וז"ל המגן אברהם (שם) «אפי' אין לו צער אפילו הולך בשוקים וברחובות פטור (כ"מ בחולין פ"ח גבי עובדא דרמי בר תמרי) ומשמע מזה דאסור להחמיר על עצמו דאלו היה מותר לא היה רמי ב"ת מפקיע נפשיה מיניה, וכ"מ בתוס' כתובות דף קד. שר' היה מניח תפלין והקשו והא הו"מ פטור ותירצו רבי הוה מנהיג עצמו בקדושה יותר מדאי והיה יורע היטב ליזהר עכ"ל משמע דשאר כל אדם אסור מיהו נראה לי דבשעת ק"ש ותפלה מותר כמ"ש סעיף ב"ל עכ"ל. הארכתי להביא את כל דברי המ"א להראות לקוראני כי אין מקור אחר להחלכה הזאת ובאמת אין בכל הש"ס שום דבר מזה הענין ולא שמענו את רב יהורא אומר כזה אך מפי רמי ב"ת הזה. ונעיר עוד כי האמורא רמי ב"ת הזה, לא נזכר בשום מקום בתלמוד זולת במנחות (כט.). שבא לפני ר' זירא ושאל אותו שאלה, שבתפלין שלו⁴) נפסק רגל היוו מן ויהרג, ור' זירא השיב לו שיראה את המלה הזאת לתינוק שאינו לא חכם ולא טיפש ואם יקרא ויהרג כשר ואם יקרא ויהרג פסול. ויותר לא ראינו ולא מצאנו שם החכם האמורא הזה⁵.) ולהשלים הערתנו על המאמר הזה, נחשוב לא למותר להעיר את

(4) נמצא כי לא היה חולי מעים והניח תפלין והפלא שהמפרשים החשו מזה ולא רמו דידיה אדרידה, ויש לישב.

(5) וכבר הערנו בהערה 3 שרמי בר דיקולי המוזכר ביבמות אינו רמי בר תמרי שבחולין ורק חותנו, כי החוק הוא ליטור שהיו שני מריבר תמרי ואחד מהם היה נקרא גם בר דיקולי ולכן ציינו את בעל המאמר בסומן המזה, כי אז הלא גם בחולין היו

הקורא שזה שמביא המ"א מתום כתובות, היא האגדה: משפחתו של רבי שהיא ראתה אותו חולץ תפלו ונכנס לבית הכסא, ואח"כ לובש תפלו ויש לו צער גדול ולכן התפללה: יהי רצון שיכופו העליונים את התחתונים והשתיקה את החכמים המתפללים ומת רבי עיי"ש בכתובות. — ועוד נעיר כי ההלכה שהורה ר' זירא לרמי ב"ת מהתינוק הלא חכים ולא מיפש נתקבלה להלכה (רמב"ם ה"ת הלכה י"ט בפרק ח' וטושי"ע סי' ל"ב סעיף ט"ז).

ג) לוא לא ידעתי את רוב רבנינו וגאונינו בני רוסיא ופולין איכה יפליאו ללמוד ולעיין בעין בקרת על המאמרים כמו אלה הנמצאים בתלמוד, כי עתה לא היה לי כל צורך להוסיף דבר על סימן ב' הנ"ל כי התשובות של רמי ב"ת הנ"ל אינן אומרות דרשוני והנן מעידות על עצמן כי לגלג מרב חסדא מבל חומרותיו וגורותיו ומצות תפלין וציצית גם יחד, ואלו היו מדרקקים רבנינו בשם בעל ההלכה וקיבו את מאמר ר' גידל (בירושלמי שקלים פ"ב): כל השומע שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה (כאלו) עומד נגדו, כי עתה ראו שנית את רמי ב"ת הוזה מלגלג על התפלין הללו בפני ר' זירא ושואל אותו על רגל ו' דויהרג⁶) וכשם שאמר לו רב חסדא בכסף המאמר: חוונא כך דחריפת טובא, כן היו רואים את ר' זירא שהבין את גלגולו שולח אותו לתינוק הלא חכם ודלא מיפש. כלומר לא כמותך שהנך חכם בעיניך וטיפש בעיני . . . אבל מאחר שידעתי את רבותינו בעלי ההוראה יחיו שמהם תצא תורה לכל ישראל שהמה לא יכחו אפילו בחמי המין, הנה מוכרח אני לשנות פה אשר כבר כתבתי בחלק המעשי כי רמי ב"ת הוזה היה מן המלעיגים על מצות והומרות רבות ועל מצות תפלין ביחוד, ור"י לא אמר מעולם חולי מעים פטור מתפלין כי אנהנו לא מצאנו את „רב יהודא“ מדבר מתפלין כלל⁷) כאשר לא מצאנו גם את רבו „שמואל“ מדבר מהם. ורב יהודא לא פטר את החו"מ, יען כי גם איש בריא אולם לא היה חייב בעיניו בתפלין אבל מה נעשה וכבר נתקבלה ההלכה הזאת כאלו אמרה משה מפי הנבירה ואין חולק עליה, כמו שנתקבלו הלכות רבות ממעשיות כאלו, מובן מאליו כי אנהנו אין אנו חולקים על ההלכה הזו ואדרבא דברי המ"א שהתיר בשעת ק"ש ותפלה לחו"מ אין להם כל יסוד בתלמוד ופוסקים שגם הסמ"ג בעצמו לא התיר זאת, וכל הדברים האלו לא

יכולים לקרא אותו מרי בר דיקולי כביבמות ואז לא היה שום טעות בבעל המאמר. וע"כ ברור הוא כי נשמט מלת „חמודי“ בחולין, ועיין בהערה 3.

⁶) כמו ו' דכתב אאופתא שהשיב ר' חייא לרב להשימעו שאמר טעם שאינו נכון (חולין ט"ז).

⁷) והוא רב יהודא לא הניח תפלין מעולם שהרי גם לא התפלל אלא אחת לשלושים יום (ר"ה ל"ה). אמנם מצינו (בכרכות כ"ג) בעי' מינה רב יוסף מרב יהודא מהו שיניח אדם תפלין תחת מראשותיו והשיב לו בשם שמואל שמתר אפי' אשתו עמו ואמר רבא הלכה כשמואל אע"ג דאיתותב. יעוין בחלק העיוני שיש פה חילופי נרסאות, ולא רב יהודא הוה. ואם גם יתעקש המתעקש לומר שהוה רב יהודא שאנו מדברים בו היינו בר יחוקאל ששמואל קרא אותו שינגא, אין בכך כלום שכיין ששאלו אותו השיב דמתר. ואולם הנאמר במנחות (ל"ה:) בשם רב יהודא קשר ש"ת צריך שיהא למעלה, הוא בודאי טעות סופר בשם האמורא כי הכסף משנה גרס א"ר יעקב א"ר ולא מצאנו את ר' יעקב שהיה תלמידו של ר' ולא אומר בשמו. ועיין סדר תנאים ואמוראים בסדר ה'.

נכתבו אלא להראות עד כמה גדלה מלאכת הבקור החקירה והעיון בהחלכות המכוארות בש"ע מבלי כל חולק.

שם סעיף ב' מי שבריא שאינו יכול להתפלל בלא הפחה מוטב שיעבור זמן תפלה כ"ו. עד יניח תפלין בין אהבה לק"ש ויברך. מבלי להג הרבה, הנני שואל את רבנינו מורי ההוראות, אם הוזהרו המה את המון עם הארץ העניים שמרוב ענים אוכלים מאכלים גסים בלילה ובבוקר ממחרים לקום למלאכתם וקורם הליכתם ממחרים להניח תפלין ולהתפלל תיכף בקומם ממשבבם, שא"א בלי שתצא מהם רוח מלמטה (לשון הרמב"ם) ואינם יודעים את ההלכה הזו ואת האסור החמור הזה האם חששו הרבנים לדבר הזה להתיר להם להתפלל בלא תפלין? — אבל מה לרבנים ולדלת עם הארץ? הן לא למענו נבראו הרבנים, לא למענו נבראו לחקל את עולו כ"א להכביד עליו לאסור ולהחמיר ולהניח עליו הבילות חבילות של מצות עד כי יכרע תחתיו ולא יוכל קום.

ד) שם ס"ד (3) המניח תפלין צריך לומר מתרהור תאות אשה, הגה, ואם אי אפשר לו בלא הרהורים מוטב שלא יניחם. (כלבו ואו"ה.) עכ"ל. מקור הדין הזה בא"ח שמוכח מהירושלמי שצריך לחיות גוף נקי ממחשבה רעה, והב"י הקל בדבר ואמר ולי נראה דאין לפטרם ממצות מפני כך, אלא יש לכופם בדברים ולמשוך לבם ל"ש כו"ו עכ"ל. ובמהרי"ל (שהיה 187 שנים אחרי הסמו"ג) שהוא היה מעין לא אכזב ומקור נאמן לכל החומרות והמנהגים שהוסף הרמ"א על השולחן ערוך כתוב: שהוקשה לו על הבחורים שאינם נשואים עדיין לנשים שהם מניחים תפלין וגם הנשוי כבר שהוא עדיין רך בשנים לא ניהא שיניחם מפני שיצרן תקפה עליהן והתפלי' צריכין גוף נקי שלא להרהר בעורן עליו ותמהני מאין הרגליים שמניחים כ"כ בילדותם, ואני המלמט בתר ליקוטם שוב ראיתי כתוב כן בתשב"ץ עכ"ל. שים, ירך על לבך קורא נכבד ואמור, האם שמו הרבנים מורי הוראה בישראל את הדבר הזה אל לבם, רואים המה את המנהג הרע הזה שהנער מבן י"ב שנה וחצי מניח תפלין והמה מורים כן להלכה (8) יודעים המה את לב הבהורים ומהשבותיהם בפרט ברור הזה שהפרוץ מרובה על העומד, ויודעים המה מאד שא"א להם להצעירים בלא הרהורים, ומה גם אלה אשר חבלי שינה יפלו עליהן בעוד המראה (אשר ראה זה איזה רגעים בבתי המושחק) מהבתולות המרקדות והאקטערוסעס היפות לנגד עיניו ובקומו ממשכבו וממחר למלאכתו או לעסקו איננו מוצא עת פנויה ומוכשרת יותר מלהתבונן על כל אשר ראה בלילה בהקיץ ובהלום כבשעת התפלה, והוא מוכתר בתפלין או מעוטף במלית ותפלין. האם דאנו הרבנים ע"ז? האין בזה חילול קדושת התפלין וחילול שמו הגדול יתבי' החרות על התפלין? האין להם להרבנים על מה שיסמוכו לפחות להגדיר בער המצוה הזאת, שלא תהיה מסורה לכל אדם, מנער

(8) ד"ל השו"ע (סי' ל"ז סעי' ג.): קטן הוודע לשמור תפלין בטהרה שלא יישן בהם ולא יפיה בהם (הגהה ושלא לכנס בהם לבה"ב) חייב אביו לקנות לו תפלין לחנכו. הגהה, וי"א דהאי קטן דווקא שהוא בן י"ג שנה ויום אחד (בעהע"ט) וכן נהנו ואין לשנות. עכ"ל. גם פה שינה השו"ע מלת "לוקח" במלת "חייב" והרב ר"ז מלאדי פסק בש"ע שלו שמתחבים את הקטן איזה ירחים קודם. והרמב"ם שנשמר בלשונו שלא לסור סרעת התלמוד גם במקום שלא הסכים לסברא. לא הוציא גם הוא מלת "חייב" על התפלין בכל ההלכות שלו ע"ש.

בוקן, ולא תתנהג בכל מקום, בשבתו בביתו ובלכתו בדרך? האם חסו הרבנים על קדושת התפלין בעיני חז"ל אשר פתרו וחרדו מפני קדושתם והדינים וההלכות האלו קבעו רק בתפלין המצוה היחידית? בק"ש הסתפקו חז"ל להשמיע לאזנינו מה שיצא מפיו רק בפסוק ראשון, ובתפלין דרשו שלא יסוּח דעתו מזה, כדי הילוך מאה אמה (כאשר יתבאר לפנינו) בתפלין אסרו הרהורים, לתפלין הצריכו דעה מיושבת ונכונה, בשאר המצות אמרו חז"ל אבעי ליה ליתובי דעתיה ולקיומן (ראה סוכה כ"ה) ובתפלין פטרוהו מזה, כל המצות אינן צריכות כונה, והתפלין משונה מכולן כי צריכות כונה דעת צלולה, מיושבת, ולב נכון אך כ"ז הצריכו חז"ל, ורבנינו אינם מצריכים מאומה ורק מרגלה בפומיהו "פושעי ישראל" על כל מי שאיננו מניח תפלין. אבל מה נאמר ומה נדבר הן נמנו וגמרו חכמי הזמן שכל המדבר להרבנים אינו אלא כמדבר אל העצים ואל האבנים⁹).

ה) שם ס"ה אָבֵל ביום ראשון אסור לחניח תפלין מכאן ואילך חייב אפילו באו פנים חדשות עכ"ל. על הסעיף הזה נסתפק במה שנראה המקור לו מדברי ר' יהושע החולק על ר"א ואומר: אָבֵל ב' ימים הראשונים אסור, משני ושני בכלל מותר, ואם באו פנים חדשות חולץ והשו"ע שינה לשונו מותר "בחייב" מטעם שהזכרנו למעלה ס"א וגם הקל בפנים חדשות, והמ"א מחמיר שאם באו פנים חדשות קודם לא יניח אבל אם הניח אינו חולץ ע"ש ומעמה של הלכה הזאת ומ"ש על המ"א שהביא רביה מסוכה כ"ה והיא רביה לסתור, עיין בחלק העיוני כי שם מקומו.

ו) שם ס"ט מצטער ומי שאין דעתו מיושבת עליו ונכונה, פטור מפני שאסור להסיח דעתו מהם עכ"ל. הדין שמצטער פטור מקורו כר' יוחנן שלא הניח תפלין מפני הצינה¹⁰ והרמב"ם פסק כל שהוא מצטער משום דבר לא יניח תפלין והפוסקים גם המחמירים כמ"א גם המה הודו לו בזה. ואמרו: אפילו מן הצינה, וראיתם היא מירושלמי (הובא בב"י) שאמר שאחד לא הניח אותם ביום שבא מן הדרך, כי מפני מטלול הדרך עודנו מצטער הוא. וברבר דעה מיושבת הלך המ"א לשימתו בס"ה ואומר שאם יכול לאתובי דעתיה חייב, כי הב"ה רצה כן, וברבר היסח הדעת שפסק השאגת אריה בתשובתו סי' מ"ב בראיות ברורות מן הראשונים שאסור להסיח דעתו מהם כדי הילוך מאה אמה שהוא $\frac{1}{67}$ מן שעה, צעקו האחרונים ואמרו: לא נתנה תורה "למלאכי השרת", וגם לחכמים הרומים למלאכי השרת, כ"א לכל אדם שאם רק איננו נוהג קלות ראש בתפלין לא מקרי היסח הדעת. עיין ט"ז ומ"א ומפרשיהם. מבלי להאריך לשנות ולשלש את אשר אמרנו כבר, נניח לקורא המבין לשפוט בעצמו עד כמה צדקו מפרשי השו"ע ברבר קלות ראש והסח הדעת וגם ברבר הדעת המיושבת שהצריך הוא, ואנחנו מוכרחים לשום פנינו עוד הפעם אל רבנינו

⁹ ראה במה"ע העברים המגיד הצפירה והקול. ואנחנו נדבר מזה ב"תוד במאמרנו: "פתח לפתח" שיהיה בעין הקדמה לחבורנו הקטן הזה.

¹⁰ ר' יוחנן לא הניח תפלין אלא מפסחא לפסחא והוה הדיק רישיה עד עצרתא ירושלמי ומובא בראש בה"י ובכסף משנה, ועיין בה' המעשי ששם בארנו שהאמתלא הזאת היתה לו רק להתלמידים ובאמת היתה המצוה הזאת רמזיה בידו וע"ש הטעם מפני מה הניח תפלין בפסח, דלא כהרא"ש ע"ש.

מורינו וגאונינו בזמן הזה, אולי ישימו אל לבם לגרור בעד המצוה הזאת ובעד חילול שמו ויאסרו איסר לפחות להניח תפלין בדרך, בעת הנסיעה על מסלת הברזל בעגלת הקיטור, שמלבד שאין כל חיוב בהנחת תפלין שם גם לדעת האחרונים, ובפרט בחורף מפני הצינה הנה יש כאן חילול השם גדול, בעת שהנוסע חשף את זרועו בפני אנשים נשים ובתולות שאינן בני ברית, שמלבד החשק וביוזי המצוה, בעיני הבריות, הנה יש פה גם חילול כבוד הבריות ועוד יותר כבוד נשים אם מגלין בפניהן את הכתף¹¹) כי מפני שלבוש כמה מלבושים על ידיו וביותר בחורף אינו יכול לגול ולקמט את בתי ידיו למעלה עד שמוכרח לפשוט את בגדו העליון כולו מעל היר, ואח"כ יגול ויקמט את בתי יד מלבושיו הפנינים וכותנתו עד שיגלה זרועו וכתפו בפני נשים זרות אשר יתאדמו פניהן מבושת בראותן זאת. וכבר היו על זאת כמה קובלנות לממשלת רוסיא עד שאסר השר המופקד על הדרכים לבני ישראל להתפלל בטלית ותפלין בעגלות מסלת הברזל, ורבני רוסיא החשו גם בעת ההיא ולא התירו להנוסעים להתפלל ולאכול בלא תפלין. הכל יודעים, רואים ומכינים כי הנוסע במחלקה השלישית, ברוסיא, בעגלת הקיטור, מצטער הוא מפני הלחץ והרוחק, ודעתו לא תוכל להיות מיושבת עליו לא לבד לאנשי המסחור כיא גם להחסידים הנוסעים אל רביהם, ומן הדין אסור להם להניח תפלין גם לדעת האחרונים מפרשי השו"ע, ואצ"ל לדעת הרמב"ם הפוסק גם מתפלה בדרך, אבל ההמון אינו יודע את הדין הזה ועיניו נשואות אל גאוני קדושי ורבני מורי ההוראה אשר הוא מכספו ודמו ישחד בעדם ומהם ישמע רק המורגל בפיהם: קרקפתא דלא כנה תפלין" וירא מאד שלא יהיה "פושע ישראל" שלא תהיה לו כפרה, ולכן לא יקל במצות תפלין אם גם ירעב לפעמים עד רד היום כי איננו יכול להניח תפלין מחמת המציק משרת חברת המסלה המשניה על הנוסעים. להתפלל בלא תפלין, לא התירו לו רבניו, ולאבד קודם התפלה, לא יהין למצער בעת אשר אנשים עברים לגרדו . . . אך לא בעד ההמון המוכה והמעונה תדאג הרבנות, הן לא להמתיק את חיי ההמון המרים נוצרה הרבנות, כיא להביאו עד מהרה לחיי עוה"ב ואת מלאכתה הזאת תעשה באמונה. ירעב, יתענה כל היום, אם אין לו לשלם להקאנדוקטער בעד תפלתו, או יתבזה בעיני הבריות ויגרה עליו את שונאיו שיאמרו עליו: כי אין לו כל רגש כבוד לפשוט את מלבושיו בפני נשים נבריות", הרבנות תדאג רק בעד העשירים אשר בשבילם נברא העולם והם לא במחלקה השלישית מקומם וממחלקה הראשונה והשניה לא ילכו לדרוש ברבנות, המה יאכלו וישבעו ויתענגו על רב טוב בחברת הנוסעים אתם בלא התרת הרבנות ובלא תפלין.

ז) יצאתי מגרדי ומעניני אשר אני עוסק בו וכמתיף מוסר להרבנות, נהיית

¹¹) שזה איסור נמור עפי' התלמוד שדרשו: לך לאות ולא לאחרים לאות, ובלקח טוב: מלמד שלא יטלם בידו ויראה לכל העולם כולו, אלא בצניעה. עכ"ל (שמות ט'). אמנם חלו גם בהמאמר הזה ידיו המפרשים שפרשו: במקום לך לאות" ושדרך האדם לילות עד הקובד (עין בס' ב"ז בטוש"ע ומפרשיהם.) אבל הרואה בעין פקוחא וראה שהפירוש במקום לך לאות פרשו רק אמימר שנתביש מאשר היתה כותנתו קרוע והתפלין נתגלו מתוך הקרע וכאשר שאלו אותו: לא סבר לה מר לך לאות? מוכרח היה להשיב: במקום לך לאות. וד"ל (ראה מנחות ל"ז ע"ב.) וע' בחלק המעשי בס"ד בדבר הערת שלמה באבער.

בעיני הקורא, אמנם כן שגיתי כי ידעתי גם אני שהרבנות לא תקבל תוכחה ובפרט מאיש כמוני אשר לא ישא כתרה על ראשו, אבל אתי תלין משוגתי זאת והתאפק לא אוכל בכל עת שאראה כי הרבנות ברוסיה ופולין ובמדינה אחת בכרכי הים תאכל בכל פה את ההמון העני והמדוכא ורק עליו תשים משא לעיפה, רק עליו תכבד ידה כל היום, אך בו תשוב תהפוך ידיה. לאסור לו קטניות בפסח, לאסור לו דגים מלוחים, לאסור לו שמן זית, לאסור לו סתם יינם וכו', וכו', ומן האצילים השועים תניח ידה; ואין לך כל איסור וכל הומרא שלא ימצא לה המורה, הוראת התר בדרכי החיים אם אך ישקיף האציל מישראל השוע והנריב ממרום כסאו אל הרבנות ותבקש מאתה כי תקל לו ותמצא היתר למענו בדבר מן הדברים האסורים לה המון מפני חשש . . . משום "משמרת למשמרת" משום "דרכי האמורי" משום לא "לבש גבר" משום "קול באשה" משום "שער באשה" מפני "חומר שבת" משום "ראין אנו בקיאים בזמן הזה", אך כל "המשום", "והמפני" האלה לא נאמרו רק להמון העני שאינו נהנה מעוה"ז אפי' באצבע קמנה. ורק אל העוה"ב עניו נשואות, רק בתקותו לתקן עצמו בפרוודור של העוה"ז, למען ימצא עונג במרקלין של עוה"ב ויחיה; ואך ימצא עונג אם לא ישמע אל דברי רבנו המפנים לו דרך קצרה להמרקלין הזה? אך לא להאציל, להשוע להנריב שהוא קונה עולמו בשעה אחת וזכות אצילתו נדבתו ועדקתו מסיעתו! לפניו אין כל גדר בהרבנות אשר לא תתיר לו בסתר לעשות כל מה שלבו חפץ כי הן לבו לא לב החמון הוא ולא יחפוץ הרע הלילה. — יורע אני ברור כי לוא יקרה שאחר מן האצילים ישים פניו לאיזה "שמואל ברורו" ויאמר לו: רבי הן מרוד בעסקי אנכי מורדף כל היום, לשמור ולרבות את הוני וכו' וכו' ואין לפני שעה מוכשרת להניח תפלין בדעה מיושבת, או יקמוט "הרב" את מצחו, יעקם את פניו ישא את בתי עיניו ויפתח את המגן ארץ, יעיון בציונו¹² וימצא מי ליה, "החיבין והפטורים מתפלין" יחפש וימצא גם את סעיף ט' ויאמר: ראה אדוני, השו"ע פוסק שכל מי שאין דעתו מיושבת עליו פטור, אבל המ"א יאמר: דווקא שאי אפשר לו לישב דעתו! ובהגביהו את כתפיו יאמר: ברי לי שאם היית יכול לישב דעתך לא היית שואל על מצוה גדולה מתפלין וכיון שבאת בכבודך ובעצמך לשאול השאלה הזאת אין כל ספק שאי אפשר לך לישב דעתך בעת הנחת תפלין ולכן: דימוס פטור אתה וחי' לא יחשוב לך עון כי אונס רחמנא פטריה וכשיפטר ממנו יתקלם הרב בפני מיודעיו לאמר: פלוני האציל צדיק הוא, חסיד הוא, שבא לשאול רבר הלכה ממני

¹² רוב רבני רוסיה אשר ידעתי, חריפותם ובקיאותם המה רק בשלשת חלקי השו"ע וי"ד אבכה"ו חו"מ, אך באורח חיים מעטה ידיעתם, ומפני שצריכים המה לתת תעודה לסופר סת"ם, יודעים המה איבכה מקרשים את העט ודינו נגיעה וחק תוכחה, ואך ביתר הדינים והמנהגים לא ימצאו בלא עיון וחיפוש בהציונים והסמנים. אזכור כי בשנת תרכ"ה דברתי את רב וגאון אחד מעיר גדולה עיר הפלך ברוסיה, ומדי דברי בהל' תפלין אמרתי לו בדבר תפלין של ימין המניח ויאמר לי: "לא היו דברים מעולם" ותפלין דשמור" המה רק אצבעים על אצבעים ולא יותר, ואך כאשר הראתי לו תשובת הרמ"ע מפאנו ואת השנת הראב"ר, דחק בכתפיו ויכל לזיבר מזה והחל ענין אחר. ויען כי כבר שבק לנו הדיוט לא נאכה להזכירו בשמו. ובטוח אני שגם עתה הרבנים שאינם מקובלים אינם יודעים כלל מתפלין של ימין המניח.

ואולם אם יבא אל ר' ופסי הזה איש המוני כלומר עני המתפרנס ממלאכתו ומעבודתו כל היום ויאמר לו: רבי! מעוני צר הוא, בחדר אחד גרים אני ואשתי וארבעת ילדי, ואני הנני מוכרח לקום בבקר לעבודתי ובני בתי הווים שוכבים עוד והבית איננו נקי להתפלל בו ובית התפלה רחוק ממעוני וההליכה אליו תחמוס ממני עת רבה, אולי תתיר לי בכבוד תורתך כי אתפלל בלא תפלן בלכתי ברחוב לבית עבודתי כי אינני הולך במבואות המטונפות כ"א ברחוב הנקי שמתר להתפלל בו! אז ישא ר' ופסי את ידיו ויאמר בחימה: ומה אתה שואל ממני? אינך חפץ להניח תפלן! רצונך להיות מפושעי ישראל! התורה צוהה להניח תפלן בכל יום, ולא חילקה בין עני לעשיר ואני מה כחי כי אתיר לך? תקום אשתך ותנקה את הבית העירה את בני ביתך ויפנו לך מקום, תניח תפלן ותתפלל ותלך לעבודתך והמקום יעזור לך. ואיש ההמוני העובד ואובד אם גם בר אורין הוא ילך ממנו בפחי נפש יתאכזר ויקיץ את אשתו, ינער את בניו יצטער ויצטער ויניח תפלן בבוקר בבוקר ולא יהן לעבור על דברי ר' ופסי שאמר מפורש כי יהיה פושע ישראל! אם לא יניח תפלן.

ח) היודע ומכיר את תכונת רוח רבנינו מורינו ומאורינו כמוני, יעיר עליו כי לא הפרזתי על המדה ולא הגדשתי את הסאה אף כקוצו של יו"ד, ולחזק את דברי הנני לכתוב "מעשה רב" הנודע לי ממקור נאמן בעיר . . . שאחד (לא מן האצילים) הכה את ידו הימנית ברבר מוצק ונפחה וחלה את חליו זמן רב עד כי לא יכול לקשור תפלו בידו הימנית, וישאל שאלה מאת "יפתח בדורו" הרב שבעירו, אם מותר לו להניח על ראשו תפלה של ראש בלבד באמצעות ידו השמאלית הברואה ועל הזרוע לא יניח כלל, ויצו עליו הרב כי ישכור לו איש או יבקש אחד ממיוודעיו שיבא לקשור לו תפלן של יד בכל יום, ולא לבד שלא אסר עליו להניח תפלן מפני צער חליו (הוא כת אח"כ מחולי הוה) כ"א מה שהתיר השו"ע להניח תפלה אחת¹³) אסר עליו ר' ופסי שהוא "שמואל בדורו" ובשוח אני שלא קרה כזאת לאחר מן השועים כי עתה השיב אחר העיון: מצטער מפני חליו הוא ופאור. ומעשים כאלו ראיתי אני בעיני מרבתי אשר מהם קבלתי כנערותי סמיכות על הוראה¹⁴).

ט) ואולם אני אל ההמון אשא קולי אל ההמון הזה אשר מאשריו מתעים, אדברה לאמור: אם לא יתנד לבך להאמין בכל מה שהראתי לך לרעת עד הנה כי התפלן שאתה מניח אינם לא בתורה ולא ברה"ל ותלויים ועומדים רק ברוח פי הסמיני, ותשע לדברי רבניך שיאמרו לך: כי תורת השו"ע שהורה במצוה הזאת תלויה בתורת משה רבינו ולא בתורת רבינו משה מקוצי, אף אתה אמור להם: כי הסעיף התשיעי הזה מסי' ל"ה משולחנך הערוך לא רק פוטר אותך ממצות תפלן כ"א אוסר עליך להניחם, כי מי הוא מצטער כמך, נדרף על צואריך, מוכה ומעונה כל ימי חיך מאויביך החצונים

¹³ ז"ל השו"ע (סי' ב"ו): והוא הדין אם יש לו שתיהן ויש לו שום אונס שאינו יכול להניח אלא אחת, מניח אותה שיכול. עכ"ל ומקורו ברא"ש שהתיר להניח תפלה אחת גם להרוצה לצאת בדרך ועיין מן אברהם מ"ש ע"ו. ומפורש אמר מי שיש לו מכה ביד מקרי אונס נמור. אך מה לו לר' ופסי, לעיין, בדין של איש המוני!
¹⁴ ראה הקול שנה רביעית גליון 41.

ומאתבך הפנימים¹⁵) דע לך ידידי ההמון (אשר אני אחד מבני גילך ומצטער בצרתך וסובל את ענייך ומרויך) כי גם התורה לא נתנה להרבנים שהמה בעיניהם כמלאכי השרת, היא כרוכה ומונחת בקרן זוית וכל הרוצה לקחתה יבא ויטלה וישמע לקח מפיה, ואף כי השולחן ערוך אשר לא נתחבר אלא למענך שיהיה הכל מוכן ומזומן לפיך ולא תצטרך לרבניך שיויך תורה חדשה אשר תצא מפיהם להוסיף לך מכאוב על מכאובך על דברי שולחן הערוך והסעיף הזה פוטר אותך גם לדעת הרמ"א המחמיר והמרבה להפסיד ממונו של ישראל בדבריו: „וכן נוהגין“ „ואין לשנות“ „בזמן הזה אין אנו בקיאים“ „והכל אסור“ גם לא הוא הגיה ע"ז הסעיף מאומה, ואדרבה הורה לו בפה מלא בהגחתו בסעיף הראשון לפטור את המצטער ואת אשר אין דעתו מיושבת וזכה עליו, ובדור הזה שרבו הגליות ותקפו הצרות ונתמעטו הלבבות ודעתנו אינה מיושבת, אינה נכונה ואיננה זכה וכלל מקום שאנו, חיינו תלויים לנו מנגד אין לנו כל צדקה להניח תפלין אף לפרקים ועתים רחוקות מפני זה הסעיף, שאיננו רק פוטר אותנו כ"א גם אוסר עלינו להניחם במה שסיים דבריו: „שאסור להסיר דעתו מהם“ והרמב"ם הוסיף מפורש: „אפי' רגע אחד“. עשה תפלתך רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה בבוקר בבוקר בכל לשון שאתה שומע וגם בצחרים ובערב אל תנח ירך מלהתפלל אם יתנד לך להתחנן לפני בוראך, אך אל תעשה תפלתך קבע בתפלין ואל תחלל את שם אלהיך בהנחת תפלין אשר לא צוך עליהם, גם בפ"י השולחן ערוך.

יוד) וכי תאמר, קורא נעים, בלבבך אלי לאמור: ומי אתה הקנאי? מי „שמך לאיש קנא ונוקם לקנא קנאת ה' צבאות שלא יחולל שמו החרות על התפלין? והאם באמת גדולה כה יראתך ואהבתך לאלהיך עד כי תחרד ותפחד מחילול השם „בתפלין? הן גדולה עברה לשמה אחו"ל ומנהגן של ישראל תורה היא ואם גם „נורה לך שהתפלין הללו שאנו מניחים תלויים ועומדים רק ברוח פי הסמ"ג, הן גם אז כבר עבר עליהם כלה וזה כשש מאות שנה וחצי מאה¹⁶) אשר התפלין „שהמה לנו לאות ורגם יושבות בראשנו ומתגלגלות אתנו בכל מקום שיריחנו המקרה „ובכל מקום שיגלו אותנו משנאינו ואתה ברוח פיך תחפוץ להסירם מאתנו! אמור „נא לנו, אתה החכם בעיניך, מה הוא הנזק אשר יסובבו התפלין הללו להיהודים „והיהדות כי כמה תריע עליהם? ואם על ממונם של ישראל תחוס טוב פנה לך „אל מצות רבות אשר בלוקסוס¹⁷) יסודתן והסר ירך ממצות תפלין ואל תגזול לחמם

¹⁵) נאמנים לנו פצעי אוהב הוא התלמוד אשר בפצעי הנאמנים הציל את התורה ואת ישראל משינוי הכליון והגנו מודים בכל פה כי רוב התקנות הגדרים והסגים היו מוכרחים בעת ההיא לקיום האומה, ונעדרות נשיקות שונא, המה הרבנים אשר יאהבו רק את עצמם וייראו פן יאבדו אוטירעטיותם אם יגלו לנו כי התורה שבע"פ עודנה קימה היא ואיננה התוסה לפנינו והרשות ביד החכמים שבדור לעשות תקנות בדת כפי צורך הזמן בכל עת עפ"י התורה המסורה לנו אשר לא בשמים היא.

¹⁶) עפ"י דברי הסמ"ג אשר נתקבלו התפלין לאלפים ובשנת ד אלפים תקצ"ה.

¹⁷) כמה מיליאנען פראנק יאכל האתרג בכל שנה ושנה שהתקינו אותו במדינה כל שבעה זכר למקדש ושכל עיקרו לא נוסד רק להעשיר בו את כוסי הספיקולאנטיין והרבנים והשוהטים אשר למסחר קרוש יקבלוהו, אבל לא נצעק ולא נרוע עליו כי אין רע וההמון מאבד רק רבע שקל כסף בעד הברכה אשר יברכנו, ואולם לוא היה לנו

„של הסופרים העניים המביאים מרף ביתם מהתפלין מה גם שגם אתה תודה שמקור
המצוה הזאת הוא ביחוד השם, שהיא היתה לאות וסימן לאבותנו על אמונת
האחרות להוציא מלב מאמיני השלוש, וחז"ל אשר מפיחם אנו חיים אמרו עקרום
בתורה וכו' וכו'!"

אם כה תעתיר עלי דברך, ואם תוסיף דברים מחוכמים כאלה ליסרני בדברך
הנני נותן לך תורתו מראש בעבורם והנני מוכן ומוזמן לקבל תוכחה, אבל עשה
נא גם אתה הקורא המוטל עליך, הסר גם אתה קנאה שנאה ועקשות מלבבך והמה
אונך לי לשמוע את הנזק, הצער והריסות הרת אשר יסבו התפלין לכל היהדות
בדור הזה ואחרי שמעך את הרברים אשר אניד לך מפי הנסיון, תחקור עליהם
וברוח מבינתך תשפוט אולי תמצא דבר אמת בפי ותודה לי גם אתה. ועתה הסכת
אונך ושמע:

יא) דע לך אחי כי לא קנאי אני ולא בן קנאי וגם לא אוכל להתפאר כי
יד היראה נברה עלי והוא תציני לזעוק ולהריע על חילול שם השם שבתפלין,
כי"א אחר ממששבי הרכם בדרך החיים, אני, אחד מהמביטים ומסתכלים בעין פקוחה
על היהדות הזאת המורשה לנו מאבותנו שהיא עומדת עתה על פי פחת באשמת
רבנינו וגאונינו ומושמת ידה ומתחננת לפני דור החדש, כי יתן ידו לה ויצילה
מתחום הנשיה הרובץ תחתיה; ושאם תפול בו לא תוסיף קום, ועי' ידאב לבי גם
אני, כי גם לי יקרה הירושה אשר הנחלתי מאבותי ואשר הנחילו להם אבותיהם
בדם נפשם; וגם אנכי אחפץ להנחיל את הירושה הזאת לבני אחרי, אבל את מצות
תפלין הזאת רואה אני בזמן הזה ובימים האלו לעומדת על הדרך וחוסמת בעד
היהדות, לאבן פינה ויסוד להריסת הרת, ולחורבן היהדות, ואשר ע"כ גברה צעקת
היהדות אלי וקמתי להושיעה ולהצילה להסיר ממנה את האבן הניגף החוסמת בעדה
וארהב עוז בנפשי להריע תרועה גדולה על המצוה הזאת בחוברת מיוחדת, ועתה
אבאר את דברי:

יב) התפלין הן הנה המצוה הראשונה לסדר היום (אין טאנעסארדנונג) אשר
בה חייב האדם, לפי דעת רבנינו תיכף בקומו ממשכבו ובהן תלויה עבודת הלב
שהיא התפלה, וקריאת שמע, ועליה אמרו: כל הקורא ק"ש בלי תפלין כאלו מעיד
עדות שקר על עצמו בלשון נקיה. כלומר עדות שקר על הקב"ה (עיין רש"י
ותוסי' בפרושן של הכאמר הזה) ואת מי שאיננו מניח תפלין קראו בשם: קרקפתא
דלא מנח תפלין שהוא „פושע ישראל בגופו". והשם והכאמר הזה מורגל הוא בפי
כל ישראל הקטנים עם הגדולים עד כי היה לשיחה גם בפי נשים, ועוד הרבו
לאיים ולהפתיר במצוה הזאת עד שאמרו כי המצוה הזאת לבריה מכרעת את הכף
ביום הדין לזכות ולחובה¹⁸) ואנכי הרואה אשר למרות השם האיום „פושע ישראל",

רבנים אוהבי עמם, כי עתה צונו בטפגיע להקדיש את כסף האתרונים להעניים המרדודים
הגודדים והנהרסים בשנה הזאת, וכמה אלפים נפשות הצילו מכליון לזא עשו כן, אבל—!
¹⁸) ועוד שנו חכמים ליום הדין אם היה זהיר במצות תפלין כף זכות מכרעת,
ואם פשע בהן כף חובה מכרעת שאין לך גדול ככל מצות עשה שבתורה כתפלין
שהוקשה כל התורה כולה לתפלין שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך, לכך צריך האדם
לזהר במצות תפלין. (לשון הרא"ש בהל"ק הלכה כ"ח) וסקרוו ברה"ז וזעורו כי מן הכתוב

למרות הפחד מיום הרין והאיום והגיוס שהבחילו על המצוה הזאת תתרפה, תתחלש ותתפסק מיום ליום, והנני מעיד כמה שראו עיני כי חלק גדול מישראל אינם מניחים תפלין בזמן הזה. לא במרד ובמעל, ולא משום ביזוי מצוה, אך אחרים מפני שמתעצלים, אחרים מפני שאין עתותיהם בידיהם, ואחרים בושים לקים המצוה הזאת בפני חבריהם שאינם בני ברית כמו תלמידי בתי המדרש והמרעים, ומאחר שהתפלה וק"ש תלויה בתפלין ומחסרון ידיעתם ידמו כי התפלה בלא תפלין תועבה היא, לכן לא יתפללו, לכן לא יקראו את שמע, וכיון שעבר עליהם תחילת היום בלא מצוה, והמה יודעים היטב שבשב ואל תעשה הזה, כבר קבלו את השם "פושע ישראל" והשם הזה לא יסור מהם אם גם יקימו את כל התרי"א מצות הנהרות, למה יעשו כזאת לקבל על עצמם מצות אחרות או להזדרז גם ממצות לא תעשה? הן אם כה ואם כה כבר הנהו "פושע ישראל" ולכן ימו בידם גם על שארי המצות והולכים כמה כה מרחי אל דחי ומקבלים עליהם ועל זרעם שם "פושע ישראל" באמת עד שהמה מפשיטים מעליהם את אדרת האמונה עם אדרת הידויות יחידיו. וכה הנגיפה הראשונה, היא מצות תפלין, הוא הרבר אשר אמרתי שהמצוה הזאת היא אבן פינה ויסוד להריסת הדת, לא כן אם היו יודעים שאין עלינו כל חובה במצות תפלין והתפלה וק"ש אינן תלויות כלל בתפלין. כי אז היו נמצאים רבים שהיו מתפללים בכל יום לפחות תפלה קצרה בכל מקום שהוא, ולא היו מלעיגים מחבריהם שאינם ב"ב שרבים מהם מתפללים גם המה תפלה קצרה, בבוקר בבוקר, ומובן מאליו שכיון שעבר עליהם תחלת היום בקיום חובתם למקום, היו זוכרים זאת גם אח"כ בעת עסקם במלאכתם כי יהודים כשרים המה ולא היו מרהיבים עון בנפשם לעבור על תורת היהדות או גם על קיום שארי מצות שאינן קשות וכבדות להם, ולמצער לא היו פונים עורף לתורת היהדות כולה ולא התפרדו מאחייהם גם בעת שמחה ועונג, לא רק בעת צרה ומצוקה . . . לא כן עתה אשר מרגישים המה בנפשם כי כבר המה בעיני אחיהם "פושעי ישראל" וכן המה בעיני עצמם, הנה נעשים המה כמו כרחים להנות מעוה"ז בכל מה שיוכלו, בלא ברכה או גם בקללה לתורת היהדות או הרבנות. הפוך נא, ירדי הקורא, בדברי אלה, הפוך והפוך במ, דכולא במ . . .

(ג) לך נא, קורא הביב, וראה, צא וחשוב, קום והתבונן על הרור החדש הזה המלא אהבה על כל גדותיו להיהודים והיהדות (עם שאיננו יכול ואי אפשר לו לקים את רובי תורתה אשר כנגל החול הכבידה עליו באשמת הרבנים שכל כחם היא להחמיר ולהוסף גזירות וחוקים אשר לא שערם אבתנו) שב וקרא את כל הדברים האלה אשר אמרתי לך מפי התורה והנסיון אז תראה, אז תבין כי כנים המה דברי שהתפלין המה לאבן ניהף ולצור מכשול לבית ישראל ברור הזה, והוא היא הסבה הראשונה להרבות "פושעי ישראלים" בכל פינה שאתה פונה . . . ואני אשר ידעתי את מכאובי עמי ואשר הכרתי את תנאות אחי הישנים והחדשים

למען תהי' הנ"ל תוכיח הסכלתא שהקורא בתורה פטור מן התפלין, וכדבר המאמר המבהיל קרקפתא דל"מ תפלין עיין בחלק המעשי פ"ד מה שהערנו על דברי הסמ"ג בזה, כי לפרש את המאמר הזה כפשוטו הסמ"ג הוא הראשון גם בזה והר"ף והר"י ועוד אחרים הוסיפו בו מלת מעולם, במרד, ועוד עיי"ש.

ארתאכמים ופראגרעסימים, אז כאשר עמרתו כחמש שנים בראש "הקול" שהיה אהוב וחביב לקוראיו, הנני חושב עלי לחובה ולמצוה להראות לצעירי אחינו ולהמון האהוב לי, כי אין עלינו כל חובה לתפלין הללו, כי אינן מעקרי הרת, ולא ממצות היהרות, ושגם עפ"י תורת מיסדיהם והשולחן הערוך המה אסורים לנו בימים האלה ובזמן הזה. ואם אמנם ידעתי גם ידעתי את החרפות והגידופים הקללות והחרמות החצים ואבני קלע אשר יירו בי מהקנאים והרבנים אתרי יקראו בספרי זה, אשמע מראש את הרעש שירעישו עלי שמים וארץ, אך מקולם לא אחת ומגערתם לא יפחד לבי כי כבר הסכנתי בכמו אלה⁽¹⁹⁾ וכבר הראתי לקוראי את אשר נשאתי ואשר סבלתי בעד האמת, והנני לישא ולסבול עוד כל זמן שהנשמה באפי וזאת נחמתי בעניי כי עוד לא תמו ישרים מן הארץ ולא כלו מבינים מקרב אחינו בכל מקום שהם, ואם ייטיבו המבינים והישרים את מלאכתי ומטרתו זאת והיה זה שכרי בעד אלפי הקללות אשר יציצו בחמה מפיות הקנאים, יקללו המה והישרים יברכו ותהי לי לברכה.⁽²⁰⁾ אחרי דברי זאת אשוב למלאכתי להראות לקוראיו את הפטורים ממצות תפלין עפ"י השו"ע סי' ל"ח הנ"ל ואציגם על הסדר בקצרה בפרק הבא.

פרק ז.

שלוש עשרה עקרים הפטורים מתפלין עפ"י דיני השולחן ערוך. ההלכות החמורות בתפלין רב יתר מבסיס, ההלכות הסותרות וא"ז. שר' אליעזר הגדול בעל המאמר וראו כל עמי הארץ כי אלו תפלין שבראש, לא הניח בעצמו תפלין מעולם.

א) אלו הם הפטורים מתפלין בזמן הזה לפי פסק השו"ע או"ח סי' ל"ח. (1) חולי מעים אם גם אינו מצטער. (2) מי שאין דעתו מיושבת עליו ואינו יכול לעכוב בנפשו שלא יסיה דעתו מהם כרי הילוך כאה אמה. (3) מי שחושש שלא יוכל להתאפק בעת התפלה להפיה. (4) המהרהר באשה, ואם א"א לו בלא ההורוים לא יניחם לעולם. (5) מצטער מכל דבר ואפי' מן הצניעה. (6) חתן ושושבינו וכל בני החופה. (7) אָבֵל ביום הראשון. (8) כנודה שנדרוהו ב"ד או חכם. (9) מצורע. כל אלו הפטורים. פטור ואסור המה אפי' בעת ק"ש ותפלה לדעת מחבר השו"ע והרב הרמ"א המגיה ומפרשיהם הקלו באיזה דברים וימצאם החפץ במקומם. (10) הקורא בתורה פטור. מקורו במכילתא ואם מניחם אסור לברך עליהם, ואם קורא בגמרא מותר לברך לדעת בעל העיטור, והר" יונה מגורונדי אמר: שבעת ק"ש ותפלה חייבם בהם גם הקורא בתורה, והוא יחיד בההלכה הזאת. (11) תלמיד בפני רבו אסור

(19) ראה הקול שנה שלישית גליון 27 צד 194 במאמרנו, עת לדבר את הפתקאוילין שהופיעו בעבור המאמר המחובם, "פתח תקוה" וראה מאמרנו, מעו יצא מתוק" בגליון הראשון לשנה החמשית ותראה כי מעולם לא כסיתי את הדברים ואת החרפות אשר יחרפו אותי שונאי מבלי גם להשיב חרפתם אל חיקם אם לא בעת הצורך. — ואם כי הופיעו בהקול מאמרים לעשרות מעין תוכן מאמרו של "פתח תקוה" השלימו הרבנים אתי ויבאו בעצמם להתוכח עם ה' ל"ב. ראה אגרת בקורת שם גליוני 44—50 דרכי שלום 69 70 להרב הג' ר' אברהם הכהן מו"ץ באנאניעו ועוד בהמה, כי סוף כל סוף תנצח האמת.

(20) במאמרי "פתח לפתח" אשר אקדה לשומו בראש הספר אשוב אדבר על הסיבה אשר עוררתני לצאת בחוברת הזאת ויראו קוראנו כי צורך השעה הוא ודבר בעתו.

להניח וכן קטנים בפני הגדולים, אסורים להניח וללכת בהם בפניהם שנראה כעזות יתירה שמשווים עצמם לרבותיהם או לגדוליהם אבל תפלין קטנות כאצבע שיכולים לכסותם תחת המצנפת מותר. תשובת הגאונים תשובה ג' (דפוס ליק בהוצאת חברת מקיצי נרדמים) ובשו"ע פסק שהאינדא שאינן מניחין רק בעת התפלה מותרים בכל ענין אך לחוץ התפלין בפני רבם או הגדול מהם אסור (מקורו מן ההגדה שירבעם הרים יד במלך שלמה בזה שחלץ תפלין בפניו ועיין בחלק המעשי והעיוני).
 12) כותבי תפלין ותגריהם ותגרי תגריהם פטורין. ובשעת ק"ש ותפלה מותרים.
 13) נשים ועבדים וקטנים שאינם יכולים לשמור תפליהם פטורין נשים אם רצו להחמיר על עצמן מוחין בידן, כלבו. אך חז"ל אמרו מיכל בת כושי הניחה תפלין ועוד נשים ולא מיהו בידם. והמעם שהנשים ההן יכולות היו לזהר בהן משא"כ נשים בזמן דוה אינן יכולות לזהר¹) ועבדים פטורים מפני מ"ע שהזמן נרמא כי שבת ויו"ט לאו זמן תפלין (כפי המסקנא להלכה) אבל לילה הוא זמן תפלין לפי המסקנא להלכה, אבל אין מורין כן ממעם שמא ישכח ויישן בהם. אם יעיין הקורא היטב בשלש עשרה פטורים האלו ויתבונן בהם ובטעמיהם, אפונה מאד אם ימצא גם הוא (לוא גם יהיה מן הארתרוכסים אם רק יהיה בשכל ישר ובריא) גם אחד בימינו אלה שאיננו תחת סוג הי"ג פטורים הנ"ל אם לא שיהיה מן המתקשים הנלווים אשר השכל הישר והבריא פיגול הוא להם לא ירצה.

ב) הלכות רבות דינים ומנהגים בתיקוני התפלין היינו מן עבוד העורות לשמם, הסרגול והשרטוט בהם תיקון הריו ר"ל ממה יהיה, הכתיבה, הכשרים לכתוב, איך יכתוב, מתי יכתוב תיקוני הבתים, תיקוני הרצועות, השחור על הרצועות, הנחת הפרשיות זקופות או שוכבות, כריכת השער על הפרשיות עטיפתם בממליות, שהאחרונים הצריכו שתי פעמים שערות ושני ממליות, (משום ספק) הנחת חליצת המשמוש בהם, מקום הנחתן ואופן הנחתן, מתי ינשקם ומתי ימשמש בהם, מתי יתלצם ואופן חליצתם ועוד דינים למאות, תמצא בשולחן הערוך באחד ועשרים סמנים מיוחדים שבהם מאה וארבעים סעיפים גדולים עם הגהות הרמ"א, ואלפים סעיפים קטנים מכל מפרשיהם וסעיפי סעיפיהם ואנחנו אשר אין רצוננו להוסיף עליהם ואין ביכולתנו לגרוע מהם, לא נחפוץ גם לבקדם ולבאר טעמם לפני הקורא ורק נעיר את לב המעיין כי החמירו בתפלין רב יתר מבספר תורה ואך הלכות מעטות תמצא כי שורת תפלין לס"ת לקולא ולא לחומרא²) והסמ"ג בהוכיחו בדרשותיו שכל אדם מותר להניח תפלין למד קל וחומר מספר תורה, שהוא מקודש ביותר ובשעת התפלה כ"א מותר לחבקה, (עיין לשונו ממש בחלק המעשי) וא"כ הק"ו הזה מופרך מאליו.

(1) ואני הכותב זכור אזכור כי ברוסיא הלבנה סביבות עיר מולדתי היתה נערה אחת בעלת מופת אשר חשבה לנביאה. והיא הניחה תפלין בכל יום. לא זוג אחד כ"א שתי הוונות והצדיקים לא מיהו בידה. אבל שכחתי שמה ושם עירה כי נער קטן הייתי אז.

(2) ובמסכת סופרים, ראה זה פלא, כמעט לא נדבר מאומה מעניני התפלין ומכל חומרותיהם רק לענין קלף ודוכסוסוס, ואנחנו אשר לא מצאנו את הסיבה ולא נדע את הטעם, נבקש מכל קוראינו החכמים אולי יודע להם וידוע לנו או יפרסמו את הטעם באחד ממכתבי העתים.

ג) מן ההלכות הנפלאות את העין הבהנת במצוה הזאת היא: בתפלה של יד אמרו: „היה לך לאות ולא לאחרים” לאות. והפסקתא וזוורתא או הלכה טוב אמר: מכאן שלא ימלם בידו ויראם לכל העולם כולו אלא בצנעה⁸), ובתפלה של ראש אמרו בשם ר”א הגדול שהוא ר’ אליעזר בן הורקנס „וראו כל עמי הארץ כי שם ה’ נקרא עליך, אלו תפלין שבראש. והיא הלכה הסותרת את עצמה, והפלא הוא שבעל הכאמר אלו תפלין שבראש” שהוא ר’ אליעזר הגדול בעצמו לא הניח תפלין כלל. כדמוכח מהא דאמר (בבבא מציעא נ”ט). אף הוא קרע בגדיו וחליץ מנעליו וישב ע”ג קרקע ואלו היה מניח תפלין כי עתה היה חולץ. הא קימ”ל מנודה אסור בתפלין⁴) ולא היה משתמם הש”ס להשמיע כי חליץ תפלו, כמו שהשמיע שחליץ מנעליו. וכן משמע בירושלמי דאמר שמן ר’ יוחנן בן זכאי לא הוון ועיין תפלין לא בקייטא ולא בסתוא, וכן היה נוהג ר’ אליעזר תלמידו, והוא ר’ אליעזר בן ערך ואת ר’ אליעזר לא קא חשיב. (ירושלמי והובא בהראש”ה הל”ק). אולם כפי הנראה לא חששו כלל להגדה הזו שנאמרה מפי ר”א כי השמושא רבא פסק לכסות התפלין של ראש ג”כ (לא רק של יד) משום „לא לאחרים לאות” והובא במדרכי. אמנם המדרכי עצמו חפץ שיתראה הקשר מפני הכתוב וראית את אחורי שאחז”ל שהראה לו קשר ש”ת וסיים: „ומיהו עתה חיישינן לזוהרא ומכסין אותן אעפ”י שאינו נכון” עכ”ל. ככל אלה נראה כי חז”ל והפוסקים לא קבלו את האמת לא דאמימו (כנחות לד): במקום לך לאות כ”א קבלו להלכה שצריך לכסותם, ואך

⁸) ה’ שלמה באבער ציון על המאמר הזה „מנחת ל”ד ובמכלתא.” והנה כמנחת ל”ד הוא ראיה לסתור כנאמר מפורש מפי אמיר, במקום לך לאות” עי”ש. וכן במכילתא ליתא שלא ימלם בידו כו’ והוא דעתו של ר’ טוביה בעל הלק”ט. ובאבער לא העיר ע”ז: „הוספת רבינו” כמו שהעיר בסי’ נ”ה ומפני חסרון ידיעת המציין (בידוע שהוא עושה מלאכתו ע”י אחרים) ונמחול לו ע”ז. אבל מה שציון שם ברף ל”ה על מוהר”ק שורש קע”ה, במכילתא במקום „פסקתא” לא נמחול גם להמציין כי הרבנים הללו אינם דברי מוהר”ק כ”א דברי ר’ יהודא מפורש, ומוהר”ק בעצמו כתב שם: „ועוד יש שם בגליון חזן לעמוד: (ר”ל בתום” של ר”י מפורש) במכילתין גרסינן למען תהיה תורת ה’ בפיך כל הקורא בתורה כו’” עכ”ל. ומה וראה הקורא שאם היה המציין העוסק במלאכת באבער עושה את מלאכתו באמונה, כי אז היה קורא עוד מעט ולא היה מניע אותנו בציונו הארוך לא בפסיקתא דרב כהנא ולא בלקח טוב. והמעין החודר בכל ציוני באבער יוצא כאלו למאות והמצינים, עושי מלאכתו” עתידין ליתן את הדין וד”ל. וראה הק”ו שנה חמשים במאמרנו „שלשה ספרים נפתחים” בבקרתנו על שורות אחדות מפתחתו להלכה טוב (Nr. 41—45) ותבין עד כמה אנו חייבין להודות לה’ באבער המחזיר עטרה ליושנה. . . .

⁴) ומה וראה הקורא שמה שפירש רש”י (סנהדרין ס”ח) על הורקנס שבא לחלוץ תפלין: „של אביו” אינו, מטעם הזה כי חבריו ישבו ברחוק ד’ אמות ממנו וא”כ היה מנודה עוד ומנודה אסור בתפלין ואם היה ר”א סובר שמנודה מותר — אז היה הש”ס מפשט האבועי במועד קטן; ואת הורקנס בנו מצאנו שהניח תפלין והיה קושרם בלשונות של תכלת. וע’ בה’ המעשי. מובן מאליו כי נפל טעות בהירושלמי בשם ר’ אליעזר והודו נוסף וצ”ל להיות אלעזר. והפלא שלא הרגישו בזה התוס’ שגבויאם פירשו, תפלין של אביו” ונחקו לישב שמאחר שאסור לצאת בהם, אסור גם להניחם בבית אפילו חולה שאינו יכול להלך. אבל באמת אין כאן שום דוחק ופלפול כי לא ר”א ולא תלמידיו הד’ זקנים שנכנסו לבקריו לא הניחו תפלין מעולם. וזה ברור ופשוט לכל מי שאינו נלוז ומתעקש כמו שנבאר לפנינו בחלק המעשי.

הרמ"א לא חשש לדבריהם וצוה לנלות התפלין של ראש, ועל של יד לא חשש כלל. וזהו דעת עצמו מבלי כל יסור. (ועי' בחלק המעשי) ולכן מה שנהגו עתה ללכת בתפלין גלויים אסור הוא ע"פ חז"ל והפוסקים הראשונים גם אלה שהיו אחר הסמ"ג כהמרדכי, ודי בזה. גם ההלכה תפלה של יד אינה מעכבת של ראש, וכו' ומאמרם אם סח בין תפלה לתפלה עברה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה היא סותרת את עצמה ועוד יותר לדעת הרמב"ם שפסק בפ"י על המשניות בד"א שאין לו אבל יש לו מעכבין, ולפי דברי הכ"מ חזר בו בספרו היר ואמנם כן הוא כמו שנפרש בה' העיוני אבל לא חדש הוא בתפלין שכל הלכותיהן תלויות בשערה ופורחות באויר ואין להן על מה שיסמכו, זולת שהם קבלה למשה מסיני; אבל גם ע"ז נמצאים מערערים כי בעל הקנה אומר מפורש "ויען שכריכתן בשערן ותפרתן בגידן הן הם דברים שאין השכל מורה בהן אמרו הלכה למשה מסיני כו' (עיין בפתחה ובחלק העיוני). הנה כדאי הוא בעל הקנה לסמוך עליו אפי' שלא בשעת הדחק ולשנות את דברינו: "שכל ההלכות שבתפלין תלויות בשערה ואין להן על מה שיסמוכו" וכיון שכבר הוכחנו שאינן מגופי תורה בזה"ז נשמש ידינו מיתר ההלכות ונסיים בזה את חלק החקי מספרנו זה, ונתחיל לבאר ולברר את תולדות, הליכות וקורות התפלין מימות מרע"ה עד עתה, בחלק מיוחד בס"ד.

חלק המעשי או תולדות התפילין. חלק שני.

פרק א.

השם תפילין לא נראה ולא נשמע עד סוף ימי הבית השני. העתקת השבעים והתרגומים את השם טעמה, בימי רבן יוחנן ב"ז קבלו צורה חדשה ונתן להם שם חדש. גם המתקש יודה שהילופי השמות נעשו במצורה זאת מאוזה סיבה נעלמה.

א) מימות משה רע"ה (ב"א תפ"ח) עד ימות הלל הזקן (ג"א תשכ"ח) או למספר הרגיל מן 1240 עד 28 שנה קודם ספירת הנוצרים, ואחריו לא מצאנו שום זכר לתפילין, לא השם "תפלין" ולא המנהג כי הניחו או נשאו תפלין או טושפות בידם או בראשם. ואך מפי הלל שמענום לראשונה בירושלמי פ' בתרא דערובין שאמר "אלו תפלין של אבי אימא" ובתלמוד דילין ליתא ולא נזכרו התפלין גם מפי התנאים שהיו קודם לזמנו ובזמן הזה ואך במאה וחמש שנים אח"כ היינו מפי ר' אליעזר הגדול שהיה ג"א תת"ג נשמע שאמרה הבריתא משמו: "תניא ר"א הגדול אומר: וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, אלו תפלין שבראש" וכל המימרות, ההגרות וההלכות בתפלין נאמרו מפי החכמים שהיו אחרי ר"א הגדול הנ"ל ואך על רבן יוחנן בן זכאי תלמידו של הלל ורבו של ר' אליעזר אמרו בשני התלמודים שלא הלך ד"א בלא תפלין¹) אך מפיו לא שמענו דבר בדבר התפלין. והשבעים Septante שהעתיקו את התורה ליונית בימי תלמי (פטאלמעאוס פהילאדעלפיוס) 283 עד 246 קודם ספ"ג, תרגמו את מלת "טושפות" הכתובה בתורה במלת "אססאלעמא" Assaleta, שפירושה בלתי מתנענע אונבעווענליכעס, פּעסטיזשענרעס (פירשט בשורש טושפות), וזה ראה גדולה וחוקה שבימי אלעזר כהן גדול, (ג"א תק) עוד לא נודע דבר מהתפלין הללו שאלו היו או התפלין לא היו נמנעים הזקנים להעתיקם בשמם, ואם שנו בכונה כאשר שנו דברים רבים, אז לא נמנעו הז"ל לחשוב גם זאת בין השנויים. ולכן ברור הדבר שבימי אלעזר כה"ג לא נתקנה עוד המצוה הזאת לא בצורתה שהוא עתה ולא בצורה אחרת.

¹) הרמב"ם בספרו הוד, יאמר: אמרו על רב תלמידו של רבינו דקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ד"א בלא תורה או בלא ציצית ובלא תפלין. ע"ל (והכסף משנה תיקן מגילה כ"ח איתא ר' זירא. (סוף הל' תפלין) וכנודע לא אמרו זאת על רב מעולם ורק במילי דחסידותא חשבו שהיה רגיל במצוות תפלין; ועל רבן יוחנן ב"ז שאמרו זאת מפורש בשני התלמודים (בסוכה כ"ח ובירושלמי) לא חשב הרמב"ם וא"א שיש בכאן ט"ם כיון שאומר מפורש תלמידו של רבינו דקדוש, ומהכרח לומר שאו לא גרים זאת בתלמוד, או גרים ולא האמין בהגדה הטבילה הזאת יען שבגדה הזאת נאמר שכל עוף הפרוח על פני יונתן בן עוזיאל, הגדול שבתלמידי הלל, מיד היה נשרף. והחובה עלינו להעיר את הקורא על הפלא הזה.

ב) אנו בספר הדרת זקנים המיוחס לאריסטואו הסופר הקדמון שהיה הממונה על אוצר הספרים של פטאלמאוס הנ"ל שהעתיקו האדומי (בספרו מאור עינים) נמצא את הרברים האלה: "ולבר מכל אלה הבריל לו זמנים נאותים אשר הם נשקור על הזכרון הזה הראוי לנו על אדותיו עד נחקה על לבבנו היותו המנהיג והמעמוד כל יציר בשמים ובארץ כי הנה בעתות הסעודה צוה אותנו להיות נועדים ומזומנים לברך ולקדש את שכו ולהודות ולהתפלל לפניו על מה שחננו וכן בשמלות אשר נתכסה בהם פקר עלינו לעים אותות וסכני זוהר יעורנו להתמיד וזכו בנפשנו וכמו כן צונו לקבוע על מזוזות ביתנו ושערנו דברי מצות אשר הם נזכור אותו ולא נשכחנו גם על ידינו רצה שנשים אות נגלה ומקופל בעצמו יהיה לנו לזכרון" עכ"ל. הנה גם אם נניח החקירה על הספר עצמו שכבר הטילו ספק בו חכמי זמננו לא נבין מאומה בהאות נגלה ומקופל בעצמו" הוה וכן אמר "רצה" ולא "צונו" "צוה אותנו" כמו שאמר במצות הקודמים, ויתכן שיען שהעתיקו הזקנים מלת את שמובנו סמן כמובנו בלשוננו אכרו לו כי רצה שנשים אות, ואך את מלת "מטפות" העתיקו בדבר בלתי כתנענע כנ"ל שמובנו שהיו הדברים תמיד לנגד עינינו לכן החשו ולא דברו מאומה במטפות שעל הראש²) אך איך שהיה לא נובל להביא כל ראייה מדברי אריסטואו האלו כי העתקת הזקנים שנשארה לנו כמו שהיא נאמנה לנו רב יתר מהעתקת איזה ספר שלא נודע לנו ושעפי" חקירת ובקור חכמי זמננו היה מן המאוחרים. (עיין במה"ע לר"ז פראנקל (1852) ובדברי הימים להרש"ף ח"ש צד 11) וכן רואים אנחנו בהתרגום השמרוני (שנדפס ע"י אלחנן ברילל בשנת תרל"ד) יתרגם הכתובים והיו "למטפות למפין על אדין"³) (ראה לשונו בחלק העיוני) וזוה ראייה נכונה שהשם מטפות היה ידוע עוד כבימי משה, והזקנים העתיקו את השם שהיה נקרא ביונית התכשיט הזה כנראה מדברי פירשט הנ"ל ולכן לא חשבו את השינוי הזה בתלמוד בעת שהשם תפלן כבר היה ידוע מפני שלא שמעו את השינוי הזה ממי שמנה את השינויים והם בעצמם לא ראו את ההעתקה (דבה"י להרש"ף צד 51) ומי שמנה את השינויים לא היה יכול לחשוב זאת לשום שינוי כי המה באמת העתיקו את שם התכשיט "מטפות" בל" הקדמונים לשם התכשיט "אססאלעטא" היוני. והוה חשערתנו בדבר השם הזה, ואם נכונה היא או לא עכ"פ לא נמצא זכר ברור לא להתפלן ולא להמצוה הזאת עד ימות הלל שמפיו נשמע לראשונה (לדברי הירושלמי) את השם תפילן ועליה אנו דנין.

ג) מן התרגומים על התורה⁴) רואים אנו רק את אונקלס הגר כתרגם את

²) הרש"ף בדבה"י שלו תמה בזה"ל: "ודפלא שלא זכר תפלה של ראש" עכ"ל. אבל אנחנו לא נתפלא כי איך היה יכול להזכיר השל ראש אחרי שהשבעים לא העתיקוהו ואלו היו זוכרים אותו בדבורם כמו שכותב אריסטואו האלו היו מוכרחים ג"כ להעתיק את מלת מטפות בשם תפלן ש"ד?.

³) הרש"ף הנ"ל ואמר שם (צד 204): "והנפלא שבתרגום השמרוני מתרגם השם מטפות בשם תפלן ובכל זאת לא שמענו שהשמרונים יניחו תפלן עכ"ל ולא נדע באיזה תרגום ראה זאת כי בתרגום שלפנינו מתורגם, ולמפין למפין ולמפין בכל השלישה מקומות שהזכרו מטפות ובחלק העיוני נעתיקו כולו בכתבו ובלשונו.

⁴) בזה הגני צריך להעיר כי הזמנים של התרגומים וכן סדריהם ותולדותיהם הגני

מלה "מטפות" בשם תפלין והוא היה בשנת תתס"ח, ערך 189 לספחה, תלמידים של ר' אליעזר ור' יהושע שמפיהם תרגם את התורה לדעת חז"ל (מגילה פ"א) ובתרגום יב"ע על הנביאים לא מצינו מלת "תפלין" כלל, ורק "טוטפתא" מצינו על מלת אצטרה אשר על זרועו (ש"ב י"א), וטוטפתא דעל דרעיה, פארך חבוש עלך (יחזק' כד יז) מטפותך יהיון עלך שאם גם נאמר כפי דעת חז"ל שכיון על "התפלין" שמפני זה המעם אסרו התפלין לאבל יען נקראו "פאר" (מו"ק) לא נקראו עוד בשם הזה בימי יונתן בן עוזיאל. ואולם מן תרגום של השמרונים הנ"ל שתרגמו השם הזה בשמו בעברית, וכן מן המשנה ולא בטפות ולא בסרביטין ולפי פירושו הראשון שבנמרא, (שבת כ"א) נראה שהשם "מטפות" נשמר מן זמן כותב התורה עד זמן חכמי המשנה ויוב"ע בכלל ולא נשתנה שמו^(ד). עכ"פ נראה שיונתן בן עוזיאל שהיה תלמידו של הלל הזקן לא ידע עוד מהשם תפלין והוא בעין סתירה לדברי הלל שאמר "אלו הם תפלין של אבי אימא", ובמכלתא גרסין תחת "הלל" "שמאי" אבל גם לפי הגרסא הזאת לא יתכן שיוב"ע לא ידע מהתפלין שלמצער נתקנו שני דורות קודם שמאי או הלל, והנה גם בתלמוד שלנו נמצא אחד תנא מדבר ואומר: "אלו הם תפלין של אבי אבא", (סנהדרין צב:). והוא חז"ל יהודה בן בתירא שלחוק עדותו שהוא מבני בניהם של המיתים שהחיה יחזקאל. עמד על רגליו ואמר: אני מבני בניהם והללו תפלין שהניח לי אבי אבא, מהם. ואם נקבל את עדות ריב"ב הזה, מוכרחים אנו להגיד כי עוד בימי יחזקאל ע"ה הניחו תפלין ממש, ותחיה אפוא התמיהה על יוב"ע עוד יותר גדולה: מדוע לא תרגם את הכתובים בשם הידוע "תפלין" ותרגמו בשם טוטפתא שהשם הזה היה שם העצם של התכשיט בימיו כמבואר במשנה?

ד) אולם כשנתבונן: שבכל המשנה ההלכות המדרשים והאגדות לא שמענו מפיות של החכמים שהיו קודם ר' אליעזר הגדול דבר, שלא מצינו שום מחלוקת במשנה ובש"ס בבלי בין תלמידי שמאי והלל בדבר תיקוני התפלין^(ה), שר' יהורא

מחשב בזה לדעת חז"ל, ולא לדעת החכמים המבקרים האומרים שכולם מן המאוחרים, ואינו מכריע בזה כלום כי בספר הזה מטרתי להוכיח מן התלמוד בעצמו ומן מפרשיו החרדים על דברו את תולדות והליכות התפלין, ובתרגום יב"ע על התורה מודים גם המה שהוא מאוחר, וכן התרגום הירושלמי שבהם נמצא גם הנו"ש מלת תשימו קחה בין עיניכם ועוד הרשות ואגדות רבות מאוחרות גם מוזן התימת התלמוד.

ה) עקרו של התכשיט הוא. שהיו מקראות או שמות איזה אילנים חרותים על טס של זהב או נחושת קלל שנשאו אותו כל העמים הקדמונים על ראשיהם הויהם ועל אצילי ידיהם ועיין בפתיחה. לספרנו זה ובחלק החוקי צד. . . ויתכן שהיהודים חרתו על טטפותיהם האלה פסוקי היחוד והאהבה, ואם תאמת ההשערה הזאת, נבין את כל פרושי התנאים שהיו עד אונקלס, ולא תהיה שים סתירה גם לקבלת חז"ל ופירושים. (ובחלק העיוני נבאר).

ו) ב"פ מי שמתו נמצא אמנם נזכרים בית שמאי וב"ה לענין כניסת תפלין בבית הכסא, אבל אנחנו נפקק בהמאמר הזה מהטעמים אשר נבאר בה' העיוני, כי גרסות שונות היו בהכריתת הזאת, וכאשר נשאלה השאלה לא פשטו מהכריתת הזאת מאומה. לא רבינא לא רב אדא בר מתנא ולא רבא. וההלכה היא שצריך לחלצן ברחוק ה' אמות כב"ש במקום ב"ה שאינה משנה, ולא נחשבה בין המקומות שהיו כב"ש נזר ב"ה. וע"ש.

בן בתירה הוזה היה האחרון (לא זה שהיה בנציבין בימי הבית השני כ"א חבירו של ר' מאיר דור שלישי אחר החורבן) שהוא השיב על דברי ר"א הגדול, ר' יהושע, ר' יהודא בר עילאי ור' נחמיה, ושעדותו שהיה מבני בניהם של המתים שהחיה יחזקאל לא נתקבלה לעומת עדות ר"א ור"י: שאמרו שירה ומתו שנת"ל ולעומת דברי ר' יהודא שאמר: (כל הרברים האלה לא היו ולא נבראו אלא) "באמת משל היה" ושאי"כ ממילא במלה עדותו בדבר התפלין, שבתלמוד שלנו לא הובאו דברי הלל הזקן כלל, שבמכילתא שמביא הפלוגתא בשם ב"ש וב"ה וז"ל: נאמר כאן ימימה ונאמר להלן ימים תהיה גאולתו מה ימים האמור להלן, "אפילו פחות" או (כיש גורסין) "אינו פחות" משנים עשר חודש אף ימימה האמור כאן אינו פחות מ"ב חודש, מגיד שצריך לברוק תפלין אחר י"ב חודש דברי ב"ש ב"ה אומרים א"צ בדיקה, שמאי הזקן אומר אלו תפלין של אבי אימא עב"ל, מביא ראיה לסתור שלפי דבריו הלא בית שמאי חלקו על רבם; שאנן קימ"ל כר' עקיבא שהכתוב: ושמרת את החוקה כו' מימים ימימה, אינו אלא לחוקת הפסח, אם נתבונן בכל אלה, נוכל להחליט: (מבלי להכנס בפלפולם הארוך של כל אלו הדברים שמקומם בחלק העיוני) שבימי ר' יוחנן בן זכאי קבלו צורה חדשה או גם נתקנו בפנמייתם מחדש וזמן להם או השם החדש "תפלין" ותלמידיו ר"א ור"י מסרו את השם החדש הזה לתלמידם אונקלס הגר והוא תרגם בו את מלת "מטפות". והאמור בירושלמי הלל "הזקן" אולי נתחלף בשם, "הנשיא" (שהוא הלל בן ר' יהודא נשיאה דור עשירי להלל הזקן) או שהיו קוראין להלל אחוה דר"ג או אחוה דר' יהודא בני ר"ג (עבסר"הר) בשם "הזקן". ועכ"פ דבר ברור הוא שלא היה הלל הזקן אותו שהיה מאה שנה קודם החורבן שאלו היה הוא לא הוה משתמש היש"ש שלנו להביא את עדותו הזאת, או גם הציגה עדותו זאת במשנה בעידיות, ודברי המכלתא הנ"ל משובשין הם בכל ענין.

ה) ואעפ"י שאין ראיה לדבר מברית החדשה, שמלבד שלא נאמנו לנו דבריה, הן לא נודע גם להמאמינים בה מתי נכתבה, וגם לא נדע מתי היה ישוע הנוצרי, שלדברי חז"ל היה תלמידו של ר' יהושע בן פרחיה, היינו 3560 לבר"ע וזה יהיה ערך 201 שנה קודם מספר הנוצרים. ולפי הכתוב בברית החדשה שהיה בעת מלוכת הורדס, שמלך 3738 יהיה ג"כ 23 שנים קודם המספר הנהוג אם לא שיחשבו מעת מיתתו שגם אז המספר אינו מכוון ע' בח' העיוני ובאמת לא נודע ברור גם למאמיני ישוע החשבון הכרוך ורק כן נתקבל מספר הנהוג; ועוד יותר לא נדע מי כתב הברית חדשה כי כל הדברים שבה נכוסים בערפל, אך כשנאכה להביט על ברה"ח כעל ספר היסטורי ישן בהגרות העם (פאלקס-לאַנגענדען) ונתבונן במה שכתב מתאי, לוקוס וכרוקוס, שבדברים רבים נמצא השתוות בפי שלשה הכותבים האלו ומהם נתבונן על הנעשה בימי קדם בסוף ימי הבית, נמצא זכר לדבר גם במה שאנו עוסקים עתה, כולם אמרו כמעט בשפה אחת: כי ישוע התאונן על הפרושים: שאהבו המטות הראשונות במשתה, והמושבות הראשונות בבתי הכנסיות (מתאי כ"ג, מרקות י"ב, לוקוס כ.). ואך במתוא אומר: וירחיבו את מוטפותיהם ויגדילו ציצית בגדיהם, ובמרוקוס ולוקוס יאמר תחת זה: ולהתהלך עושי אדרת" שהכונה אחת היא, לפי הארגינאל היווני, (עין בהערה בפתח השלישי) ורק מזה שאנו רואים שהפרושים תפסו על ישוע ותלמידיו שאכלו בלא נטילת ידיים, שאכל

בבית נכרים, וכהנה דברים רבים, עד כי גם הויכוח מתחית המתים לא נערר ולא נראה כי תפסו עליו בדבר התפילין וציצית, נוכל להוכיח כי בעת ההיא לא היה כל מנהג גם לפרושים להניח תפילין וללבוש ציצית⁷, ודברי מתיא לוא גם לא היה מאוחר בזמן ממרקום לוקוס ויוחנן, הם רק על הפהילאקטעריאן הקמיע או התכשיט הכולל שנשא או היהודים והיונים, ורק הפרושים הרחיבו אותם להתגדר בהם לפי דבריו כמו שמוסיף (שם) „ולחקרא בשם רבי רבי” וכו”⁸).

ו) היוצא לנו מדברינו אלה, שגם המתעקש שלא יאבה לקבל את הראיות שהכאנו, לא יוכל להקדים את השם החדש „תפילין” לאבי אימא של הלל, ובעל כרחו יודה: שמהוגות יוסי בן יועזר כו' שמעיה ואבמליון לא שמענו דבר בדבר התפילין, שרבותנו הצרפתים נמצאם מחפשים ומתוכחים על השמות מטפות „ותפילין” כמתמידים איכה נשתנה השם? מה שלא עשו כן בשאר שמות העצמים הכתובים בתורה, שעל כל פנים באיזו זמן מן הזמנים נשתנה השם מטפות לתפילין מאיזו סיבה שנעלמה מאתנו ושהיתה כמוסה אצל חכמי הדור המשנים את השם ולא גילו אותה לוולתם מפורש, שהלא גם המתעקש לא יאמר שמרע”ה אחרי כתבו שם מטפות יאמר: השם האמתי להדבר שאני מצוה לשאת על הראש, הם „תפילין” ולא מטפות, אך בתורה כתבתי מטפות ואלו היה כן באמת כי אז לפחות היו המקבלים מעידים על הדברים מפני יקרתם, שאך במצוה הזאת נעשה חילוף ותמורה כזאת ולא באחרת, ולא זו בלבד אלא שהשם מטפות נשתכח לגמרי מהמצוה אשר צוה משה ונתקבל לשם תכשיט נשים כמשנה פ' במה אשה. שעל כן גם לדברי המתעקש הלא צריכין אנו להתחקות על שורש החילוף ותמורה הזאת, למצוא זמנה, ולחקור אחרי סיבתה אם לא נאבה להיות כבחה בבקעה; וזאת נוכל לעשות אם נתבונן על תולדות התפילין ועל מצבם בימי חז”ל, ונראה מי הניחם ובאיזו תמונה היו ולשום מה, ואז אולי נמצא גם את הסיבה להתמורה הזאת. וזאת נעשה בפרקים הבאים.

⁷ וכן נוכל להוכיח כי אות הצלב נשאו ההמון עוד בחיי ישוע, כאשר נמצא בכל הלקי ברית החדשה שאומרים בשם ישוע: „ישא את צלבו ויבא אחריו.” (מתיא מרקום ולוקוס) וגם היה קרוש בעיני ההמון וכבר הערנו בפתיחתנו כי השתי וערב היה קרוש בעיני העמים כשש מאות שנה טרם נולד הנוצרי, ויתכן כי נתן לו שם צלב אחרי מותו והאחרונים בכתבם את דבריו קראו את השתי וערב בשם שזמן לו אח”כ. — ויען כי לא נודע לנו שנשא העמים ויהודים אותות אחרים וזלת הפהילאקטעריאן, נבין כי אות הצלב היה חרות אצלם על הקמיע הג”ל שנשתנה אח”כ לשם תפילין וד”ל. ועיין להלן בדברי הדר. מאטער.

⁸ אנחנו לא נדע את סדר הדורות מתלמידי ישוע ואין עתותנו בידינו להתחקות אחריהם, אבל אחרי התבוננות נראה כי מתיא הזה היה מן המאוחרים בזמן יען כי השם „רבי” נתחדש בסוף ימי הבית או גם אחר חורבנה שעד ר' יוחנן בן זכאי נמצא רק השם רבן. ותלמידיו החלו להקרא בשם: „רבי” אליעזר וכו' ור' יוחנן ב”ו היה בעת החורבן כנודע. וא”כ הוא הדבר, כתב מתיא בזמן האמוראים שהחלו מימות רבי ואילך שגם הוא רבי היה אמורא ג”כ (עיין בסדרה) ולפי זה נחא מ”ש בדברי הטטפות רק במתיא ולא אצל האחרים. ובחלק העיוני נדבר גם מזה.

פרק ב.

צורת התפילין או הטפחות בזמן חכמי המשנה היו דומות לקמיעות, שלא הניחום או רק אחדים מהתנאים, שנתקנו מחדש בימי האמוראים, שנמצאו או מלללים ומערימים על מצות תפילין, שהמצוה הזאת מופלגת מן שארי המצות בהלכותיה ובאמירותיה.

א) במשנה לא מצאנו מפורש את צורת התפילין תיקונן וסדר הנחתם, ורק מדרך השלילה, ר"ל כמה שאסרה המשנה, נלמד איככה צריכין להיות, או איככה היו או בתיקונם של חכמי המשנה, וזאת נוכל להתבונן מן המשניות האלה: **מתני'** העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה, נתנה על מצחו או על פס ידו, הרי זו דרך האפיקורסות, (הצדוקים גר' הרמב"ם) ציפה זהב, או (ציפן זהב) ונתנה או (ונתנן) על בית אונקלי שלו, הרי זו דרך החיצונים. (מגילה כ"ד:) **רש"י**: סכנה שיכנסו בפתח ויכה בראשו באסקופה, שלא יכנסו תפילין בראשו. **עב"ל** (הערוד פ'): פעמים שנופל על פניו ברחום והגון וירצצו את מוחיו. ה"ז דרך האפיקורו' שבזוים דברי חכמים והולכים אחרי משמעות המקרא ואומרים בין עינדך ממש, על ירך ממש וכו' ציפן זהב. והכתוב אומר וכו' מן המותר לפיך וכו' מעור בהמה טהורה ולא מזהב, ונתנה על בית אונקלי: על בית יד המלבוש מבחויץ והכתוב אומר לך לאות ולא לאחרים לאות, ה"ז דרך החיצונים: בני אדם ההולכים אחר דעתם חויץ מדעת החכמים (רש"י והרע"ב) והר"נ כתב על זה: החיצונים קרוב למין הוא אבל מין גמור לא היו דהא לא עקרו גז"ש וכו', **עב"ל**. הנה למדנו מזאת המשנה, שקצת בני אדם היו נוהגים לעשות תפליהם עגולות וחכמי המשנה לא אמרו שהמה מינים או צדוקים גם לא חיצונים, כמו שאמר אח"כ כ"א אין בה מצוה, והצדוקים נהגו ללבוש התפילין על פס ידיהם ועל מצחיחם, ועוד איזו כת היתה, שהיו אנשיה מצפים אותן בזהב והיו לובשים אותן על בית הירד מלמעלה (לפי הפירוש שפרשו המפרשים) ונקראה הכת הזאת בשם חיצונים. אבל מכל אלה אין אנו יודעים אך היה צורתן בזמן חז"ל חכמי המשנה, וזאת נלמד מן המשנה בעירובין

(1) הפירוש האחרון הזה מעורר רק צחוק, וגם בהראשון לא נוכל להבין את הפרש בין עגול לריבוע בדבר הזה, הן גם המרובע יכול לכנס או לרצץ את הראש אם יכה בראשו על האסקופה. ולדעתי הזוהרה המשנה שלא לשנות את התפילין מתמונתה הנוהגת בין העמים האחרים שהיתה בצורת מרובע ואם יעשנה עגולה או יכיריהו שהוא בן עם אחר הלועג על מנהגם שהיה קרוש להם וזו היא סכנה, ואין בה סכנה הזאת שום מצוה. דאל"כ יש גם יתור לשון במשנה כי חמירא סכנתא מאיסורא וכיון שאמרה: סכנה למותר הוא להניד שאין בה מצוה, והרמב"ם מפני שקשה היה לו להבין את הסכנה השמיט את המלה הזאת לנמרי ואמר דין חדש: העושה תפלתו עגולה כא גז' אין בה מצוה כלל, **עב"ל**. והב"ם כתב: ורבינו לא חשש לכתוב סכנה כיון דלענין דינא לא נפקא לן מירי וכו' עד לא ליעבד הכי **עב"ל**. וזה אינו, דג"מ גדולה יש בדבר שאם רק אין בה מצוה יוכל ללבושה שלא משום מצוה ואם יש סכנה בדבר אסור ללבושה בכל ענין מפני הסכנא, ומלבד זאת יבין כל מי שעינים פקוחות לו שהרמב"ם לא השמיט את המלה הזאת בלא כונה מיוחדת, אך לפי מ"ש נוחא הכל; וכולם לא הבינו או לא רצו להבין את הפרוש הנכון למשנה הזאת שאין בה מצוה מוסב על הסכנה, כלומר המסכן עצמו בדברים כאלו להראות את העמים כי הוא יהודי ואינו מאמין בהכליהם ומתגרה בהם, אין בזה שום מצוה. הארכתי בזה לשנות את דברי, כי אם ימצא המעיין את הפירוש הזה נכון ואמת, יתגלה לו חדשות ונצורות מהמשנה הזאת וממה שדברה בהבלעה.

(פ"י): המוצא תפילין מכניסין זוג וזוג, במה דברים אמורים בישנות אבל בחדשות פטור, דשמא קמיע בעלמא נהו ופטור מלהלל בשבילין את השבת (כרמפרש בגמרא). נשמע מזה כי הקמיעות בזמנם היו נושאים על היר ועל הראש, דאל"כ נקל היה להכיר ולהבדיל את התפילין מן הקמיעות, ושהיו צורתן דומה ממש להתפילין שהיו בזמן חי"ל. וכן נשמע מזה שהיו הקמיעות שכיחות מאד ונשאו אותן יותר מן התפילין שאל"כ היו הולכין אחרי רובא ולא היו פוטרין לקחתם בשבת שעכ"פ אין אין בזה חילול גמור כיון שנושאן דרך מלבוש, ועוד שמעינן מזה שהקמיעות נעשו ונתקנו בכל יום, והתפילין רק במקרה שמשום זה פוטר בחדשות דודאי אינן תפילין שאינם נתקנים תדיר ולא בסך גדול²) כקמיעות וכן תחשוב המשנה תמיד את התפלה והקמיע בחדר (עיין לעיל בח' החקי) מפני שהיה צורתן ותכונתן שוות. ואולם גם צורת הקמיע אך היתה בימי חי"ל נעלמה מאתנו (ולפי שהוכחנו לעיל בהערה, היו כל הקמיעות מרובעות) אבל עכ"פ די לנו לדעת כי צורותיהן שוות היו ושהקמיעות היו שכיחות יותר מהתפילין.

ב) אחרי שנודע לנו שהתפילין שהיו בימי חכמי המשנה לא היו עגולות ונשאו אותן על הזרוע והראש, ושהיו צורתן כקמיעות, נראה נא מי הניחם או, ומי לא הניחם, והנה מפורש שהניחם נמצא רק על רבן יוחנן ב"ז, (סוכה) על ר' אלעזר תלמידו ירושלמי (מגילה פד) ועל הלל או שמאי, ור"י בן בתירא שאמרו: אלו תפילין של אבי אבא או אימא, ומסתמא הניחום, את הורקנוס בנו של ר"א ואת תלמיד ר' עקיבא שהיו קושרים תפיליהם ברצועות של תכלת וארמנו, ואת ר' חנינא נמצא מעיד שראה את רבי תלמי תפיליו וכן אם נאמין לדברי שפחת רבי או לדברי האגדה משמה, ראתה היא את רבינו הקדוש מניח תפילין. ולעיו"ז רואים אנו שר' אליעזר הגדול לא הניח תפילין וכן רבן גמליאל דיבנה³). שאלו הניחו אותם היה הש"ס משמיע אצל הראשון בעת שברכוהו שחלץ תפילין, ואצל השני ביום הופתו, כמו שהשמיעו מזה שחלץ מנעליו, ומה שקרא ק"ש בלילה הראשון. — ואם נתבונן מאד, שגם על רבן יוחנן ב"ז לא אמרו זאת חי"ל בבבלי אלא בשבחיו, ובירושלמי מעיד בדרך חידוש שהתפילין לא הוין ועיין מיניה לא בסתוא ולא בקיימא, וסיום וכן היה נותן ר"א תלמידו⁴) נבין, כי אך אחרים מהתנאים נהגו בתפילין וגם

² סיפא דמתניתין: מצאן צבתים או כריכות מחשיך עליהן ונטלן. קאי גם על הקמיעות שגם המה היו קדושות להן ועל סך גדול חששו לקדושתן, ופרוש המשנה הוא שאם מצאן צבתים או כריכות או אין לו כל צורך לבדוק אם המה תפילין או קמיעות כ"א בכל ענין מחשיך עליהן, והמכחיש את זאת אומר על יום שהוא לילה הן מפורש אמרו: ולא בתפילין ולא בקמיע בזמן שאינה מן המומחה ואם היתה מן המומחה מותר לצאת בה בשבת, וכאשר מצאן צבתים נראים שהמה מן המומחה דאתמחי נברא ולכן עושה רבות שיורע שיהיו לה קונים וע"כ מחשיך עליהן. וזה ברור.

³ אמנם מצינו בירושלמי (מקומו נשמט בעת מזכריו) טבי עברו של ר' גמליאל היה נותן תפילין ולא מיתו בידו חכמים. אבל אמרו נותן ולא מניח או קושר, נראה כי היה נותן תפילין או קמיעות לאחרים (שכזמן ר"ג היה הבדל קטן בין תפילין לקמיעות ובפי החכמים נקראו באחד משני השמות כמבואר). בין דאתמחי נברא שכשר היה לבן לא חישי לזיוף ולא היו מוהים בידו לעשות מסחר בהם וד"ל.

⁴ היא ר' אלעזר בן ערך שהיה מכריע בקף מאזנים את כל חכמי ישראל, ועכ"ז לא מצינו בש"ס שלנו שלא הלך ד"א בלא תפילין או שהיה מניחם בכל יום,

אלה שנהגו בם לא הניחום בכל יום, כ"א לפרקים. וכן נראה כי לא נהגו אז לכתוב תפילין חדשות ורק אלה שהיו נמצאים אצלם היו להם בירושה מאת אבותם⁵) ושכן היו זמן רב במצב הזה עד האמוראים שכנראה אז קבלו צורה אחרת וגם נתפשמו יותר בין גדוליהם ונהגו לקחת רשות להניחם ולא היו נותנין רשות רק להמוסמך להורות ולדון כמו שנבאר לפנינו.

ג) מבין רובי ההלכות שנאמרו על התפילין בימי האמוראים חדשות אשר לא שערון חכמי המשנה, כמו: מרובעות בתפרן ואלכסונו, שהחריין צריך להגיע עד התפר, כל בית החיצון שאינו רואה את האויר, שיעור התפר י"ב תפירות, [רצועות שחורות של עור, התיתורא והמעברתא, הקשרים בשין דלית יו"ד ועוד כהנה, נראה כי אז בימיהם היתה גמר תיקונן בצורה אחרת מנמנות שהיו בימי חכמי המשנה וקרובות לאלה שהן אתנו היום, ואך בסדר הנחתן היו משוננות. ומן הפלגת המאמרים והגזומאות שנאמרו אז על גדולת המצוה הזאת ושכרה, שנביאם להלן והמאמרים המבדילים: קרקפתא דלי"מ תפי', (ר"ה יז) כל שאינו מניח תפי' עובר בשמונה מי"ע (מנחות מד.), ושלוים הרין מצות תפילין מכרעת, נראה, כי סיבה חיצונית, שלא היתה תלויה בם, אלצתם והכריחה אותם לתקנה וליסדה מחדש. וכפני שתקנוה שלא ברצונם והיו מפחרים מקרובותן שלא לחללן או שלא תתהפך המצוה הזאת לרועין ולעבורת אלילים אם תהיה מסורה ביד כל האדם, לא התירו אותה אלא לגדוליהם וגם להם לא התירו אלא בקבלת רשות ע"ז, וגם אלה אשר קבלו רשות לא היו מניחים אותם אלא בזמנים ידועים ולא בכל יום. ומי שהניח איתם התפאר במצוה הזו, וכן מי שקבל רשות עליה היה שמח, והמון העם אם היה רואה איש מניח תפילין היו יורעים כי האיש הזה אדם גדול וקדוש הוא ונותנים לו עסקא בלא סהדי ר"ל כסף בלא עדים, כאשר נברר כ"ז ברור מהתלמוד עצמו וכמדרשו אחרי שנבאר את הסיבה אשר, לדעתנו, אלצתם לזה, ואולם טרם נעשה זאת נראה לדעת גם זאת כי לא לכולם היתה רצויה גם אז, וכי נמצאו אחדים שערערו על המצוה הזאת ולעגו ממנה. וזה תוארם של המאמרים:

ד) בעא מיניה פלימו מרבי מי שיש לו שני ראשים באיזו מהן מניח תפילין א"ל או קום גלי או קבל עליך שמתא, (או עמוד וצא בגלות או קבל עליך שמתא דאחוכי הייכת בי, רש"י) אדהכי אתא גברא א"ל אתילד לי ינוקא דאית ליה תרי רישי כמה בעינן למתב לכהן, אתא ההוא סבא תנא ליה וכו' עכ"ל. (שם לו.) ועיין בתוס' שם (ד"ה או קום גלי) בעולם הזה ליכא אבל יש במדרש אשמראי וכו' אדם א'

ואם נתבונן בד' הוקנים שהלכו לבקר את ר"א הגדול בע"ש בין השמשות, והורקנם נכנס לחלוין תפיליו והמה לא חלצו תפיליהם ולא ענו דבר על דברי ר"א שאמר מניחין איסור שבות, נראה כי המה כולם לא הניחו תפילין למרות ההלכות המעטות אשר התוכה עליהן ר' עקיבא. ודו"ק היטב.

5) כי אפוא היו תפילין של אביו ואביו של הלל או שמאי, או של ר' יהודא ב"ב, ומדוע לא כתבו להם תפילין חדשות הן לא מציינו שיהיו אבותיהם גדולים מהם או גם גדולים כמותם, ואם אך נהגו בזמנם לתקן תפילין חדשות או בלתי ספק שלא היו נמנעים הגדולים האלה ובפרט הלל שהוא ראש ישראל ונשיא בימי הבית, לכתוב תפילין חדשות ומתוקנות כרת, מלבד מה שכבר הובחנו לעיל שלא נמצאו אז חדשות כי עתה לא אמרה המשנה בד"א בישנות וכו' כנ"ל.

שיש לו שני ראשים לפני שלמה המלך ונשא אשה והוליד בנים וכו' עכ"ל. מזה נראה שהבינו כולם כי פלימו הרהיב עוו בנפשו לצחק ברבי, וכי רבי היה סובר שא"א להיות אדם בשני ראשים, מה שהדבר הזה אינו כ"כ יוצא מידי הטבע כי קרה הדבר פעמים רבות (עיין בצמח דוד ובסדה"ד) וגם בימינו זה לא כביר, והוא פחיתת הכבוד לרבי שלא היה יודע דבר זה כי הלא אין כל חדש תחת השמש ואיך היה בדעתו שזה מן הרברים הנמנעים? ולבד זאת הלא תורף השאלה היתה צריכה להיות אם חייב בשתי תפילין או כאחת? כהשאלה: כמה בעינין למתב לכהן ר"ל אם בעד ראש אחר או בעד שני ראשים, כי תפילין חובת הגוף הן! והוא שאל באיזו מהן כאלו רצה שרבי יציין לו את הראש הצריך להנחתו, וכן הלא אנו רואים כי רבי לא התיר את השמטא לפלימו גם אחר שידע ברור שנולד איש בשני ראשים! אבל כל משכיל יבין שלא מרבי לעג פלימו כיא מהתפילין לכן שאל באיזו מהן כלומר לפי דברך שראשו של אדם מתחייב להנחת תפילין אולי תוכל לציין לי את הראש המתחייב להנחת תפילין בהאדם שיש לו שני ראשים, הן לא תאמר כי יניח שתי תפילין שכמשא כבוד יכבדו עליו! ורבי שהבין שלגלג ממצות תפילין ולא ממנו, א"ל קום גלי כי מלגלג על המצות וד"ח אתה, ולולא זאת לא היה רבי תובע עלבוננו בעצמו ממנו באותו זמן ובאותו מקום או היה אומר לו פוק לבר וכו' כאשר אמר לר' חייא בעת שהגיד לו רב הונא קאים לבר וכו'. כידוע לנו תכונתו של רבי (עיי' בדור דו"ד) והרברים ברורים למבין.

ה) ובחולין (ק"י): רמי בר תמרי הווא (חמוה) דרמי בר דקלא מפומבדיתא אקלע לסוריא במעלי דיום כיפורא אפקינהו כולי עלמא לכתלינהו שרינהו, אויל איהו נקטינהו אכלינהו אותהו לקמי דרב חסדא אמר ליה אמאי עבדית הכי? א"ל מאתרא דרב יהודא אנא, ולית לך חומרי מקום שהלך לשם וכו'? אנא חוץ לתחום אכליתון וכו' ובמאי צליתנהו? בפורצני. ודלמא דיון נסך הוא? א"ל לאחר י"ב חורש. ולא חיישת לגול? דקדחו בהו חילפי. חויה דלא מנח תפלי א"ל אמאי לא מנחת תפילין? א"ל חולי מעים אנא ואמר רב יהודא חולי מעים פטור מן התפילין חויה דלא רמי חומי א"ל אמאי לא רמית חומי? א"ל טלית שאולה היא. אדהכי אתויה לההוא גברא דלא הוה מוקר אבוהי ואימיה כפתוהו (על העמוד ללקות אותו) א"ל (רמי בר תמרי) שבקוהו דתניא כל מצוה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של כטה מוזהרין עליה א"ל חוינא כך דחריפת טובא! א"ל אלו הוית באתרא דרב יהודא הוה קא מחוינא לך דחריפתא עכ"ל. (ראה בחלק החקי פ"ד ששם העתקנו את המאמר ללשון עבר) והנה המאמר הזה אינו צריך כל ביאור וכל הרואה אותו בעין בקרת יראה ויבין כי רמי ב"ת הוה לעג מרב חסדא מכל החומרות שלו אך עוד יותר ממצות תפילין שנמצאהו עוד הפעם מלגלג בה לפני ר' זירא (מנחות כט:): ראה בח' החקי (שם) וזולת שתי פעמים האלו לא נמצא מוזכר שמו בכל השי"ס ומפי רב יהודא לא שמענו מעולם שיאמר חולי מעים פטור וכו' ולא שום מאמר אודות תפילין (כאשר הוכחנו הכל בחלקי החוקי והעיוני) ורמי ב"ת הוה היה מהאמוראים החשובים שלא אמר גם "מר" לרב חסדא, וחורה הלכה המנגרת לדעת רב חסדא: "שבקוהו" הנ"ל בפניו ורב חסדא לא נדה אותו ולא גער עליו ואך כמתמרמר אמר: "חוינא כך דחריפת טובא", ואף הוא השיב לו אלו הוית באתרא

באתרא דר"ח וכו' כלומר הייתי מראה לך כי לא תבין מאומה לדין ולהורות ורב חסדא שתק, שמוה נראה שהיה גדול מרב חסדא, ומוה שהביא התלמוד את שני אלו המאמרים יבין כל משביל שלא היו אלו החכמים יחידים בדבר הזה כ"א היו נמצאים עוד מלגלים על מצוה זאת ואחרות — ואך נעיר שבכל הש"ס לא מצינו כי יבואו דברי ר"י הנ"ל עוד פעם, לא בשמו ולא גם בשם אחר, וגם לא רמו מהם על הא דרבי הוה מנה תפילין בעת שהיה חולה חולי מעים (כתובות) וכן לא נשנו דברי ר' זירא בדבר תינוק דלא חכים שהשיב לרמי ב"ת הוה בפעם אחרת. ורק הפוסקים קבלו ההלכות האלה למעשה וקבעון בסדר ההלכות בשם אומרם, כאלו נאמרו למשה מפי הגבורה.

¶ מכל הרברים והראיות הללו יראה הקורא שהמצוה הזאת, מיוחדת מופלגת ומובדלת מכל המצות האמורות בתורה ושתיקנום חו"ל, ופליאותיה הרבות מפליאות ומפליגות את העין כי לא נמצא גם מעין זה בשום מצוה, לא נמצא את הקב"ה עושה שום מצוה זולת מצות תפילין, לא מצאנו כי ישא ציצית שהיא שקולה ככל המצות שבתורה ולא שאלו כמה נעשו הציצית שלו, ואך על התפילין נשמע המאמר המבהיל הזה: "מנין שהקב"ה מניח תפילין" (כאלו הדבר הזה כבר ידוע ומפורסם הוא, אך מנין ר"ל אפוא נמצא זאת בכתובים כדרך כל מנין שבתלמוד) וכן תפילין דמארי עלמא מאי כתוב בהו? וכאשר ענה לו את הכתוב ומי כעמך ישראל גוי אחר, שאל אותו ומי משבח קב"ה בשבחייהו דישאל, וכאשר גם ע"ז ענה לו הן, מהכתוב "את ה' האמרת היום", שאל אותו עוד, תינח הדא אידך מאי כתיב בהו? (ברכות ו') כאלו יש חיוב כביכול גם להקב"ה להניח תפילין דווקא מד' פרשיות, ואם אמנם אין אחריות של אנדות עלינו וישנן כמה אנדות זרות ומבהילות שלא ידענו להן כל פתרון, אבל לנו לדעת כי עכ"פ היא המצוה היחידה שהלבושה בה את הקב"ה כביכול גם ההגדה, ועלינו למצוא טעם וסיבה גם להגדה הזאת שלא נאמרה גם היא בכדי ובחינם רק להפליא את אוזן השומעת, ואם נמצא את הסיבה לתיקון התפילין ופליאותיה, אולי תתישב גם ההגדה הזאת ולא יהיה בה כל זרות. וע"כ נעמול למצוא את הסיבה הכללית ואח"כ נבא לפרטיה, נחפשה נא דרכינו ונחקורה על שלש מצות תפילין ציצית ומוזוה ואחרי נגיעה קלה בשתי המצות האחרונות שאין פה מקומם, נשוב למצות תפילין ונדבר רק עליה ביהודה.

פרק ג.

השקפה קטנה על שלש מצות: תפילין ציצית ומוזוה, על הכתוב הרבות שהיו בימי חז"ל שמדונים, צדוקים, אסיים וישועים. השקפותיהן של אלו על כל המצות הללו. ביאור מילה בית אונקלוס שבמשנה מילה פיק ד"י.

אם נשים עין בוחנת על שלש מצות תפילין ציצית ומוזוה אשר נזכרו במשנה רק כלאחר יד ודרך אנכי, ולא ביארה הלכותיהן בארובה כמו שביארה בכל המצות גם הידועות כאי והמפורסמות בזמן ההוא כמו קריאת שמע שכל העם קראו אותו בבוקר ובערב, ועכ"ז החלה בה המשנה מאימתי קורין את שמע וביארה כל הלכותיה וכן התפלה¹) וכל המצות שבת יו"ט מצוה סוכה לולב הדס ערבה אתרוג וגם

¹ הרמב"ם בפרושי על המשנ' בפ' התכלת בתוך יתר דבריו אומר: והמשנה לא דברה על אלה המצות דבר מיוחד לכלול דיניהן וכו' וסבת זה בעיני לפי שהיו

מצות דרבנן ערובין מנילה ועוד שהרבה חמרים חמרים משניות על כל פרטיהם ורקדוקיהם, ועל כל שלש המצות הללו לא הברילה גם משנה אחת מיוחדת במקום הברכות, הק"ש והתפלה ששם הוא מקומם, ולא זאת בלבד, אלא שלא חששו גם ללמד שהשלש מצות הללו פסולות כשהמה גזולות כמו שעשתה בלולב, הרס וערבה ששנתה ההלכה בכא"ו ביחוד. ושאין כל ספק כי גם בשלש מצות הללו פסולים הגזולים כמו שקבעו באמת בן להלכה, נראה כי קשין ואינן רצויות היו כל השלש מצות האלו לחכמי המשנה הדורות הקדמונים עד רבי (כי רבינו הקדוש אך החל לאסוף ולסדר המשניות שהיו לפניו) כיום שנעשה בו העגל אבל היו ייבחרים לתקן. מפני הכתות הרבות שהיו בימינו והציקו להם עד כאד ולכן מעטו בהן הדבור והתקינו אותן בצנעה ובחשאי, וגם גדוליהם נהגו בהן בצנעה ולא בפרסום ורק היו להם לכסות עינים להכתות הרבות והדעות השונות במצות השם אשר באו כולנה סתומות בדברי התורה ואשר כמעט כולנה נגדרו בנדרים ונסגו בסגים רק למען להוציא מלב הכתות הנ"ל ולשים מתן־חק²) לתורת הפרושים שהמה היו חו"ל בעלי הקבלה וההלכה. ועתה נבאר את דברנו :

כתות רבות מאוד בשמות מיוחדים היו בימי הבית השני בין בני ישראל, ומספרן לא נודע עוד אל נכון ישנם מחכמי הזמן אשר ימנו אותם לשבעים וישנם לפחות ויותר (עין ליקוטי קדמוניות לח"י פינסקער ובדברי הימים להרש"ף) וכולנה היו למרות רוח הפרושים, ואנחנו נדבר על דכתות היותר גדולות ואשר נמצא זכרן בתלמוד ובספרי כותבי הקורות קרוב לזמן התלמוד. ואלו הן :

ב) השמרונים שהשבו עצמם לבני ישראל גמורים והיתה להם התורה ר"ל תורת משה ליסוד אמנותם, ורק שינוים אחרים נמצאו בתורתם, עם מקדש מיוחד בהר גרזים ובקרבנות, וגם עיר כטרפולין מיוחדת שהוא העיר "שומרון" אשר נקרא שמה עליהם ובפי התלמוד נקראים בשם כותים (שנם חו"ל נהגו אתם ככנ"י ואך אח"כ גזרו עליהם לעשותם כעכו"ם) ואתם נלחם יוחנן (הורקנוס ינאי המלך) כה"ג.

הדברים האלו מפורסמים בזמן חבור המשנה. והיו ענינים ידועים ונהוגים ביד כל העם פרט וכלל ואין ענין מהן נפלא משום אדם וע"כ לא ראה לדבר בהן כמו שלא הסדיר התפלה ר"ל נוסחה וא"ך ותנהג ש"צ לפי שהיה מפורסם ולא חבדו בזה סדור אבל חבדו ספר נמרא ובאורו ע"ל. וא"ך יש לתמוה על הדברים האלו? הן מצות ק"ש היתה בודאי מפורסמת ונהוגה בעם עד כי מצינו אותה גם בסדר עבודת המקדש וע"כ חבדו בה משניות רבות, ואולם הרואה את תחלת דבריו במשנה, ובספרו היר פ"ד ה"ד ודבריו הכ"מ שאמר שהנאמר בפרושו על המשניות טעות סופר הוא ובנוסח הערבי ליתא, שאם כנים הם דבריו הכ"מ אז נצטרך לחקוק את כל פרוש המשנה הזאת מדבריו הרמב"ם שהיו דבר בה הרכה והביא ראיות וכו', אז ישכיל ויבין שהרמב"ם חזר ביה בדברים רבים שכתב בפ' עה"מ שהיה עוד עול — מים וכאשר בא בשנים נתחרט מהם. ואז לא יקשה על דבריו התמיהים מאד בפ' עה"מ, המש טוטפת" וד"ל.

²) ועין הוטב בהקול שנה שלישית במאמרו של ליליענבלום, מכתב אל המו"ל צד 303, 311, 312, אם כי לשונו צריך תיקון שלא רבי וחבריו סדרו את המשניות כולו כ"א התחילו לסדרו והדורות שלאחריו כלו את מלאכתו אשר החל, כמו שלא נסדר התלמוד כולו בימי רב אשי, שאלו היה נסדר בימיו לא היה כותב פעמים רבות על עצמו הא דרב אשי בדתא היא (פכחים י, יכמות כא. וזכחים ק: מנחות ס"ח. צ"ה: ב"מ ע"א:) כ"א הוא התחיל את המלאכה והדורות שלאחריו גמרו את מלאכתו והתמדה, ולכן יש במשנה דברים רבים שבימי רבי עוד לא היו ונתוספו אחריו רבי וגברת בחלק העיוני א"ה.

החריב את בית מקדשם ואח"כ גם את עיר מטרפולין שלהם ערך 109 קודם ספח"נ, והמה שמרו את פשטי משמעות הכתובים ולא פנו אל הררשות והקבלות והנראה שהמה נספחו אח"כ כאשר אברו את ממשלתם ואת בית מקדשם להכתה השנית שגם היא היתה גדולה בין בני ישראל, ופעמים רבות היתה גם הממשלה על כל ישראל בידה, וגם יוחנן כה"ג שבתחילת מלכותו היה מן הפרושים, נסתפח גם הוא אל הכתה הזאת הנקראת בשם: **צדוקים** בסוף ימיו ונתבוללה בהם, והם חלקו עם הפרושים רק באיזו הלכות ומדרשים, כמו בתחית המתים, או גם בעולם הבא, משקלקלו הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד (ברכות) האמונות אשר הכו אז שורש בלב הפרושים, אבל הורו גם בקבלות רבות ובביאור תורת משה בדברים רבים גם להפרושים. מהם מהצדוקים נתחלקה עוד כת אחת שהמה ה**ביתוסים** שלא נודע לנו פרטי דעותיה, אבל ראינו כי היו נגד הפרושים ובדברי חז"ל כללו ביחד את הצדוקים והביתוסים⁸).

ג) מן הפרושים נתחלקה עוד כת אחת שהמה ה**אסיים** שאם אמנם נמו לתורת הפרושים, והיו חסידים ועניים היו גם המה להם למורת רוח, עד כי הפרושים קראו אותם: **מכת-פרושים** וחסיד-שוטה, כי המה הקדישו רק מהרת המחשבה ועבודה שבלב והתנגדו גם להפליסופיה העיונית ורק בטבעי היצורים ותכונתם ובחכמת הרפואה היתה תקירתם, הכת הזאת לא חפצה גם בקרבנות והיתה גם היא חזקה וגדולה מפני האחדות ששררה בקרבה, והפרושים התמרמרו גם נגדה עד כי הבדילוה לשבעה מדרגות: פרוש-שכמי, פרוש-נקפי, פרוש-קוואי, פרוש-מרוכיא, פרוש-מה חובתי ואעשנה, פרוש-כאהבה ופרוש-מיראה⁴) ועל כל הכתות הללו נתוספה עליהם בסוף ימי הבית ותיכף אחר חורבנו הכת ה**יישועים** ר"ל מאמיני בישוע הנצרי שהיו אז עוד עברים גמורים מאמיני בשתי התורות, בתחית המתים ובעוה"ב ומקימו מצותיה ורק האמינו בישוע, ר"ל באמונת השלוש שנתחדשה ע"י ישוע אחרי שנשתכחה מימים הקדמונים (שגם היא לא היתה אמונה חדשה כאשר ידמו רבים והמאמינים בו) והכתה הזאת כנראה נתחזקה ונתרבתה מיום ליום מה גם אחרי שנצלב ישוע ונעשה לקדוש, בעיני ההמון ותלמידיו החלו להפיץ אמונתו, ותמרר גם היא את חיי הפרושים חז"ל מאד וקרוב להאמין כי את הכת הזאת קראו חכמי המשנה ה**היצונים** ועליהם רמזו במשנה (מגילה פ"ד) ה"ז דרך היצונים⁵) וכל הכתות הללו שהתחלתן היה אמנם בזמנים שונים אבל בימי הבית ובימי חז"ל היו המסובבים לתקנות רבות ולגדרים שונים בעת שהיתה הממשלה והכח ביד הפרושים כשמעון בן שמח וחבריו. שהמה חרדו לקיום האומה

³) אך בקצה עטנו נגע בהכתות האלו וזכירם בשמם כי לא פה היא מלאכתנו לבאר את דעותיהם ומעבדיהם. ועיין בדברי הימים להרש"ף.

⁴) עיין בירושלמי ובאבות דר' נתן הנוסחאות השונות.

⁵) חכמי זמננו כותבי הקורות דברו מהכת הזאת טעם מאד או לא נגעו בה כלל, מטעם הידוע, והחכם הנכבד רש"ף אינו יכול לנגוע בזה אפי' בקצה עטו. וכפי ראות עינינו היתה הכת הזאת גדולה וחזקה בימי חז"ל ובעבודה שינו ותקנו כמה דברים, ועיין לקמן את השערותנו בדבר בית אונקלי, שהוא ש"ס וצ"ל אונגלי בנימל שהכונה על אבן גליון שלהם שבזה נתייך כל הפליאות דלא כלל"ב שכתב (בהקול ש"ש צד 109) שבמקום האמוראים לא היו נוצרים כלל, כי היהודים-הנוצרים היו גם בכלל, ונבאר בח' העיוני.

הישראלית שלא תתחלק ותתפרד עוד לכתות ואגודות עד שתתבוללנה זביז ואחיכ ביהר העמים ולא יהיה זכר לשם ישראל עור.⁶) וכל הכתות הללו גם יחד היו המסובבים גם לשלש מצות האלו אשר הזכרנו בראש הפרק, אם כי היו השקפותיהן עליהן שונות, או במלות אחרות: „מפני שהיו השקפותיהן שונות“ הזכרנו חז"ל לתקן את המצות הללו להוציא מלב כולן.

ד) אולם בטרם נברר את השקפותיהן על המצות הללו נקדים כי כל הכתות כולן וגם הפרושים בכלל השתמשו בקמיעות שונות אשר קבלו אותם מהיונים שנתערבו בכל הכתות גם יחד אנחנו לא נחפץ להגיד בזה כי שרשן של הקמיעות המה ממקור יונית, כי גם היונים קבלום מהעמים אשר קדמום, אבל עפ"י עדות סופרי הדורות נשאו היונים והיהודים את הקמיעות כעין תכשיט על מצחיהם, הויהם ואצילי ידיהם, פחים של זהב או של נחושת קלל, או גם של קלף כפי עדות החכם הארכיילאג המצויין דר. מאסער בספרו: „Histoire critique du Gnosticisme“ שכתב חז"ל: (לפי העתקת ה' ווינמרויב בספרו ירדיה) „Das „phylacterion“ oder „stöicheja“ der Griechen und der alten Juden, welches mit dem Talismanne der Indier, Perser, Araber und deren Gnostiker, dem Teraphim der alten Mesopotamier, dem Abraxas der Basilianer und dem Amuletum der Römer identisch ist, ist die Benennung eines mit Figuren, Charaktern oder einer Inschrift versehenen Körpers von Stein, Metall, Papier, Zeug, Pergament u. d. gl., welchen der Aberglaube die Kraft attribuir, dem Besitzer Glück zu sichern, oder gegen Krankheiten, Bezauberungen und bösen Geister zu präserviren und zu verwahren. עכ"ל ואם אמנם התמונות של הקמיעות או התכשיטין הללו לא נתבארו איככה היו אך נדע כי תמונה אחת היתה להפילאקמיערען הזאת אצל היונים והיהודים וגם זאת נודע לנו כי מנהגי היונים ואהבתם אל החיים מצאו חן בעיני הצדוקים ויתדבקו בהם. וגם לא היו שנואים עד מאד להפרושים כי התירו לכתוב התורה בלי יונית לא רק לתלמי המלך בפקודתו ובעת הצורך כ"א לחק עולם שכן אומר רבש"ג: אף בספרים לא התירו לכתוב אלא יונית. (מגילה) ואם גזרו אח"כ על לימוד היוני ועל מנהגיהם לא היה אלא מפני שקלקלו הצדוקים.

ה) אחרי ידענו את כל אלה נתבונן נא על השקפותיהן של כל הכיתות הללו על שלש מצות הנ"ל. השמרונים קבלו את מצות ציצית ותקנום לפי רצונם או קבלתם בבית מקדשם, (ומהם קבלוה הקראים) את המוזה לא נדע ברור אם נהגו בה, אך בתרגומם מצאנו: ותכתיבנין על מוזהות ביתך ובקורך. ויובל היות כי כתבו על מוזהות ביתם ממש פסוקים אחרים לא על קלף כקבלת חז"ל. את התפלין לא קבלו ולא נהגו בהם. ואת הכתובים פרשו ע"ד המליצה וזאת נראה מתרגומם שהתרגמו (שמות): ויהיין לך לסמן על אריך ולטפין בין עינך, וכן

⁶) וכשנחדור לראות נראה כי לרוב התקנות הגדרים הסינים ופרושי המצות, הניחו להן אבן פינה בימי שמעון בן שטח אחרי שנצח את הצדוקים והמשרה באה שנית לידו ר"ל לדון דיני נפשות ולתקן תקנות ברת.

בדברים (ואו י"א) ותקטרונן לסמן על אדיכון ויהין לטפים בין עיניכון, שמוה נראה כי תרגמו את השם טטפות כשמו שהיה בימי משה⁽⁷⁾. הצדוקים הורו במצוה הזאת ונהגו בה, אבל נתנו אותם על פס ידיהם ועל מצחיהם לנוי כאשר תעיד המשנה ה"ז דרך הצדוקים (לא האפקורסים כפי שנדפס בטעות כ"א כמ"ש הרמב"ם מפורש) ואין כל ספק כי המה תקנום כרצונם הוסיפו בהפרשיות עד חמש פרשיות ואולי עוד יותר כנראה ממשנת חמש טטפות כו' חייב ותמונתן היתה כתמונת הפחילאקטעריאן היונית. האסיים לא נודע אל נכון אם קימו את המצוה הזאת כי חכמי הזמן מחולקים בדבר, ואם נורה לרברי החכמים שהספר המיוחס לאריסטיאו הקדמון כתבו אחד מן האסיים לא היה להם אלא תפלה אחת של יד, לא בשם תפלה אך בשם אחר שקראוהו „אות מקופל ונגלה⁽⁸⁾” אך לדעתנו לא קימו האסיים המצוה הזאת כשם שלא קימו מצות מעשיות רבות המפורשים בתורה כקרבנות מפני שבחיי האסיים אשר כתבו הקדמונים וחכמי זמנינו לא מצאנו שינחו תפלין או מעין זה.

א אחרי שנגענו בקצה עטנו בכל הכתות הללו נדבר מעט בארוכה על כת הישועים שהציקה מאד לחז"ל כאשר נראה בה וכה בעלילת ימו קדם ולמרות כל המכשולים אשר שמו על הרכה נתגלה ונתרחבה, עד שיבימי רבינו הקדוש, גזר עליה אנטונינוס הקיסר חבירו שמד, ואחריו שני הקסרים כארקוס אנטונינוס וקאמרוס, (עיין צמח דוד וסרה"ד) שמוה נראה כי היתה חוקה ברבני עם, ובאמונתה החזקה שלא הועילה הגזירה בפעם אחת כלום והצטרכו שני הקסרים שהיו אח"כ להרש את הגזירה. ובלי כל ספק היתה יד רבי בזה, מפני שהציקה לתורת הפרושים, וזה היה ערך 210 לספ"ה. ובמשך שתי מאות שנים הזאת עד רבי ואנטונינוס, לא מצינו כי נרדפה הכת הזאת מהמלכים אשר לפניו והתהלכה בתוך בניו והיתה להם לקוין מכאיב ולסלון מכאיר שעד שקבלו עמים אחרים את האמונה הזאת במספר רב והחליפו את מצות מילה בטבילה ודומיהן והאמנים מבני ישראל נסתפחו אליהם ונתבוללו בה, נתמשך זמן ארוך מאד, ועד העת ההיא נחשבו מאמיני השלוש מבני ישראל לישראלים גמורים כי לא נמצא שיוזרו על פתם יינם ובנותיהם כי אז לא עזבו עוד דבר מתורת משה עפ"י קבלת הפרושים שלא קימו, ואך חכמי הדור אשר ראו את הנולד התמרמרו נגדם דרשו והוכיחו לעם להזהר באמונה הזאת המהרסת את אמונת אבותינו אמונת היחוד הפשוטה. ובלי ספק חצינו להם גם איזה ציונים להכיר בהם בין הכאמן באחרות,

(7) ז"ל ר' אברהם סבע בספרו צרור המור בשם י"א: שהמלה הזאת הוא מצרית בספר העבודה המצרית בחלק העשירי בתארי חקנה תמצאנה כי המראות שישומו האנשים בין עיניהם לראות בטוב נקראים טואטף. גם טפף ליחוד וטטפות עמיל. ומה למד ריה"ש בהחליין שביאור טטפות הם: „בריללע”. אבל אהנו לא כן נבין את דברי ר"א סבע הג"ל שלא אמר „בלי-המראות” ורק לדעתנו היא איזה תכשיט בין עיניהם שיתראו האנשים הלוכשים אותו „בטוב” ר"ל נאים ויפים.

(8) עיין לעיל בדברי אריסטיאו הקדמון. ואם אמנם בפתחתנו החלטנו כי האסיים לא הניחו תפלין מה שנראה לנו גם עתה אבל אחרי התבוננות לא נוכל למצוא ראה חוקה לדברנו. ועיין בדבה"י להשי"ף בדבר האסיים בארוכה. ועיין קדמונות היהודים ועכ"פ לא מצאנו שינחו האסיים גם את האות הזה.

והמאמין בשלוש, ויש מקום לשער כי התפלין היו האות המיוחד להמאמין באחדות ולא בשלוש שכל עצמן של התפלין הללו אינן אלא סמן אמנות היחוד כנודע.

1) והנה אם אמנם הוכחנו שבימי ישוע לא התוכחו על שלש מצות שהוכרנו בראש הפרק ומתיא שהזכיר את הטמטפות (ר"ל את הפהולאקטעריאן כבהארנינאל היוני) היה בזמן מאוחר בעת שכבר הנהיגו הפרושים את השם "רבי" לא נדע עוד מבטם של הכת הזאת על מצות הללו בימי ישוע ואחריו. כי מפני שכל העמים הלכו אז בהפהולאקטעריאן והיהודים בתוכם, ויכל היות כי גם ישוע נשא אותו, והציצית אינן חובת. גברא אלא חובת מנא, וגם בהמזוזה לא היה יכול להיות הויכוח כי לא נתוכחו בביתו של ישוע, וכנראה מתולדותיו לא היה לו בית מיוחד קנין עצמו ורק הר באכסניו, לרוב אצל היהודים. ואולם ממשנתנו: ציפה זהב ונתנה על בית אונקלי שלו ה"ו דרך החיצונים" שלדעתנו נאמרה על הכת הזאת, נבין את מבטם ותיקונם בזאת המצוה אם נבאר את המלות הורות במשנה הזאת שהם: בית אונקלי⁹. ומצאנו למלה הזאת הוראות רבות, על אנמון באפו (איוב מ כ"ו) ת"י אונקלי כנחיריה, במשנה: אונקליות של ברזל (פסחים פ"ה מ"ט), הכדומין האשקלונין שנשברו והאונקלי שלהן קימת (כלים פ"ג מ"ז) ופרושן של כל אלו השלשה הוא האקען כמין וא"ו כפוף. מעלין אונקלי בשבת (ע"ז כח) ומפרש שם אסטומכא דליבא, ולא ידענו פרושו אם הוא "כאגענמנדר" או דבר אחר, כקטורין ואונקלי (שבת ק"ב) ג"ז לא ידענו פרושו האמת, אך מפרשים אותו בית יד "עללבאגען" "אָרמעל" כמו שמפרשים את המשנה שאנו עוסקין בה. ולדעתי אי"א לפרש פה אָרמעל מפני המלה: "שלו"¹⁰, שאלו היה פרושו בית יד כי אז היו אומרים על בית-אונקלו או פשוט: על אונקלו, בלא "בית" אם המלה אונקלי הוא השם של בית יד, ולוא גם כתבו אונקלי גם אז המלה "שלו" מיותרת לגמרי כי אנתנו יודעים שהניחה על בית יד שלו ולא על בית יד אחר, ולכן או נפל מ"ס פה מהמעתיק שהעתיק אונקלי תחת "אונגלי" בגימל כמו בשבת (ק"י) "אונגליו", ויהיה פרושו שציפה בוהב את התפלה ונתנה לאות ולסמן בבית האבנגליוס שלו, שאז תהיה המשנה הזאת מן המאוחרות בעת שכבר נוסדו בתי האבנגליוס מאת המאמינים בשלוש, או כי פרושו של אונקלי פה יהיה כפרושו בפסחים ובכלים (שם) "האקען" ור"ל שנתן את תפילתו במקום שנושא את הצלב שנקרא האקען בדברי חז"ל כשארי האונקליות ולכן נתוסף פה גם מלת "בית" לאונקלי שלא מצאנו בשום מקום ורק "אונקלי" "אונקליוס" ויען שבלי כל ספק הלכו רבים מהמאמינים בישוע באות הצלב שלא בעת השמר ויהיה להם מקום מיוחד בראשם או בזרועם שתלו את הצלב, אמרה המשנה ונתנה על בית אונקלי שלו ר"ל במקום הצלב תלה את תפלתו. ונקראו בלשון המשנה "החיצונים" מפני שלא היו בעיניהם כמינים ואפקורסים יען שלא בעשו בתורת הפרושים וקימו מצותיהם ואך בשם "חיצון" ההולך גם אחר דעתו באמונת ודעות, אינו מכחיש אבל מוסף עוד אמונה חיצונית כפי הרע"ב והר"ן שהבאנו לעל שאינו מין גמור¹¹).

⁹ במשניות המוגהים שנדפסו באמשטרדם שנת ת"ו כדפוס ר' מנשה בן ישראל שנדפסו עם נקודות והגדה הוטב, נכתב ציפה זהב ולא ציפן וכו' והמלה שלו נדפסה. ולכן אין מקום הטעות הדפוס.

¹⁰ ועיין בחלק העיוני שם בארנו שמעולם לא נאסרו לתת את התפלין מבחין

וקצת ראייה היא לפרושנו האחרון „מחפירוש על כל המילות זרות המפורות במשניות מפורשים לפי מקומם וענינם” שנדפס בסוף המשניות בדפוס שכתבנו בהערה, שפירש רק: אונקלוס של ברזל „מסמרים של ברזל שראשיהן כפוף למעלה”, ואת מלת אונקלי ממשנתנו ובכלים לא פירש. והיא ראייה שפירשם „האקען” כדברנו. וגמצינו למדים מזה שכת הישועים נשאו את תפליהן על הצלב או במקומו. ואולם אם גם נניח הפרוש הישן של בית אונקלי שהא על בית היר, נמצא שלא הניחו תפלין על הראש כלל¹¹). כ”א על בית ידם מבחוץ, ולכן אמר רב: קרקפתא דלמית, ולא אמר כל מי שאינו מניח תפלין הוא פושע ישראל בנופו, כי כונתו היתה על הישועים האלה שלכל הפרושים לא נשאו את התפלין על הראש, ר”ל על הקרקפתא, כמו שנבאר מאמרו הלאה. (עין הערה „מאיר נתיב” בסוף החלק הזה ויירו עיניך.

פרק ד.

חז”ל מצאו עצמם מסובכים בדבר שלש מצות הללו, לציצית ומוזה אמרו חובת טנא וחובת בית, ואת תפלין קטנו כחשאי ויוליבשום בצנעה. מפני התורה המשיחה, נדברו ההלכות בתפלין ושון של תפלין נשתנה לדי ראשים. אך מעטים מהאמוראים הניחו תפלין, וגם אלה לפקדים לא בכל יום, וכשנדרבו הרמאים פסקו לגמרי להניח תפלין.

העין החודרת אשר תטיב להביש בכל מה שאמרנו למעלה בפרקים הקודמים, תראה ותבין כי הסיבות שהכריחו את חז”ל לתקן שלש מצות האמורים למעלה, היו הכתות השונות; ומוזה שמיעטה המשנה את דבריה במ והרחיקה מאתן כל מחלוקת¹) תבין, כי קשין ואינן רצויות היו כל השלש מצות הנ”ל בעיניהם, ושכמעט מן המותר לבאר ולדבר מזה עוד בפני קורא המשכיל, אבל למען אלה אשר לא יחפצו ללמוד את הסתום מן המפורש, נבאר את דברינו.

א) קשה היה להם לחכמנו ורבותנו ז”ל שהשתדלו בכל כחם להרחיק כל גשמויות מאלהות ולמדו לנו את הכלל הזה: בא מיכה והעמירן על שלש „עשות משפט, אהבת חסד והצנע לבת עם אלהך” (מיכה ו’ ח) להלביש את האדם מישראל בלבושי מצות המתקנות עפי” נימוסי עבודת אלילים שילך בהם כל היום ושהמה תהינה לו לאות כאיזה אמונה ודת הנהו וגם חיששו מאד שאם יתירו להחמין כי

משום חציצה. ורק משום לך לאות שהיא באמת דרשה רחוקה, ולהלכה מותר לתת את של ראש על המצנפת, אמנם ההלכות סותרות זא”ז. ושם נבאר.

¹¹) שאם היו מניחים על המצנפת היה המשנה מזכרים כמו בצדוקים, ומינים ומכוישים לא נקראו בעבו”ז מפני שהתפלין אינן מעכבות זא”ז. והבין.

¹) אל יקל בעיני המעיין המשכיל הדבר הזה שלא נמצאו בשלש מצות הללו מחלוקת ב”ש ובי”ה, אם אך ישים אל לבו את מחלוקתן בכל מצוה ומצוה ואף בדברים שבסעודה ובכיצה שנולדה, ועוד דברים קטנים מחפירת הדקדק או מעפר מוכן. ואם יחדור הקורא ימצא רק במסכתות אחדים: בכורים תענית יומא, שלא נמצאו במשנה מחלוקת ב”ש ובי”ה, וחולתם נזכרו בכל המשניות גם בק”ש איכבה יקראו שוכבין או עומדים, אם כי במצות קריאת שמע נהנו עוד ימים רבים לפני ב”ש ובי”ה. וכבר אמרנו שהנמצא בנמרא מחלוקת ב”ש ובי”ה בדבר הכניסה בתפלין לבהכ”ס, נתיחסה להם שלא בצדק והראייה כי קבלו להלכה כבות שמאי ולא חישובו זאת בין ההלכות שההלכה היא כב”ש נגד בי”ה.

מלבושים כאלה, ויקדישום בעיניהם, שלא תהינה לו ברבות הימים למכשול ולפוקה, כי סוף כל סוף יקדישם ההמון ויעריצם לאלילים ממש, אבל כבר מצאו הו"ל את עצמם מסובכים בסבך, מעבר מזה ראו כי ההמון כבר נתגלגל בקמיעות ונשא אותם בידיו ובראשו, ומעבר מזה ראו כי השמרונים הכחישו לגמרי במצות טטפות ואת הציצית לקיים את הכתוב „וראתם אותי“ תלאום בבית מקדשם בהר גרוזים, והצדוקים עמדו בתוך והתקינו להם חמש טטפות בפהילאקטעריאן היוגי, ויעשו מהם תכשיטים על פס ידיהם ועל מצחיהם והחיצונים עוד יתרה עשו כי ציפו אותן בזהב ויתלום על האונקלי שלהם, וע"כ היו המה כמוכרחים להגבילן בשעורים ולתקנן, להוציא מלב כולם, ולכן נמנו עליהם בה שאי ותקנום כי יעשו אותם בצנעה, הרחיקו מן המצות כל מחלוקות התקינו את הציצית למרות הכתוב „דבר אבי“ ואמרת אליהם ויעשו להם ציצית“, שמשמעות הכתוב שחייב כל אדם בציצית, אמרו הם: שהציצית המה חובת מנא“, ר"ל אם ילבוש טלית בת ארבע כנפות הטלית חייבת בציצית, כלומר אסור לו ללבושה עד שיטיל בה ציצית⁽²⁾, אבל לא חובת גברא שאם אין לו טלית בת ד' כנפות איננו מחויב לקנותו בעבור מצות ציצית ובוה הוציאו מלב השמרונים שהרימו אותם על נס בבית מקדשם, את המזוזה הגבילו לכתוב שתי פרשיות קטנות על קלף ולכרוך את הקלף לשומו בנרתק ולתתו על מזוזה הפתח למטה מעשרה לימין הכניסה, ר"ל במקום שלא תשורנו עין רואי מרחוק וגם מקרוב לא תפול על העין, וגם זה בבית שלו לא שכורה, ולא בבית של גוים והוציאו גם בזה מלב השמרונים והצדוקים גם יחד. (ע' הערה בסוף החלק).

ב) את הטטפות הגבילו בדי' פרשיות שנאמר בהם לאות לזכרון ולטטפות, תקנוה כעין קמיע קדושה, ויעשו לה צורה עברית תחת התרות על הפהילאקטערין היונית והצדוקית, ויחביאו גם אותה מעין רואי באמרם לך לאות ולא לאחרים לאות ועל כן התקינו ללבשן על הזרוע תחת הכותנת והמלבושים, ובראש תחת המצנפת⁽³⁾, וגם שנו את שם המצוה הזאת בשם „תפילין“, ובוה הוציאו מלב כל בעלי הכתות השונות, אולם אחרי כל אלה לא האמינו אותה לההמון ולכן אמרו שאיננו ראוי לשאת את הקמיע הקדושה הזאת כ"א גוף נקי וקדוש, ובוה שכנו מעליהם גם את תלונת ההמון שאמרו לו שהוא איננו ראוי עוד לשאת אותה עד שיוכך נפשו וחומר. וע"כ מעטה המשנה הרביר בה, ולא הזכירה גם בהלכות שבת בפ' ואלו קשרים שחייבין עליהם שחשבה קשר הגמלין וקשר הספנין וקשר של תפילין לא חשבה מפני שלא היתה מצויה ביד כל האדם⁽⁴⁾, וכמבואר בכריתא (חולין ט:)

⁽²⁾ טובן מאלו כי הבריות הכל חייבין בציצית (מנחות) וכן קטן היודע להתעטף הייב, פרושו הוא שאם לובש טלית בת ד' כנפות חייב בעשה הזאת מפני שחובת מנא היא. וכן במזוזה חייב הבית במזוזה שאם אין בית אין מזוזה ועיין ברמ"ב בס' הל' מזוזה ואין להאריך.

⁽³⁾ כאשר יקרא הקורא הלאה בתשובת הגאונים, וגם בימי המרדכי (בתחילת אלף הששי) הלכו עוד בתפלין תחת המצנפת ואגדת ר"א וראו כל עמי הארץ לא קבלו להלכה כמ"ש בח' העיוני.

⁽⁴⁾ ובימי האמוראים שנתפשטו יותר ונתקנו הקשרים לא בתמונתן שהיו בימי חכמי המשנה, חשבו גם אותם ע"ש.

שחיבה רק את הת"ח לדעת מעשה הקשר הוה⁶). ומאחר שכל עיקר תקונה היתה רק להוציא מלב הכתות הנ"ל השמיטו עצמם רוב החכמים לקימה. ואולם כ"ז היה רק בימי חכמי המשנה, ר"ל קודם רבי מסדר המשניות (שאותו נחשוב בזמן האמוראים) אנחנו לא נוכל אמנם להגביל את הזמן בצמצום, (ממעט אשר יתבאר בחלק העיוני) אך המקדים לא יקדימן לזמן שמעון בן שטח שאז נתגדלה הכת הצדוקית מפני השמרונים שנסתפחו רבים אליה אחרי אבדו את ממשלתם ואת עירם⁶), ושרובי התקנות והגדרים החלו אז, והכ"אחר לא יאחרם מרבן יוחנן ב"ר, שהוא סוף ימי הבית, שעליו נאמר בשני התלמודים שלא זזו התפילין מראשו לא בקיץ ולא בחורף. G ואולם בימי רבינו הקדוש בתחילת ימיו (לדעת סדה"ד שחי כ"א שנה אם כי אנחנו נפון בזה) או 150 למספר הרגיל שאז כבר כלו הצדוקים והשמרונים גם יחד במלחמת רומא וירושלים ובמקומם נתרחבה ונתפשטה הכת המשיחית, או הישועית, וגם האבן-גליון כבר נתפרסם אז, (ראה שבת ק"ו.)⁷ ודעת הוהת היתה לחז"ל כעצם בנרון לא לבלוע ולא להקיא, יען כי עוד לא יכלו למחות מישראל מפני שעוד לא השליכו הישראלים המאמונים בתורת המשיחית את תורת משה ותורת הפרושים לגמרי, (כנראה מהאזכרות שחששו חז"ל לקדרם מספרי הגליונים ואך ר' טרפון לבדו הרחיב עוז בנפשו לשבע בחיי בניו שישרוף אותן ואת האזכרות שבהם (שבת שם) או נכנו שנית על התפילין הללו מפני הכת הישועית שספחו אל התפילין הללו גם את הצלב, ובלי ספק שהשין משלש ראשים היה גם הוא אצלם לסמן על השלוש, אז, נתרבו החלכות במצות תפילין ובצורתן החיצונית, אז נאמרה ההלכה כל בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול למען לא יצפום בזהב, אז נתקן השין בד' ראשים להוציא כהכת המשולשת⁸, אז אכרו כי צריכין להיות מרובעות בתפרן ובאלכסונון לשנות את התמונה שנתנו להם הכת הנ"ל ברבוע אולי כעין הצלב, אז אמרו שיגיע החריץ עד מקום התפר למען לא יוכלון לחרות ולרבק ממורחן וממערבן שום דבר, אז הקדישו את התפילין לאות ולציון מיוחד על האחדות ולא השלוש ;

⁶ לפי פירש הני שכחי שפירש ר"ת על כתב שחיטה ומילה ובצדק אך לא מטעמיה כ"א מפני שהיו רק אצל ת"ח וכן ברכת חתנים לא היו מברכין החתנים עצמן אלא הת"ח כמנהגו האידנא. וכן בצצית לא הלכו כ"א הת"ח (ג"כ לא כולם כנראה שאמר אחד תיתי לי על צצית דלא כרש"י שהוא אמנם מפרש עפ"י מלליו שאמרנו בחלק החוקי בהמאמר כיצד סדרן ולא להלכה למעשה ודוק היטב.

⁶ עיין בדבה"י להרשי"ף.

⁷ כברייאת הגליונים וספרי הצדוקים היו מצוילין מפני הדליקה, שאין כל ספק שכונתם היו על ספרי האבן-גליון ורש"י והמפרשים לא ידעו מזה לכן נדחקו בפרושם ועליהם כיון ר' טרפון שאמר יכנס לבית עבודה וזה ואל יכנס לבתיהם כי' שהמה וידעים וכופרים. וכן ההוא פילוסופא היה רק נוצרי וע"כ לא אמרו עליו צדוקי, והוא אמר להם מיומא דאתגליתון מארעכון אתבטלה תורת משה ואתירב תורה אחריתא, וכן שם שפילת לסיפא דכתוב בה לא לבטלא תורת משה אלא לאסופא עליה, שכו"ז היא מספרי הגליונים, ואך בימי ר' טרפון היו עוד יהודים גמורים כמו שהוכחנו בפנים.

⁸ ואין כל ספק שכשתקנו השין בד' ראשים, להורות שבכל מקום אחד הוא אין עוד מלבדו להוציא מלב הישועים, תקנהו בשני צדדי התפילין אך כשבאו הגאונים ושטענו כי היו תפילין בשי"ן של ג' ראשים והיו אחרים בשי"ן של ד' ראשים תקנו שניהם מפני הספק כמו בתרועות ויבבות וזה פשוט וברור. (ועיין הערה בסוף החלק).

ואז נאמרו גם כל ההגדות המפלאות ומפליגות את מצות התפילין כמו מנין שהקב"ה מניח תפילין. ר"ל מתפאר ומשבח את בני ישראל המיחדים אותו חטיבה אחת ואינם משלשים אותו, שגם הוא עשן חטיבה אחת ולא ימורם ולא יחלופם בהמשלשים אותו. אז אמר גם ר"א הגדול ר"ל, תלו המאמר באילן גדול, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, כי תראה לכל שאין עוד מלבדו⁽⁹⁾, אז אמר ר' יוחנן כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיר עדות שקר בהקב"ה⁽¹⁰⁾ ורב אמר עליהם קרקפתא דלא מנה תפילין כנאמר למעלה שבלי כל ספק נאמרו כל ההגדות האלו רק נגד הכת הישועית להשפילה ולבוותה בעיני ההמון שלא ינהה אחריה, ולמטרה הזאת בא גם המאמר: שליום הרין מצות תפילין מכרעת⁽¹¹⁾ שהכונה אחת היא בכל ההגדות אמונת היחוד בלי כל שלוש. — וכה נתפשטו יותר בין הגדולים שבהאמוראים עד כי קבעו לחובה על כל הבא לדון ולהורות שיקח רשות גם להנחת תפילין או כי בנתינת רשות להוראה קבל ממיילא הרשות גם להנחת תפילין, אבל מי שלא קבל הרשות לדון ולהורות היה צריך לקחת רשות ובלא רשות אסור היה לו להניחם ואת הרשות הזה לא נתנו כ"א לגדול בתורה במדות ובמעשים כאשר נברר הרבר בראיות ברורות הלאה בדברנו.

(ד) נראה נא איך נהגו עצמם האמוראים עם התפילין הללו. ר' ינאי רבו של ר' יוחנן מסדר תלמוד הירושלמי ולד"ק גם רבו של רב, הצריך להן גוף נקי מחלאת וזוהמא ונפש טהורה מעברות ולכן לא הניח אותם אלא בג' ימים הראשונים שאחר חלו⁽¹²⁾ כלומר אם נקרה שהיה חולה וקם מהלוי הניח אותם בשלושה ימים הראשונים שהבריא שאז היה בטוח שגופו נקי מוזהמא ונפשו טהורה מעברות כי היסורים ממרקין (ירושלמי ברכות פ"ב ה"א ומובא ברא"ש פ"ב דברכות ובה"ק הכ"ו) ר' יוחנן תלמידו הלך בשיטת רבו ולא הניח אותם אלא מפסחא לפסחא והיה הריק או חויק רישיה עד עצרתא, והנה אין כל ספק שההגדה שהיה הריק רישיה (כואב לו ראשו) מהנחת תפילין שתיים שלש פעמים מפסח עד עצרת לא היתה רק אמתלא לסמות עיני התלמידים אבל הטעם האמתי הוא שלא היה רוחו נוחה ממצות תפילין אך הניח אותם בפסח לא מהטעם שאומר הרא"ש: „מפני שושמרת החוקה הזאת נאמרה בפסח“, שבאמת ראוי לתמוה על טעם חלוש כזה יצא מפה קדשו, הן ושמרת את החוקה לא נאמר כלל לענין תפילין כאשר הורה ופסק כן גם הרא"ש כר' עקיבא ומה ענינו להניח תפילין בפסח שהכל מורים שהיו"ט הוא בעצמו אות

(9) ואומרו ויראו ממך הוא שיראו שאין אתה מתפאר אשר ממעיד יצאה התורה החדשה המשולשת שהיתה לך לכבוד בעיני העמים, אך כמקדם הנך מתפאר באהדתו ומכחיש את התורה החדשה ויראו ממך כי איש אמת אתה ואינך נושא פנים גם לעצמך במקום שיש חילול שמו. כן נראה לי לפרש את המאמר הזה ואם כי היא דרשה רחוקה, והי רצון מלפני הקוראים כאלו אמרה אחד מהדרשנים על הבימה בבחמ"ד, כי זולת זאת אינו רואה כי יתיראו העמים מהתפילין ואדרבה הם מלעיגים מהם והיכן היא נבואתו ודרשתו של ר"א?

(10) ע"ש בפרוש רש"י על עצמו בלשון נקיה כו' כמ"ש בחלק העיוני.
(11) פירוש שאסילו כף הודוונות תהיא ככדה מקף הזכות, אם אך התפילין נמצאת בהוכיות היא מכרעת וכן להופך.

(12) זהו הפרוש הנכון שיורה בו כל מבין אחר העיון וכן יפרש בשבולי הלקט.
והם יראים ובאמת אינו סובל פרוש אחר.

ואינו צריך לתפילין, אך מפני שבפסח חגגה הכת המשיחית את החג הגדול לתחית ישוע לפי אמונתם, היה ר' יוחנן מניח אז התפילין אות היחוד להראות להם משוגתם כי אחר הוא אלהים ואין לו בנים, ואין שניות ושלשיות לו. — רב שהוא בעל המאמר המכביל „קרקפתא דלא מנה תפילין“ היה מניחם רק לפרקים, כמו שאמרו בשבחיו שקיים מלי דחסידותא ובתוכם שהיה רגיל במצות תפילין פי' שהניחם לפרקים. דאליב היו אומרים עליו שלא הלך ד"א ב"ת כמו שאמרו על ריב"ז, ועל ר"ז (סוכה כח מגילה כח) (עיין בסדרה"ד) והרמב"ם שגרים רב לא הלך ד"א בלא תפילין טעה כמ"ש הכסף משנה (פ"ד הכ"ה)¹³ את רבה ור' ירמיה מצאנו שהיו שמחים מאד כאשר הניחו תפילין (ברכות לו) וכבר אמרנו בהקול שנה חמישית גליון 47 שזה היה בעת קבלו רשות על הנחתם, וזה היה עוד קודם שעלו לראש לרון ולהורות¹⁴), אך גם המתעקש יודה שזה היה מקרה שהניחו תפילין ואלו לא היה מקרה כי עתה לא השיבו על השאלה „ולשמחה מה זו עושה?“ את התשובה: „תפילין מנחנא“ ואם היו מניחים תדיר א"כ לא הוה פסיק חוכא מפומיהו כל היום! את ר"ז¹⁵) מצאנו מתפאר (שבת קי"ח) „תיתי לי דקימית מצות תפילין וגם מזה נראה שהניחם רק לפרקים דאליב היה אומר „רלא מסנינא ד"א בלא תפילין כדאמר אחר תיתי לי דלא מסנינא ד"א בגילוי הראש, ומוזה שהתפאר במצוה הזאת היא ראייה נכונה כי יתר חבריו לא קימו מ"ת כמו שהוכיח הר"ת בצדק מהא דאמר ר"ה תיתי לי דקימית מצות שלש סעודות (שם) כי יתר חבריו לא נהגו כן, והרש"ל התיר לברך בגילוי הראש (בש"ת שלו סי' ע"ב) מהא שהתפאר אחד שלא הלך ד"א בגילוי הראש משמע שהוא החמיר על עצמו וחבריו לא חששו להורא זו, והדברים ברורים לכל מבין. זולת האמוראים האלה מצאנו עוד אחרים שהניחו תפילין (יפורשו בשמם בח' העיוני) ויתר הגדולים לא מצאנו מפורש שיניחום, אך לעו"ז מצאנו מפורש בתלמוד דילן ובירושלמי ובמדרש שלא החזיקו במצוה הזאת מפני הרמאים, פי' יען שהתפילין לא הניחום רק הגדולים ופרנסי הדור, היו נמצאים רמאים שלבשו תפילין רק למען לרמות את ההמון שיאמרו להם כסף, ולכן פסקו מלהניחם לגמרי שלא לתת יד לפושעים. ה) וז"ל הירושלמי (שם) ומובא בהלכות קמנות להראש הכ"ה, עובדא הוה בחד גברא דהוה טעון ממונא בערובתא דשבתא, אשכח חד גברי מצלי ותפילין ברישיה. (אדם אחד נשא מעות בערב שבת ומצא איש אחר מתפלל ותפילין בראשו) אמר, לית ליה לפקוד ממונו אלא להך הנטיר מצות דברין (אמר אין לי מקום יותר טוב להחביא את כספי מזה האיש השומר מצות השם) אפקידה גבי, לאפוקי שבתא כפר ביה אמר לא לך הימנות אלא לשמא דקורשא דהוה על רישך (הטמין אצלו. במוצאי שבת הכחיש לו ולא רצה להחזיר לו הפקדון אמר לו לא לך האמנתי

¹³ וכן טעה במה שאמר על רב שלא שה שיחה בטלה מימיו והחליף אותו בריב"ז וגם שם העיר הכ"מ בצדק. ומ"ש היש"ת מקום שמואל (ס"ה) שהוא פשוט מפני שאמר רב אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו בו' אינו ענין לכאן. וק"ו כזה לומדים רק הרבנים כמורו.

¹⁴ ודודו לי כזה רבנים רבים ועיין בחלק העיוני.

¹⁵ רב יוסף ורב ששת שהיו שניהם בני נהורא הראשון התפאר שקיימם והשני דרש שמי שאינו מניחם עובר בשמונה מצות, שמפני שישבו כל היום רק בבמה"ד ולא היה להם כל עסק אחר לא חלצו את תפילהם עד שכבס על מטתם כנראה כנמרא.

הכסף, אלא לשם השם שהיה בראשך) עכ"ל. וזה הוא הטעם למה שלא החזיקו בתפילין, וכן איתא במדרש הובא בתוס' שבת מט. ד"ה כאלישע. ובש"ס שלנו (שבת שם) אמרו טעם אחר ובקיצור תפילין שלא מכרו נפשם עליה עדיין היא מרופה בידם. ופי' מרופה הוא: "לא החזיקו בהן" דירושלמי הנה נראה מזה בעליל שלא הניחו תפילין אלא הגדולים שבדור ואח"כ במלו גם את זאת מפני הרמאים. וכן היא ראייה מפורשת מהש"ס שלנו ממאמרם (שבת יג ובתנא ד"א) מהתלמיד ההוא שקרא הרבה שנה הרבה ושמש ת"ח הרבה ומת בחצי ימיו, היתה אשתו לוקחת תפיליו ומחורת בבתי הכנסיות ובבהמ"ד וכו' הנה נראה ממה שלקחה תפיליו ולא ציציותיו או דבר אחר שרק — יכלה בהתפילין להראות שהיה אדם גדול וחשוב, יען כי לא הגיע לחצי ימיו וכבר נתנו לו רשות להניח תפילין, וכן מהתלמיד ההוא שעלה לגג והפיל עצמו ומת כאשר לקחה זונה תפיליו שהנחת בחור הסמוך לרה"ר בכניסתו לבהכ"ס (ברכות יז) ואמרה ראו מה נתן לי בשכרי, ראייה נכונה היא שלא היו התפילין מצוים רק אצל הגדולים שאל"כ מה הוא האות שהוא נתן לה תפילין בשכרה? ואי אפשר לומר שהיו ניכרים תפיליו. דהא אסור לדבק או לכתוב דבר מה על התפילין והמה היו ערומות שאם היו בכיסן לא היה מנחם בחור שמוותר לקחתם בבהכ"ס. אלא ודאי שלא היו התפילין רק אצל הגדולים שקבלו רשות, ויירא פן יאמינו לזונה ההיא. מכל זה נראה ברור שאף שהתפשטה מצות התפילין אצל האמוראים יותר ממה שהיתה בזמן חכמי המשנה, וגם נתקנו התפילין בצורה חדשה מרוב ההלכות שאמרו בה בעת ההיא, עוד לא מצאו לנחוץ להאמינה לכל אדם, וכנראה נהגו אתה חז"ל האמוראים, כעם יצר תינוק ואשה שמאל דוחה וימין מקרבת, מעבר מזה הפליאו בדרשותיהם את לב העם, והלהיבו את לבו למצות התפילין (ר"ל לאמונת היחוד) ומעבר מזה הביטו על המצוה עצמה מבין אצבעותיהם, להעם לא התירו אותה, ועל גדוליהם לא הטלוה לחובה, גם לא הוציאו מפייהם מלת חייב¹⁶ על המצוה הזאת. וכאשר ראו כי המצוה הזאת רפויה היא לא נסו לקבל שום אמצעים להטיב את מצבה, וכה נשארה היא במצבה הזאת ימים רבים עד שנחתם התלמוד¹⁷ ומפתה החלכות נמסר בירו הגאונים.

¹⁶ גם הפעם נחשוב לנחוץ לשנות כי הברייתא הנזכרת בעירובין ג' הכל חייבים בהנים כו' אינה משנה כלל ומשובשת היא בלי כל ספק שמלבד שלא הביאו אותה הפוסקים, כהרמב"ם הראש והבריו הנה גם בסוכה (כ"ה) שישנו את הברייתות הכל חייבים בצציות, בראיה וכו' לא הביאו את הברייתא הזאת, ולבד מזאת כפי הנראה בזכרים (שם) לא הניחו הכהנים תפילין כלל. והיא בלתי ספק נוספת מאוזה תלמוד טועה. ובחלק העיוני נבאר בארובה. וכבר הוכחנו בחלק החקי כי חז"ל נשמרו בלשונם להביע מלת "חייב" על תפילין ע"ש.

¹⁷ נחתם התלמוד! גם הדבור הזה נקל לאומרו אבל קשה וכבד מאד להאמין בו, מי התמו, מתי התמודו, איפוא חננו את חג סיום התורה שבע"פ הזאת? ואם התמודו למה הוסיפו ועוד יוסיפו הרבנים תורה ונזירות על תורתנו ונזירותנו? אמנם באמת לא נחתם התלמוד אך נסדר ונכתב למען לא ישתכח. וכולנו חכמים, כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה להעמיק ולעסוק בתורה שבע"פ היא התלמוד ורשאים אנו לקרב ולדקק אם אך ורק שכלנו ישר ובריא, עינינו חדות וחודרות, לבבנו ישר ומדותנו אינן מקולקלות, ואוהבים אנחנו את אלהינו, עמנו ואת תורתנו הקדושה,

פרק ה.

מצב התפלין בימי הגאונים. מימות ענן ושאל מייסדי כת הקראית החלו השאלות להגאונים אם מותר להניח תפלין מי שאיננו מן הגדולים. שאלות ותשובות הגאונים. הגאונים השיבו לשואליהם שיש חיוב בצות התפלין אבל לא השתדלו להניח אותה בעם. שכל הקהל בזמן הגאונים לא הניח תפלין.

א אחרי שנתחזקה אמנות הנוצרית ונסתפתח אליה רבים מאד מעמים אחרים עובדי האלילים והיהודים שהאמינו בה נתבוללו ונתערבבו ערבוב גמור ביניהם ונפרדו מישראל פירוד גמור ומוחלט, ומצות תפלין גם היא נחלשה לאמ לאט כאשר סרה הסיבה אשר הניעה את לבבם להגדיל מעלתה בין העם. וההמון לא נהג בה ולא קבלה מעולם, ויכול היות כי נשתכחה כולה מתוך המון בית ישראל ולא היה לה מקום גם בין ההלכות הנהוגות בזמן הזה (כאשר לא נתן להם מקום גם רבינו הקדוש במשניות בין הסדרים הנהגים בזה"ו) לולא קמה בימי הגאונים כתה אחרת חדשה להלחם עם תורת הפרושים והיא הכתה הענגנית או הקראית שיצתה ממחבואה בימי מר רב יהודא גאון (לפי"ד צ"ד יוחסין) 4515 לברי"ע ערך 744 לכספר הרגילי). שאז מפני שלא נסמך ענן לגאון (לפי דברי מנגדיו) בעט בתורת הפרושים שהיא תורת הרבנים (מפני שהגדולים כנו עצמם בשם רב ורבי) ויסד לו כת בני מקרא או קראים הקיימת עוד אתנו עד היום עם כי אנשיה מצער, ויען כי תורת השמרונים היו לענן ושאל בנו לקו והגאונים נלחמו לנגדם מלחמת תנופה מלחמה עזה וקשה ולפעמים גם מלחמת מנן כפי מצבם בימיהם. והלכות רבות ומנהגים וגזירות חדשות החלו לשום משמם בארץ מהגאונים, החלו התפלין עוד הפעם להתנוצץ מבין מפלשי תשובת הגאונים. ונפגוש אותה ראשונה בימי רב יהודאי הנ"ל שהיינו בעת שהחלה המחלוקת בין הקראים והרבנים. ואח"כ בימי רב נטרונאי והילאי בנו ובימי רב שרירא ורב האי בנו 150 עד 240 שנים אחרי ענן שנתחזקה אז הכת הקראית מאד. ואם אמנם גם אז לא הוטב מצבה, גם אז לא הנהיגה הגאונים בין העם או אולי לא רצה העם לשמוע אליהם, עכ"פ החלו הגאונים עוד הפעם לדרוש בשבחה של המצוה וכתבו כי החיוב ממנה חל על כל ישראל. ועכ"ז לא יכול העם להתאפק בראותו אחר לוקה לו עטרה לעצמו להניח תפלין ולכן התמרמר עליו ושלחו תשובות אל הגאונים אולי יתירו להם למחות בו. וזאת נראה מן שו"ת הגאונים שהעתיק הריה"ש במ"ע חוברת 5 צד 20—21. ונעתיקם עוד הפעם פה להקל על הקורא.

ב [א] „שאלו מקמי דמרנא ר' יהודאי גאון וק"ל בענין תפילין אמר : „כך שנו רבותנו וכו' הקורא ק"ש בית וכו' ורחב"א אמר הרוצה שיקבל עליו עומ"ש „שלימה יפנה וכו' ויניח תפילין, ככלל דהקורא בלא תפילין מלכותו חסרה. ועוד

(1) מן חתימת התלמוד" אם גם נמשך כטאה שנים אחר רב אשי היינו 4250 לברי"ע עד הזמן הזה היינו במשך שתי מאות וחמשים שנה נאבדו עוד הפעם התפלין הללו ולא נזכרו כלל, וגם מימות רב יהודאי עד רב נטרונאי ערך מאה וחמשים שנים לא נמצא ג"כ שידובר מהם. וזוה נראה שבימי ענן שהחל להתרים נגד תורת הרבנים הזכירו את התפלין דדבר בעתו. ואח"כ כשנשתקע הדבר, ר"ל שלא היתה כת הקראים גדולה והוקה בתחלתה, נשתכחו גם התפלין. ובמשך מאה וחמשים שנה שנתחזקה נחדש הדבור גם בתפלין. והבן הדברים הוטב אחרי העיון שתעיין בעצמך.

„אמרו: כל מי שאמ"ת עובר בשמונה עשה בכל יום (1) (2) וכל המניח תפילין כאלו
„כל התורה כולה בפיו ואם בא אדם לומר לך תפילין צריכות גוף נקי כאלישע ב"ב,
„כך פרשו חכמים (3) בד"א בשעת השמר שגזרו כל המניח תפילין
„נקרו את מוחו, אמרו חכמים כל היודע בעצמו שהוא צדיק גמור כאב"ב שנעשה
„לו נס בשעת השמר וכסר עצמו למות (4), יניחם אפילו בשעת השמר וא"ל אל יביא
„אדם עצמו לירי סכנה וכו'. ואמרו חכמים קמן היודע לשמור תפיליו וכו' וכל
„הפושע במצות תפילין וכו'. עד קרקפתא דלמ"ת ועוד שנו חכמים ליום הדין אם
„תפילין בכף מאזנים עם עונות, בעון שפשע ולא הניח תפילין היא מכריעתו וכו'
„שאין לך גדול בכל מ"ע שבתורה יותר ממצות תפילין שהוקשה כל התורה כולה
„לתפילין בין תורה שבכתב ובין תורה שבע"פ. ענין תפילין לבעל שכולי הלקט וכו'
„וכן בהלכות פסוקות בשינוים קמנים וכו' ע"ש."

[ב] „לר"י יוסף גאון תגר שיש בידו פרקים והוא עוסק בהן כל
„ימיו מהו שיניח תפילין בשעת תפלה ובשעת ק"ש או שמא
„אין מניח תפילין אלא גברא רבה, ומי שאינו גברא רבה מעליא
„ביותר אינו מניח משום דמתחזי כיוהרא מפני שכל הקהל
„כולו אין מניחין. כך ראינו הדכין אמרו רבנן כל ישראל חייבין להניחן וכל
„המניח מאריך ימים לבר מן חולה מעים הפטור, ומתבעי לנטורי נפשיה שלא יפיה
„בהן אבל כל ישראל חייבין במצות תפילין (הלכות פסוקות ה"י תפילין)."

[ג] „שאלה לר"י הילאי זק"ל דפוס של תפילין אין לו שעור וכו' ואבות ב"ד
„ב"ין שמניחין התפילין בגלוי ויש להם ש"ב להניח מניחן תפילין
„שהן גבוהין יותר מני אצבעות, אבל החכמים והתלמידים וכו' מניחין תפילין
„קטנות כשעור אצבע ומחצה תחת המצנפת שלהן מפני דרך
„ארץ שלא ישוו עצמן לרבותן ונראין כעזי פנים (ענין תפילין לבעל
„שבד"ל) (ובכ"י או"ח סי' כ"ז מובאה תשובה זו על שם רב האי בשינוי לשון ע"ש)
„[וכבר כתבנו בחלק החקי כי בתשובת הגאונים דפוס ליק לא התיר לתלמידים רק
„בגודל אצבע ע"ש ת"ג]."

[ד] „המניח תפילין תדיר וכו' אין צריכות בדיקה שכיון שתדיר
„בהן להניחן אור שולט בהן ואין מתעפשות מבפנים, ואם אין מניחן אלא

(2) הציון הזה להרה"ש הוא והוא מתמה על אומרו בכל יום שלא אמרו זאת
בנמרא אבל באמת זה מוכן מאליו, ואלו היה אומר בכל רגע לא הוית מתפלא כי
מצותן כל היום, וכמו מי שאינו לומד בתורה עובר על מ"ע והנית כן הוא בתפילין, וכי
אין לו לצאן להוסף שתי מלות על דהו"ל?

(3) מזה הזכיר ריה"ש הנ"ל כי לפניהם לא היתה הגירסא, שפעם אחת נזרו על
התפילין דאלו הוה הספור כתוב מפורש לא היו השואלים צריכים לשאול לרש"ג עיין
תשובה דלקמן. אך לענינינו אין מה שום נפקותא, ברור הרבר בעיני שביאור המלות
בענין תפילין הכתובים בתשובה א' המה, ששאלו אותו מה ענינם, ואם יש איזה צורך
להניחם, יען כי הצד השני התרים כנגדם ושחק מן הרבנים שתקנו מצות תפילין הכתובין
בש"ס. ולכן שאלו תלמדיו את ר' יהודאי בענין הזה, וע"כ הרבה להאריך להביא כל
מאחז"ל ואמר שיש חיוב להניחם להוציא מלב כת הענינים.

(4) והוא ההוסף מ"ש בתוס' שמפני שאמר, כנפי יונה' ולא אמר, התפילין' מוכח
שלא מסר נפשו עליהם וכן יאמר ריה"ש מפורש בס' בארות יצחק ע"ש צד 22.

„לפרקים ודאי צריכות בדיקה וכן שמענו מן החכמים והזקנים ששמעו
 „מרבותם שתי פעמים בכל שבע שנים שהן שבע (הלכות פסוקות הלי תפילין).“
 [ה] „לרבנא שרירא גאון זק“: אמור רבנן פושעי ישראל בגופן וכו' ומפרש
 „רשב“ (!) פו"י מאן נהו קרקפתא וכו' והאידינא אמאי מזוללו בהו רובא דעלמא,
 „אי משום דאלישע בי"ב כבר פרשו הגאונים הראשונים שהוא בשעת השמר (כנתם
 „לר' יהודאי כמובא למעלה). ויש מקצת תלמידים המניחים תפילין מי
 „מחזי כיוהרא, או דלמא קיומי מצוה עדיף. היאך מנהג אדונינו
 „ומנהג הישיבה, ואם לא נהגו בכך מאיזה טעם יורנו רבנו. —
 „הכן הוינא דבארץ ישראל מימות הראשונים כיון דנפשי שמדי ולא יכלו לאחותי
 „תפילי אשתב מיוצקין (פירש אנוסים) בכבל היו זהירין בהון וביותר רבנן
 „יושבי מדרשות. ובשכר שאמר אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו
 „לשתי מצות חוט של תכלת ורצועה של תפילין (חולין פט). פושעי ישראל בגופן
 „וכו' פי' אינו רוצה תפילין אלא מואם במצוה ובוטט בה כמו
 „שעתידין אוה"ע במצות סוכה כדאמרינן בפ"ק דע"ז. וכן הוא כמו
 „שאמרתם שכך אמרו חכמים דהא אמר ר' ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בי"ב
 „הוא בשעת השמר שלא יביא עצמו לדי סכנה אא"כ זהיר במצוה כאלישע. (ענין
 „תפילין לבעל שבהל"ק. 5)

ג) „צריך אני להוסיף לתשובות האלו ראיותיו של הריה"ש מבעל באתר
 „יצחק (סי' מד) שאחרי שהארץ והביא דברים ממדרשו של רשב"י לענין חומר
 „מצות תפילין מסיים: לכן יש לוהר להניחם בימים ידועים, בשבוע, עכ"ל. וכן הוא
 „אומר בשם ר' צדקיהו בעל שבהל"ק וז"ל: מיהו עיקר טעמא דלא נהגו
 „ולא החזיקו בהן העולם משום שנחלקו רש"י ור"ת בהלכותיהן הילכך לא
 „ידעינן למיעבד כהלכתא. ועוד נראה לומר מפני הרמאין לא החזיקו בהן עכ"ל.
 הנה נראה כי בימי בעל שבו"ל הלקט ג"כ לא נתפשטה עוד בארצו, והוא היה
 בשנת 65306 ומכל זה מוכח כי מימות האמוראים עד הגאונים ומהגאונים ואילך
 עד הקראים לא נתפשטה המצוה, והמה לא השתדלו כלל להרחיב את המצוה
 ולתקנה, להשואלים השיבו שמותר וחייב להניחם, ועכ"ז אם הרחיב איזה תלמיד להניח
 בפניהם קראוה „עו פנים" ואך ראשי הישיבות וגאונים התירו לעצמם להניחם.
 למען יראו העם ויראו. שהוא כמו שאמרנו למעלה שהתפילין היו האות היותר גדול
 להמניחן שהוא מהגדולים ומיותרים שבדור.

ד) ובשמושא רבה שהוא קבוצת פסקי הגאונים תיקון התפילין כפי שהביא
 הרא"ש הלי קמנות, אמר: אמר רבא לא כשר לאחותי תפילין אלא למאן דקרי תורה
 נביאים וכתובים תורה במאן בספר בראשית ופסוק אחד בנביאים בשמואל ופסוק

5) העתקתי אות באות מן העתקת ריה"ש ולא עיינתי עוד בעצמי כי לא מצאתי
 הספרים בהקאטלאג של המוזעאום וקשה עלי החיפוש בשמותם לע"ע ולכן סמכתי על
 חבר כמותו שהעתיקם בלי מנרעת והוספה. ובחלק העיוני נבא להשלים א"ה מה שנמצא
 אחר העיון בעצמנו.

6) מפני שלא מצאתי הספר הזה בבית אוצר הספרים של המוזעאום הנני מסופק
 בזה. והשבולי לקט על או"ח היא משנת ש"נ. ואין שם בדבר תפילין מאומה וצ"ע ונקוד
 בי יעלה בידנו לברר בחלק העיוני.

בכתובים בספר תהלים ופסוק אחד בש"ס תמאני מתיבי, (פירוש שיוכל לפרש מימרא בש"ס בח' פנים עיי"ש פרושו במעדני יו"ט ובתפארת שמואל) מנ"ל התנן שמואל הקטן אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה בן י"ג למצוה, אמר אביו והוא דידע לתרגומי בכלהו דכתיב ולמרתם אותם ושמרתם אותם אם אין למירה אין שמירה ואם אין שמירה אין למירה עכ"ל וכתב הרא"ש שם בסופו האי מימרא לתא בכלוי תלמודא ולא אשכח ליה כלל ואכא מאן דבעי מימרא שגם הודאה זו עיקר דהא ק"ל דכל בר ישראל שיוודע לשמור תפילין חייב בחינוכן ומי"ש בש"ס תמאני מתיבי כו' ה"פ דכיון שהוא בן עשר מתחנך למשנה ודאי כשהוא בן י"ג כבר קרא בתלמוד ח' מתיבות כמו אנו מתנינן תליסר מתבתא בעוקצין עכ"ל. והנה הפוסקים האחרונים לא הביאו מכ"ז מאומה והמעט פשוט מפני שבנו בעל הטורים והגימטריאות, השמיט ההלכה הזאת בקיצור פסקי הרא"ש. ואחריו הבית יוסף לא השמיעו בשולחן הערוך. ואולם מה שלא נמצא בש"ס, כתב הריב"ל באבני מלואים (צד 274) שמפני העשירים שהיו עמי הארץ, מחקו המאמר הזה מהתלמוד, (עיי'ן בחלק העיוני מ"ש בזה ותראה כי כולם שגו והריב"ל לא ראה את הרא"ש) ולענינינו אין מזה כל נפקותא לדינא, כי כבר בררנו שעד האלף השישי לא הניחו עמי הארץ, או במלות יותר ברורות אלה שאינם מן הת"ח המצוינים, תפילין מעולם, ואם איזה תלמיד לקח עטרה לעצמו רננו אחריו ושלחו לגאונים. ואשר לא נמצא בש"ס הן לא נמצא גם מאמרו של השמו"ר: אמר רבא מיתי אעא טבא, והרא"ש הבין שכונת השמו"ר הוא על רב. ואם אין כן כונתו, הן היה המאמר בש"ס שלפניו והוא היה קרוב יותר לזמן הש"ס, וא"כ גירסתו יותר נכונה מבהש"ס שלנו שחלו בו ידי מו"יפ"ס. עכ"פ מכל מה שהבאנו בפרק הזה יראה הקורא: א) שעד רב יהודאי, או עד שנתחלק ענו, לא מצאנו את הגאונים מדברים כלל בתפילין בתוך ההלכות שנשארו לנו מהם, ב) שגם אלו הגאונים השיבו רק על שאלות שבאו אליהם והשאלות היו אם למחות למי שמניח תפילין או לא והמנחים היו תלמידים ולומדי תורה ג) שהגאונים לא הניחו להתלמידים ללכת בתפילין כ"א קטנים אצבע, אצבע ומחצה תחת המצנפת, וד) שכל הקהל כולו לא הניח תפילין בימיהם והם לא הוכיחו אותם ולא השתדלו להנהיג המצוה הזאת בין העם. וכל זה הוא ברור.

פרק ו.

בעל הלכות גדולות והרי"ף דעתם בתפילין שיהיו לימין המניח. עדותן של ריה והרי"ף מפרש שבזמנאם לא הניחו תפילין כלל. דעת מהרי"ק שהמבדק עליהן עובר על לא תשא את שם אלהיך לשוא. הנהגה שהרי"ף אמר למשה רע"ה ששעה ואינו מבין מה שכתב בתורתו.

א) אם בדברי הגאונים נמצאם מדברים אך מעט בענין התפילין ובקצרה, הנה ברורות שאחרי הגאונים לא מצאנו כלל מדברים מהם, הלכות גדולות שנעלם ממנו מי חברו אבל אומרים שהוא מן הגאונים דבר מהן אך מעט מאד. הרי"ף קבעה אמנם בהלכות שלו אבל רק העתיק איזה מאמרים מהם מהש"ס ואך במקומות מעטים הוסיף עליהם מלות אחרים, ובסדר הנחתן מביא את המאמר כיצד סדרן. ואת והקורא קורא כסדרן השמיט¹) שבוה גלו דעתו שצריכין להיות לימין המניח, ולא

¹) וכן השמיטו בהלכות גדולות ומה צדקו דברי הרמ"ע מפאנו שכל הגאונים

יותר. ואולם העשייה ר"ל הנהגת התפלין גם בין גדולי האומה, כנראה, חדלה לגמרי וברובי הגלויות והצרות נאבדו גם התפלין הישנים שהיו להם למורשה מאת הגאונים אבותיהם עד שכפי הנראה מהמחלוקות והפלפול והסברא שנפלו במצוה הזאת לא נשאר להם גם זוג אחד לעיין בהן איככה נתקנו ונסדרו בימי הגאונים אך לא רק מן הסתום נלמד כ"א גם מן המפורש שהעידו לנו עדים נאמנים שגם הגדולים לא נהגו בהם. והמה רבינו תם או ר"י הוקן בעל התוס' שהיה בן אחותו של ר"ת (ד"א תתקלד) (לפי גרסת הכמ"ג) ותלמידו הר"י מפריש רבו של הר"מ מקצוי בעל הסמ"ג (ד. התקמה) שהראשון אמר שאין להתפלא על מה שאין מנוחים התפלין עתה יען שגם בימי חז"ל לא הניחום, והשני מתפלא ושואל על מה סמכו העולם שלא להניח תפלין? ואולם על הת"ח שלא הניחום לא התפלא כי סמך עצמו על המבלתא שהקורא בתורה פטור מן התפלין⁽²⁾ ונעתיק לשונם לפנינו והקורא יראה ויבין.

ב) ז"ל התוס' (שבת מט.) על הא דאמר בנמרא שם תפלין צריכין גוף נקי כאלישע ב"כ: כאלישע בעל כנפים, להכי נקמ אלישע דמסתמא כיון שנעשה לו גם בתפלין היה זהיר בהן והיה לו גוף נקי ומוזה הטעם אין אנו יכולין לפטר שהרי בזה אנו יכולין להזהר ואין תימה על מה שמצוה זאת רפויה היא בידנו שגם בימי חכמים היתה רפויה כו' והא דקאמרינן פושע ישראל בגוף קרקפתא דלמ"ת, אומר ר"ת דאירי שעושין משום מרד ומבזין המצות ושוחקים ברצועה שבידיהם, והא דאמר במדרש תפלין מפני מה לא החזיקו בהן מפני הרמאים כו'⁽³⁾ אלא הכי פרושו מפני מה לא החזיקו נאמנות באדם המניח תפלין, מפני הרמאים שהניחו תפלין לרמות את הבריות כדמפרש התם לא לך הפקדתי אלא לתפלין שבראשך עכ"ל. ובר"ה (יו.) על הא דאמר בנמ' קרקפתא דלמ"ת כתבו התוספ' אם עסק בתורה כמניח תפלין דמי דאמר במבילתא העוסק בתורה פטור מן התפלין ור"ת מפרש דהכא כשהמצות בזויה עליו שמנונות עליו רצועות שבראשו אבל אם ירא להניח משום דבעינן גוף נקי כאלישע ב"כ והוא הוא כל שעה שמא לא יוכל להזהר לשמרום בטהרה ובקרושה, הא ודאי אין עליו דין פושעי ישראל בגוף עכ"ל. ומה שפרשו על המדרש מפני מה לא החזיקו בהן⁽⁴⁾, יראה הקורא עד כמה הוא

לא ידעו כלל מתפלין לימין הקורא. שבאמת לא נרסו גם והקורא קורא כסדרן בהמאמר הזה ורק רש"י והרמב"ם מצאו את המאמר הקטן הזה הנספה אל מה שלפניו מאוזה תלמיד טועה והוא הטעם לעשות תפלין של ימין הקורא נגד השכל והסברא. והמה הם התפלין שאנו מניחים.

⁽²⁾ והשלישי הוא הסמ"ג בעצמו שהוא רק הוסף מלת, דותה" יען כי חבר ספרו בשנת 5042 לבר"ע היינו 46 שנה אחרי שנתקבלה המצוה הזאת עפ"י דרשותיו. ויען כי היתה רפויה בידם מפני שלא מסרו נפשם עליה פסק הסמ"ג כי כל אדם מחוייב למסור נפשו גם בצנעה כאשר תראה דבריו הלאה בפ"ח ע"ש ודו"ק.

⁽³⁾ המעשה במדרש בבבירושלמי שהבאנו לעל ע"ש.

⁽⁴⁾ והרא"ש שהולך בשיטת התוס' מכאר דבריהם ואומר על הירושלמי הג"ל: לא בעי למימר דלא החזיקו במצות תפלין משום דיש רשעים כו' וכשביל זה לא הניחום הברורים, מלהניחן (1) כי ישירים דרכו ה' כו' אלא ה"פ מפני מה לא החזיקו העולם להיות מניחין תפלין כל היום כשרים ונאמנים היו בעיניהם כי כן היה הדבר דאין מי ששם ה' נקרא עליו תמיד, וראתו הוא על פניו תמיד ולא יחטא אלא מפני הרמאים שהן רשעים בלבם ומניחין תפלין לרמות בהן את העולם עכ"ל (הל"ק כ"ח) וביאורו

זר ורחוק שהמדרש אומר מפני מה לא החזיקו בהן, ר"ל בתפלין, והוא מפרש מפני מה לא החזיקו נאמנות באדם שנאמנות מאן דכר שמייה? אם גם לא נאבה לדקדק במדרש בין בהן לבהם ונאמר שאם שהתוס' הביאו מלת בהן שא"א לפרשה על בני אדם, גרסי' במדרש בהם ואולם מלשונם בשבת וזוה הטעם אין אנו יכולין לפטר כולי' וכן מלשונם בר"ה אם עסק (לא עוסק) בתורה פטור, יבין כל קורא שהמה בעצמם כאלו הפשו זכות על זה שאינן נוהגים בתפלין ר"ל שהם בעצמם לא הניחום והנלוזים המעקמים עלינו את התלמוד ומפרשיהם אומרים שכונת התוס' מפני מה לא הניחום «כל היום» ושעותם מבואר מהא דאמרו דהרי כזה אנו יכולין להזחר, ולא אמרו בשעה מועטת כבעת התפלה וראה מ"ש הבי" (בהערה 4) וראה שגם הוא אינו מפרש כן וכן אומרים «אנו יכולין להזחר», אין אנו יכולין לפטור, מורה ברור, שעל עצמן אמרו זאת ולא על הקהל, ומאמרם בר"ה יוכיח. וכל זה ברור לכל קורא אשר שכלו ישר ואין אחריותן של המתעקשים עלינו ואולם למען הוציא גם מלבם, נביא העדות של הר"י מפרשי ששם אין מקום גם להתעקשים להתעקש.

ג) וז"ל תשובת מהר"ק שורש קע"ה (דף ר"ט בדפוס וויניציה (וויניצע) שנת רע"ט) «מעין המתגבר לוחם ומתעבר במלחמתה של תורה» (בנבונה ולא בשתי על הכרתי ועל הפלתי וכו') בזבו אוצרות בשני בצורת להבין ולהורות את בני האלוף הר"ר אברהם בר יחיאל. חכם הוא כדניאל כל סתום לא אממוהו את מי נועץ ויבינהו ומי אני יקראני ואענהו ועלי השתוקה קבלתי לולא כי למצותו ולתורתו יאבתי. על אשר הקשה על הסמ"ג שכתב בשארי עברות נמי יהרג ואל יעבור בפרהסיא וכו'. ועל אשר דקדקת על מה שכתב בסמ"ג במצות תפילין ורא שמים משום ברכה לבטלה וכו'. טרם עמדתי על דקדוק לשון הספר בתחלת העיון היה נראה לעי"ד לומר דפשיטא ליה לסמ"ג למצוא תקנה ע"י שיניח עתה זוג אחר כדברי האחד ואח"כ זוג אחר אלא דקשיא ליה משום ברכה לבטלה, אבל בקראי הלשון אמרתי שאינו מתישב ופשיטא שהכוונה כאשר אתה אומר. ועוד דמסיים הסמ"ג וז"ל ואם אין יודע לכוון המקום להניח שניהם יחד אם כן יניח כדברי האחד של יד ושל ראש ויסלקם מיד ויניח אחרים וכו' עד זה יותר טוב מלמנוע לגמרי

צריך ביאור וכתב עליו הבי"י: לכאורה נראה שביאור דבריו הוא כמ"ש רבינו ירוחם וז"ל פירוש שלא החזיקו בהם להניחן כל היום כו' אבל בשעת התפלה כ"א מישראל נקרא ממושעו ישראל אם לא יניחם עכ"ל, אבל כשתדויק בדבריו משכחת שדברי הרא"ש הם כדברי התוס' בפ' במה טומנין כו' מפני מה לא החזיקו נאמנות באדם כו' עכ"ל הבי". אבל אנהנו דקדקנו ולא מצאנו מאוסה לא כדבריו זה ולא כדבריו זה ורק טעותים ושבושים וכונתו נעלמה . . . . . ורבינו ירוחם הזה היה 5094 מתלמידיו של תלמידו הסמ"ג ואילו לשיטתו וד"ל.

⁵ אשר הבאנו גם התהלות שכתב מהר"ק להשוואל, וגם תחלת התשובה בדבר יהרג ועל יעבור, עשינו משני טעמים: א) להראות כי דעת מהר"ק לא היתה בודדת כ"א צרופה עם דעת השואל שגם הוא היה אדם גדול עד שמהר"ק מכניע עצמו לפניו וב' להראות כי הסמ"ג גם הוא צירף את מצות מסירת נפש בפועל היינו יהרג ועל יעבור למצות תפלין כאשר תראה הלאה כלשון הסמ"ג (בפ"ח), ויען כי את שאלת השואל לא הביא מהר"ק ולא ידענו תורף השאלה, מראים אנו באצבע על דברי השואל אשר נבין אותם מהתשובה שהוקשה גם לו על ההקש העקום הזה והמ"י.

שלא יניח כלל. משמע דאי לאוהך תקנתא היה מונע שלא להניח כלל לא בדברי זה ולא בדברי זה כדי שלא לכנס בספק ברכה ולכשתישב זה ויתישב זה ודא ודא אחת היא ונראה לע"ד שהורא דבר ה' יירא יותר בהניחו כאחד מן הגאונים משום חשש ברכה לבטלה שאסור משום את אלקיך תירא ולא תשא את השם אלקיך לשוא מאשר יירא משום (מצות) עשה דתפילין ואעידה לי עדים נאמנים תוס' רבינו יהודא מפריש רבו של רבינו משה מקוצי בעל הסמ"ג שכתב בפ' במה טומנין וז"ל: תימה האי אמאי סמכו העולם שלא נהגו להניח תפילין ועוד כי (הא) אמרינן בפ"ק דר"ה פ"י בגופן וכו' ומיהו ר"ת מפרש התם זה הבועט במצוה וכו' עד ומיהו סומכין אנו על הפסקתא דאומר בה למען תהיה תורת ה' בפ"ך כל הקורא בתורה כאלו מניח תפילין ואמנם שמעתי שגורם שם אפכא כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה וצע"ש עכ"ל, (חסר מלות אחרות) ועוד יש שם בגליון חוץ לעמוד במכילתין גרסין למען תהיה תורת ה' בפ"ך כל הקורא בתורה כאלו מניח תפילין עכ"ל, ומענין זה כתב המרדכי פ"ק דר"ה בשם ראב"ן. הרי לך בהריא דחיוב עשה דתפילין קליש טובא לי"ש דקרו ותנא באורייתא ואם אמר הסמ"ג להא מלתא כשיטת רבו אין כאן תמיה כלל, ואע"ג שהוא יסר את הרבים וידים רפות חזק להניח תפילין כאשר האריך מאד בדרשותיו כמ"ש במצוה ואהבת, זה הוא להמון דלא גרים באורייתא אבל ירא שמים דגרסינן וקרו באורייתא איכא למימר דמפטרי בכך וכך רמו גם הוא (הסמ"ג) בסוף דבריו וז"ל עוד דרשתי להם כי יותר חפץ הקב"ה באדם רשע שיניח תפילין מאדם צדיק ועיקר תפילין נצטוו להיות זכרון לרשעים ולישרם דרך טובה ויותר הם צריכין זכר והיוזק מאותם שגדלו ביראת שמים כל ימיהם וכו' עכ"ל (ראה לשון הסמ"ג כולו הלאה בהעתקתו) וא"כ פשיטא שאפי' ירא שמים יסמוך על דברי אחד מן הגדולים אותו שיראה לו יותר או ע"פ מנהג אשר ינהיגו במקומו לענין תפילין ולא יהוש לעשות כדבר שניהם כיון דקליש חיובא דדהו כדפי' לעיל, ולענין חשש ברכה לבטלה יחוש"עכ"ל מהר"ק (רבינו יוסף קולן) והוא היה שנת 5240 לבר"ע. דברי מהר"ק האלו אינן צריכים שום ביאור, ומפורשים הם לכל קורא ישר שגם שתי מאות שנה אחרי הסמ"ג חששו הרבנים החכמים שהיה שכלם ישר ולא היו אדוקים בתפילין לחשש ברכה לבטלה. אך זאת נעיר כי את התוספת של ר"י מפריש לא ראינו⁶) אך עדות מהר"ק נאמנה היא לכל הרבנים הגאונים מורי הוראה ועדותו של הר"י מפריש תעיד כמה עדים כו"ג שבימיו לא הניחו תפילין כלל לא ההמון ולא גדולי הדור, לא כל היום ולא בעת ק"ש ותפלה.

ד) אחרי כל הדברים והאמת האלו לא נשארה לנו כל תפונה שבשתי מאות

⁶) וגם לא מצאנו שיהבר הר"ר ר' יהודה מפריש תוספת מיוחד, ואולי נאבד, או כי נתבולל בתוספת ר"י הזקן. וגם זאת יוכל להיות שבתוס' ד"ה כאלישע היה לפני מהר"ק הגירסא האמתית והמדפיסים השמטוה כמו שעשו למאמרים רבים שהשמיטום עפ"י עצת הרבנים כאשר גלו שוליהם על פניהם חכמי הדור רבים, והרה"ח דר. יעליניעק הבטיח להוציא מאמרו, מדפיסים משותפים" שעד כה עוד לא ראינוהו אבל אין זה חדש שגם מהירושלמי ומתהלתוד השמיטו הרבה. ועיין בית האוצר לריב"ל ובית יהודה ובהתלויין ובספרי מבקרים רבים. הודות לאל כי נשארו לנו תשובות ושינות וכתבי יד באוצרי הספרים של הממלכות הגאורות וסוף כל סוף תגצת האמת.

השנים האחרונות לאלף החמישי נשתקעה ונשתכחה מצות תפילין אפילו מן הגדולים יחידי סגולה, ורבותנו אשר הוכרחו להביאם בפרושם על השי"ס או בלקוטי הלכותיהם, חפשו אמתלאות על מנהג העולם שלא קבל המצוה הזאת, אבל עכ"ו לא השתדלו לתקנה וליסדה מחדש, וברעתנו את כל אלה תסור מעלינו הפליאה הנשגבה הזאת מהמחלוקת שנפלה בין רש"י וסיעתו ובין ר"ת וסיעתו בפרושו של השי"ס וכן ערותן המוכחשת והמחלוקת בדברי רב האי גאון בין הראב"ד ור"ת, שלא באה לכלל הכרעה עד היום, וזה פשוט מאד מפני שלא היה בכל חרור ההוא גם זוג אחר תפילין לעיין בהן ולברר הדבר, ולא לבד הנחת הפרשיות בבתיהם לא ידעו איך לנהוג, כ"א גם את קשרי התפילין לא ידעו לתקן כידוע הוא המחלוקת בין הר"ר אליהו מפריש ובין ר"ת הובאה ברא"ש (ה"ק הלכה י"ג) ולהכריע בין המחלוקת הזאת, הוכרח בעל שלשלת הקבלה להוריר בשקרוי את המלאך מטטרון ואת משה רבינו, והר"ת יכעס ויתגבר כארי ויצעק "משה רד", ויאמר לו "משה מעית", ומשה ברוב ענותנותו "יודה לו" (ראה סדר הדרורות בתולדותיו של ר"ת מועתקים כל דברי שה"ק). שלא על זרות ההגדה הזאת אנו מתפלאים, לא על הכבוד הנפלא שתחלק ההגדה הזאת למשה רע"ה, לא על רבנינו וגאונינו כבעל סדר הדרורות שהאמין בה באמונה שלמה והעתיקה כולה בספרו ונהנה ממנה, כי יודעים אנחנו את לב רבנינו מורינו גאונינו שהמה שמחים על האותות והמופתים שיעשו הרבנים, רב יתר מאשר ישמחו בהאותות והיד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל, ואם גם בהאותות האלו ישפילו את כבוד משה, או גם יבוזוהו, מה להם ולו? הן לא את תורתו ישמרו רבנינו וגאונינו, לא את דבריו ידרושו ויחקרו אך את דברי הרבנים שקדמום. "וכבר כתב כן רבינו פלוני" יאמר הרב פלוני, "ומי הוא שיבא אחרי המלך אחרי שכבר עשהו?" ואם גם בתורת משה כתוב הדיכ מי ישמע לה לא על פיה אנו חיים כ"א על פי רבנינו קדושינו וגאונינו אשר פרשוהו. — אך על זאת אנחנו מתפלאים ומשתוממים, על התפילין. העניות נכמרו רחמנו, שהמעט להן לנשוא על שכמן סבל ככר כזה מההגדה שהקב"ה מניח תפילין, כ"א עוד זאת שגם משה טעה בהם, לא ידע איך לקשור אותם עד שהורוהו אחד מהרבנים, — אך כעס הרב ויצעק "משה רד" לא הועיל למשה כל תחבולותיו⁷) להגיד שאם ירד, יהיה מוכרח גם מטטרון לרדת אתה, גם השכינה בעצמה תהיה מוכרחת לרדת, אך הרב אמר "כי הוא צריך לו" וישמע משה וירד עם כל סיעתו. — ומה שמועה שמע ובא! שמע כי טעה, כי איננו מבין מה שכתב בתורתו ואך הרבנים מבינים אותה, ואם משה איננו מבין את תורת הרבנים אין בכך כלום, להודאתו המה צריכים⁸), וכן עשה הודה לדברי רבנו תם והלך לו. אבל הרבנים האלה יש להם על מה שישמוכו מדרש מפורש הוא (במדבר רבה פ"ט) "דברים שלא נגלו למשה, נגלו לר' עקיבא וחבריו."

ה) יצאנו כמעט ממטרתנו כי לא יכולתי להתאפק מבלי לנגוע בהגדות האלה,

⁷ עיין בסדר הדרורות (ווארשא 78 צד 203) כל המעשה באורך.
⁸ ולחנם טרח לילענבלויס בהקול (שנה שלישית צד 203) לפלפל אם ישרו דבריו התלמידים ותיקים בעיני משה בעת ששמעם על הר סיני, לא לו למשה להבין, אך להאמין ולהודות בדברי חכמים שאם לא, יקרא אותו המורה הרב מורינו ר' . . . . אפיקורוס! וירד אתו עד לחייו.

שמלבד שאנחנו מחללים את השם הגדול בתפילין עצמם עוד רובץ עלינו הלול שמו וחלול כבוד התורה בהגדות והיות כאלה הראויות לקרוע עליהן ולמחקם מתוך הספרים, ובעונותנו הרבים נדפסים המה מחדש ומתקבלים בסבפי מאת מורינו ומאורינו ההלכה למעשה הרבנים יצ"ו ודי בזה. והיוצא לנו מכל מה שהראנו לדעת בפרק הזה הוא, שבשנות מאות האחרונות לאלף החמישי נשתכחה מצות תפילין ולא נשאר זכר לה כ"א בהלכות מעמות ולכן אין בדינו לדבר מהן יותר ולהשקיף על תוצאותן בזמן ההוא יותר ממה שמצאנו והציגנו לפני הקורא. ועתה נשוב ונראה מצב התפילין והתחלת אלף הששי עד היום הזה שנשתנה מצבם שינוי גדול.

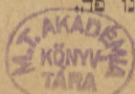
פרק ז.

השקפה קטנה על שתי מאות שנים האחרונות לאלף החמישי. חבור האלפסי והרמזים והשנות הראשית, רוח הקודש ומראות כהלום שהשתמשו בהם הרבנים האחרונים, עדותו של הסמ"ג שנלה על דבריהם באמת ותמים.

א) מרם נכתוב תולדות התפילין מימות האלף הזה שאנחנו חיים בו, נחשוב לנחוץ להשקיף בהשקפה קטנה על שתי מאות שנים האחרונות לאלף העבר ונאמר: הקראים אשר התחזקו לקיבוץ קטן אחרי מות ענן ושאלו בנו והחלו להקים להם נשיאים ולהתפרד מהרבנים פרידה גמורה וחלוטה ולהלחם עמם בחזקת הדין, שפעמים לא מעמות גברו עליהם (עיין סדה"ד משנות 4816 עד 4830). עוררו את גדולי הרבנים המוסמכים אחרי הגאונים לקבץ כל ההלכות הנהגין שלא בזמן הבית לאספם באחד ולשומם בספרים מיוחדים להורות את העם דיני הרבנים למען לא יתבוללו בתוך הקראים. כי גם הקראים עם כל יסודם פשוטי המקראות והתרחקות המדרשים ק"ו וגו"ש, לא יכלו להעמיד יסודי דתם ומנהגיהם מבלי קבלה מפה אל פה בפרוש הכתובים, עד שגם היא התראה ביניהם כעין תורה שבע"פ קמנה. ולמען לא תתבוללנה שתי הקבלות עמלו הרבנים לקבץ כל דיני הש"ס בספריהם ולשומם כעין הלכות פסוקות ובהם להתוך את דיניהם של הקראים, ולעשותם כמינים לכל דבריהם. מן החבורים הגדולים שהופיעו בשתי מאות האחרונות לאלף החמישי המה: הלכות גדולות שלא נודע לנו על ברור מי הוא המחבר, החבור המבהיל "אלפסי" אחריו החיבור הנורא "משנה תורה", פירוש רש"י על כל הש"ס ותוספת על פרושו מרבני צרפת. ואנחנו רואים שבעת שנתתבר האלפסי גברה המחלוקת בין הרבנים והקראים ור' יוסף הנשיא בן אלפרו גברה ידו עליהם וגרשם מכל מבצרי קשמיליא, אבל אחרי פטירתו גברו המה על הרבנים וכמעט היו בכל רע ורב יהודא הנשיא היה מחסה להרבנים והצילם וכו' (עיין יוחסין וסדה"ד) וזה היא בתחלת המאה התשיעית ומוזה נראה שהקראים היו המסובבים שהתאזרו הרבנים חיל ללקט את כל ההלכות ולשומם לפני העם בספרים מיוחדים שיהיו לעינים להמחזיקים בתורת הרבנות¹).

ב) אחרי שהופיע הספר הגדול והנפלא האלפסי אשר הקל מאד להרבנים עבודתם לחפש בים התלמוד הגדול ואחריו חבור משנה תורה אשר לא הנית דבר

¹ עיין לקושי קדמוניות, בקרת לתולדות הקראים, ואת ספרי כותבי דבה"י. ואנחנו אך בקצרה נגיד, כי אין זה מלאכתנו פה.

גדול ודבר קטן משני התלמודים שלא אסף אותו בילקוטו התקנאו הרבנים הבאים אחריהם במ ויעשו ספרים אין קץ כל אחד ואחד כפי מעלתו ורמות רוחו. וביותר אחרי הופיע לפנייהם פרוש רש"י הנפלא על כל הש"ס ואחריו התוספת מתלמידיו אשר השיגו עליו שהקלו להם את המלאכה מאד. מובן מאליו כי כל אחד השתדל להוסיף איזה חדשות בספרו ואחרי הכלל הגדול אשר נקטו בידם "אין משיבין את האר"י ובמקום שהחמירו הגאונים והרבנים אם גם לצורך השעה והמקום לא מלאם לבם להקל אף גם בסר המסובב לחומרתו; ולכן היתה כל חידושם וכל המצאתם להוסיף גדר על גדר שמירה על שמירה, להגיד "שבזמן הזה אין אנו בקיאין", וכל כחם היה להכריע לחומרא בין הרעות המחולקות ובכן נתרבו הדינים; והמנהגים שבכל ארץ וארץ נתאספו לאגודה אחת מבלי הבט על הזמן והמקום, כי על דבר קטן כזה לא אבו הרבנים להאציל עתם להביט אליהם, והטילום לחובה על כל ישראל. ומעתה ההיא החלו ההלכות הדינים והסיגים להתרבות, לצמות, להוליד, לפרות ולרבות עד שעל כל מצוה ומצוה בין שהיא בקום עשה, בין שהיא בשב ואל תעשה, נכתבו תלי תלים של הלכות ומנהגים, ולמען יכנסו דבריהם באוני שומעיהם ויקבלו עליהם את עול חוקם, החלו החכמים לגלות את סודם בפני כל: "כי מן השמים נגלה להם הדבר" לזה בחלוטם ולזה ע"י מראה ולזה ע"י רוח הקודש שהופיע בבית מדרשו ומצאנו ג"כ להראב"ד בעל ההשגות שאומר (בפ"ו ד"ז מהלכות בית הבחירה ובכמה מקומות) וזה הסוד נגלה לנו מסוד ה' ליראיו וכן תראה בספר התרומה אומר בסופו "שהורה כפי מה שהורו לו מן השמים" וכן יאמר בעל הסמ"ג "כי ראה מראות בחלוטם" ולהגדיל המבוכה ולהעריץ את דבריהם בקדושת התורה ממש הדפיסו גם "שאלות ותשובות מן השמים" למרות דברי ר' יהושע (בכתובות) שהתורה לא בשמים היא.

ג החובה מוטלת עלינו להפוך בזכותם של אלו הרבנים הגדולים שבלי כל ספק היתה כוננתם לשמים ולא להתנאות ולהתהדר כתבו מה שכתבו כ"א היו כמוכרחים לעשות זאת, ואם נתבונן בדבר הזה נמצא טעם נכון ופשוט מאד ונצדיקם כמעט בעשותם זאת. רואים אנו שעם כל גדולתו עונותנותו צדקתו ותום דרכיו של הרמב"ם שראינו בחבוריו הגדולים והמבהילים ואגרותיו הרבות שהוכרח גם להתנצל לפני אוהביו או לפני שונאיו לא מצאנוהו מתפאר באיזה הופעה, רוח הקודש, או סוד ה' ליראיו, (כאשר לא שמענו זאת גם מהר"ף רבו של הרב אבן מינאש רבו של הרמב"ם) ושבתאמת העירו האחרונים להם בזמן על כל אלה השלושה שלא הניחו כמותם בגאונם וגדלותם בחכמת הש"ס, והכוריהם מעידים עליהם) והטעם פשוט מאד, כי המה אך יצאו ללקט אורות בשדי התלמוד ולא הוסיפו עליו אך במה שהכריעו ההלכה, ואם אמנם הרמב"ם מחפצו לצאת ידי דעות מנגדיו הכנים בחבורו גם מן הזרות שנמצאו בתלמוד נגד רצונו וחפצו הפנימי מה שלא עשו כן רבותיו הנ"ל, אך עכ"פ לא הוסיף מאומה בדרשות והקשים שונים מדעתו, — ושע"כ למהרר היה למו להגיד כי רוח הקודש הופיעה עליהם אחרי שכבר נתקדש התלמוד בקדושת רוח"ק, לא כן הבאים אחריהם שבאו להוסיף הקשים, דרשות, חומרות וגזירות מדעתם ממש, וחששו שלא יאמין להם החמון אם לא יאמרו שנגלה להם זאת מן השמים, ומפני שכונתם היתה רצויה בעיניהם ואולי היתה גם אז צורך השעה לפי מצבם ביניהם, הורו היתר לעצמם אחרי שסלל לפנייהם את הדרך הראב"ד ז"ל בהשגותיו

על הרמב"ם והוא היה כמוכרח לעשות זאת מהמעמים אשר נבאר בספן הבא. ולכן הלכו גם הנה בעקבותיו ובמעט לפרות הפצם נזרקה מפיהם מהות הסודות ורוה"ק הזה".

ד) הראשון אשר הוליד ויספה את רוח הקודש ואת הסודות מן השמים לספרו ההשגות שבא רק בדרך הפלפול וההלכה, היה הראב"ד שהוכרח לעשות זאת מפני שבא לחלוק על הארי הנורא על כל סביביו שכל השומעים והרואים נתבהלו ונשתוממו כרוב חכמתו ובקיאותו, והוא אשר מצא לנחוץ לצורך השעה ולכבודו של המקום, להשפיל גאותו ומעשיו בפני המון הלומדים למען לא ידבקו בו ובתורתו וישכחו את משה הראשון וכל הנביאים והתכמים והרבנים שבאו אחריו כמו שרצה באמת הרמב"ם ואמר בהקדמתו לספרו משנה תורה: "כללו של דבר כדו שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל אלא יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבע"פ כולה עם התקנות והמנהגות (צ"ל והמנהגים) והגזירות שנעשו מימות משה רבינו ועד חבור הגמרא וכו' בכל חבוריהם שחברו אחר הגמרא". עכ"ל. וע"ז בא הראב"ד תיבף להגיד: "סבר לתקן ולא תיקן וכו' שאם המחבר גדול ממני הרי טוב ואם אני גדול ממנו וכו'" עיי"ש. ולכן בא לא רק להשיב עליו בדרך השכל והפלפול כ"א גם לבזות אותו ולגנותו, לקרא גדולים וטובים ממנו גם את מגשמי הארץ ב"ה ואומרים עליו שהוא גוף, (הל' תשובה פ"ג ה"ז) וידע עד מאד שזה לא יקובל מפי איש קנאי הבא לחלוק ולהתלונן כמעט בלי כל טעם ואך תואנה יבקש, לכן הוכרח משום עת לעשות להגיד "כי רוה"ק הופיעה בבית מדרשו" כי סוד ה' ליראיו נגלה לו" וכו'. והתכמים שבאו אחריו ראו שהתיר הראב"ד לגלות את הסוד "שהשכל הזך הופעה מן השמים הוא" שהכונה הסתורה לתכלית קדוש, רוה"ק הוא, ושדברים הנעלמים מן שכל איש המוני שאינו חושב ואינו מתבונן, הוא סוד ה' ליראיו, הלכו גם הנה בדרכיו והתירו לעצמם לומר "שגם להם נגלה מן השמים", בדברים אשר ראו כי צורך השעה והמקום הוא לפי דעתם; וכן יתכן כי רצו להעביר את אמונת העם לקצה השני, מפני הקראים שנתפשטו אז והכחישו גם בקבלה שכבר היתה מקובלת בידם, ולכן הראו לעם כי עוד גם עתה רוח הקודש חיה בבית מדרשם ומדברת מתוך גרונם בתורת החכמים הנקראת תורה שבע"פ.

ה) ואולם למען לא יהיו כמוכחשים ועומדים בעיני עצמם גלה עליהם חבריהם הוא רבינו משה מקוצי בעל הסמי"ג האומר בסוף הקדמתו הראשונה למצות ל"ת וז"ל: "ובתחילת אלף הששי בא אלי מראה בחלום קום עשה ספר תורה בשני חלקים ואתבונן על המראה והנה השני חלקים לכתוב ספר מצות עשה בחלק אחד וספר מצות ל"ת בחלק שני. ולכן הגני משה בן יעקב לחבר וכו'. וגם בענין לאוין בא אלי בחלום ענין מראה בזה הלשון "הנה שכחת את העיקר השמר לך פן" וכו'. וה' אלקים יודע כי לפי דעתי איני משקר בענין המראות וה' יודע כי לא הזכרתים בספר הזה אלא למען יתחזקו ישראל בתורה" עכ"ל. דים המה שתי המלות הנכבדות "לפי דעתי" לשבך את התלונה מעל כל חכמי ישראל אשר השתמשו בדברים שהם למעלה מן שכל הישר והבראי כמו רוה"ק, סוד, מראה בחלום, בת קול וכדומה כי כבר גלה עליהם חבריהם באכזריות ובתכמים.

(²) עיין לקמן, ובחלק העיוני נבאר אי"ה מה שקצרנו במקום הזה.

את כל אלה מצאנו לנכון להקדים טרם נשים דברי הר"מ הזה בספרו הסמי"ג מענין התפילין ואת עמלו אשר עמל להזכיר לישראל את המצוה הזאת ולהביאה לידי מעשה ועלתה זאת בידו ואם לא בנקל ותיכף, אבל דבריו הכי שורש ולאט לאט נתפשטה בישראל רב יתר ממה שרצה הוא.

פרק ה.

התפילין שאנו מניחים תלויים ועומדים רק ביום סי הסמי"ג. העתק לשון הסמי"ג ממ"ע נ"י ואהבת, הי"ג מקוצי מצא את בני דורו בכל הארצות שלא נהנו בשלש מצות תפילין ציצית ומוזה ועל התפילין הרבה להוכיח ולהזהיר את העם, הוא היה המציא הראשון לתתים גם לישעים וללכשם רק בעת התפלה. הסמים רבים שהיו בזמנו ואחריו לא היה רוחם נוחה מזה.

א) אחרי שאמרנו פעמים רבות בספרנו הזה כי התפילין שאנו מניחים תלויים המה ועומדים רק ביום סי הסמי"ג, החובה עלינו להקל לקוראינו ולהעתיק את כל דברי הסמי"ג וערותו שהעיד בעצמו, למען יוכל הקורא להתבונן עליהם ולשפוט ברוח מבינתו. וה"ל במ"ע נ"י ואהבת, אחרי שביאר בארוכה את תכונת האדם, ותכונת כל אבריו ופעולת כל אבר ואבר מאברי האדם, וא"ך צריך האדם לשבח עליהם ליוצרים, בארוכה מאד, אמר: בכל נפשך כראמר ר"א אפי' נטולין נפשך צריך אתה למסור עצמך על קדוש ויחוד השם, ואפי' נטולין כל ממונך לפי שיש אדם שממונו הביב עליו מנופו כמ"ש בפסחים ומביאה סתם הש"ס שסדרו רב אשי ביומא פרק בתרא ללמד שכך הלכה ואפי' באונס בצנעה (!) יש לו למסור עצמו (!) וכן סוברין רבנן דר"י ישמאל ולא כרבי ישמאל בע"ז וכו', ולפי שפרשה זו הביבה לפני הקב"ה והיא מפתח יראתנו שיש בו יחוד הבורא ואזהרת אהבת שמו ית' כו' וכל התורה כלולה בזה, כי מי שאוהב את המלך כל מחשבותיו לעשות הטוב והישר בעיניו לכך צוה הקב"ה לעשות לו תמישה זכרונות בכל יום. א) לקרא פרשה זו בשכבו. ב) ובקומו. ג) שתהא פרשה זו נכתבת כנגד לבבך בתפלה של זרוע שמאל וקבועין כנגד הלב שנאמר ושמתם כו' ודרשו רבותנו שתהא שיבה כנגד הלב. ד) שתהא פרשה זו נכתבת כנגד נפשך שתפלין של ראש יהיו מונחים על המוח שהוא מכוון נגד האויר (!) שבין העינים מלמעלה ועיקר חיות הנפש שם וישוב דעת של אדם, והו' והיו למטפות בין עיניך. ה) שתהא פרשה זו נכתבת כנגד מאורך על מוזהות ביתך שממונו של אדם שם. וכסדר שנכתבו במקרא לב, נפש ואחי"ב ממון נצטוו אחי"ב על הסדר הזה וקשרתם כו' כנגד לבבך, למטפות בין עיניך כנגד נפשך, ועל מוזהות ביתך כנגד מארך.

בן דרשתי פרשה זו בגלויות ישראל להוכיח שכ"ל אחד ואחד הי"ב בתפילין ומוזהות כו' כי כתר"ג מצות שנצטוו אין לך שום מצוה שתהא אות

(1) אם נתבונן בדבריו האלו במצוה הזאת, שהדברים האלו עצמם דרש להם בספרד בשנת 4995 לברי"ע נמצאם כי סתומים הם מאד, (מלבד שהורה נגד הדין המפורש בתלמוד ומפרשויו כאשר יראה המעיין היטב) אמר: "שהיו סיבות מן השמים להוכיח", וכו' כאשר תראה הלאה שמ"ו נראה שבהר הרבה תחת לשונו שלא רצה לאומנם מפורש; ואם לא נשבה שהדברים האלו היו בספרד כשתי מאות וחמשים טרם נרוש ישראל מספרד וטרם נתפשטה האינקוויזיציאן האחרונה, שלא יולד אפן פעם אחת בלא מקרים משתלשלים שנים רבות כידוע, נכון, כי החלה אז דממכה להעדרבות ישראל בגוים וקבלת דת הנוצרית לטראית עין וכו', ואם כן הוא הדבר, לא נתפלא על הסמי"ג שמסר נפשו על שלש מצות הללו להנהיגם בעם, והמבין יבין.

ועדות כ"א שלשה מצות והם שבת מילה ותפלין שנכתב בשלשתן אות כו. וע"פ שנים עדים יקום דבר: כל אחד מישראל אינו יהודי שלם אלא אם כן יש לו שני עדים שהוא יהודי, הלכך בשבת ויו"ט שנקרא שבת ושבת נקרא אות, פטור אדם, מלהניח תפלין כי די שיש לו שני עדים שהוא יהודי עדות שבת ועדות מילה, אבל בחול חייב כל אחד להניח תפלין כדי שיהיו לו שני עדים את תפלין עם אות המילה. וכל מי שאינו מניח תפלין אין לו כ"א עד אחד שהוא יהודי ולכן חשבו כמנודה לשמים⁽²⁾ בפ' ערבי פסחים. ואם תאמר מאחר שתפלין את ועדות כמו מילה ושבת מדוע היתה רפויה ביד ישראל כבר פרשו רבותנו דבר זה כל דבר שלא מסרו עצמן עליה למיתה בשעת השמד עדיין היא רפויה בידם כגון תפלין ולפי ששלשתן את ועדות נשקלו כל אחת כנגד כל התורה כולה שהרי במילה נכרתו עליה י"ג בריתות ובתורה שלש בריתות, ותורה ותפלין ושבת השוו יחד בכמה מקומות ואחד מהם, ותתן להם תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם⁽³⁾ ותפלין למען תהיה תורת ה' בפיך".

עוד זאת דרשתי להם כי מה שאמרו רבותנו תפלין צריכין גוף נקי כאלשיע בעל כנפים כו' והו' באדם שמניחו כל היום כולו כמצותן פן ישכחם עליו ועשה בהם דבר שאינו הגון אבל בשעת תפלה אין לך רשע שלא יהא ראוי לתפלין קל וחומר מספר תורה שהוא מקודש ביותר⁽⁴⁾ ובתפלין אין בו כ"א ארבע פרשיות שהם בתוך עור, והכל או חוים בספר תורה בשעת תפלה שהכל יכולים להתנהג במהרה בשעת תפלה⁽⁵⁾ ועוד הבאתי להם מה שדרשו בפ"ק דבכורות והיה כי יביאך בפ' תפלין למה נאמר, שהרי תפלין חובת הגוף היא ונזהג בכל מקום

⁽²⁾ ז"ל הגמרא שם ק"ג שבעה הם מנודין לשמים מי שאין לו אשה, שאין לו בנים, שיש לו בנים ואינם מגדל לת"ת, שאין לו תפלין כראשו ובורועו, ציצית בכנורו, ומוזה בפתחו, והמונע מנעלים מרגליו. הנה נחשבו שלש מצות הללו דברים צדדים כמנעלים, שאין לו בנים וכו', ומה ראייה גדולה שאינם מעקרי הדת. ובח' העיניו נבאר שנים המאמר הזה לא נאמר אלא כנגד הישועים.

⁽³⁾ מקרא הוא בנחמיה ט' ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם מן השמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חוקים ומצות טובים: יד. ואת שבת קדשך הודעת להם, ומצות וחוקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך: טו. והוא ערבב שני כתובים כאחד. ומקום אחר לא אדע כעת אפוא השוו יחד עור.

⁽⁴⁾ כבר הראתי בחלק החוקי כי תפלין מקודשין רב יתר מן ס'ת וכן אומרו והכל או חוין אין לו דמיון כלל כי ספר תורה אותו רק הש"י הנושא אותה על הכיפה לקרוא בה, והעם אך ממשמשין ומנשקין אותה ואך זה הגע כמימרא ורק שלש פעמים בשבוע וההקש הזה אין לו דמיון כלל.

⁽⁵⁾ אך בשאלה לרב יוסף נאון מצאנו שאהר רצה להניחם בעת ק"ש ותפלה וזולתו לא מצאנו מהקודמים בזמן להסמ"ג שיצו להניחם רק בעת התפלה, וכבר הערנו כי ספר התורה והמרכיב נתחברו אחרי הסמ"ג. למצער אחרי דרשותיו בשנת תתקצו. (ועיין הערה בסוף הפרקי). ורבנו יונה גירונדי הוא הראשון שפירש כל העוסק בתורה פטור כו' כל היום וחייב רק בעת ק"ש ותפלה. ועיין הערות הקודמות בשני החלקים. ומה שכתבנו בפנים כי הוא המצוי הראשון שיניחום בעת התפלה אפי' הרשעים שלהמבטא הזה כאמת יש להתבונן והוא שנה אותו פעמים אחדות, אין זאת כ"א כחד תחת לשונו דברים שלא היה יכול לאמרם בשעתו מפני אימת המלכות ושע"כ דבר בחירות ולא נילא את הסיבה שהיתה בשנת התקצ"ה ועיין בפתיחתנו בדבר רעידת הארץ וחזיונות הככבים.

אלא אמר הקב"ה עשו מצוה זו שבשבילה תזכו לכנס לארץ. עוד אמרו רבותנו במנחות כשאנו מניח תפלין עובר בשמונה עשין שהרי יש שם ארבע פרשיות ובכל אחת יש מצות עשה של יד ושל ראש. עוד אמרו רבותנו כל הקורא ק"ש בלא תפלין כאלו מעיד עדות שקר ע"ע. ואמרו רבותנו בפ"ק דר"ה פושעי ישראל בנופן שנודונין י"ב חודש בגיהנם, קרקפתא דלא מנח תפלין, פי' קרקפתא גולגולת ופירש ר"י כנון שנמנע מתפלין משום מרד וביזוי המצוה כדאמרינן ביומא פשעים אלו המרדים, ורב אלפס פי' מי שלא הניח תפלין מעולם. ויש להשיב על דבריו כי ושניהם אין להם ערבות שיהיה הפירוש קדבריהם לפיכך יש לזהר.

עוד זאת דרשתי להם כי יותר הפץ הקב"ה באדם רשע שניח תפלין מאדם צדיק ועיקר תפלין נצטוו להיות זכרון לרשעים ולישרם דרך טובה. ויותר הם צריכים זכר וחיווק מאותם שגדלו ביראת שמים כל ימיהם. והבאתי ראיה גדולה וחזקה, כי בתפלין יש ד' פרשיות ובכל מקום כתוב לשטפות חוץ מאחת ששינה בה הכתוב וכתב בה ולזכרון ללמד, שעיקר חיוב תפלין לאותם שצריכים יותר זכר. עוד אמרו רבותנו במנחות כל מי שיש לו מזווה בפתחו ותפלין בראשו ובזרועו וציצית בכנרו בחזקה שלא יחטא, שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק בו וכן מיצינו שם באדם אחד שנמנע מעבירה גדולה ע"י ציציותיו שראה וזכר. עוד אמרו רבותנו כל המניח תפלין מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו.

ויהי אחר ארבע אלפים ותשע מאות וחמש שנים לבריאת עולם, היתה סיבה מן השמים להוכיח. ובשנת תתקצ"ו הייתי בספרד להוכיחם ואמץ הקב"ה זרעתי בחלומות היהודים ובחלומות הגוים וחזיונות הככבים ויש עלי הסדו ותרנו הארץ ותהי לחרדת אלקים ועשו תשובות גדולות וקבלו אלפים ורבעות מצות תפלין מזוונות וציצית. וכן בשאר ארצות הייתי אחר כך ונתקבלו בכל המקומות ובקשו ממני לכתוב פרוש המצות בקוצר. והנני שואל עור מאלקי גליות ישראל והפצו בידי יצילה ה"י. עכ"ל במצוה ג'. ומ"ש במ"ע כ"ג לענן הלכות תפלין כבר העתקנו מהם מעט, בחלק החקיי ובפרק הקורם. והערנו כי בשולחן הערוך העתיק ממנו; ובחלק העיוני נעתיקו כולו לעומת השולחן ערוך.

ב) הריאה והקורא בעינים פקוחות את כל דברי הסמ"ג וידקדק בדבריו, ימצא כי הוא מצא את דורו בכל הארצות שלא ידעו כלל כיצות תפלין ציצית ומזווה, ואך על שני אלה האחרונים נמצאהו מדבר אך מעט בדרשותיו ורק על התפלין הרבה לדרוש, ולהשתמש בסבות ומקרים, ולשאול בחלומות היהודים ושאינם יהודים; גם בחזון הככבים גם ברעידת הארץ, הכל למען יקבלו מצות תפלין. ומדרשותיו והקשיו נראה כי לא בנקל היה לו לפתות את לב ההמון לקבל את התפלין, אך זאת נראה מסופרי קורות הימים כהיוחסין וצ"ד שבזמן ההוא החלו השמרות להתחוק. בזמן ההוא היה האפיפיור גריגאר, שצרר את היהודים, ואותות השמים נפלאים, שטף הארץ במדינת וויריאו וגם רעידת הארץ (בכיהם) היו לפ"ד היוחסין בשנת 4990. — אך שהיה, רואים אנו כי השתדלותו והתאמצותו של הסמ"ג עשתה פרי ומן תחלת האלף הששי החלה המצוה הזאת להתפשט, אם כי לא בכל המקומות אך בארצות רבות בכל מקום שנסע הסמ"ג להוכיחם. לא ר"ב

מג'מיוזא (כאשר כבר אמרנו בפ"ד מ'ח' החקי צר 31) ואולם מדברי המררכי שכתב בשם השמושא רבא שצריך לכסות גם את של ראש שלא יראו החוצה וכתב שבזמנו היו נוהגים כן משום יוהרא, (פי' גדלות וגאווה אם יניח תפלין בפני כל העם) מהרשב"א שכתב בתשובה (כביאו בספר אורחות חיים ובמערי"י בהל"ק סי' פ"ה) וה"ל מנין לך שתפלין של ראש צריך להניחם על הראש ממש, אני אומר שאפי' על הבגד שעל הראש כו"י עכ"ל וכן כתב הריב"ש בתשובה אפשר לך למיעבד כהרשב"א ז"ל שכתב התפלין של ראש מותר להניחם על הכובע או על כיסוי הראש, שמכ"ז נראה שהתפלין היו בעיניהם דבר חרש שלא ידעו עוד המנהג אך להניחם, וכן מעיד בס' בארות יצחק בשם הר"י מכיר על הרשב"א שהניח תפלין רק אחת בשנה, (ראה החלוץ 5 צד 22.) ומדברי מהר"ל שהתפלא על הבהורים ועל הנשואים עולי ימים המניחין תפלין וכתב שראוי למחות בידם ומביא כן גם בשם התשב"ץ, מכ"ז נראה שלמרות כל דרשותיו של הסמ"ג נמצאו אחרים מהכמי ישראל שערערו בדבר ופקפקו בהם, וכבר הראנו מפורש כי אחד מן גדולי הראי"ונים שהוא מהר"ק השש לברכה לבטלה ופסק שלא לברך כלל על התפלין משום ברכה לבטלה. (לעיל בפ' ז')

ג) ואולם את ר' יעקב בעל הטורים (שבלי כל ספק מצא בשבלי החד נימטראיות רבים מהכתובים על התפלין הללו) מצאנו מקנא להם קנאה גדולה, הוא קבל את דברי הסמ"ג: „שהמאמר קרקפתא דלמ"ת הוא „פושע ישראל" מכל מקום אפילו לא ככרר ולא כבזוי המצועה, ולא שעה גם לדברי האלפסי, (מפני שהסמ"ג אמר שאין להם ערבות, עיין בדבריו לעיל) כאלו הוא נתן ערבות על כל מה שכתב דרש והוכיח), בעל הטורים הזה יאמר: „ליתא להברייתא הפוסרת את הת"ח מהנחת תפלין, ועוד דברים רבים כאלה אשר מפרשו הביי הלך בדרכיו וקבל להלכה רק את דעת הסמ"ג ומדעתו של המור עשה לנו את השולחן ערוך: ואחריו באו המקובלים ויעשו לנו מהם פסלים ואלילים לפועלי פעולות וכו', והננו מהבקים ומנשקים אותם. . וכבר דברנו מהם בחלק החוקי ובוה תמו דברינו בחלק הזה ואת כל ההסר פה נשלום א"י"ה בחלק העיוני.

הערה „מאיר נתיב" לצד 66.

אחרי נסדרו בדפוס הדברים שכתבנו בעד הנ"ל הניעה אלינו מתברת קמנה „Die Totophot nach Bibel und Trad.“ מהרב דר. קליין ומצאנו בה הדברים האלה (לפי העתקתנו מלה במלה מלשון אשכנז), „מהיהודים-הנוצרים“ Juden-Christen יודעים אנחנו שגם המה השתכשו בקמיע „Amulete“ כזאת, אבל לא כהיהודים שלקחו פסקי התורה לתפליהם, כי"א מן הפסוקים הראשונים של האון-גליון מיוחנן כתבו על קלף והניחום בבתים" עכ"ל. ועי' יצין ראה: Chrys. Hom. 72 in Matth. p. 153 vgl. Steph. Thes. v. phylakteziö עכ"ל. ראינו גם בהחלוץ שהח' קליין מביא דבריו ומצאנו בעד 56 חוברת 7 כדברים האלה: „וגם הנוצרים הראשונים שהיו נגזרים אחרי האסים — וכן אמרו על מחוקקם ישו עצמו — לבשו תפלין שהיו כתובים עליהן שמות מלאכים ופסקי און-גליון, משום שמירה ומריסוטמומוס צוח ככרוליא על זה אך כנראה נפו לשנות דרך לבושתן ראה קאלאמענט 3 p. 307 ור"מ שאליאן ח"א 307, וח"ג 144 — Dictionnaire 605

Hist. de la Bible 3 p. ואין ספק שעליהם רמזה המשנה כאמרה: „נתנה על מצחו כו' ה"ז דרך מינות" עכ"ל. כן עלה על זכרוננו מ"ש בבית יהודא צד 207: „וגם אצל אחרוני הנוצרים היה מנהג לכתוב כמה פרשיות מן ספר הרת החדשה כו" עכ"ל. אחרי ההתבוננות בדבריהם ואחרי העיון בספרים שונים, האירו לי נתיב חדש במשנת חומר בד"ת מד"ס (שהבאתי בראש הפרק הראשון מחלק החוקי). כי אין עוד כל ספק אצלי שהיהודים-הנוצרים לא עשאו תפלין מפסקי און-גליון לברם, כ"א הוסיפו פרשה אחת מהפסוקים הראשונים של יוחנן: „בראשית היה הרבר כו' והרבר היה האלהים" כו' כל דבר נהיה בו וכו'. שאלה הפסוקים ספחו המה אל שמע ישראל ה' אחר, וע"כ אמרה המשנה האומר אין תפלין לעבור כו' פטור. אבל חמשה טוטפות להוסיף כו' חייב שבלתי ספק כיוונו על היהודים-הנוצרים ואמרו „שאם הורה הוקן לעשות כדבריהם להוסיף פרשה אחת על ד' פרשיות שהמה מדברי סופרים הוא זקן ממרא וחייב". והמעין בגמרא בכאמר אריא אמר ר"א ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע ואין לנו אלא תפלין. בעין חודרת יראה שכל אלו הרברים לא נאמרו רק בשביל היהודים-הנוצרים וע"כ נתחבטו בפירוש הכאמר בגמרא שם ונשאר סתום עיי"ש. כי לא מצאו ע"ז שוב ישוב ותירוץ מפני שלא הכינו את הרמז מהמשנה הזאת ומאמרו ר' אלעזר בשם ר' אושיעיה שהוא ר' הושיעה בעל הבריתות שהיה מבני מערבא (עין סדר הדורות [צד 37] הוצאת משכיל לאיתן) וידע היטב את פירוש המשנה מה שלא יכלו להבין האמוראים בבבל שאילו לא נודע להם מנהג היהודים-הנוצרים בימי המשנה והבריתות שהיו רק בפלישתינא. ומה שכתב ריה"ש שנתנה על מצחו הכונה עליהם אין הרבר כן כמ"ש צד 64 לפי גירסת הרמב"ם במשנה דרך הצדוקים וכן הוא האמת. ודוק היטב. ויתר הרברים אקוה לבאר בח' העיוני. ואחרי ראותי כל זאת נתחוק הרבר בלבי שהשין של ד' ראשים תקנו אז כשהחלו יהודי הנוצרים להניח תפלין להבדיל את תפלי היהודים מתפלי המאמינים בשלוש גם בתצונותם כי אסור חמשה טוטפות הוא לא חמשה בתים כיא חמש פרשיות ואם הורה להניח שתי פרשיות בכית אחד ג"כ חייב, ונראין הרברים שהיועיים לא תקנו תפלין מחמש בתים כיא הניחו הפרשיות מיוחנן בכית אחד עם פרשיות התורה, ובחציניותם היה חרות השין בג' ראשים. וע"כ תקנו שין של ד' ראשים להכיר את תפלי היהודים ולרמז מ"ש בצד 68 בהערה.

לצד 67. מהא דאמר בב"מ (ק"ו): וכשהוא יוצא לא יטלנה בירו ויצא ובכותי נטלה בירו ויצא, מוכח כי הכותים שהמה השכרונים לא נהגו במוזה, והרמ"א שאמר אם ביקש הכותי ליתן לו נראה לו שמותר ליתנה משום איבה (סי' רצ"א) הוא רק משום שאהב להגיה הגהות כי אין כותים בזמן הזה) — ואולם מהא דאמר רב יהודה תלאה במקל (אחורי הדלת) פסולה (מנחות ל"ג): ובתוספתא דמגילה פ"ק תלאה במקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה, (שפרשי"י סכנה שאין הבית משתמר מפני המזיקים, והר"ת סכנה שמא יכה ראשו בה, שלדברי שני הפירושים מלות „אין בה מצוה מיותרות", היא ראייה לדברינו שכתבנו בצד 56 (בהערה 1) שהסכנה היא שלא יכירו העוברים ושבים שהוא בית יהודי ואין בהסכנה הזאת שום מצוה, שזהו לדעתי הדלה, הפירוש האמתי של התוספתא הזאת כמו להמשנה תפלתו עגולה. — וכמ"ש שם בהערה

באריכות ורק המתקש לא יורה בזה. וע"כ מצות מזוזה היא בנרתק להחביאה מעין רואים בתוך חלל הפתח כמבואר בש"ס ופוסקים. והטעם האמתי הוא כי כל עקרון לא נתקנו אלא להוציא מלב הכתות שאינן "פרושים" אבל בעיני עצמם קשין ואינן רצויות היו כל השלש מצות כמו שאמרנו שם בהתחלת הפרק ותקנו כולן שתחינה בצנעה דוק ותשכח!

לצד 84 (הערה 5) בצד 31 (מח' החקי) כתבנו "וטעות הוא בידי היוחסין שר"ב מגרמזא נסע לספרד להוכיחם כו' וכאשר העיד בצדק החכם יה"ש בהחלוץ חי"ה" צריך לתקן כי יה"ש אומר על ריב"ל בעל בית האוצר שמעה (וכן על שה"ק וסדה"ד) מ"ש בצד 2/5 בהערה: "וגם בארץ ספרד במצות התפלגין עד שנסע עליהם רבינו ברוך מגרמזא בעל סה"ת להוכיחן על מצות תפלי' עיין יוחסין דפוס זאלקווא חי"ש דס"ט ע"ב ושה"ק דפוס הנ"ל דמ"א ע"ב, ר"ב זה חיבר ספרו התרומה הנ"ל שנת ד' אלפים תתקצ"ו עכ"ל. ועי' אמר ריה"ש שמ"ש היוחסין בא לספרד קאי על הר"מ מקוצי בעל הסמ"ג שהיה תלמידו של ר"ב הנ"ל, וכן מ"ש הבר ספרו בשנת תתקצ"ו קאי על הסמ"ג. וס' התרומה נתחבר בשנת תקס"ב במ"ש כס' הנ"ל ס' קל"ה, וגם בהגהות בעל תו"ט לא"ע ס' קנ"ב, וא"כ מעיני אני שכתבתי שם (81) שספר התרומה נתחבר בתחילת אלף הששי! אבל המעיין היטב והמדקדק במה שיעיין, יראה כי רק היוחסין והריה"ש טעו, ולא ריב"ל והמביאים את דברי היוחסין: המה לא טעו בדברי היוחסין אך לא בקרו את דבריו בעין בקרת. הגע בעצמך אך יאמר היוחסין שהסמ"ג חבר ספרו בשנת תתקצ"ו. אם הוא אומר בהקדמתו מפורש: "ובתחילת אלף הששי בא אלי מראה בחלום כו' ולכן הנני משה בן יעקב לחבר". (ראה לשונו צד 82). מדקאמר ובתחילת אלף הששי משמע שכתב איזה עשרות שנים אחר, וכן הוא האמת שגם להטועה בעל שה"ג נאמין אם אומר שראה בס' שערי ציון אומר מפורש שהסמ"ג השלים חיבורו בשנת 5042, וכן יראה כל מעיין בדברי הסמ"ג מ"ג ומכ"ג. ועוד בכמה מקומות, וא"כ מה שאמר היוחסין שחבר ספרו בשנת תתקצ"ו קאי על התרומה. והוא טעה גם בזה כמו שמעה במה שבא לספרד. או כי מ"ס נפל בדבריו. וממה שכתבנו שבס' התרומה הביא שראה מ"ש הרמב"ן, שדאחרון החל לחבר ספריו בשנת דתתק"ע נראה כי חיבר ספרו תחילת אלף הששי; ומעולם לא היה רבו של הסמ"ג כמ"ש בתשוב' מוהר"ק. (ראה צד 78) ויותר נראה לאמת מ"ש סדה"ד (צד 216) שמחבר ס' התרומה היה ר' ברוך אשכנזי ובוה יוסרו כל הספיקות. פה מקום אתי להעיר שמ"ש בח' החקי (צד 21) בהערה 2 "ההלכה הזאת נעלמה מעיני יה"ש טעות הוא בידי כי הוא גורס בירושלמי תחת "תיפורה" "תיתורא" ואומר כי בירושלמי נפל מ"ס וכנראה, הצדק אתו כי בעה"מ בשני המקומות הוא אחד, ר"ח בשם ר.ב.

חלק העיוני.

חלק שלישי

פרק א.

מכתבים מחכמי הזמן שבאו בהקול מענין התפלוג שהם כעין הקדמה לפרקים הבאים. ביאור למאמר חז"ל (ברכות מז:) איזהו עם הארץ. הוראת רבני זמננו, בפה, בכתב ובשתיקה, שבימי חז"ל היתה נתינת רשות להניח תפלוג סימן חשיבות גדולה, והמקבל רשות היה שמת.

א) טרם נבא לעבור עוד הפעם בעין בקרת על כל מה שכתבנו בשני חלקים הקודמים, ולברר את דברינו כפי אשר תשיג יד שכלנו מפי ספרים וסופרים, חז"ל ומפרשיהם עד הפוסקים האחרונים וכן מ"ש בזה אחרים מחכמי הזמן, נחשוב לא למותר לשום לפני הקוראים הנכבדים את חלופי הדברים שהיו לנו בזה הענין זה כשתי שנים לפנינו עם ידידנו: הרה"ג ההכ"ס ופלוסוף המפורסם דר. שלמה ראב"ן מוויען הי"ו. והרה"ג החו"ב המפורסם הר"ר אייוויק טובעש האב"ד דברלין פרומניה הי"ו. שכבר באו אמנם דבריהם בהקול ש"ח, אבל לא כל הקוראים ראו אותם (כי שערי רוסיא נעולים לפני הקול) וכן את חלופי הדברים שהיו ביני ובין רבנים אחרים גאונים מפורסמים בעל פה (אתי ממש, ואשר כתבו לי אוהבי אשר אאמין להם). וראוים המה הדברים, לדעתי שיהיו כעין הקדמה לחלק השלישי הזה, והקוראים החכמים (שאך בשבילם נכתב החלק הזה) נקוו כי ימצאו בהם הפץ ויראו כם עוד סיבה אחת נוספת (או גם מסובב) להסיבות אשר כבר הזכרנו אותן בפנים הספר ובפתחיו.

והנני נותן את שלשת המכתבים מהחכמים הנ"ל עם הערותי עליהם שכבר נדפסו בהקול בלי כל שינוי אם כי לא כל האמור במכתב הראשון נוגע לענינינו שאנחנו עוסקים בו, ולא כל הנאמר בהערותי הנני מודה בה עתה (או כתבתי רק מהרשום בזכרוני בלי כל עיון וחפוש בספרים) כי לא חפצתי לשלוח בהם יד למען יראו הקוראים את מבט הרבנים על ענין התפלוג ויבינו את אשר לפניהם, ואלה המה:

א) "וויען, 14. נאָועמבער 1880."

"ידידי הרב ההכ"ס מוהרמ"ל ראדקינסזאהן וכו' שלום וי"ר!"

"ידידי" — כן תקרא לי גם אתה, ולא "אדוני" כי לא אדונים לאלה המתלוצצים בדרך אחר לעבור בכרם המדע הוא עמק שוה המשוה קמן וגדול שם הוא, אף כי מחברים בעלי אסופות כמונו חברים הם כמו שנקראו בלשון קדמונינו ז"ל. מעתה אענה ואומר לך גם אני: "ידידי", שמחתי על מכתבך המעלה קטורה באפי

„אשר שאפתי כריח נחוח ומתוק לי כל השבחה והתהלה אשר בנדבת לבך הרימות
 „תרומה לספרי, וכונתך רצויה למען תחזקנה ידו ולא תרפינה לעבוד ולמשא — ואנכי
 „אינני ענו כמוד לאמר לך כי אך מלגלג ומחלל אתה בי, כאשר ללא צדק השבת
 „עלי, יען אשר הייתי ליץ בספרי, וגורלי כגורל המשקר, לפי משל חמוני, אשר לו
 „יאמן אף אם ידבר האמת, ועקב אשר לצתי בספרי, תהלת הכסילים תחשדני
 „להתלוצץ גם במשכילים כמו שפירשו הכתוב וללצים הוא יליץ שר"ל המתרועע
 „פעם אחת עם לצים יאמרו עליו שהוא יליץ תמיד אף אם יתכוין לדבר ברוח
 „האמת והצדק; אולם חלילה לי להתל בגבר כמוד, כי באמת ובמשפט ובצדקה
 „אמרתי לך שכתבת בקרת בשקידה על הספר" ודקדקת בו כחוט השערה
 „בבקיאות ובחריפות."

„אם יקרה לי בימים הבאים איוה דבר חכמה הראוי להאמר ברבים, אשלחהו,
 „אל „הקול" לך לבדך ולא לאחר, באשר גלוי וידוע לך כי זה כמה שנים
 „חדלתי מכתוב בספרי בעלי אסופות ומי"ע בישראל, כי רפו ידי וכתהה עיני וגם
 „כנפי רוחי תרפינה ותתנהלנה בכבודת."

„הפצתי בכל לבבי לו יכלתי לשלוח לך את כל ספרי הקדמונים והאחרונים
 „אבל מה אעשה אם אולו ואינם, לא הרביתי בהם כסף ווהב לא עשו לבעליהם,
 „כי אם עלו בתהו ולא נשאר לי מהם גם עקם' אחר למעני, חי נפשי מלבד ספר
 „היובלים כחולות המות אבן החכמים, ושולחן ערוך לר"מ אשר ארוש מבית המסחר
 „פה ואשלחם לך. מספרי „תהלת הכסילים" שלחתי לך עוד עקם' אחד כאשר שאלת,
 „ואם תמצא ידי במקרה לאיוה מספרי הראשונים אמהר לשלוח לך באתי כי ימצאו
 „כל ספרי בידך. ואם תרצה לכברני בספרך היקרים וגם במי"ע שלך בלי שיגיע לך
 „כזיה איוו מניעת רוח בכירתם, אקבל בתורה רבה. גם את ספרך על החסידות⁽²⁾
 „תוכל לשלוח לי, כי חסיד אמתי בלי שום פניה וכונה זרה הייתי בנעורי גם אנכי,
 „כבן ארבע עשרה שנים הנחתי כבר תפלין של רבינו תם, וקויתי להתחיל להניח
 „גם תפלין שמושא רבה*.) והתפללתי תמיד בסדרו האר"י ז"ל בפארמאט קווארט

(1) הוא הספר „פסקתא זוטרתא" או „לקח טוב" שהוציא לאור החר"ש באבער טלעם-
 בערג בוויילנא, אשר בקרנהו בהקול ש"ח 40—42.

(2) המה שתי החוברות „תולדות בעש"ט ועמודי חב"ד" אשר יצאו מידנו לפנות
 דרך אל החוברות הרבות הבאות אחריהן שהגן לבד תולדות כל רבי החסידים גם
 ספרי התולדה מהרבנים שאחרי הרה"ג ר' יהונתן אייבנשוטיץ והגר"א מוויילנא, והחכמים
 המשכילים שאחר בן-מנחם, שחפצנו היה לתתם לפני הקוראים עם כל ההגדות ההולכות
 בפיות הגדוים אחריהם והיו מכילות לפי השערותנו כתשעים חוברות — ואך אז אמרנו
 לגלות את המסוה מעל פני הלאגנדרס כולן . . . אבל חפצנו זה עלה בתוהו מסיבות
 רבות והיותר גדולה כי מוכרי הספרים ברוסיה לא השיבו לנו את מחיר הספרים אשר
 קבלו — ולדאבון נפשנו נתנו הספרים האלה להמבקרים המתכבדים בקלון המחברים
 חוטר רב להתנפל עלינו ומבקר חצונף אחר הפליא לעשות כי הוסיף עלינו חטאים גם
 אשר לא חטאנו. ויספח לשמנו עוד ספרים קדושים אשר לא עלו על לבנו מעולם —
 כאמור במאמרנו „מען יצא מתוק" בסוף שנה הרביעית להקול —.

(* „דמותב את הטורים הללו הניח בנערותו בהיותו בן שש עשרה שנה אחר
 „התגותו (חתן כבית חמוי כנאוהר"ם) גם התפלין של שמושא רבה וגם של הראב"ד
 „ומדי הצליח לו המקרה להוכיח את התפלין הנ"ל בקולו, לא יכול להתאפק מלדבר

גדול עם כל הכוונות, וכאשר שכחתי פעם לכוין על השם חת"ך בפסוק פותח את
ידך ועל השם אג"ל בתפלת אתה גבור לעולם וכדומה, חזרתי להתפלל עוד הפעם
ואבל כבן עשרים שנה הנחתי מידי כמעט ספרי ש"ס ופוסקים וספרי קבלה וחסידות

עליהם מעט ולבאר את מדותם לפני הקוראים אשר רובם אינם יודעים אם נמצאים
תפילין כאלו ושהמה שתיים שהן ארבע. המעשה שהיה כך היה: אבות הכותב
הזה ומרורי, חנכוהו כי ילמוד את כל הלכה והלכה הבאה לידו לידי מעשה, ממקורה
בתלמוד, ואח"כ לחדור בעומקה וללמוד את כל מפרשיה ופסקיה עם השו"ת הגדולים
אחריהם עד כמה שהיו בעת ההיא ובבית אבותיו. ובבאה לידו מצות תפילין ראשונה,
התחיל ללמדה ממקורה במנהות לוי ע"ב וז"ל: ת' ר' כיצד סדרן קדש-לי והב"י
מימין, שמע והא"ש משמאל. והתניא איפכא א"ל"ק כאן לימין
המניח כאן לימין הקורא. והקורא קורא בסדרן. אר"ח א"ר החליף
פרשיותיה פסולות. א"א לא אמרן אלא גוייתא אלא לברייתא כו' א"ל
רבא ס"ש גוייתא כו' דלא דהך בעי למחזי אורא כו' אלא ל"ש.
עכ"ל. וזכר הוא הכותב הזה אך בא אז לידי השתטמות בראותו עד כמה נתחבשו
מפרשי התלמוד על באור הסלות המעטות הללו בתלמוד, עד כמה דקדקו בלשון הברייתא
הזאת עד כי, כמעט, לא דקדקו הו"ל בתורת משה באופן כזה, רש"י פירש קדש לימין
הקורא ואחריה וכו' שמע והא"ש כסדרן דכתובות בתורה, ובא ר"ת ודקדק (בתוספת
שם) מדוע לא תאמר הברייתא קדש לימין ואחריה כו' ומדי הפסיקה לאמר: שמע
והא"ש משמאל" הורה לפרש: כי פרשת שמע תהיה רואה את האוויר והוויית
באמצע. (ר"ל והיה כ"י והיה א"ש) ולכן היו תפילין של רש"י פסולות לדעת ר"ת.
כי אז הלא החליף פרשיותיה. אבל הגאונים מרב האי עד שמושא רבא הבינו כולם
את פשט הברייתא כי שמעיה הוא: קדש לימין המניח. ר"ל במקום אשר לסדר
רש"י צ"ל פרשת והא"ש, צריכה להיות לדעתם פ' קדש, שכן העיד השמושא רבא
ואחריו הרמ"ע ספאנו בתשובותיו (הכותב לא יזכור עתה את סימן התשובה ק"ז ק"ו
או קכ"ז ואולי בלא ק' ובלא ו*) שכל הגאונים הגיחו לימין המניח. ובא הראב"ד בהשגותיו
על הרמב"ם פ"ג מהלכות תפילין שכתב וז"ל. כיצד סדרן הפרשיות בתפילה
של ראש מכניס פרשה אחרונה שהיא והיה א"ש בבית ראשון
שהוא על ימין המניח (ר"ל לשמאל הקורא וכפרש"י) ושמע סמוכה לה
וכו'. ועז' יאמר הראב"ד: אמר אברהם רבינו האי ז"ל אינו אומר כן אלא
הוויית באמצע קדש מימין המניח וכ"י סמוך ליה שמע משמאלו
ועל הרמב"ם בשתיים: שהיינו במקום שצ"ל פ' והא"ש לדעת הרמב"ם צ"ל לדעת
הראב"ד ס' קדש וכנ"ל שמו"ר וברש"י ור"ל, דעתו כדעת הגאונים לענין
ימין המניח ואך בענין הוויית להדר דעתו כר"ת. ומחלוקי הדעות האלו יצאו
לנו שתיים, תפילין של ר"ת, דעת רש"י ור"ת. (שהשנוי הוא גם בכתבתן ולדעת האחרון
צ"ל והא"ש כתובה באמצע.) שהן ארבע, תפילין ש"ר היינו: א) דעת רש"י ימין הקורא
כסדרן בתורה. ב) דעת ר"ת ימין הקורא הוויית באמצע. ג) דעת הגאונים (שמו"ר)
ימין המניח כסדרן בתורה. ד) ודעת הראב"ד ימין המניח הוויית באמצע.

וזכר הוא, הכותב, עד כמה נצטער אז על אשר קבלו להלכה התפילין של רש"י
(*) נקבש את אלופנו ויודינו הגאון רח"י סאסניצער הי"ו כי יודע לנו סימן התשובה ודעתו הרחבה על
מאמרנו הזה בטובו הגדול. (1)

1) אחד ממכובדי בבראדי כתב לי כי הגאון הזה הי"ו אמר לו בראותו את גליון הקול הזה אחרי
הדויע לו את סמן התשובה, גם זאת, כי בשים נמצאים מאמרים רבים המראים כי מצות תפילין היתה רוספת בידים,
אבל לא הראה לו אותם, וגם לי לא ענה ביוקר, אך להראות לי כי לבו תמים אתי שלח לי את ספרו "שערי דעך"
מהדורא קמא הגדס בשנת תרל"ח בלבוב. וכתוב עליו בעצם ידו. מנחה שלוחה מאתי לידדי הרב החכם המו"ל
הקול בקי והנני מברכו בכל לב בהצלחה בכל אשר ימנה. יודו חיים יהודאי. ולא אוכל להתאסק
מלהניד על הרב הגאון הזה כי הוא באמת אחד מהשורשים ברוח הזה ונקיאתו בכל המסרים הנרמסים ממשפ"ן עד
תשובות האחרונים מפליאים את העין ומבזיליים את הלכ לבן יתנוסס ספרו הנ"ל כאבן חן בין התשובות בלשונו
הקצרה במיעוט פלטולו ונבטיו כמעט בכל התשובות להק"ל.

„התחלתי לעיין גם בספרים חיצוניים ובספרי מינים, עד כי מעט מעט נהפכתי לאיש
„אחר (בן אבוייה) ועתה לעת זקנתי אינני לא חסיד ולא אפקורס אלא אדם פשוט
„רואה ושוטע הכל ושותק או כותב . . .”

„בתולדות כסלון בן פרנץ³⁾ התנוצצו לעיני כה וכה ניצוצות חשמלים, אבל
„לא קראתי אותן על הסדר, כי לא יכלתי להתחיל לקרא באמצע, ואם תיטיב לשלוח
„לי כלהן כסדרן אקרא אתהן בשום לב ואניד לך משפטי עליהן.”
„ירידך אוהבך ומוקירך ורו"ש וחפץ בהצלחתך. Dr. S. Rubin. (הקול ש"ח 46).

„למרות דעת האוגנים כולם אשר תפלו פסולין לדעתם. ועדותו של הרמ"ע מפאנו נאמנו
„לו אז מאור, מפני שהנה בשום לב את עשרה מאמרותיו עד כי היו שגורים על פיו.
„ולכן החליט הכותב שאחרי נשאו אשה ונעשה שלם בשם „יה”, לקיים מצות תפילין
„כתקונה ולצאת ידיו כל הדעות; ואחרי אשר התפילין דרש'ו ור"ת כבר הניח מעט
„נעשה בר-מצוה, שכר או את הסופר ר"י מפאהאר כי יתקן לו לשמה שתי תפילין
„ש"ר לדעת שמושא רבא והראב"ד, והרב החסיד הג' ר' הילל מפארעץ ול כאשר
„גודע לו, שבח והלל את הכותב הזה ואמר עליו כי קיים מצות תפילין לאשורה. חבב
„הכותב את המצוה, עד אשר כתב עליה חבור קטן מיוחד בשם „תיק התפילין”, למד
„אותו לתלמידיו כי ירשו את דרשתו לדרשת בררמצוה. וישאיר לו בזכרונו רושם
„גדול. שנים עברו והכותב ראה בסמ"ג כי מאות בשנים לא הניח עם הארץ
„תפילין כלל. — התבונן אח"כ בדקדוקו של המאמר הזה ויקרע את „תיק התפילין”
„אשר כתב, כי הבין אשר כל הפלונתא היתה מאשר בימים ההם לא היו התפילין
„טצויין אצל כל אדם ואך הגדולים וראשי הדור מי שהמה תורתם אומנתם, הניחום
„והלכו בהם כל היום כבציעות, והמון העם לא ידע מתפילין כלל. וע"כ נתחבטו המפרשים
„בפרוש הבריותא ולא פתחו את תפיליהם לראות היך עמא דבר, התבונן הכותב כי
„התום הטביאים דברי השמושא רבא (שם) לא הרגישו כי הוא אומר ליטין המניח
„ההיפך טרש'ו ור"ת. ראה, כי כל הקורא את דברי הרמב"ם והשנות הראב"ד איננו
„טרגיש כי הראב"ד חולק עליו בשתים וחושב כי דעתו הוא דעת ר"ת. מצא הכותב
„מצויאה גדולה במדרש ובמכילתא האומר כי כל המניח תפילין טעלה עליו הכתוב כאלו
„קורא בתורה, מאמר המדרש שח"ט (מומור א') אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע
„רצונינו ליגע בתורה יום וליל אבל אין לנו פנאי א"ל הקב"ה קימו מצות תפילין ואני
„טעלה עליכם כו'. נפל על המציאה הזאת ויחליט: כי בימי חז"ל אסור היה לעם הארץ
„להניח תפילין כמו שאסור היה לו לאכול בשר, שהת"ח בעצמם היה להם מצות תפילין
„רשות ולא חובה עד כי אמרו תפילין צריכין נוף נקי כאלישע בעל הכנפים, אשר
„לא רבים היו כמוהו; וכאשר נתבטלה הנשיאות ונפסקו הישיבות ועם הארץ יצא מחומר
„הבורית ויחל להתערב בין הלומדים והקוראים ואך לא היה לו פנאי לקרוא בתורה,
„הק"לו במצות תפילין ועשו לו לחיוב כי יניח תפילין בכ"י למען יעלה עליו הכתוב
„כאלו קראו בתורה. ובה סרו פליאות רבות מרעיונו הכותב אשר התפלא והשתומם
„בנעוריו על הדבר הזה. ועתה כאשר מצא הכותב שעת הכושר לזה לדעתו, גלה את דעתו
„לפני דעת הקהל ומבקש מאת החכם הפלוסוף החוקר האמתי שכל רו לא אנים ליה
„ואשר היה המסובב להדערה הזאת כי יגלה לו טעמו ודעתו בזה וכן יבטיח לקהל
„קוראיו שאם ימצא מי יערער על הדבר הזה בטעמים הגונים ומופתים-הגיונים, שלא
„יאחר מלהביא גם את דעת המערער לפני דעת הקהל. וגם זאת יאמר: כי רבות רבות
„יש לו עוד לדבר בענין הזה אבל המקום קצר הוא.” (הקול ש"ח 46).

³⁾ היא החוברת היקרה „כסלון בן פרנץ הפרעת וני” מהרב החכם והשגן
„כו' הר"ר יחל"ק ה"ו אשר באה בהקול ש"ח מן גליון 21 כמעט בכל גליון וגליון
„ועוד לא נשלמה. כי מאמרי „החלום והענוגה” יחסרו בה. ואם אך ירוח לי מעט, אשוב
„להדפיסה ברישון המחבר בחוברת מיוחדת גם אעתיקה לשפה חיה כי ברכה בה.

(ב) (ב) "וויען, 3. דעצעמבער 1880."

"ידידי הרב החכם הרמ"ל ראדקינסאון נר"ו."

"בפתחי את גליון 'הקול' 46 עמדתי מרעיד ומשמים לראות נדפס בקרבנו
מכתבי שביני לבניך אשר אין בו לא תורה ולא חכמה אלא דברים בטלים במי
שפתים אמרים הדיוטים ופמפוטמי מליץ בעלמא — השתוממתי והתרגזתי כמעט, והנה
זה נפתחו עיני וארא הערות מחכימות פתי בדת ודין בשולי מכתבי אשר חשפת
על פני, מחקר הולך על ארבע שהן שתיים בסדר פרשיות התפלין, ראיתי קראתי
ונתקרה דעתי ורוחי שככה ואמרתי 'מגלגלין' איכא פינינו: אתה הסבות לבי
'אחורנית לזכור ירחי קדם בימי חרפי בעוד סוד אלוה היה ראשי, ונמתיק סוד יחדיו
'במילי החסידותא במכתבי, והוא גם הוא היה סבה לגלוי דעתך בשולי מכתבי אשר
גלית, והיה לך ליתד נאמן לתלות עליו צאצאי תורתך וצפיעות חקירתך שתיים
'שהן ארבע."

"הערתך בקורות סדר התפלין היא באמת חפישה הראוי להתכבד, וכראי היא
לחקור בנללותיה, ועוד יותר להעמיק בנסתרותיה לפי מה שהאריכו למעניתה יודעי
'הין' הבקאים באשרות צנורות הספירות המשפיעות והמקבלות הדרך סדר פרשיות
'התפלין ורצועותיהן, והמהפך סדרן מקלקל הצנורות והאצילות ממרומים ככברה
'תשתפך באלכסון אל יסוד שפך הדשן, ונמצא ההשפעה מקולקלת כחבית מנוקבת,
'ותחת שפע טל אורות רותניות ירעיפו השחקים ממעל גשם נדבות גשמיות —
'ולוא הדעת לי שאלה כזאת לפני ארבעים שנה, [כי אז הייתי דרוש לחפצך לטייל
'עמך ארוכות וקצרות בפרדים שער הכוונות לרמ"ק ובשלחן הערוך להאר"י ז"ל
'ודומיהם, והייתי מספר באונך כי בעיני ראיתי קדושי חסידיו מניחים שתיים שהן
'ארבע היינו שתי זוגות תפלין כבת אחת, זוג תפלין של יד כשני חשפי עזים זה
'אצל זה. וזוג תפלין של ראש זה ע"ג זה כבית ועליה. אשר בליס נודע הדבר גם
'לך עם מעמו ונימוקו*] והיה החסיד שומע בת קולך מדבר אליו ומוסיף לקת,
'והאלהים יעננו בקול — אבל עתה בעוה"ז נהפך סדר העולם ונשתנה גם סדר
'התפלין, האחר מניחם ומברך להניח (מגזרת חפ"י משרש ינה בהוראות הנחה הפך
'עקידה) תפלין, והשני מניחם ומתברך להניח מגזרת נע"ו משרש נוח בהוראות הנחה
'למדינות עשה**" תפלין."

(* טעמם ונמוקם עמם. הוא מאמר חו"ל הידוע: מקום יש בראש להניח שני
תפלין, ועל כי חיששו לחשש ברכה לבטלה יען כי לא ידעו להלכה כמי ותפלין ש"ו
פסולין לזה, לכן הניחו שתיהן ביחד ועלתה בידם המצוה בסקצת אליבא דכ"ע בתפילה
של יד. ושל ראש הפסולות שתיהן (רש"י ור"ת) לדעת האוגנים אינן מעכבות זא"ז
בהלכתן בסמוך יעו"ש. ואותנו, למד הרב המקובל החסיד ר' הלל מפארעטין אשר הזכרנו
שמו בגליון העבר כי נניח של יד רש"י ובברכתה לבון לפטור שתיים ש"ו רש"י ושמו"ר
'לפי דעת הטור והב"י אשר קבלו להלכה חסידו חב"ד במצות רבם הגאון רש"י מלארי
'וכאשר פסק בסדרו שלו שלא לברך על תפילה ש"ו) ואח"כ להניח ש"ו דר"ת ולברך
גם עליו ולבון לפטור שתיים ש"ו ר"ת והראב"ד. ועל הברכה השניה אשר לא נהגו
בה נתן לנו עצה להפסיק בין תפלין דרש"י ור"ת בהסחת הדעת ע"י . . . גדולים
המועילה לברכה לפי דעת קצת הפוסקים ובתוכם גם הגאון המזכיר רש"י בשו"ע שלו
המצריך ברכה אם הפסיק בגדולים ע"ש.
(** ברעת הוה אחוו עתה רובי המשכילים בכל הארצות אשר עכרנו וכ"כ יראים

„דעתך כי בימי הגאונים היתה מצות תפלין רופפת ואך הגדולים וראשי הדור „קיימוה, היא מאומתת*“ ונזכרת כזה וכה בתשובות הגאונים, ונאמנים דברך שזה „היה סבת הכחלוקת בסדר הפרשיות בין רש"י ור"ת. ובין הרמב"ם והראב"ד; אכן „דעתך כי בימי חז"ל היה אסור לעם הארץ להניח תפלין, נראה כמוכחשת מדברי „התוס' ר"ה י"ז בדי"ה קרקפתא דלא מנח תפלין כי העוסק בתורה כמניח תפלין כמו „משום דאמר במבילתא העוסק בתורה פטור מן התפלין וכו'**), ומעתה מי היה חייב „בתפלין? רק מי שאינו עוסק בתורה היינו עם הארץ שאין לו פנאי לעסוק בתורה „ואמר לו הקב"ה קיימו מצות תפלין וכו' כדברי המדרש שוח"ש שהבאת. אמת כי „הר"ת בתוס' שם סבב פני הרבר לסבת גוף נקי כאלישע בעל כנפים וכו' ע"ש „והדברים מסוכסכים.

„ואתה, ידידי, חילך לאורייתא, יגעת ומצאת, הוסיפה אומץ לדרוש ולחקור „דברר גם במרם יבא לך סימן התשובה מרח"י ס'אסניצער, ודי לך לע"ע בתשובתי „זאת, ממני יודך מוקיך דו"ש. Dr. S. Rubin. (שם 47).

(ג) הקורא הנבון שקרא מ"ש בספרי זה (צד 76 סימן ב') בדברי התוספת שהביא במכתבו השני הרב דוד. רובין ח"ו אם עסק בתורה ולא העוסק בתורה בו יראה כי החכם לא דקדק בדברי התוס' וכן יראה שמו"ש אני או בהערה 4 „ואך כאמריהם כל הקורא ק"ש בו בלי כל ספק נאמרו או אחרי שהתירו תפלין

„המה מפני המצוה הזאת עד כי לא יקראו גם בתורה פן יחשב להם כאלו הניחו „תפלין. (עין הערה 8).“

(* „כגון דא אין אנחנו צריכים למודעי חז"ל בעצמם העידו ע"ז: כגון תפלין „עדיין הוא מרופה בידם (שבת ק"ל ב:).“

(* „משום הא לא אריא חלוסי גרסאות איתא בכאן ה"א המניח תפלין „כאלו קורא בתורה וז"א הקורא בתורה כאלו מניח תפלין (עין בלקח טוב שמות י"ג „בהערת הרב"ש שם) ואולם אלו"ב דכ"ע מי שאין לו פנאי לעסוק בתורה אבל יכול „וחפץ לקרוא, לא יקרא ע"ה כמוכנו בדברי חז"ל ואנחנו אמרנו מפורש: „כשיצא סהוטר „הבורית ונתערב בין הלומדים והקוראים, אך אין לו פנאי לקרא. וע"ה מדברי חז"ל „הוא: כמו שתאר ר"ע מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור. וכמו שאחז"ל אלו לא היו „צריכים לנו למו"מ היו הורגים אותנו (פסחים מ"ט); ואולם ראה מפורשת הוא מאמר „מפורש: (ברכות ל') דרב ירמיה ורבה ברחי טובא כו' וסיבת שמחתם היתה: תפלין „מנחמא! ור"ל יען כי התיירו להם להניח תפלין אשר היה סימן השיבות (פרש"י „דחוק מאד ע"ש). וכן בההיא ארמלתא מהת"ח שקרא הרבה ושנה הרבה וכו' ומת „בחצי ימיו לקחה תפלין (שבת י"ג והורה בב"ב כו' בלי כל ספק להראות כי כבר „הגיע לגדלות כזו עד כי התירו לו להניח תפלין ולולא זאת למה לקחה תפלין? וכ"כ „התה גדולה המצוה הזאת עד כי אמרו: (עירובין ס"ד). אפילו כתב תפלין יתקמו „נכסיו בידו ע"ש והציגו קחת ס"ת וכתיבת תפלין בפרראללעל אחד וכ"ז ראיות ברורות „המה כי בקושי התירו גם להגדולים להניח תפלין; ואך מאמריהם. כל הקורא ק"ש „בלא תפלין כאלו מעיד ע"ש כו' (ברכות י"ד). ומאמרם פושעי ישראל כגון קרקפתא „דל"מ תפלין (ר"ה י"ז) בלי כל ספק נאמרו או אחרי אשר התירו תפלין גם לע"ה „כמוכנו בזמן הזה. . . ודי לנו בפעם הזאת אם כי יש לנו עוד רבות לדבר בזה „כי המקום קצר מאד וכ"ז בננלות ובעסתרות יש אמנם מקום למקובלים לכל הד' „תפלין הללו ועיין במשנת חסידים לה"ר עמנואל חי ריקי. אבל אין לנו עסק בנסתרות „ועל סתתבך הוה וכמורו כבר אמרנו כי דלונך ולגלונך עלינו אהבה. ואולי כהיותנו „בבית עקד הספרים בבירלין נמצא דבר חדש מזה אשר נודיע להקוראים בעתו. (שם).

לע"ה במובנו בזמן הזה, אמרתים מרם עומק העיון ואין להם כל יסוד אחרי שער הר"מ מקוצי לא התירו מעולם לע"ה יהיה מה שיהיה להניח תפלין וכבר אמרנו (צד 69) שכל ההגדות והמאמרים שמפליאים את התפלין ומבהילים ומאימים את מי שאינו מניחם, לא נאמרו רק לצורך השעה להוציא מלב המשלשים עיי"ט, אולם לא נוכל להעלים עין מהאמור בברכות (מז:), "ת"ר איזהו עם הארץ (ר"ל שאין מומנן עליו) כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית דברי ר"א ר"י אומר כל מי שאינו מניח תפלין שלכאורה ראייה מפורשת היא שהיה מותר או לע"ה להניח תפלין ורק מי שלא הניח לא היו מומנן עליו (המאמר הזה סותר גם דברי רב, שאומר שכל מי שאינו מניח תפלין הוא "פושע ישראל" שלא היה כדבריו לא היו צרכין למודעי כי על פושע ישראל בגופו בודאי אין מומנן) אבל אחרי שנדקדק בזה המאמר שאומר (שם הלאה) בן עזאי אומר כל שאין לו יציצית בבגדו ר' נתן אומר כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לתורה אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש ת"ה הרי זה ע"ה, אמר ר"ה הלכה כאחרים (ומעשה רב) רמי בר חמא לא אומן עליה דרב מנשא בר תחליפא" עכ"ל, נראה כי אין שום סתירה לכל מה שכתבנו. כי כנראה רצו מהמצורף לזמון שיהיה כבר ראוי לדון ולהורות כמו שאומרים האחרים אפילו קרא ושנה ולא שמש ת"ה ר"ל לא למר להלכה למעשה, וכאשר עשה כן באמת רמי ב"ח עם אמורא גדול בזמנו ורק לא היה עוד מוסמך להוראה או כי לא ידע שלמד להוראה כמבואר שם הלאה בגמרא, וא"כ כונת ר"י הוא שאם הוא איננו אדם גדול ואין לו רשות עוד להניח תפלין, נקרא ע"ה לדבר זה ופליג על ר"א (שקל בדבר 1) ואולם כ"ז הוא דוחק גדול ובאמת מחוסר הבנה הוא כל המאמר כי לא נוכל להבין כונת ר"א וכן עזאי ור"י. אם כונתם כי יכול הוא לקרות את שמע, יודע הוא כי חייב בצצית ובתפלין וכן לגדל את בניו לת"ת. ואינו רוצה, שאו הלא רשע הוא ולא ע"ה, או כי כונתם שאינו יודע לקרות את שמע ואינו יודע החיוב מצצית ותפלין וגדול בניו לת"ת. כמו שמשמע מהאחרים שאומרים "אפילו קרא ושנה" בו, מוכח כי הקורמים דברו ממנו שלא קרא ושנה. אבל אחרי ההתבוננות יתכן שכל המאמר לא נאמר אלא כנגד הכת החדשה ר"ל היהודים-הנוצרים שלא נבדלו או כלל מבין יתר היהודים בכל מעשיהם, והחכמים האלה רצו לתת סימן על אחר מבני הכת הזאת שלא לזמן עליו. ולכן נתן ר"א סימן "שאינו קורא קי"ש" ר"ל וקורא תחתם פסוקי האבן גליון. ור"י אמר שאינו מניח תפלין כלל או אינו מניח כהלכה על ראשו וזרועו כ"א על בית אונקלו, וביע נתן סימן מצצית, ר"נ שאינו מגדל בניו לתורה ר"ל לתורת חז"ל בו, והאחרים החמירו עוד יותר ואמרו שאם גם עושה כל אלו הדברים וגם קורא ושנה אם אך אינו משמש ת"ה, יש מקום לחשד שהוא נודה בלבד אחרי הכת הזו, ואולי חשד רמי ב"ח גם את רב מנשה בזה, ועי"כ אמרו עליו שנענש בעכו"ז ומת. כי לולא זאת קשה כאד להאמין שלא יחפוץ לצרף לזימון אדם גדול כרב מנשה. ועי"כ אמר ר' הונא שבזמנו נתגדלה ונתרחבה כבר הכת הזאת, הלכה כאחרים. וקצת ראייה

(1) וכן פי' הריה"ש שהוא מטת חסידות והביא ראיה מתוספתא ע"ו פ"ג איזהו ע"ה כל שאינו אוכל חולין בטרהרר בו' (ע"ש בח' 5. 15). אך גם פי' דחוק הוא.

לדברנו הוא שלא חששו לצרף לזמון גם "כות" אם גם כותי חבר שעכ"פ ידעו שבברכתו הוא מברך את אלה האחד שרחוק הוא לומר שהיה עוד קודם שגזרו עליהם אם נדקדק בזמן הגזירה וזמן הברייתא הזאת, (אך להכת הזאת חששו מפני שהמה מברכים גם את הבן בברכת האב וד"ל) וכן מזה שנתקבלה ההלכה להיפוך ממש כמבואר בשו"ע או"ח (קצ"ט) שאפילו עם הארץ גמור מזמנין עליו. ואפי' אינו קורא ק"ש ע"ש במ"א ומסתמא הוא הרין לתפלין צצית ושאר מצות) שלולא היתה כונה מיוחדת למאמר הגמרא לא היו מקילים במקום שנאמרה הלכה מפורשת— ואשר דברו ברמו ולא הראו מפורש על הכת החדשה הזאת, היא לא מפני הוראה (כי אז הלא לא היתה הממשלה בידי מאמיניה) כ"א מפני שלא רצו להרחיב הרבוב בדבר אמונת השלוש שנתחדשה אז. כן נשפוט מכל מאמרי הש"ס במקום שאין לנו כל ספק שרמזו על מאמיני השלוש לא נמצאם מדברים מזה מפורש, וגם במקום שהזכירו את ישוע לא דברו כלל מהאמונה אשר יסד ואשר אמר, (ראה בחסרונות הש"ס במעשה דישוע בן יוסף) כי לא רצו שילמד העם מתוך דבריהם את האמונה החדשה אז; ולכן אמרו על ישוע מה שאמרו אך לא הזכירו כלל את אמונתו אשר למד ואשר אמר על עצמו. ודי בזה והמ"י. — אך שיהיה אין כל סתירה מזה לראיותנו המפורשות (שם צד 70, 71) כי בימי חז"ל לא הניחו תפלין רק הגדולים עד שקלקלו הרמאים שאז פסקו להניחם לגמרי. ומזה שאחז"ל (בבכורות ל:): מעשה באשה שנשאת לחבר והיתה קומעת לו תפלין נשאת לע"ה והיתה קושרת לו קשרי מוכסין נראה ברור כי הע"ה בומניהם לא עלה גם על דעתם להניח תפלין וכ"ז ברור.

(ד) ג "בער לאד. בשם ה' ג' ה' לעשירי. תרמ"א"

"ה' עמך בכל אשר אתה עושה ידיר ואוהב יקר!"

"הערותיך כלן בדבר ארבע השיטות בסדר הנחת הפרשיות, לא חדשות הנה "להמעין שרשי הדברים מש"ס ופוסקים ראשונים ועד אחרונים הפרי מגדים והישועות "יעקב סי' ל"ד, עיין עליהם. ותשי' הרמ"ע מפאנו היא ק"ו! ואין עתי אתי להארך "את אשר יאות לדבר בנושא הלו אפס אעורר עינך לעיין בלשון השמושא רבא "כאשר לפנינו: "ומשויו פרשתא דקדש לימיניה (ובנוסחת הרב הברצולני: "מימיני ה', דהכונה פשוטה; מימין המניה, החיפך מפרש"י; ולפני התוס' נכתב "בהשמושא: "מימין" וברא"ש הגי': "מימינא", ויוכל היות הפירוש כרש"י: מימין "הקורא וכד"פ. ובכלל יתר דבריך, ראה בטובך להרנ"ק במורה נה"ו שלו צד 165 "(!) והי' בהניה לי מעט מרובי מדרותי אבוא אליך עם מאכר ארך, ואחרי תבהנה" "אוהב לקות כי גם ממאמרך זה תקרע שורות רבות כמו קרעת את "תיק התפלין" "אשר כתבת (ראה גליון 46), ויהי' שיהא חלקינו עם מניחי תפלין המאריכי ימים "שנאמר: ה' עליהם יחיו!" (הקול ש"ח 48²).

"א. טווב ש.

האב"ד דק"ק בערלאד והגליל."

(²) על דברי ידידנו היה לא הערנו אז מאומה ועתה נעיר כי בדבר הישועות יעקב שהזכיר ראה בדברנו צד 30 בחלק החקי ובדבר מורה נה"ו והמ"י נדבר בפרקים הבאים א"ה ועל מאמרו הארוך נחכה אחרי שיקרא את כל אשר כתבנו בהמחברת הזאת.

(ה) על דברי המכתבים האלו יש לי להוסיף כי במשך שתי השנים שחלפו מעת הופיעו הקולות האלו לא מצאתי מערערים על אלו הדברים, לא היה שום פוצה פה אלי מאת כל הרבנים אשר הגיע אליהם „הקול” וכן לא ראיתי בשום מכ”ע לעברים כי ידברו מזה לפוב או למוטב. ויען כי לא נתקררה דעתי מהדומיה הזאת, שאלתי את פי הרב הנאון הגדול ר’ זלמן פראדקיין האב”ד הק”ק לובלין (בהיותנו בחודש אלול דשנת תרמ”ב ביחד בקארסבאד) את דעתו הרחבה על דברי אלו בשני גליוני הקול אשר הושטתים לו בידי ולעיני קרא את כל הכתוב במ, ועיקר שאלתי היתה על הראיות שהבאתי בגליון 47 מרב ירמיה ורבה שלפי דעתי סבת שמחתם היתה רק מזה שהתירו להם להניח תפלין שהיה אז סימן חשיבות גדולה, ואם ישנם מאמרים בש”ס הסותרים את דברי ודעתי הנ”ל. ואלו המה דבריו אשר השיב לי בפיו (בהעתקתם מלשון יהודית מדוברת ללשון עבר) מלה במלה: „אשר תביא ראיה מהסמ”ג אינה מוכרחת כי יוכל להיות אשר גם מצות תפלין נשתכחה ברובי הגלויות כאשר נשתכחו שארי מצות (!) ואולם לדברך בדברי רב ירמיה ורבה אין בכל הש”ס מאמרים לסתור דברך ויכול להיות כי הדברים המה „כנים כמו שכתבת” עכ”ל. וההודאה הזאת בפה מלא מרב וגאון כמוהו חוקה את לבבי ואמצה את זרועותי, כי דים לנו לדעת שגם הרבנים יודו שבימי הו”ל היתה התרת הנחת תפלין לסימן חשיבות גדולה, והמון העם לא הניחם כלל לאמת את כל דברינו אשר כתבנו בשני החלקים הראשונים מההלכות וההגדות המפליאות וסותרות זא”ת, ואם אמנם עתה אחרי העיון לא נפון אף רגע בכל מה שכתבנו ואך המתקשים והמעקמים עלינו את התלמוד יוכלו להכחיש דברינו אך לא מי שיש לו שכל ישר ובריא. — יקרה לנו גם עתה הודאתו זאת, שאם שמודים המה בלבם וגם בפה, לא עלתה עוד על לב שום רב וגאון כי יגדור בעד המצוה הזאת למען חילול השם וחילול קדושת התפלין אשר בימי הו”ל חששו להתירם גם לגדולי הדור. — ודי בזה, ועתה נשוב למלאכתנו.

פרק ב.

דעת החכמים שמינינהאל וראב”ן בביאור השמות, טוטפות ותפלין ט”ס בדברי ריע במלת „כתפ” שד”ל „ככתפ” שנס בימי רב יוסף נשמר השם „טוטפת” להקמיע שעל המצה. שדעתן של החכמים: האמבור, פירדנשהאל, קנאבל והרבה חכמים במודם, אינן מתנגדות לדעת האבן עזרא. החרם שהעלה ספר „ידידי” בהשערותו שהשם „תפלין” הוא מיניית — Theos-philos.

מרים נבא לחוות דעתנו בביאור השמות „טוטפות” „ותפלין” שלדעתנו השם „טוטפות” אינו צריך שום מעם (חלק חוקי צר 19) יען שעוד בימי כותב התורה היה שם העצם של התכשיט שנשאו אותו על המצה נחשוב לחובה להראות לקוראנו מבט חכמי הזמן על השמות האלו, כמו מה שהשיבו לנו ביחוד, כן מה שמצאנו בספרים. והמוקדם בזמן מוקדם. ונתחיל בדברי יודינו החוקר קרמוניות הרר. ר”ש ראב”ן שכתב לנו וו”ל:

„Wien, 15. August 1882 ידידי וכו’.”

(א) „בדבר שאלתך על אורות טוטפות ותפלין תרע כי השם טוטפות (אשר רבים חשבו להשותו אל המלה Tätoviren, בחוראת כתובת קעקע) הוא עכ”פ „ממקור לשון המצרים כאשר כבר הרגיש בזה ריע בפירושו מט בכתפי שתיים וכו’

והרופא ר' דוד די פומיס בספרו צמח דוד אומר על מוטפת: "י"א שהיא מלה מצרית
"כמו מראות" ואינו בתי עינים, מפני שלא נאמר: "על עיניך" כמו"ש "על ירך" אלא
"בין עיניך שהיה בין עדי של לוח קמן כמוצק מלוטש ומורט או מנחושת קלל אשר
"נשאו על המצח כעין גליונים שזכר ישעיהו לד"ק בת' מחזיתא" כמו שת"א על
"המראות הצובאות אשר העלו בנות ישראל עמקן מארץ מצרים והיה כעין הציץ
"על מצח הכהן הגדול, ונקרא העדי הזה בתרגום י"ב א' מטפתא שפי' בצמח דוד
"שם: תכשיט של נשים הכניחין אותו במצח במקום תפלין. ובמשנה (שבת נו)
"טמפות מוקפת לה באוון לאוון עניות עושין אותן של מיני צבעונין עשירות עושין
"אותן של כסף ושל זהב. — אכן השם תפלין הוא מלשון עברית היחיד ממנו
"תפלה בלשון הגאונים והפוסקים הקדמונים וזרות הרבים דומה אל השם "תתלים"
"כתיחיד "תהלה". ובמקור השם ידוע דעת התוס' (מנחות לר) כי הת' לשמוש
"ושרשו פלל כמו ופלל מל' וויכח וכו' ע"ש. דעת הפוסקים האחרונים שהיא בהוראת
"תפלה בודאי משובשת כי הקדמונים נשאו את התפלין בכל היום אך לא בשעת
"התפלה. ומה ענין תפלה לתפלין? אך דעתי נוטה כי הת' מן השורש שהוא תפל
"בהוראת רבוק וחבור לגוף כמו קשור ע"ד זקשרתם לאות וגו' ונקראו עריים כאלה
"קשורים" בפי ישעיהו וירמיה והיו מיני קמיעות אשר נשאו על היר ועל הצואר
"ובין העינים ועל החזה, וע"ז כיון הנביא (יחזקאל יג) על המתפרות כסתות על כל
"אצילי ידים ועושות המספחות על ראש וגו' וזכר גם במשנה (שבת פ"ו מ"ט
"ובלים כג) בשם קמיע אצל תפלין מפני שהיו גם הם מיני קמיעות והרברים ארוכים
"ועתיקים ומאפס פנאי קצרתיו."

"מוקירך דו"ש כ"ה."

"Dr. S. Rubin."

(ב) לתשובה על שאלתנו בזה להרב הג' הפראָפּעסאָר בהאוניווערסיטאָט
דברלין דר. הייס בר"ר שטיינשהאל הי"ו⁽¹⁾ השיב לנו בדברים האלה:
„Berlin, 6. November 1882."

(ב) ועהר געהרטער הערר! מיט דיעזער קארטע געבע איך איין העפֿט אויף
"דיא פּאָסט.⁽²⁾ בעסערעס אונד מעהר אלס אין דיעזעס העפֿט שטעהט ווייס איך
"אויך ניכט. נור נאָך פּאָלגענדעס ווילל איך הינצופיגען, אל לעס וואס אויס
"דעם עגיפטישען (קאפטישען) אָדער אויס דעם גריכישען (יונית)
"צור ערקלאָרונג פּאָן „טמפות" אָדער „תפלין" אנגעפֿיהרט ווירר, איזט
"פּאלש, איך מיינע, דיעזע וואָרטער האבען מיט עגיפטישען אונד גריכישען וואָר-
"טען גאר ניכטס געמיינ. דיא וואָרטער „Phylakteria" אונד „Asaleuta"
"זינד בלאָס איבערעטצונגען, אונד אלס זאָלכע זינד ויא צו בעאכטען. וואס ויא איבער

⁽¹⁾ הוא המיסד בחברת ניסו פפי' לאצארוס את שיטת "פֶּעלקער פּסיכילאגיע"
והמיל את הט"ע תולדות הלשונות (אֶדגליכקייט דער שפראכען) ראה תולדותיו בהחזה
מברלין Nr. 16.

⁽²⁾ היא הבראשית Die Totophot nach Bibel und Trad. מהר"ר
ידוידה קליין רב בעלבינג "Elbing" ומטנה נדבר הלאה.

„דיא איבערזעטצונגען דער שמרונים זאגען וואָרע זעהר אויפפאללענר.³⁾ אבער אין דעם בייפאלגענדען העפט S. 657 פֿינדען זיא עטוואס גאנץ אנדערעס. וועגן אַך איהעגן „זאָנסט דיענליך זיין קאָנג, ווערדע אַך גערן בערייט זיין.“
 „אין האָכאכטונג ערגעבענסט“

„הק' חיים בה"ח ר' דוד ז"ל. Professor Steintal.

חקורא יראה כי דעתן של שני החכמים האלו שונות הנה, הראשון מחליט כי „טטפות“ הוא מל' מצרית והביא ראה לדבריו מבעל צמח דוד, וכן כתבנו אנחנו (טרם ראינו את מכתבו) בשם ר' אברהם סבע והריה"ש (צד 64) והשני מחליט כי אין כל התאחדות וקירוב למלות טטפות ותפלין בלשון מצרים ויונית — ולא הודיע לנו טעמו, ובהחוברת אשר שלח לנו מהדר. קליין מצאנו (צד 616) „טט בכתפי, „קָקָפֶת“ עיין ברילל פֿרעמדשפראכליכע רעדענסארטען. דער אונזערע שטעללע שפראכליך בעהאנדעלמע.“ שהמלה הזאת האירה את עינינו (מבלי לעיין במראה המקומות אשר ציין מחסרון העת) כי הדבר הזה מתקבל אל הלב שבמאמר ר"ע נתחלף להמעתיק האותיות פ' ת' וסדר הת' קודם להפ' וע"כ יצא מלת „בכתפי“ שלא נמצא מקום כזה ונלאו המפרשים לבארו והמקובלים אמרו בו סודות, ובאמת אמר ר"ע את דברו ברור „בכתפי“ פירש בלשון הקאפטים המצרים הוא „טט“ שתיים, ואם כן הוא, העיד גם ר' עקיבא שהמלה „טטפת“ היא מלשון המצרים. ולכן מבלי להבריע בהכרעה מוחלטת בין שני החכמים האלה, (כי חזקה על חבר ועוסק בתורת הלשונות כשטיינטהאל שלא יוציא מפי עמו דבר שאינו מתוקן בטעמים ברורים אצלו) עכ"פ עד שיגלה לנו טעמו מוכרחים אנו לקבל את העדיות של כל החכמים הנ"ל שהמלה „טטפות“ היא מלה מצרית, מה גם אחרי שאנו רואים שהשם „טטפות“ לא נשתנה מן התכשיט כעין קמיע, שנשאו על המצח מן כותב התורה עד חכמי המשנה וגם בימי האמוראים שגם רב יוסף פירש (שבת נז.) חומרתא דקמיפתא וא"ל אב"י ותהוי קמיע מוכחה ותשתרי שמוה נראה שנשאו גם בימי רב יוסף הקמיע הזאת על המצח⁴⁾ ואב"י בעצמו לא פירש אז כלום. ואך רב יהודא אמר בשמו אפוזינא. (תכשיט של זהב שכנראה לא היה קמיע בזמן ההיא ורב יהודא הוזה הלא לא היה בר יחזקאל הנזכר בכל הש"ס בשם ר"י סתם כי אם זה הוא לא יאמר בשם אב"י כי אב"י הוזה שהקשה לרב יוסף היה חבירו של רבא ובן גילו עודנו קטן שאמר עליהם רבה בוצין בוצין מקספיה ידע (ברכות מה.) לא אב"י קשישא שהיה עוד קודם רב; ורבא נולד יום שמת רב יהודא (קדושין עב; ואם לא נפל טעות בשם „רב יהודא“ היה זה רב יהודא מדפתא שהיה בימי רבינא תלמידו או חבירו של רבא אשי הנולד ביום שמת רבא (שם שם) וזה כנראה שנים אחר אב"י שמת י"ד שנים קודם רבא, ואז יוכל להיות כי הפסירה הקמיע את קדושתה ונעשית תכשיט פשוט וגם נשתנה שמה בשם אפוזינא. או כי היה תכשיט אחר של נשים ומה שאמר

³⁾ אנו כתבתי לו כי השמרונים יעתיקו את מלת „טטפות“ בשם „תפלין“ כי דברי ה"ח הרש"ף הטעני בספרו דבחי' (במ"ש צד 52) בחלק המעשי וזה היה קודם שראינו את תרגום השמרונים שהדפיס ברילל. וראה הלאה בדברינו.

⁴⁾ וריה"ש אומר כי רב יוסף כיון בפירושו להקמיע „Taavid“ שנשאו הפרסים בזמנו עי"ש (56-VII).

רב יהודא בשם אביו, הוא מפני שאביו לא קבל את פי רב יוסף וזה פשוט ועכ"פ רואים אנו שעור בימי רב יוסף נשמר השם טוטפות להקמיע שנשאו על המצה. ומכ"ז נראה שהשם טוטפות היה שם העצם של התכשיט מעין קמיע שהיה בזמן כותב התורה. (ח' החקי 19). ולכן אמר ר"ע שאינו צריך להוכיח מן מלא וחסר שבמלה טטפות ורק למצוא רמז במלה הזאת כשנחלק אותה לשתיים כמ"ש (שם).

G ואולם בדבר השם "תפלין" לא מצאנו את הפוסקים האחרונים מפרשים תפלין מן תפלה, כמ"ש הח' ראב"ן⁵) המה רק מפלפלים בדברי התוס' והטור שהראשון אומר מל' ויכוח ויפלל, והטור שקיצר בלשונו ואמר מל' פלילה אות ועדות, שכונתו באמת כמ"ש התוס' ר"ל שהויכוח הזה אות ועדות הוא כו', התנפל עליו בעל תש' בית דוד שפלילה אינו לשון עדות אלא ל' הפלאה שאנחנו מובדלים מן האומות והאשל אברהם אמר שגם התוס' כון לשם פלא פליאה ויכוח, אבל להלכה למעשה צוו לומר את הלמד בדגש להשלים את הלמד החסר משורש פלל. ומובן מאליו שבכל השרשים והשמות האלו אין כל שורש לתפלין. וגם השם "תפל" לא ישר בעיני וקשרתם, וכמו שנקראו באמת בפ' ישעיה וירמיה כמ"ש הח' הנ"ל ובאמת כבד מאד לדעת על ברור את מקור השם הזה והוראתו כל זמן שלא יעלה בידנו לברר את זמן החילוף והתמורה משם טטפות לשם תפלין, ר"ל מתי נעשה החילוף הזה, והסיבה אשר הכריחה לעשות את החלופין האלו. כי בהודיע לנו הזמן והסיבה נבין ממילא גם את מקור השם והוראתו. — ובדבר הזה צללו כל החכמים במים אדירים ולא העלו בידם גם חרס, כי אין אחד מהם אשר מצוין לנו זמן החילוף וסיבתו. וכן יאמר גם הח' קליין במחברתו הנ"ל צד 677: „Die Zeit zu fixiren, wann diese Deutung und mit ihr allmählig die angedeuteten Bestimmungen über die Tephillin zuerst aufkam, sind wir ausser Stande. Dagegen lässt sich annähernd Babylon als der Ort bezeichnen, von dem (!) aus Gebrauch Thephillin seine Vorbereitung gefunden hat“

„הטטפות עפ"י התורה" יאחו חכם דרכו אך לא דרכנו דרכו⁶), ומ"ש בשם קנאבעל שיפרש את הכתובים והיו לאות וקשרתם ע"ר המליצה, לא חדש הוא. שכבר פרשו כן הרשב"ם (צד 18 בספרנו) וכן הירץ המבורג בהכרם שאמר: והיה לך החג ע"י שחיטת הפסח ואפיית המצות לאות על ירך, שהם נעשים בידים, ולזכרון בין עיניך שאתה רואה מצה ומרור מונחים לפניך. — וה' מ' פרידנמטאל בספרו עקרי האמונה ח"א מפרש והיו "לטטפות" והיו הדברים האלה לך תחת. „Tätovirung" שנוהגים

⁵) ורק ריב"ל אומר בספרו בית יהודא (צד 207), „אומרים שהוא גזר מן תפלה והא מלה תלמודית (!) ובלה"ק (!) נקראו טטפות" עכ"ל וריב"ל איננו פוסק וכנראה מספריו לא העמיק בענין הזה כלל או כי כתב אך מה שנצרך לו לצורך השעה במאמרים רבים. — ואכ"ם להאריך.

⁶) לא נשפוט בזה שלא קלע אל המטרה בהראותו שלא מן מהבר אחר יצאו וכו'. — אך מפני שאין זאת מטרתנו בספרנו הזה — והרופה לדעת את דעתו של ה' קליין בכאור הכתובים (שמות י"ב, י"ג, דברים ו', יא.) יעיין בספרו מצד 666 —

העמים — וראיתו היא מהמיסיאנער Ellias שהביא בשנת 1835 מהאי Hawai או Owahi את גיית איש שמו Macao שהכתובת קעקע „מעמאווירונג“ הוה נמצאו בין עיניו ותחת עיניו וכן תחת אצילי ידיו (על הקבורת) וכאשר חקר שם על הנגל מצא כי הכתבת קעקע הוה היה להם לזכרון על מקרים פלאים שקרו להם, וכן לאות קשר וברית בין אדם לאדם וכן בין עם לעם שהשתמשו בזה כל ההודים וכן לסמן המצוין את האדם מאיזה עם ודת הנהו“.

ד) ואם נתבונן בדברי הבן עזרא שאומר בפרושו: „יש חולקין על אבותנו הקדושים שאמרו כי לאות ולזכרון ע"ד כי לזית חן הם לראשך וענקים לגרורותך, וקשרתם לאות כו', כמו קשרם על לוח לבך תמיד וכתבתם על מזוזות, כמו כתבם על לוח לבך ומה שיחיה לאות ולזכרון (הוא) שיחיה שגור בפך כי ביד חוקה גו“ וזו דרך נכונה, כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו ע"כ לא נוציאנו מירי פשוטו כי בהיותו כמשמעו אינו מכחיש שקול הדעת כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצטרך לתקנו לפי הדעת עכ"ל. הרגיל בספרי בי"ע הנגל, בלשונו החרה, ובקסם שעל שפתותיו לשום לאל את הדברים ואת האנשים אשר לא ישרו בעיניו, ובין מזה שהביא בשם „ויש חולקין“ את דבריהם ומשמיה הנכונים כולם באריכות והשיב להם רק במילות „ואין זה דרך נכונה“ ולא גער בהם ולא הכלימם כדרכו והמעם החלוש שמפני „אינו מכחיש שקול הדעת לא נוציאנו מירי פשוטו ומשמעו“ שבאמת גם פה הכתובים ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם, מעידים על הכתובים וקשרתם והיו לשטפות הבאים אחריהם (וגם את אלה הכתובים עצמם הלא הוציאנו חז"ל מפשוטם (ראה צד 3 בפתיחה) וכמה כתובים מפורשים בתורה שאינם נגד שקול הדעת כמו ארבעים יכנו, אך ביום הראשון, וספרתם לכם ממחרת השבת גו' עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום (ויקרא כג) שכל אלו הכתובים אינם מנגדים לשכל הישר ולשקול הדעת. ועכ"ז הוציאנו חז"ל מפשוטם ועשו כם כרצונם. האם לא ידע הב"ע מכל אלה? ואיך יצא מפיו טעם חלוש כזה? אך תשובתו בצדו היא שבאמת מסכים הוא בעצמו להדברים שהביא בשם ויש חולקין אך מסיים דבריו: „הקבלה חזקה היא ואינה צריכה חיוק“. שהוא כאומר מפורש שכל אלו הכתובים אין שום ראיה צווי ואזרה להתפלן אך על הקבלה לא יועיל הערור בדברי טעם ושכל — וכל זה ברור למעיין —. ואנחנו אמרנו את דעתנו בקצרה ובהבלעת בפרוש הכתובים הללו בפתיחתנו לספרנו הוה צד 8—9 (ע"ש היטב) שבאמת אין דרך אחרת לנטות ימין ושמאל בפרושי הכתובים אבל מאין מוצאו של השם „תפלן“ מקורו וסיבת החלוף הוה? לא מצאנו בדברי שום אחד מכל החכמים וגם צונץ במאמרו „תפלן“ (בהקאלענדער וויען 1842) „ובדרשות עבודת האלהים“ דבר אך ממהותם ואיכותם ואת המקור והסיבה להתמורה לא גלה גם הוא.

ה) באמרנו „שכל החכמים לא העלו לנו בדבר הוה גם חרס“, לא נוכל להעלים עין מספר אחר בשפת אשכנז (וכתב לישיני) בשני חלקים שנתחבר רק למטרה הזאת למצוא זמן החילוף וסיבתו —. שם הספר הוה ויכל בקרבו את המציאה אשר מצא בזמן וסיבת התמורה הזאת והוא „דידיה“ שגם התפלן, לפי

דעתו, מחוברים משתי מלות יונית "Theos philos" „שהראשונה מהעאס הוראתה „ביונית אלהים, והשניה פהיליאס — אהבה או ידידות — ושתיהן ביחד הם יריד-יה כשם הספר והו המקור לדעתו לשם „תפלין“ והסיבה לזו היא מפני שמילת „טמפות“ איננה משפת עבר, כ"א משפת ארמית, ובעת ההיא היתה ג"כ מלה כללית „ככל השפות והוראתה היה אז תכשיט הראש לגברים (ולא לנשים) ומשה רבינו „מפני שראה את בני דורו שהשתקעו במצרים ולא הבינו שפת עבר הישב, היה „מוכרח להשתמש במלה כללית הזאת למען יבינו העם כונתו שמצוה לשאת „את הפרשיות בתור תכשיט על הראש. ואך במשך 1700 שנים קבלה „טמפות“ „הוראה אחרת „טאטאווירונג“ וכן מצאה אונקלוס הגר המתרגם את התורה, שהיה 1700 „שנים (!) אחרי משה, והוא „אונקלוס, לא יכול למצוא מלה ארמית שתכלול בתוכה „את כונת משה, ובשם, או מלה עברית לא יכול להשתמש בתרגומו, מפני שבימיו „שכח כבר המון העם לגמרי את שפת עבר, ואך בירי המלומדים נשארה למורשה „ואת תרגומו חבר רק בשביל המון העם, לכן לקח את מקורה מיונית (גריכיש) „ויחברה משני תיבות מהעאס פיליאס הנ"ל ויצא השם „תפלין“ ותלמוד בבלי שהיה „300 שנים (!) אחרי אונקלוס קבל את המלה הזאת בשתי ידיו וישימה לחוק תחת „הטמפות“ זו היא תמצית דבריו מן צד 85—107. בחלק הראשון. עד צד 97 יצלול המחבר באמת במים אדירים יביא את כל דברי המבארים את הכתובים משני הצדדים ישפוט עליהם ברוח מבינתו. ויביא שבע ראיות (חוקות ומוצקות מאד לפי דעתו) כי משה רע"ה כיון בדבריו לא ע"ד המליצה, כ"א באזהרה וחוק לשאת את הטמפות שהמה התפלין שברה אונקלוס —. ומן צד 107 והלאה בחלקו הראשון וכן בחלק השני אשר יכול גם 110 צדדי עלים (לבד חלק השלישי שהוא הלכות תפלין) לבד ההקדמות וההסכמות, יבאר את מטרת התפלין ותכונתם שהמה דומים ונאים להשם יריד-יה היקר הזה, שלמען חבב את ספרו בעיני הקוראים קראו גם בשם. „תפרין דמארי עלמא“. הא לכם קוראים נעימים גם חרס שהועלה לנו ממים האדירים —.

1) חשבוננו של המחבר הזה שהבאתי למעלה, לא אוכל להבין כי למנן שאנו מונין, נסתלק מרע"ה בשנת בתפ"ח 2488 לבריאת עולם, אונקלוס הגר היה בשנת גתת"מ 3840, וחתומת הש"ס בבלי היתה בשנת הר"ס 4260 נמצא שממשה ועד אונקלוס היו רק 1352 שנים, ומאונקלוס עד חתימת התלמוד 420 שנים. אך ע"ז אין מקפידין כי „פורתא לא דק“ או כי יש לו סדר הדורות אחר —. אך זאת החובה עלי להעיר שעל ספרו הזה הסכימו הרבנים הרב הגאון הגדול אב"ד דק"ק קאליש, הרב הגאון הגדול אב"ד דק"ק קעמפען, והרב הגאון הגדול דק"ק אזארקאוו, וגם: „Approbation des hochwürdigen Herrn Rabbiner zu Krotoschin.“ אלו נתחבר הספר הזה בלשון עברי כי עתה היה לנו חרשות גדולות מאד שהרבנים הגאונים יסכימו „שמשה חפש אחרי מלה כללית לכתבה בספר התורה, (נגד דעת התלמוד כי התורה כתובה היתה באש שחורה ע"ג לבנה אלפיים שנה קודם שנבה"ע.) וכי אונקלוס הגר חפש למצוא מלה יונית או סורית (נגד דעת התלמוד) שתרגומו של אונקלוס קבל משה מסיני, ורק נשחכה וחזר אונקלוס ויסדו אבל לאסונונו נשמרו הרבנים בלשונם כי הגאון מקאליש יעיד שחכם המופלג „ווינטרוב“ מעודו

מת הלך בתומו ולא נטה אשוריו מדרכי התורה כו' (ומסתמא) כתב בספרו מישורים, השני כותב (ושמעתו מפיו איזה דברים הנאמרים בספרו הראויים לאומרם, והשלישי בא בכח שני הגאונים שקדמוהו ופותח "ראיתי חבל נביאים" הרב הגאון הגדול וכ' וגם אנכי שמעתי מפיו דברים רבים. לכן גם ירי תכון עמו". ובכן לא ראו את הכתוב בספר כי שפת אשכנז לא יקראו — והסכימו! כי אך לא יסכימו אם בא אחד לסתום פיות דוברי עתק? ובנוגע להרביעי הוא הרב הדר. יאָעל הכנור ז"ל שהיה אח"כ רב בבית מדרש הרבנים בברעסלוא, הוא אומר מפורש כי קרא בכתב יד של הספר ומצא בו *manche schätzenswerthe Beiträge* לביאור התפלין, ממקומות התלמוד ומן פלוספי-דת-היהודים — ובאמת נמצא בדברי הספר הזה שפה צחה, ואיזה דברים טובים, שהוא הביא בספרו כמעט כל הפרושים על הכתובים מאלה שקדמוהו גם כאלה שאינם מוצאים שום שורש ויסוד לתפלין הללו בתוך הכתובים עם כל ראיותיהם, וגם מספרי חכמי העמים — ואיננו משיג עליהם, אך אומר: שהספר "בוצר עוללות" יתנגד להם ובצדק —. ואם תרצה קורא נעים לדעת את ההתנגדות של הספר "בוצר עוללות". אציגה לך לשונו ממש וזהו: "והטועים אמרו שכל המצוה היא רק מליצת הלשון כמו: קשרם על לוח לבך, ואיננו אמת, כמו שהוכחתי (בדברים י"א י"ט) שכל זה ממנהגי בני קדם לכתוב "טליסמאות וקמיעות נושאים אותם סביב לצואר ועל אצילי ידים, והתורה "שלא רצתה שיטמאו בני ישראל באלה (אף שקלקלו אחרונים בזה) צותה לענוד "קשר של אמת בין עינינו ועל ידינו. עכ"ל ההתנגדות של הסי' בוצר עוללות.⁽⁷⁾ הארכתי להביא את כל דברי הספר "ידידה" אם כי באמת אין לדבריו כל יסוד, שהרי התפלין נזכרו במשניות הישנות שהיו קודם אונקלוס, (ואם נאמר שכונתו הוא. "שמסדרי המשנה תקנו את לשונה והציגו את השמות שנתקבלו אח"כ אז יתרום הוא את כל בנין המשנה עד היסוד), ור' יוחנן ב"ז שהיה רבו של ר' אליעזר רבו של אונקלוס כבר נשא את התפלין, ובירושלמי נמצא את הלל הזקן רבו של ר"י ב"ז אומר "אלו תפלין של אבי אימא", וכן השבע ראיות שהביא המה ממש שבע כבשות שהעירו על בארו של אבימלך⁽⁸⁾, למען לא יתפוסו עלי קוראי רוסיא ופולין ששם נתפשט מעט ספר "ידידה" ויאמרו שכבר קדמני הספר הזה בראיות נכוחות ובהסכמות הרבנים, וע"כ יראו שלא העלמתי עיני גם ממנו —.

⁽⁷⁾ באמת איננה התנגדות כ"א הודעה נמורה יען שכן עושים אלה החפצים להודיע לעם את הרבר לאט עמם, יעטו אותו כמעטה אומר המננדים, יביאו ויבארו את כל דבריהם וינמנומו כנדרם בדברים חלושים או ירחום בקש — כן עשה הב"ע. הבוצר עוללות, והארי-גודם ואם נלמד זכות על הידידה-היה הזה כחובה עלינו, נמצאהו הולך בדרכי אלה החכמים אם כי לא ידע לרקוח כמורם — והמ"י.

⁽⁸⁾ מקצתן הגה ראיות לסתור דברי עצמו, ומקצתן הכלים טמש שלא נשמעם גם מבר ביה רב דחד יומא.

פרק ג.

לעמי הארצים בימי חז"ל היו להם קמיעות אחרות בשם "קשרי מוכסין" ביאר מלך "אמרתהו"י" בכמה כתובים הסודי. עקולם ואונקלוס שניהם קבלו את תרגומם מפי חז"ל, הראשון תרגם עפ"י דעתם את הכתובים בדרך המליצה כפשוטם, והשני תרגם עפ"י דעתם בדרך ההלכה. שכל חכמי המשנה פרשו את הכתובים בדרך המליצה, בדבר תרגום השמונים, מה שהשמונים מושחים את מצויהם וחושבים בהם קרבן פסח, הוא לא מפני שמוכסין על הכתובים. כ"א כמנהג החסידים שמושחים את עיניהם בין הדלה —.

א) עתה נפן נא אל מאמר "Die Tradition" של הח' קליין הנכבד, ונשוב נהפוך בו. בהציגאט שהבאנו למעלה ממנו הוא אומר: "הסברא נותנת כי בבל הוא המקום ששם נתרחבו מנהג התפלין ואין הדבר כן, מפני המעם שכבר אמרנו כי את רבן יוחנן ב"ז הראשון שנמצא אותו מניח תפלין ולא הוה יעין מיניה כולי יומא, היה בארץ ישראל בימי החורבן (היה קרוב למלכות הרומים לפי חז"ל.)² וכן במכלתא ובירושלמי נמצא את הלל או שמאי הראשונים שהזכירו את התפלין והמה היו באר". וכן כמאמרי הירושלמי (מגילה פ"ד) שהבאנו בחלק המעשי. נראה ששמה התפשטו התפלין לראשונה, היינו שהוראים והרמאים הניחום ומפני האחרונים בטלו אותם. (צד 70 בח' המעשי) אמנם אח"כ נתפשטו בבבל יותר בימי האמוראים וזה היה זמן רב אח"כ ואז נתרבו גם ההלכות בהם שמצא ריה"ש השתוות להם עם דיני הקאסטרא להפרסיים —. ואנחנו אמרנו מעם אחר לרובי ההלכות (צד 68—69), ואשר הרבה להוכיח כי בימי חז"ל היו התפלין לשמירה מהמויקים ושדים כעין קמיעות, כבר הראנו לדעת שלא לבר בתכונתן שוות היו עם הקמיעות כ"א גם בצורתן בימי חכמי המשנה (צד 57) וראיותנו מוכרחות הנה ולא יכחישי אף המתקש היותר גדול, שאם אמנם בגמרא שם "שקיל ומרי אם טרה אינש לעשות קמיעות כצורת התפלין או לא", אולי היה זאת אחר שקבלו התפלין צורה אחרת בימי האמוראים, ולא ידעו לפרש את המשנה כפשוטה³. שבאמת אין בה כל היות, כאשר יזכירו במשנה פעמים רבות את התפלין והקמיע ביהר —. אמנם גם

¹ אחרי שנסדר הפרק בדפוס הגיעני מכתב מהרה"ג ר"ח אפ"ע נהיים הרב דטהארין ובתוך יתר דבריו יאמר חז"ל לצד 10—8 (מספרי הוה) האוגליון מתיא נתחברה בלשון סודי והוא ראשון לשאר ספרי האוגליון ושם נאמר וכלהון, עבדין דנחיון לבני נשא מפתין גור תפליהון וכו' (נדפס בהאמבורג שנת 1663) ומה, ראה שהשם "תפלין" כבר היה היול בזמנו ואם אמת הדבר שנתחדשה מצות תפלין בימי ריב"ז אי אפשר שהמחבר ידבר ממנה כאלו היה הדבר מפורסם כ"כ" עכ"ל. ותשובתי ע"ז כי הבר"ח שנדפס בהמבורג הוא העתקה מיונית, שכן יכתוב לי אחד מחכמי הנוצרים שהארינאל שכתב מתיא נאבר ואיננו. ובפלינלאש כתוב כהח' קליין ונראין דבריו כי דבריו מרקוס ולגוס יעידו גם על דבריו מתיא ועין בפנים —. ובדבר יתר הערותיו על ספרנו נדבר באיזה מהם הלאה בספרנו כי להדפיסן כסדרן לא יאבה הרב מפני שלא עיין עוד בזה כל הצורך.

² לדעתנו נשאו את הפילאקטעריא אך המכובדים והגדולים גם בין הגוים. ולא הטון העם שהיו לו קמעות אחרות וראיות רבות לנו בזה שאין סה מקומם. ואולי נביאם במ"א.

³ ע"ש עירובין צ"ו צ"ז ותראה שבישנות התירו גם לאשה להביאם בשבת, ולא נוכל להאמין שמשום שמה טרה אינש לרמות ולעשות קמיע כעין תפלין וזולו החכמים בקדושת התפלין ויעובו אותם להתגולל על הדרכים — והטעם מהרצועות שאינן מקושרות שמה יעשה קשר, בודאי אינו מתקבל כי לא יזולו בקדושה משום שמה —. וב"ז ברור —.

זה אמת שאם אמנם פשטו מהם צורת קמיע לא פשטו מהם תכונת הקמיע, והראיה שהביא ריה"ש וקליין מהא דאמר רבב"ה בשם ר' יוחנן הואיל ושריניהו רבנן ננטרין, (ברכות כג.) נכונה היא. אנחנו אמנם מסופקים בשם ר' יוחנן שהוא לא הניח תפלין כ"א מפסח לפסח, אבל גם רבא מעיד כזה על רב נחמן (שם) והאחרון היה בבבל; וכן מתרגומו של "שיר השירים" ע"פ שמאלו תחת לראשי (ה. ג.) שמתרגם "אמרת כנישתא דישראל אנא בחירתא מכל עממיא די אנא קטרא תפלין ביד שמאלי "וברישי קביע מווחא בסטר ימינא דדשא תולתא לקבל תיקי, דלית רשו "ל מזיקי לת בלא ב"י גם מזה ראה נכונה שהתפלין היו לשמירה כי "דלית רשו" קאי על שניהם כהערת ריה"ש וקליין בצדק ודלא כפראנקל (עיי"ש צד 679)⁽⁴⁾ וכן ראיות קליין ממדרש תילים (צא ז) בפלוגתת ר' יצחק ור' חנינא בפרוש המקרא יפול מצדך אלף ורבבה מימינך שהראשון אומר שלכן נתמעט מספר המלאכים בצד השמאלי על אלף, מעשרת האלף שבצד הימין, מפני התפלין שהיו על הורוע השמאלית ויכולה לעמוד בפני המויקין אך באלף מלאכים, והאחרון אומר כי פרוש הכתוב יפול מצדך אלף הוא על המויקין כלומר שאם יבאו בצד השמאלי אלף מויקים, המה יכרעו ויפולו מפני שיד השמאלית מקימת רק מצוה אחת שהיא תפלין ומצד ימין יפלו רבבה, כי יד הימין מקימת מצות רבות, הנה שניהם מודים שהתפלין מגינות ושומרות ממויקים ושרים". היא ראייה ברורה וחזקה — ואנחנו כבר אמרנו כזאת (בצד 20) ספ"א מח' החקי שהיא גם סגולה לאריכות ימים. ואולם מראיתו שהביא (בכורות ל:) מעשה באשה אחת שנשאת לחבר והיתה קומעת⁽⁵⁾ לו תפלין על ידו, נשאת לעם הארץ והיתה קושרת לו קשרי מוכסין על ידו" נראה אנחנו עוד אחרת שהחברים הת"ח היו להם התפלין לקמיעות ועם הארץ שלא היה לו רשות להניח תפלין היו לו קמיעות אחרות שהיו נקראים בשם "קשרי מוכסין" (אולי היה על הקמיעות האחרונים איזה מכס הממשלה, או הקהילה והיו מסורים למוכסים ולכן נקראו בשם הזה) כי פרש"י שאומר: "יש חותמות למוכסין וכשנותנין להם המכס הם נותנים לו חותם כרי שלא יתבענו מכס שני" אין לו שחר, כי מה ענין החותמות אל התפלין ומהו "על ידו" שאמר ר' מאיר שנית? ולפי דברינו שהוכחנו שהתפלין לא התירוּם לעמי הארץ; ובלא קמיעות לא היו גם ע"ה, והת"ח היו פטורים מכם, נבין את כל מאמרו של ר' מאיר שמביא ראייה לדבריו שאם נשאת לע"ה אח"כ אף שהיתה אשת חבר קודם והיתה כחבר לפטור מן המכס ולכל דבר, הפסידה את כבודה בנשואין הללו עד שהיתה קושרת קשרי מוכסין על ידו ר"ל מפני וע"י הע"ה הזה, כלומר לשלם את המס שהטילו על ע"ה, והיא כע"ה לכל דבריה, גם לקבל דברי חבירות שנית אם תבא להנשא לחבר; ועכ"פ הכאמר הזה לנו לראיה נוספת על מה שאמרנו בספרנו רבות פעמים שע"ה לא הניח תפלין כלל. (ב) ואולם ממה שהוכיח הח' קליין שהפילקטריא הנהוגה אז בין העמים, כל

⁽⁴⁾ כשאנחנו לעצמנו אין להביא ראייה מהתרגומים על הכתובים שבהם ערבוביא של דברים זרים לא לבד מאגדת התלמוד כ"א גם מההגרות הרגילות בפי ההמון ושלטה בהם יד הפייטנים —

⁽⁵⁾ גרסת קומעת היא הנכונה אני חפשתי בכל השסין הישנים הנמצאים בהמועצאום ומצאתי "קומעת", לא "קושרת" ולא "קומטת".

עקרה היתה לשמורה מן השרים, (שכן כתב גם הח' מאטער שהעתקנו דבריו (צד 63) ואשר בהעתקה הסורית של הברית הרשה מצא (מתיא כג ה) אומר מפתון הנון גר אמרתהון ומרבין צנפתהון דמאניהון. תחת הנאמר בהעתקה עברית „וירחיבו את טטפותיהם ויגדילו את צצית בגדיהם“ שבחארנינאל היונו נאמר תחת טטפות „פילקטריא“, מצאנו חיזוק לדברנו שכתבנו בהערה בפתיחה (צד 11) ובפנים (צד 54) שבימי ישוע וגם בימי האבנגליוס לא נודע עוד השם תפלין כלל, וכאשר יתברר לנו זאת, נבין מאליו כי השם תפלין שנתחדש אח"כ מקור מוצאו הוא מפילקטריא הנ"ל יען שהשם תפלין נשאר בכל הלשונות „פילקטריא“ בלי כל שינוי. ועתה נבאר את דברינו:

ישנם מחכמי הנוצרים שיאמרו: כי האבנגליוס הסורית למתוא, איננו העתקה מיונית, כ"א העתקה נאמנה מכתב יד Mattios בעצמו שהוא כסורי מלידה ומבטן כתב את הבשורה בלשון אמו שהוא בלשון סוריא, ומן הפסקא הזאת „מפתון הנון גר אמרתהון ומרבין צנפתהון דמאנהון“ נראה כי האמת אתם שאין זה העתקה כלל מיונית. — כ"א מתיא יאמר מפורש את אשר יאמרו מארקוס ולוקוס בהעתקתם בעברית „ולתהלך עושי אדרת“ (כמ"ש צד 54), כי ההעתקה הנאמנה ממלת „אמרתהון“ היא „פורפירא“ או „סודרא“ שמובנו אחר, שכה יבאר המדרש רבה את הכתוב (איכה) „בצע אמרתו“, „בוע פורפירא דיליה“ — ופי' „פורפירא“ הוא הסדין שמעטפים בו את הראש שהיה להם ליקר כבוד ותפארת והיה אצלם הדבר היותר חשוב בין כל מלבושהם. למלך שהיה לו „פורפירא“ (ויקרא רבה ב.) ובלשון חז"ל נקרא „סודרא“ שאסרו לת"ח נשוי להתראות ברחוב ובבית המדרש בלתי עטוף בסודרא, וכן אמרו: „סודרי דמר כי צורבא מרבנן“ (פסחים קיב:) ומלת צנפתהון היא „כנפות“ כמו שת"י על כנפי בגדיהם (במדבר טו לח). „על צנפות דגולתהון“ ויהיה אפוא ביאור דברי מתיא או העתקתו הנאמנה בעברית, „מרחיבים הם קצות מעטפות ראשיהם (סודרא שלהם)“ [כי מלת „גר“ נפרשה כמו גרי דרוביא (שבת קט): שפירש הערוך לולבי גפנים או של זרע פשתן; ולולב הוא קצה כירוע] ומגדילים כנפי בגדיהם⁶) וזהו ממש כדברי חבריו הנ"ל ולהתהלך עושי אדרת (או כמ"ש בפליגלאם הלונדוני ולהתהלך באדרת שר"ל ללכת בסודרא ממש). וזוה נראה ברור

⁶ החכם „דעליטש“ אשר העתיק זה לא כביר (בשנת 72) את האבן גליון מחדש לעברית, שנה בהעתקתו וכתב תחת „וירחיבו את טטפותיהם ויגדילו את צצית בגדיהם“ בלשון והמה מרחיבים את תפליהם ומגדילים את כתפי בגדיהם, וזוה נראה שהיתה ההעתקה (או הארנינאל) הסורית לנגד עיניו ואך במלת תפליהם נטה בישנותו אחר המעתיק היוני, מפני שחשבו שכונת מתיא בדבריו, ומרכיב צנפתהון“ הוא על הציצית, שגם זה אינו מוכרח כלל. והכונה היא שהרחיבו קצות בגדיהם שגם זאת היתה סימן לרבנות כבגדי כהונה אשר ילבשו עתה הכהנים הפראוואסלים ויען שחצי השני מהכתוב המה הציצית לפי דעתם לכן חשבו שבהצו הראשון ירמוזו על התפלין ויען שבדבריו חז"ל לא מצינו שיקראו את התפלין „טטפות“ זולת המשנה „חמשה טטפות“ שכונתה על הפרשיות ולא התפלין שינה „דעליטש“ בצדק מלת טטפות לתפלין, אבל באמת שנה בזה כי אין בכתוב הזה שום רמז לא על התפלין ולא על הציצית. כ"א על בגדי תלמידי החכמים הרחבים ועל הסודרא, ונקוה שאם יעיינו החכמים ויחקורו היטב וידו לדברינו. ומכאן תשובה גם להחכם „קליין“ שפלפל בדבריו המפרשים „אמרתהון“ כמו „Ora fimbria“ שלדעתו יתכן הפירוש הזה על הציו השני, ואין להאריך. —

שבימי ישוע ובימי כותבי האבנגליום לא היה עוד השם „תפלין” ידוע כלל, שאם היה ידוע השם הזה, כי אז העתיקו אותו כל כותבי הכרית החדשה, ואך בהעתקה היונית המאוחרת שנתפשטה כבר ההשתמשות בפילקטריא בין היונים, ומאד יוכל להיות שאז החלו נוצרי היהודים להוסיף בהפילקטריא פסוקי האבן גלילון מן הארגינאל הסורי. והיהודים החלו לעומתם לשנות את צורת הפילקטריא ולהבדילה בתמונתה, (ואולי קראו לה אז גם שם חדש „תפלין”) העתיק המעתיק היוני את מלת אמרתהון בשם פילקטריא. וחשב את מלת אמרתהון מעין אומר צו, שר"ל מצות תפלין, ללא צדק. — עכ"פ מזה נראה ברור, כי בימי ישוע 60—3750 לברי"ע לא נודעו כלל „תפלין” (כי המספר הנהוג הוא מן 3761, והוא לשנת מותו ולא לשנת הולדתו) כי הכלל הזה נאחו בידנו שבשם „טטפות” לא נקראו „תפלין” מעולם. — ואם לא נודע אז שמם, לא נודע גם מהותם. — כאשר כן לא נמצא מוזכר שם תפלין ולא טטפות או איזה שם אחר על המצוה הזאת לא בימי שמעון בן שטח 3621 לא בימי שמעיה ואבטליון 3722, גם לא בימי הלל ושמאי (זולת הירושלמי והמכילתא שכבר הוכחנו (צד 54) כי השמות הלל ושמאי שזכרו שם מסוכסכים המה ואין להביא שום ראיה מהם) וכן גם מפי רבן שמעון בנו של הלל הזקן 3768 ומפי חבריו לא נשמע שם התפלין, ואך על רבן יוחנן ב"ז 3793. נשמע כי נשא את התפלין כל היום אך גם מפיו לא שמענו דבר, ואך מפי רבן גמליאל בנו של ר' שמעון הנהרג הנ"ל 3810, נשמע שאומר „המוצא תפלין בשבת יכניסם שנים שנים” והמשנה אומרת „בר"א בישנות אבל בחדשות מניחן והולך”, וזה היה 50 שנה למספר הנהוג היינו אחרי מות ישוע. — ולפי השערתנו החלו לכתוב גם בימים ההם את האבנגליום. — ר"ל ביונית, נמצא שבזמן אחר עם שם התפלין נשמע את השם „פילאקטריא” בהעתקת האבנגליום למתא. — ויען כי הפילאקטריא יודעים אנו שהיתה נהוגה זמן רב קודם וסגולתה היתה לשמירה ולגרש את המזיקים, וכן נמצא אנהנו את התפלין בתכונתן סגולתן וצורתן זאת בימי חז"ל, הסברא נותנת, שהשם „תפלין” הוא קיצור השם „פילקטריאן” והתיו הנוסף בראש הוא הא הידיעה (צד 19) „To philacterion”, ובחרו בשם הזה למען לתת לו צורה עברית.

G והנה מיכל אשר אמרנו לעיל אנו יכולים לצמצם זמן תיקון התפלין בארבע פרשיות וארבעה בתים בתש"ר וכן להניח על הקברת ועל הראש, וכן שינוי השם מפילקטריא לתפלין, שבלתי ספק נמנו ע"ז וגמרו לתקנו, לסנהדרין דיבנה, היינו גתשפ"ח 90—3788. והיינו כשלושים שנה למספר הנהוג מאחר שמרבן גמליאל דיבנה כבר נשמע את השם הזה, אם כי הוא בעצמם לא הניחם כאשר הוכחנו (צד 57) אבל מיצינו בירושלמי (עירובין פ"י ה"א. סוכה פ"ד ה"ח) שטבי עבדו היה נותן תפלין (או מוכרם לאחרים כמ"ש שם בהערה). וכן על ריב"ז שהיה בזמן הזה אמרו שלא הלך ד"א בל"ת, והדעת נותנת מפני שבמשך שלשים שנה אחרי מות ישוע החלו להתרבות מאמיניו ע"י פעלי שלוחיו ועל הפילקטריא הנהוגה החלו לכתוב גם פסוקי אבן-גלילון שנתפרסם אז, ואולי הרתו גם את השתי וערב שנתנה לשם „צלב” באבן-גלילון על הפילקטריא הנ"ל, ועל הפילקטריאן העברית לא היו כתובים רק איזה כתובים מן התורה. ולכן למען התרחק ממאמיני ישוע נמנו וגזרו לשנות את השם ומקום הנהחתו, וגם צוו לעשות להם ד' בתים ולהכניס הפרשיות בתוכם כעין קמיעות, היפוך

הפילקטריא שהיתה רק בית אחד מרובע על המצח והכתוב עליה היה נראה לעין כל, ואז גזרו גם על האומר חמש טמפות להוסיף על דברי סופרים ר"ל על דברי "הסנהדרין" שתקנו או רק ד' פרשיות ולא להוסיף עליהם, יהג, וכנראה ממשנה כלים (פ"ח מ"ח) היו הד' בתים מר' קציצות מהוברים ע"י מסמרים זה לזה ויעקר קשורם וחבורם היו אל הבית הרביעי, שע"כ אם התיר כל השלשה ושבלין חזר והדביקן לרביעית נשארו טמאים כמקדם מפני שכל המחובר למא טמא, (ע"י"ש ברמב"ם בר"ש וברעבי"ע) ותראה כי היו להתפלין ההם צורה אחרת כי בתפלין שלנו א"א להתיר איזה קציצה מבלי לנגוע בהקצצות האחרות, וכ"ז תיקן הסנהדרין דיבנה, ושע"כ תרגם אונקלס בשם הזה את מלת טמפות, שהוא היה כששים שנה אחרי הסנהדרין דיבנה, ועפ"י השיטה הזאת הכל על מקומו יבא בשלום. היינו יונתן ב"ע המתרגם את הנביאים שהיה תלמיד הלל הזקן, לא ידע עוד משם תפלין כלל, וקרא את הפילקטריא שנשארו היהודים בשם "טמפות" כשמו בתורה, ושם הקמיע ותכשיט הראש והזרוע גם בימיו ולכן תרגם גם ואצרה על זרועו בשם "טמפתא דעל דרעיה" כי נשאו בימיו הקמיעות הנ"ל. אך כשנשתנה השם וצורת התפלין, החלו תלמידי ר"א וחבריו לנסות למצוא מקום בכתובי התורה על תקנתם האלו, "ר"ל לסמוך אותם אקרא", לא לבאר את הכתובים, ר' ישמעאל רצה להוכיח מן טמפת מלא וחסר על הארבע פרשיות אולי רצה גם הוא לאחוז בלשון המשנה "חמשה טמפות" שלדעתנו כיונה על חמשה פרשיות ולא חמשה בתים (כמ"ש צד 87) אמנם מסופקים אנחנו בכונת המשנה מפני מלת "חמשה" ולא "חמש" כי המשנה דקדקה בלשונה ואם היתה בונתה על הפרשיות היתה אומרת "חמש" כאמרה שתי פרשיות במזוזה ומאד יוכל להיות כי הישועים הוסיפו גם בית אחד בשביל פרשת יוחנן אשר הוסיפו, וגם ר' ישמעאל כיון לא על הפרשיות אך על הבתים אבל גם זאת היא להלכה שאם הורה להוסיף פרשיות אף בבית אחד הוא זקן ממרא אך איך שיהיה לא רצה ר"ע שיוכיח ממלא וחסר שיהיה משמע שהכתוב כון על התפלין ולכן אמר לו אינו צריך (ראה בתלק החוקי 19) כאשר ענה לר' יוסי הגלילי מפורש: "ושמרת את החוקה לא נאמר אלא לחוקת הפסח", וכן אמר ר' נתן אינו צריך על הברייתא שאמרה להוכיח ממילת "ידך" שהיא יד שמאל, ובחר בהיקש הגיוני ושמתם וקשרתם אם הקשירה בימין ההנחה היא בשמאל שמורה מפורש שלא רצה לבאר את הכתוב בביאור מפורש על התפלין וכן נראה את ר' אליעזר (הגדול) אומר "אינו צריך" על מאמר הברייתא "אמרה תורה הנח תפלין ביד והנח תפלין בראש", (לשונו של ר' יהורא כנראה הלאה) שהכונה "אמרה תורה" הוא ר"ל "הקבלה" שאם לא כן היה אומר "כתוב בתורה", או "אמר קרא" כלשון השי"ם בכל מקום, לא רצה ר"א לומר "אמרה תורה" ואומר "אינו צריך" כאומר היכן כתוב זאת בתורה? אך הרי הוא אומר והיה לך לאות, יותר טוב שתדקק במלת "לך" לומר "לך לאות ולא לאחרים"

(7) מכאן ראייה שמה שאמרו בכריתא בשם ר"א הגדול ע"פ וראו כל עמי הארץ כו' אלו תפלין שבראש, ש ת לו את המאמר בו (ולכן הוסיפו מלת "הגדול" שיוכסו דבריו באוני השומעים) שכיון שדעתו הוא היפך מזה כמ"ש לך לאות ולא לאחרים לאות והבן. ועיין הלאה במס' תפלין שמה בפי ר"א מאמר אחר על התפלין, שלדעתנו הוא ר"א בן ערך לא ר"א הגדול —.

ואולי היה לו גם בזה כונה מסתרה. כי באמת לא מצינו שום מצוה „שתעשה בצנעה“ אבל גם ע"ז א"ר יצחק „אינו צריך“ כי לא ישר בעיניו מאמרו „הרי הוא אומר“ כאלו יכון הכתוב מפורש על האות הוה, אך הוא מצא כתוב אחר שמוכרחים אנו לפרשו ע"ד המליצה והוא „ושמתם על לבבכם“ שאם נסמוך מצות תפלן על הכתוב הוה ונאמר שתהא שימה „נגד הלב“, ידעו הכל כי המצוה הזאת מוסמכת על הכתוב ולא כתובה מפורש, כי „ועל נפשכם“ יוכיח, וכן תפס ר' יהורא על לשון הברייתא שאמרה נאמר כאן בין עניך ונאמר להלן בין עניך (לענין קרחה) שלא רצה לסבול אומרה „נאמר כאן“ ואמר גם הוא „אינו צריך“ כ"א „אמרה תורה הנה תפלן ביד במקום הראוי ליטמא בנגע אהר“, שזוהו ודאי מדברי קבלה —. כן רואים אנחנו בשיטת הגמרא (מנחות לו:) ובמוחים אנחנו שכל מעיין אם ידקדק בלשונה ויחקור היטב, ימצא שכל התנאים „חבמי המשנה“ רצו להראות מפורש במאמריהם כי אין למצוה הזאת יסוד בתורת משה; ולסמוך על תקרא לא חששו, מפני הכלל שבידם מי איכא מידי דלא רמיזא באורייתא . . . והבן —. זאת היא דעתנו בדבר הפלפול אשר יפלפל החי קליין בכונת המכילתא ועכ"פ נמצא רק את ר' יוסי הגלילי היחיד שאומר מימים ימימה על מצות תפלן ולא ר' עקיבא הוא היחיד שאומר „לא נאמר אלא להוקת הפסח“ כ"א כל התנאים שנזכרו למעלה כאשר יבין הקורא.

ואולם בדבר התרגומים אונקלוס ועקיילס אשר יתרגמו „מימים ימימה“ „מומן לזמן“ שר"ל בכל שנה שהוא כדברי ר"ע, ותרגום השבעים שתרגמו „דבר יום ביומו“ ותרגום הירושלמי שאחז את החבל בשני ראשיו, נראה לנו „כי להם חפש החי קליין פתרונים לחם בדברי המכילתא, כי לדעתנו פירשו השבעים את הכתוב ע"ד המליצה באומר „Asaletaa“, שר"ל שיהיו הרתום ברעיונו כאלו המה בלתי מתנענעים ועומדים תמיד לזכרון נגד עניך, ולא כיונו על שום דבר ממשי הניתן בין העינים, ולכן פרשו מימים ימימה דבר יום ביומו כי הזכרון הזה צ"ל תמיד, וכן הוא כונת עקיילס בתרגומו (שיכון לדעת השבעים כמו שאומר גם פירשט) לפרשו ע"ד המליצה, יען כי האחרון תרגם ביונית ולא בא לפרש את הכתוב עפ"י ההלכה מהמאוחרים כ"א ע"פ פשט הכתוב, שאם היתה כונתו על „תפלן“ שהשם הזה בודאי כבר היה ידוע לו אם היה ידוע לחבירו אונקלוס, כי אז היה מתרגם בשם הזה ממש, כמו שתרגם אונקלוס שתרגם ע"ד ההלכה יען שבא לתרגם בלשון העם המדוברת אז בין היהודים, אם לא שנאמר שעקיילס לא ידע עוד מהשם „תפלן“ וכן „אונקלוס“, והשם תפלן נוסף בדברי אונקלוס מהאחרונים⁽⁸⁾ כאשר יאמר הריב"ל

(8) והרה"ג רנ"א יאמר בפירושו, נתינה לגר" (בהקדמתו הכוללת וכן בפנים) „שלבן תרגם אונקלוס השם, תפלן“ מפני שפקרו בו המינים, (מה לו למתרגם את המינים אם פשוטו של מקרא אינו סובל תרגומו ופקרו המינים עוד יותר) (כמו בלוב) „אבל אני בדעתי הקלושה אני מבין דבריו, איזה מינים פקרו בתפלן? האם נעלם מעיני כבודו משנה מפורשת מגילה פ"ד. „נתנה על פס ידו ועל מצחו ה"ז דרך המינים“, וכן תלמוד מפורש (הוריות דף ד') אינו חייב אלא על דבר שיוודו בו הצדוקים וכן בסנהדרין פ"ח: בפרש"י „דויל קרי ביה רב הוא שהוא לשון התלמוד כהוריות (שם)? ואם כונתו על השמרונים או הכותים, מעולם לא נקראו מינים בלשון חז"ל — ואף אחר שזוהו עליהם לא נזרו אלא שיהיו כעכו"ם אך לא כמינים שהבדל גדול יש בין עכו"ם למין שאת הראשון

(בספרו בית יהודא צד 287) שהוכיח בראיית נאמנות מר"י והשלי"ה נס' שבת שיש בתרגום „אונקלוס" כמה תקונים והוספות מאחרונים (שאם נאמין בזה, אז נצטרך לאחר זמן קריאת השם „תפלין" אך לזמן האמוראים והמה תקנו את השם הזה גם כמשנה ובכריתות כאשר כן יאמר הספר „ידידיה" הנ"ל אבל הדעת מתנגדת לזה) ואז נצטרך לומר שגם אונקלוס פירש את הכתוב ע"ד המליצה, כי מאד כבד להאמין ששני חברים אשר יקבלו תורתם ממקור אחד, ולפי דברי חז"ל קבלו גם את תרגומם הזה מפי ר"א ור"י, שיחלוקו לא בדבר הניוני או גם בדבר המקובל אשר המעות תוכל למצוא מקום בו, כ"א „בשם העצמי" של דבר הירוע ומפורסם ביניהם בין כל החמין בתרגומם, אבל אם נאמר שזה תרגם לחעמים בלשון יון, וע"כ שמר רק את פשט הכתובים, וע"כ פירשו בדרך המליצה כמו שהבינו זה גם חז"ל, והשני פירש בלשון המדוברת או גם לעברים והוכרח לפרש עפ"י ההלכה, לא יהיה כל סתירה בדבריהם. שניהם פירשו מזמן לזמן בדעת ר' אליעזר רבם ור"ע ושאר התנאים, וכן את מלת מטפות תרגם הראשון כדעתם בפשט הכתוב, והשני כפי ההלכה שהורו המה. וכן הוסיף להלכה על וכתבתם על מוֹזוֹת ביתך ובשערך ת"א ותכתובינן על מוֹזוֹן ותקביעינן בסיפי ביתך. שהיא ההלכה. (עיי' ביכורי העתים תקפ"ט צד 39) כן תרגמו לפי דבריו גם Vulgata וגם Syrer בדרך המליצה בפשט הכתוב, שהיה מקובל בעיני החכמים, וגם מתרגום הירושלמי שהאחרון הזה, ערבב ובלבל בתרגומו הלכות אנדות ופשוטי המקראות גם יחד, ג"כ אין כל ראייה שכיון במלת „קביעא" על התפלין הבלתי מתנענעים, כי אפוא נמצא שהתפלין לא יתנענעו? מקומם הוא עפ"י ההלכה, מסוף המצה במקום שיתחילו השערות עד מקום שמוחו של תינוק רופס, ויכולים אנהנו עפ"י ההלכה להניחם בגובה הראש, או סמוך להמצת. וע"כ אמתו"ל מקום יש בראש להניח שתי תפלין, ובמלת „קביעא" ר"ל „תמידית" מ"ל עשה תורתך קבע ותפלין מצותן כל היום ולכן אמר קביעא ר"ל מנחים תמיד על הראש וכאמור במס' תפלין ר"א עשה את התפלין קבע ולא בלתי מתנענע כאשר יראה הקורא בדבריו ולדוכן חקיק ומפורש על תפלת רישא, קביעא, כל קבל עיניך בגובה. — שמלת „לדוכן חקיק" הנראה שכונתו על השין שעל תפלת הראש והוא מאוחר מאד ואך אב"י אמרו; וכל זה פשוט וברור לדעתנו. —

אמנם מה שכתב הח' קל"ין בדבר תרגום השמרונים, שלכאורה נראה בדבריו חדשות בשיפת השמרונים, הנה אחרי ההתבוננות נפונה גם בדבריו אלה, ולמען יוכל הקורא מבין לשפוט בדבריו ובדבריו נעתיק את תרגומו של השמרונים כפי הוצאות הדר. ברילל, (ווינן 73) בפ' קדש פסוק והיו לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך יתרגם השמרוני „ויהו לך לסימן על אדך ולזכרון בין עיניך לזכרון תהיה אורות ה' כו"ל. בפ' והיה כי יביאך עה"פ והיה לך לאות על ירכה יתרגם „ויהו לך לסמן על אדך ולמפין בין עיניך, הלא בתקופ אד אפקד יהוה ממצרים". ובדברים (יח) „ותקמרון לסימן על אדך ויהו למפון בין עיניך." (שם ט יא) „ותקמרון יתון לסימן על אדך ויהו למפין בין עיניך ותלפון ית בניכון כו"ל וע"ז יאמר החכם קל"ין :

מעלין זאת השני מורידין. — והתנצלותו של הגאון בזה בהקדמתו הכוללת עי"ש צריכה ביאור והבנה וע"כ פ' נעלה הוא מתבונתי. —

„Eigenthümlich ist es, dass der Samar. für ירך Ex. 13, 9. und „Deut. 6, 8. ירך und für ירכם Deut. 11, 18. ירכם setzt. Noch mehr: „das Wort „טוטפת“ das bei uns an den drei Stellen Ex. 13. 16. „Deut. 6, 8, 11, 18. defect geschrieben ist, ist bei ihm durchgehends plene. Das wird wohl nicht zufällig sein.“ עכ"ל

אבל אנחנו נפונה בהם, כי לדעתנו מלת „אדך“ אין כוונתו על רבים, והוא ממש כביאור „ידך“ בלשון הכתוב. אמנם על „יד“ מתרגם „אד“ והיה יכול לומר אדך בלא יוד, ועב"ז גם „אדך“ הוא יחיד ולא רבים, האמנם אדיכון נוכל לפרש גם לרבים אבל לא נראה בזה מטרה מיוחדת מפני שינוי לשון מאדך לאדיכון שמוה נראה שמלת אדך המורה להם ליחיד קבלו אותה כמו שהוא והוסיפו רק ון לתרגום על ידיכם ולא נראה בזה כונה מיוחדת; ובדבר „טטפת“ ראשונה צריכים אנו לדעת כי חז"ל גרסו בתורה לא כפי הנכתב אצלנו בספרים מדויקים כי אצלנו כתוב בכל החומשים ובפאליגלאט הלונדוני בוהיה כי יבאך ובוהיה אם שמע „לטוטפת“ ובשמע „לטטפת“. וחז"ל אמרו (מנחות לו:): ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפת הרי באן ד. דברי ר' ישמעאל והח' קליין בהערה 3 יאמר לטטפות לטטפת לטטפות הרי באן ד' ולא העתיק נכונה. וכן בפנים בספרו, כי הואו הוא בראש המלה ולא בסופו. נמצא שאצלנו שתי פעמים לטוטפת כתוב בוי"ו בין היתין, ופעם אחת הסר. ולפי גרסת חז"ל היו שני טטפת הסרים ובאחד נתוסף ואו. וכתב ע"ז התוס' (שם) „שמע והיה „א"ש“ כתיב „לטטפת“ ובוהיה כי יבאך כתוב „ולטוטפת“ בספרים מדויקים אבל בין „פא לתיו לא כתיב ואו ותימא היכי משמע תרי וכו' ואומר ר"ת דוי"ו קמא דולטוטפת „מוקמינן בסוף כאלו כתיב לטטפות“ עכ"ל. ומוה נראה שגם אצלנו לא גדול ההבדל כי באמת הואו הכתוב בין שני היתין של טוטפת איננו מעלה ולא מוריד לענין הוכחת רבים. או יחיד, ורק אם היה כתוב הואו בין פא לתיו. „טטפות“ וא"כ אינן דורשים השמרונים את הואו מן ולטוטפת, ואינם רואים אותו כאלו כתוב בסוף התיבה, וע"כ המה אצלם כולם הסרים, או כולם מלאים „plene“ כהבנת ה' קליין. ואך המלה עצמה תרגמו בשם טפין שהמה לא טיפה כהבנת קליין, כ"א על התכשיט טטפות הירוע גם להם כיון שנשאו תכשיט כזה על הראש גם בימיהם, כנראה מן תרגומו של יונתן ב"ע וכן המשנה. כי טיפה „טראפפען“ תבא תמיד בוי"ד בין שית לפא בלי סורי. והוא דעביר טיף טיף (פסחים לט:): וכן המטיל טיפות עבות (מקואות ח) ומוה נראה כי טיפה היא נקבה והשמרונים מתרגם ב"פ „טפיים“ ולא נוכל לומר שכונתו על טיפה. ולכן כיונו פשוט „לטפיים“ או „לטפין“ ר"ל להתכשיט היותר חשוב, ופרשו את הכתוב ע"ד המליצה כמו לסומן על ירך שפרשוהו ולא קימוהו מעולם⁹) ומה שהמה נוהגים למשות את מצחם מבין עיניהם ועד ראש חוטמם ברם של קרבן פסח גם היום את ילדיהם וגם את האב והאם, לדעתנו איננו נובע כלל ממקור הכתוב הזה שלא נאמר גם בספר שמות על הפסח, ואצ"ל בספר דברים; ולוא קימו מן הכתוב הזה כי או היו מושהים גם את ידיהם ברם

⁹ אשר הביא הח' קליין בשם „Castelli“ שהוא מעתיק בהלעקטיקאן שלו את דברי השמרונים ומבאר „טפין“ במלת „פילקטריא“ הטעה כנראה את הרש"י פ"ן בדברי הימים שלו צד 204 לומר שגם השמרונים יתרגמו תפלין כו'. כמ"ש לעיל צד 52.

הפסח ולא רק את התינוקות כנראה שהאב והאם מפלים במנהג זה אבל המה מושחים בין עיניהם וחוטמם בדם הפסח לסגולה ולרפואה כמו שמושחים החסידים את עיניהם ביין הבדלה, ובכל וואלין ואוקריינא יקחו גם מיין הבדלה השפוך על השולחן וימשחו את כיסי בגדיהם להצלחה, וכן ירחו את ההבדלה אחרי שיכבדו. וגם יסתכלו בכוס הבדלה קודם שישתוהו לראות צורת עצמם ואז במוחים המה שלא ימותו בשבוע זה ועוד מנהגים כאלה, האם לכ"ו נחפש פסוקי התורה? וע"כ לא נסור מדעתנו כי השמרונים יפרשו ע"ד המליצה כמו שיפרשו הקראים גם המה את הכתובים הללו, ואשר יש לי ראיות רבות, שאין כאן מקומם, שתורת הקראים מיוסדת על תורת השמרונים. — ומה שהעיר קליין בדבר הצדוקים והקראים, כבר אמרנו שהצדוקים הניחו תפלין כנראה ממגילה במשנה ובגמרא הרמב"ם, וכמשמעות הגמרא הוריות ד', ואין שום סתירה ממנחות מ"ב. כי שם הגירסא „כותים" (כמו שנבאר להלן בדברי פ"ן, ורק הצדוקים הניחום על פסי יריהם ועל מצויהם, ואין כל ספק שחרתו על הקמיע פילקטארי' הירוע את פסוקי התורה, לא נוכל אמנם לדעת אם כתבו כל הארבע פרשיות, או רק אחרות מהן, וגם באיזה כתב כתבום, כי כפי אשר מצאתי במסכתא תפלין משבע מסכתות ירושלמיות (שהוא אמנם מאוחרת מאד כאשר נדבר מאתה לפנינו) אומרת כתבה עברית פסולה, שבלי ספק מצא מחבר זאת המסכתא באיזה משנה או ברייתא ההלכה הזאת והיתה נגד הצדוקים שאולי כוננו חז"ל כאומרים והניחו כתב עברית להדיוטים על הצדוקים או על כת אחרת המתנגדת להצדוקים — ובדבר הקראים כבר אמרנו דעתנו ואין להאריך יותר —.

פרק ד.

ראיות נבחות מהתלמוד עצמו שבכל מקום שרצו חז"ל לקבוע הלכה שלא יהיו עליה מערערים, אסרו שהיא הלמיים. תפלין של ר' חייא תפורות היו בחושי ששתן, לשוני של הקנה האומר על כל ההלכות שנאמרו בתפלין בשם הלמיים, שאינן, אלא שלא רצו לנלות הסוד. התפלין נתקנו בסנהדרין דיבנה, כל ההלכות למי' שנאמרו בתפלין לא ידעון חבמי המשנה, תפלין שקרא רבן גמליאל „חדשות" קרא אותן ר' יהודא „ישנות".

א) הקורא הנכבד כבר ראה את דברינו בדבר ההלכות למשה מסיני שנאמרו בולן מפי אחרוני האמוראים בתפלין (צד 21, 68—71) ואת אשר הבאנו מספר הקנה מה שיאמר הוא בפירוש הרברים „הלמי"י. ולא נוכל להעלים עין ממה שכתב אחד מחכמי הזמן מן החכמים היותר מצוינים ברוסיא הוא הר"ר שמואל יוסף פ"ן שכתב בספרו דברי הימים וז"ל: „מן ההלכות למי' העולות למספר הכמים וחמשה „בכללן (עיון חות יאיר ס' קצ"ב, הערצפעלד ח"ב 222) נמצאו כעשרים ושתיים „מהלכות כתיבת ספר תורה תפלין ומזויות, מלאכתן תפירתן ותקונם, ומה אנחנו „רואים עד כמה שקדו בני ישראל מיום שובם לארצם להכין ולסגל להם חפצי „שמים אלה, ותהי זאת גם לעדה נגד המבקרים החרשים, כי מאז ומקדם פרשו „את הכתובים וקשרתם כו' כפשוטם ולא ע"ד המליצה. ובמשנה שנו חומר בדברי „סופרים כו' (סנהדרין פח:) ומה נראה שכן היתה קבלה בעם שעקר מצות „תפלין הוא מן התורה, והסופרים לא חדשו בזה דבר כ"א פרשו והגבילו את „הפרשיות הראויות להיות בתפלין וקבעו להם מספר ארבע ולא יותר.

„ולפי היסוד המבואר בהוריות ד. נראה שגם הצדוקים הודו בזה, וצ׳ע במנחות¹)
 „מ״ב עכ״ל. איך תהיה זאת לעדה שמאו ומקדם פרשו את הכתובים וקשרתם
 כפשוטם ולא ע״ד המליצה, לא נבין. הן הוא אומר „כי הסופרים פרשו והגבילו את
 הפרשיות הראויות להיות בתפלין“ וא״כ מה חדש חדשו הסופרים אם הבינו כל העם
 שהכתובים המה כפשוטם ממש היינו שבכל מקום שנאמר „והיו הרברים האלה
 לאות, לזכרון ולמוטפת“ מצוה הכתוב שהמה ר״ל „הרברים האלה“ יהיו לאות, זכרון
 ומוטפות, ולא נאמר זה רק בד׳ פרשיות קדש, והכ״י שמע והא״ש, איזה צורך
 היתה להסופרים לפרש ולהגביל את הפרשות הראויות? (ראה צד 3) ומדוע תאמר
 המשנה „חמשה מוטפות להוסיף על דברי סופרים“ הן לא „דברי סופרים“ המה
 „ארבע פרשיות“ כ״א כתובים מפורש בתורה אם הכתובים נאמרו לא בדרך המליצה?
 וכן כהו „עקרו“ מדברי תורה ופרושו מדברי סופרים שיאמר ר״א ב״ה (סנהדרין
 שם) לפי דברי פ״ן האומר שפרשו והגבילו את הפרשות הראויות ל בא בתפלין
 אם הפרשיות עקרו מדברי סופרים, איזהו עקר נשאר בדברי תורה? אבל באמת
 אחז החכם הזה את החבל בשני ראשיו, הוא הודה הודאה גמורה להרנ״ה ולהרז״פ
 שכל ההלכות ל״מ, המה אך הלכות קדומות אשר נתקבלו בישראל מימות אנשי
 כנה״ג כנראה מדבריו (בצד 168) וכאשר כתב מפורש בשמו החכם צוויפעל
 (שע״י ח״ד צד 52—51) [שאם אמנם האחרון גרע הרבה מאד מדבריו וגם הוסיף
 ושינה לשונו באיזה מקומות²) עכ״ז בתוכן כונתו לא החמיא את המטרה ומשתיקתו

¹ אין כאן שום צ׳ע וכבר תיקן זאת הגאון ר׳ ישעיה פיק בהגהותיו שהגיה
 „כותי“ תחת „צדוקי“ והכותי אסור בכתובת תפלין מפני שמכחיש בה ע״ש.
² כה יתחיל הרר״צ את דבריו (שם) „ומה טאד שמחתי לקרוא בס׳ היקר
 „דבה״י לבנ״י להחכם היקר ר׳ שמואל יוסף פ״ן נ״י, מאמר שלם, שבו הראה א״ע לעיני
 כל, כמחזיק בשטה זו (ר״ל שטת קראכמאל, פראנקל וגרעץ) בשתי ידיו ולחשיבת
 „הדברים ויקרתם, הנני להעתיקם פה, וז״ל בספרו דף ע״א, בכמה מקומות בתלמוד
 „כו״. ויעתק את דבריו בשני צדדי ספרו עד, כ״א לטובת כלל האומה ולתקנת האמונה
 „עכ״ל ודבריו היקרים האלה נושאים בד בבד עם דעת הרנ״ק והרז״פ, ע״כ לשון צוויפעל.
 אך מה ישתומם המעיין שיהפיש וימצא בדבה״י של פ״ן ולא ימצא כלל דף ע״א, כי
 ציוני צדדי ספרו הם רק במספרים הנהוגים (צופערן) ובצד 71 לא ימצא מאומה אף
 דבור אחד מכל דבריו, ואך אם יכפיל עא שיעלה בידו 142, ימצא שתי מלות הראשונות
 „בכמה מקומות“ ויתר דבריו ימצא מקוטעים ובשינוים גדולים מהפכים את הכונה להפך
 גמור כמו „חומרות הדשות“ שפורם פ״ן צד 148, השמיט צ׳פ מלת „הדשות“,
 „קולות שונות בכמה עונשי התורה, השמיט מלות „שונות בכמה“ והקורא המעיין יראה
 שההשמיטות האלה מהפכים את הכונה במאמרו של פ״ן המכיל מן 142, עד 188.
 ומכיל 17 מאמרים גדולים ונכבדים, והראשון ערבם ובלל את כל דבריו ולא אך גרע,
 ושינה כ״א גם הוסיף מלות אחדות כאשר ימצא הקורא התחלת מאמרו 142 וסוף מאמרו בצד
 188. ומסיים „עכ״ל! אגה כי כן יגדנו חכמים בזמן הזה בעוד ששני החכמים חיים המה
 (יחי ויארכו ימים) שאם גם היה כותב, תוכן דבריו“ גם אז היה זה ללא אמת כי לא
 תוכן דברי פ״ן המה כ״א סדר חדש לדבריו אשר קבץ מלה מצד זה ושתי מלות מצד
 השני וארבע מלות מצד החמשי וחברם לאחת ועשה מזה מאמר בלי הפסק, שיתאים עם
 דעת המעתיק למען לתלות דעתו בדבריו כאילו אבל עכ״ז גדול אם יאמר איש, תוכן דבריו
 אינו יכול השני לתפוס עליו כי בהבנת הדברים מהפכים גדולים והוא הבין תוכנם כי
 וכן הוא האמת כי הרש״ף סבב את דבריו והארך מאד למען העלים את דעתו מהקורא
 אך דבר שהסתיר הוא אינו רשאי סופר אחר לגלותו באופן כי ישום דבר בפיו אשר

של פין נראה הוראה גמורה לדבריו צוויפעל על כל מה שכתב בשמו. [ואת הכתובים רצה לפרש עפ"י פשוטם (!) ולכן לא עלתה בידו, מה שעלתה בידו רש"י לפרש במלות שתים, "מדברי סופרים, שהם ד' בתי"ם" (ראה לשונו צד 17) אם כי בפסקתא רבתי מפורש בהיפך שהטוטפת המה הפרשיות (עיי"ש פ' בא) ולדעתו, "התפלין" המה "הפרשיות", והטוטפות" המה "הבתים" — וכל הרואה בדברינו שכתבנו למעלה יראה שמעולם לא עלה על דעת הו"ל לפרש את הכתובים עפ"י משמעותם שהעולם קורא זאת "פשוטם", כ"א "לפי עומק פשוטם שפירש הרשב"ם" אך סמכו את התפלין לאחר שנתחדשו (מסנהדרין דיבנה) על הכתובים.

ב) ואולם למען הראות לקוראנו כי ההלכות למ"מ בכלל, אחו"ל על כל דבר הלכה שרצו לקבוע אותה בלא כל מחלוקות (אם כי גם זאת לא עלתה בידם כי נמצא מחלוקות גם בהלכות שאמרו "שהמה הלמ"מ כמ"ש הרא"ש הלכות מקואות סימן א', וכמ"ש בתשובת חוות יאיר סי' קצ"ב (עיון בהערה צד 262 לרבה"י הגי') ותראה שם גם לשונו של שר"ל ואולי נביאם לפנינו), נביא ראייה חזקה, לדעתנו מהתלמוד בעצמו שמעולם לא פחד ולא נתבהל, מהשם "הלכה למ"מ" והו' לשון הש"ס במגילה. גמ': "ואמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן שיור התפר הלכה למשה כסיני ומחו לה אמוחא ולא אמרו אלא כרי שלא יקרע" (מגילה יט:) רש"י "שיור התפר כשתופרין יריעות של ספר תורה לחברין יחד משיירין בתפר למעלה ולמטה, ומחו לה אמוחא לאחר שאמרה הכה על מוחה כלומר חזר וסתר ואמר לאו הלי"ם הוא אלא חכמים אמרו" עכ"ל. וכן לעל פירש אצל הקורא במגילה בין הכתובים, שאמרה הגמרא ומחו לה אמוחא, פירש "כלומר סתר מקצתה כו", הגה דחק עצמו רש"י לפרש כי הוא בעצמו חזר ביה אם אמנם לא תיקן לשונה של הגמרא "ומחו" לא במלת "ומחו" או "ומחא" שהיה משמע לשון יחיד, אבל "ומחו" הוא בודאי רבים, ואזיל על השומעים מפיו את ההלכה הוה, מחו לה אמוחא, ר"ל השומעים שאמר ר' יוחנן את ההלכה הזאת בשם הלמ"מ הכו על קרקדה של ההלכה הזאת ולא קבלו אותה מפיו ולא הוא בעצמו חזר מזה — וכפי הנראה קשה היה לרש"י להאמין שלא תאבה הגמרא לקבל מר' יוחנן אם אמר מפורש על הלכה אחת שהיא הלכה למ"מ, וע"כ אמר שהוא בעצמו חזר ביה (או כי

הוא לא הגיד מפורש, אבל אם יאמר "וזה לשונו". עד כאן לשונו" הגה לא יפון עוד שום איש שהביא דברים ככתבם, וכמה מכוער הוא דבר זה לסמות עיני הקוראים על אופן זה? דברים כ"מ אלה תפס הריב"ל בספרו רדובבל ובצדק, על ספר "נתיבות עולם" שבא להבאיש שם התלמוד ותורה שב"פ, ומה יענו שונאינו אם ימצאו בדבריו חכמני זיוף כזאת? ועוד הערם יעיימו להראות המראה מקום שלא ימצא אותם שום איש למען לא יתפסו עליו, ומי יודע כמה דברים שיגה עוד? הן כל ספריו אך העתקות המה, ואם נחפש אחריהם נמצא כי לא שלום על ישראל עשה כ"א שנאה ותחרות בין הסופרים אשר יבדקו אחריו. . . . וצר לי מאד ע"ז כי אני מחבב ספרינו וכבודו יקר בעיני באמת, והנני מודה שלולא קראתי מראש ס' דבה"י לפין, כי עתה העתקתי גם אני בשם פין את דבריו צוויפעל, והייתי אני וספרי הטאים. ומכאן אזהרה רבה למשכילנו כי לא יסמכו כלל על ציונים כ"א יבדקו אחריהם, שכן עשה עוד חכם אחד גדול ומפורסם, עם ספר אחר כאשר יראה הלאה. — ואולם אם אמנם נהג צוויפעל לא כשורה, עכ"ז לא שם עלילת דברים על פין, כי דעת פין בולטת ונראה למעיין הודר בספריו, אשר הוא הסתירה תחת כנפיו מטעם הכמסם אתו, ובא רעהו וחקרו וגלה עליו —

הבין זאת גם הוא והסתיר הבנתו מהקוראים, כאשר נמצא אותו כן פעמים רבות, ואם יעיין הקורא בדבריו אלו יראה שרחק עצמו והאריך למרות דרכו ולשנונו (הקצרה) אבל לא תיקן כלום, שאלו קבל ר' יוחנן מרבותיו „שההלכה הזאת היא למשה מסיני“. אך היה יכול לחזור? וגם מה „ומתו לה אמותא“? היה לו לומר שנזכר שלא קבל ההלכה הזאת בשם למ"מ, אך שמעה סתם, אבל האמת תעיד על עצמה שר' יוחנן אשר השמיע שש הלכות למ"מ, (עיין החלוק ג) בא להשמיע הלכה שביעית בשם למ"מ ולא חזר בו מעולם כי כן אמר זאת ר' חייה בר אבא משמו בעת שר' יוחנן לא היה כבר בעולם, ואך השומעים הכו לה על קרקדה, ואמרו שמעולם לא היתה זאת גם הלכה קדומה, אך אמרו שצריך לשייר בהתפר כדי שלא יקרע, מובן מאליו שאם תפר ולא קרע ולא שייר מאומה גם אז כשר וטוב —. ולא חלו ולא ועו לא רק להמיל ספק בדברי ר' יוחנן כ"א אמרו ברור שמעולם לא היתה הלכה זו מקובלת ואך ר' יוחנן מפני שחשש שלא יקרע, בדה מלבו הלכה למשה מסיני ואכרה. ולדעתנו ראיה ברורה היא זאת, (נוספת על ראיותיו של החלוק) שכל הלכות למ"מ היו רק הלכות ברורות אשר רצו להרחיק מהן מחלוקות וע"כ אמר הרא"ש (שם) „על הלכה למשה מסיני, הנאכרת במשנה עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית (חגיגה ג:) שאינה אלא כלומר דבר ברור כהלמ"מ. וכן כל „באמת אמרו“ שהיא הלכה שאומר בש"ס גבי מילי דרבנן כו" עכ"ל עיי"ש שאין כל ספק שמאמר הגמרא הזה היה לנגד עיניו אך לא הביאו אותו למען לא לגלות את המכוסה שהאמוראים אמרו שעל כל דבר הלכה שרצו שתקובל בלי שום חולק התירו לעצמם להגיד „הלמ"מ“ —. והם היו להם על מה שיסמכוו מפני שראו זאת מחכמי המשנה שגם הם אמרו שלש פעמים הלכה למ"מ (פאה פ"ן מ"ז, סוף עדיית ידים פ"ה מ"ג) ובתוכם אחת שגם הרא"ש מוכרה היה להורות שאינה מסיני ורק הלכה קדומה היא וכמ"ש בתלק המעשי (צד 81—82) ע"ד הופעת רוח"ק ומראות בחלום שהתירו להם הרבנים האחרונים לעצמם, מפני שראו זאת מאחד שסלל הדרך לפניהם, ותדע שכן הוא מפי עדותו של רב שראה את התפלין של ר' תייא נתפרים בחוטי פשתן (מכות יא:) ואיך עשה ר"ח נגד הלמ"מ „ותופר בגידו“? וחז"ל שבאו לפסוק הלכה לא אמרו רק „לית הלכתא כוותיה“ וד"ל. ועוד רמזו ע"ז חז"ל באומרם (ב"ב יב,) „תדע דאמר גברא רבה מילתא ומית אמרא הלכה למשה מסיני כוותיה“, שכ"ז מראה לנו ברור, שאחרי שקבלו החכמים מאמר הגברא רבה ורצו לקבוע הלכה כמותו בלי כל חולק, אמרו „הלכה למ"מ כוותיה“ וד"ל. ומן רובי ההלכות למ"מ שנאמרו בתפלין וכולן מפי אחרוני האמוראים נראה כי נשתנו צורת התפלין ונתחדשו בזמניהם וע"כ היתה צריכה חיווק גדול מאד, ולכן אמרו כמעט על כל ההלכות שהם „תלמי"מ“ וולת הארבע פרשיות הנבלת המקום על היר ועל הראש ועל איזה יד, ועל הזמן מתי ינחום, שבזה לא נשתנה מאומה שעוד בימי הסנהדרין דיבנה שינו את מקום הנחתן מפני הצדוקים, לא אמרו הלמ"מ לפי שכבר קדמום התנאים בסמכם כ"ז על הכתובים; ולהגביל בה הדינים הוכרחו למען לא תהינה כקמיעות המסורות לכל אדם שאומר מוכחה אני, וע"כ אמרו שהם הלמ"מ. ועלינו להחזיק טובה לאחד מן המקובלים „בעל הקנה“ (יהיה ראשון או אחרון כרעת חכמי זמנינו) שגילה לנו

מפורש אשר החכמים האמוראים סתמוהו, הוא אומר מפורש שהאמוראים אמרו כל אלו ההלכות למי"מ מפני שלא רצו לגלות הסוד, ואמר זאת כמעט על כל הלכה והלכה בתפלין שאחז"ל בה למשה מסיני וראוים הדברים להעתיקם בספרנו למען יראו מורינו, שאחד קדוש מדבר המעיד על עצמו שקיבל תורתו רק מפי מלאכי מעלה, לא זע ולא פחד מפני "הלמי"מ" כלל וגילה עוד שבכל מקום שאחז"ל "הלמי"מ" הוא מפני שלא רצו לגלות הסוד בזה הדבר כאשר תראה למטה בהעתקת לשונו.

(דף כ"א) (הבאתי כבר בפתיחתנו לספרנו הוזה ונשנה בזה מפני החידוש בו) ויען שכריכתו בשער בהמה טהורה וביותר בשל שור ותפירתו בגידין הן הם "דברים שאין השכל מורה בהן אמרו הלכה למי"מ ובאמת כל היכי שהסוד "עמוק ולא רצו לגלותו ארז"ל הלמי"מ ובאמת צריך לכוון הפרשות "הללו בשער עגל ולהיות השער נראית מעט ממנו בחוץ שעי"ז זה שלום ורעות "למדה"ר". דף כ"א⁽³⁾ "אמרתיו לו רבי ולמה אמרו תפלתו עגולה פסולה, א"ל בני כיסוי הסוד הוא שאמרו תפלין מרובעות הלמי"מ וידעת בני באמת שהויה ד' "אותיות ור"פ בבתים, וקיום העולם בד' מורה ומערב צפון ודרום הם הורעות ודו "פרצופים והנה העטרה מערבבת אותיות מרובע שהבל מתערבין ואין הוראה בעיגול "ר"ל כאשר יעשה עיגולים מורים שאינם ד' שהמרובע בד' מורה". (דף מ"ב ע"ב) "אל"ר ולמה יעשה ב' שינין בצד אחד ג' יודין ובצד אחד ד' יודין וזה השין לא "נתן למרע"ה הלא לא תראה שיין של ד' יודין בתורה ואמאי תקנו "התוספת עמ"ש בתורה, והלא אל תוסף. אל"ב וכתוב לא תסוד ואין זה תוספת רק "הוראת החיבור ואביי הוא דידע זה הסוד והעלימו (ולכן) ואמר "הלמי"מ" (שם ע"ג) "אל"ר ורצועות שחורות למה? א"ל בני גם באילו כיסו "הסוד שארז"ל רצועות שחורות הלכה למשה מסיני ודע בני כו"ל עכ"ל.

הרי לך אחד מהמקובלים הגדולים שהיה ממשפחת ר' נחוניה בן הקנה (בעל סדה"ד אומר עליו שהוא אביו של ר' נחוניה בן הקנה והרמ"ע מפאנו בס' עשרה באמרות אומר שמחברו הוא רבי אביגדור קרא שהיה בשנת הקמ"ד) ולומר מפי אליהו, מגלה הוא הסוד, שההלכה למשה מסיני אחז"ל בכל מקום שלא רצו לגלות הסודות אבל מעולם לא נאמרו ההלכות האלו בסיני —.

ג) אם גם נודה לדברי הרה"ח יעללינעק שספר הקנה נתחבר בשנות המאה השלישית לאלף הששי (צד 44 מקונטרס תר"ג) גם אז לא למותר הוא לראות את מכסו על חכמי התלמוד בכלל ועל מצות תפלין בפרט כי עכ"פ קדוש יאמר לו בפי כל הרבנים, ומבלי להכריע באיזה זמן היה ומוי היה (ע"ין הערה בסוף הספר) נעתיק ממנו עוד מאמרים אחדים במצות תפלין הזאת —.

"א"ל בני אמור לי אם נקרע וגראין התפלין של יד מהו חייב לכסותו, א"ל

⁽³⁾ כבר אמרנו שהרב החכם היקר ה' יעללינעק נרע ופרט מדבריו להראות קלוניו של המקובל הזה, והבטחנו (צד 4 הערה 15) להביא את מאמרי יעללינעק שהביא בשם הקנה ודברי הקנה. — ונקים הבטחתנו זאת בסוף הספר ושמה ימצאם הקורא כולם ולא הכנסנו זאת בפנים שלא לבלבל את הקורא בענין אחר —.

„רב אשי דאמר לאמימר על מה נראין התפלין שלך והיה לאות לך כתיב לך ולא
„לאחרים, א"ל במקום לך לאות אתמר דהיינו בקיבורת ששם ממסין אבל אם
„נקרעו אין בכך כלום: אל"ב ולדבריו למה לא אמר „והיה במקום לך לאות“
„אלא מדלא כתיב „במקום“ ש"מ לך לאות ולא לאחרים לאות ועדיין אני אומר
נקרע הבית יד נראין התפלין צריך לכסות (ראה בח' החקי 41 בהערה 11) א"ל
„ואמימר למה לא הסכים לדעתו וא"ל אמימר וויתר ואני מבקש זכותי“
(שם דף ע"ד) „ועוד מהו זה המיול שארז"ל טט בכתפי שתים פת באפריקא שתים
„זהו טטפת אי"כ לשון של אפריקי וכתפי בא התורה ללמדנו ומי יאמין בזה“?
(שם) „אל"ד מאי האי דקא עבדי רבנן מעותין הדרכים במכשולין רבים
„התורה אמרה וקשרתם והם מברכין להניח ואי פירש וקשרתם להניח הוא, יכתוב
„והנחתם“ כו'. (ודע⁴) כי טוטפת היא תכשיט ולא ניתן התכשיט רק לת"ת
„הוא שנאמר בין עיניך מי הוא העומד בין עינים הם חסד ופחד כו'. וטוטפת
אסמכתא הוא לפייס את ההמון כו' ועל שהם דברי רוחניות לא כתוב
בפירוש רק ברמזי. (שם מ"ג ע"ד ומ"ש בריש הלכות תפלין עיין בהערה בסוף הספר).
הרי לך עוד אחד קרמון האומר שהשם „טוטפת“ הוא רק לפייס את ההמון
והוא רק אסמכתא בעלמא אבל מצות תפלין לא נכתב בתורה.

ד) אחרי שהוכחנו שכל ההלכות שאמרו האמוראים בשם „הלמ"מ“ לא היו
ידועים כלל לחכמי המשנה ר"ל לסנהדרין דיבנה בעת שתקנום והאמוראים אמרו
את ההלכות כולן בעת שתקנוה בצורה אחרת מפני צורך השעה לפשוט מהן צורת
קמיע (עיין לקמן במסכת תפלין וטראה שבימי חכמי המשנה קראו את התפלין גם
בשם קמיע סתם) נבין את מאמר המשנה במגילה (משנה ח) „אין בין ספרים
לתפלין ומוזות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ותפלין ומוזות אינן נכתבות אלא
אשורית“, שבאמת הלא ישנם דברים הרבה בין תפלין לספרים שהראשונות צריכין
להיות נכתבות על הסדר, וס"ת מותרת לכתוב פרשיות פרשיות להתחיל גם מפרשה
אחרונה שבס"ת תולין וטולין ובתפלין אפי' החסיר קוצו של יו"ד אין לה תקנה
שאסור לתלות או לכתוב הקוצו של יו"ד אח"כ, וכן תפלין במקום שער מוזה
במקום בשר על הדוכסוסטום. וס"ת על גויל וקלף וכו', אבל לפי מ"ש נוחא הכל כי
במשנה לא ידעו עוד מזה ואך יען שתיקנו את התפלין והמוזות ראשונה בסנהדרין
דיבנה לכן הבדילו בהם שאסרום לכתוב בכל לשון ואפילו עברית (ראה שם
בגמרא ובמסכת תפלין) ויתכן שהגדר הזה גדרו למען לא יהיו מצויין לבל אדם
שאם יתירו לכתוב אותם בכל לשון, יוכל כל אחד לכתוב תפלין לעצמו כמו שהיו
הקמיעות שבתוכם הפילקטאריען הישנה שהיתה במקום תפלין נכתבת בכל לשון
ותפלין החדשות גם אחר שתיקנום לא תיקנום למען המון העם כ"א למען התלמיד
חכמים המצוינים ולכן תקנו שתהינה נכתבות רק אשורית דווקא. ואחרי העיין

⁴ אינני נודע בזה כשאר מחברים המעתיקים רק את הגאות להם ולכן ידלנו
מדברי הספר את הסותר דבריהם על כן אבקש את הקורא כי יעיין בקנה במקומות
אשר ציינתי דפוס פאריצק ויראה כי התשובות ע"ז לא לבד חלשות המה כ"א אינם
מחלישים כלל את שאלותיו ורק פטפושי דברי קבלה. והתחלת המאמר אצלי „ודע כי
טוטפת“ הוא הוא הישוב על כל שאלותיו.

וההתבוננות נראה לנו שבעת שתקנו התפלין לא הבדילו כלל בין איש לאשה בין עבד לבן חורין, המה התקינו התפלין בצורות הקמיעות הנהוגות בעת ההיא אך הוסיפו לה קדושה ומעלה יתירה והגבילו את פרשיותיה, קבעו לה מקום על הזרוע ועל הראש להבחילה מיתר הקמיעות, מהשין החרות על התפלין לא ידעו אז כלל, ואצ"ל מהרלות והיוד שלדברי התוס' וסיעתו גם האמוראים לא ידעו מזה (כמ"ש התוס' במנחות ובשבת). ובעת תקנתן לא הטילו אותה לחובה וגם לא הגבילו בהיפוך למי אסור לשאת התפלין ואך לרוב קדושתן נזחרו בה המון העם, נשים שאינן מלומדות ועבדים שאינן כשרים ועמי הארצים לשאת אותם מפני שפחדו מקדושתם — וע"כ רואין אנו (בתוספתא דעירובין) המוצא תפלין ברה"ה מכניסין זוג זוג רבן גמליאל אומר⁵) שני זוגות אחד איש ואחד אשה, אחד חדשות ואחד ישנות — ר' יהודא אומר מותר בישנות ואסור בחדשות, שלפי הנראה המלות "אחד חדשות ואחד ישנות" הן סוף דברי רבן גמליאל, ור' יהודא חולק עליו שע"כ יש לשאול מפני מה סתמה משנתנו בעירובין כר' יהודא ולא כרבן גמליאל? וכן צריך להבין היטב ההבדל שבין חדשות לישנות שהש"ס שקיל ומרי בזה, ולא העלה דבר ברור; מתחילה אמר כי חדשות חישונן לקמיעות, ושקיל ומרי אי טריח אינש למעבד קמיע בצורת התפלין ואח"כ מסק כי ישנות הנה אם כבר נקשרו אליהן הרצועות בקשר גמור, וחדשות שהרצועות רק מעונבות ולא מקושרות. ש"כז אינו עולה על הדעת שהמשנה תכון לזה ואם היתה כונתה על הרצועות, כי אז היתה אומרת מפורש "כדא בתפלין עם רצועות" וכאשר יעיין המעיין היטב בש"ס שם, שהוא בעצמו אינו מעלה דבר ברור בפירוש המשנה הזאת — אבל אם רק נבא חשבון בסדר הדורות, נבין את מעם החדשות והישנות, נראה כי ר"ג ור"י אומרים ממש דבר אחד ואינם חולקים כלל, וע"כ סתמה משנתנו כוותהו, והכל על מקומו יבא בשלום — כאשר נבאר:

ה) כבר אמרנו השערתנו כי "התפלין" בשם החדש הזה ובהגבלות סכום ומהות הפרשיות ומקום הנחתן על הזרוע והראש נתקנו כאת סנהדרין דיבנה, שלדעתנו חסיבה להתעוררות התיקון הזה היתה כת הישועים או הנוצרים היהודים שהחלה להצמיח אז שהוא משלשים עד ארבעים למספר הנהוג. שהיינו אחרי מות מחוקק הנוצרים והאבני-גליון החלו להתפשט בע"פ או בכתב, ויען כי הפילקטעריאן היתה נהוגה אז בין כל העמים שהיו אז, ותוכן הפילקטעריאן היה שונה כפי מנהג עם ועם, ואין כל ספק שעל הפילקטעריא של היהודים היו כתובים פסוקי התורה, החלו היהודים האמינים בישוע להוסיף עליהם פסוקי האבני גליון — והדבר הזה עורר את הסנהדרין דיבנה להגביל את פרשיות התורה לקרא לה שם חדש, ולהבדילה מיתר הקמיעות ונתתקנו בימים שהיה רבן יוחנן ב"ז הנשיא בסנהדרין ועל כי הוא ובית דינו תקנו אותן היו חביבין עליו ולא הוון זעין מיניה כולי יומא כמ"ש

⁵ כן היא הגרסה הנכונה כאשר תראה הלאה במס' תפלין ולא ר"מ כדגרים בש"ס עירובין (צו—צז) כ"א כנירסת המשנה שנוסד ר"ג אומר שנים, ואלו היה ר"מ בעל המאמר זוג זוג, כי עתה וקרימה משנתנו את ר"ג והיתה אומרת מכניסין שנים שנים דברי ר"ג ורמ"א זוג זוג, וכזה נחא דקאמר שם (צ"ה): "לימא דלא כר"מ דאי ר"מ הא אמר לובש כל מה שיכול ללבוש כו", ואלו היו גרסי בבביותא הזאת דברי ר"מ לא היה להם להוביח מסתימת דבריו, הן הוא אומר מפורש זוג זוג! וע"כ אין ספק שהגירסא במסכת תפלין היא הנכונה — ועי"ש ובגמרא, דוק ותשכח.

בירושלמי, אך בתקנם את התפלין החדשות. לא בטלו עכו"ם את קדושת הפילקטריאן הישנה שגם עליהן כתובין היו פסוקי התורה, והיו קודש להם בקדושתן הראשונה, ואך את התפלין הללו החדשות העלו בקדושתן וסמכו על כתיב התורה — והנה רבן גמליאל הנזכר במשנה סתם הוא ר"ג דיבנת, נכד הלל הזקן שהיה נשיא ביבנה אחר ר' יוחנן בן זכאי וע"כ כשבא הוא לתורות הרין כדבר התפלין הנמצאים בשבת, אמר אחד חדשות ואחד ישנות כלומר אחד חדשות שנתקנו בימיו, ואחד הישנות הפילקטריאן בפסוקי התורה הנהוגות בין העם, וכן אמר אחד איש ואחד אשה, (שגם הנשים הכבודות והמלומדות כנראה היו נושאת את הפילקטריא הנ"ל ואולי בצורה אחרת מאשר לגברים ולכן היתה נקראת טוטפת כמבואר במשנה שבת) אבל היו קדושים בקדושתן, ולכן אמר אביו ותשתרי משום קמיע ואולם ר' יהודה (שהוא ר' יהודה בר עילאי שהיה תלמידו של ר' עקיבא) שהוא שלשה או גם ארבעה דורות אחר ר"ג, (אם נחשוב את ר"י בן זכאי לרור אחך, ר' אליעזר תלמידו לרור שני, ר' עקיבא תלמידו לרור שלישי, ור' יהודה תלמידו לרור רביעי) התיר בישנות היינו אלה שנתקנו בימי ריב"ז ורבן גמליאל שהוא קראם ישנות יען שקדמו לו ארבעה דורות, ואמר בהחדשות אשר עשאו בימיו שאולי לא נתקנו כהלכה ואין בהם שום קדושה, או שכונתו על החדשות שעושים בכל עת שתוכן ענינם יכול להיות לא פסוקי התורה כ"א פסוקים אחרים, או כי כונתו על התפלין של הישועים שהתקינו להם בתוספת פרשה שקראם ר"י חדשות, אבל איך שהוא, איננו חולק על רבן גמליאל כ"א אומר ממש כדבריו; והישנות שהיו בימי רבן גמליאל כנראה לא נמצאו עוד בידי העברים בימי ר' יהודא, או גם נמצאו מעטים מאד עד שלא חשש לבטל בשבולם שבות השבת כי כל דפריש מרובא פריש, וא"כ סתמה המשנה היינו מסדר המשנה ר' יהודא הנשיא, תלמידו של ר' יהודא בעל המאמר, את המשנה כוותיה, כי הוא הבין דברי ר"י שהוא איננו חולק כלל על רבן גמליאל וידע עד כאר שהישנות כמה התפלין שנתקנו בימי ר"ג, ואך את אחד האיש ואחד האשה, השמיים מדברי ר"ג אולי בימיו נשנית כבר כעין הברייתא הנזכרת במכילתא "שומע אני אף הנשים במשמע כו' אם למדת במזוזה שנוהג בנשים כאנשים יכול אף בתפלין כו' ת"ל למען תהיה תורת ה' לא אמרתי אלא במי שחייב בת"ת"⁶ כלומר כיון שבימי רבי כבר אסמכה אקרא (אם כי רבי בעצמו לא הביא כלל את האסמכתות הללו במשנה והדבר הזה לא להיגם הוא) הנבילו כבר את התפלין שלא תחינה הנשים נוהגות בה, וכפי האמור בפסקתא שמיחו החכמים בידי מיכל בת כושי לשאת את התפלין לא כמ"ש בגמרא בר"פ המוצא תפלין שלא מיתו בה חכמים, ולכן השמיש זאת מן המשנה, או כי בימיו לא נהגו הנשים אפילו — המלומדות שבהן בתפלין החדשות שנתקנו בימי ר"ג ונשאר להן רק הטוטפת הישנות ולא הוצרך רבי לסדר זאת במשנה, שכיון שאינן רגילות בכך, מחזי כמושי לענין שבת. —

ו) איך שיהיה יוסרו כל הספיקות מן המישניות בדרך הזה שאחזנו לא נמצא

⁶ אין כוונתי לומר שכבר בימי רבי קראו את התפלין מצות עשה כנזכר שם במכילתא, כי זה לא יתכן כלל, אך אולי החלו אז להבדיל בין אנשים לנשים ע"י הקשים כאלו שגם המה מן המאוחרים וד"ל.

כל סתירה במשנת (מגילה) אין בין ספרים למוזות, במשנה דעירובין חדשות וישנות, במשנת חמש מושפות בסנהדרין, כאשר הוכחנו לעיל שאמרו נגד הישועים שהחלו להוסיף פרשה אחת או גם בית אחד בהתפלין, וכן במשנה דמגילה ציפה זהב ונתנה על בית אונקלי כמ"ש (צד 65 ובהערה 87) ובמנחות באה המשנה להשימענו כי ארבע פרשיות מעכבות ז"ז שזאת לא שמענו עד הנה, שגם הפותח מהם אינו מקום המצוה, אבל לא חשה להשימע זאת בכרכות או במקום שדברה מן התפלין במגילה מפני שלא הטילה המצוה הזאת לחובה כלל ואך הגבילוה נגד הכת הנ"ל, ואשר אמרה דרך מעבר במגילה העושה תפלתו עגולה סכנה שאין בה מצוה [כן היא הגרסה הנכונה כאשר מצאנו, אחרי כתבנו את פירושונו, (בצד 56, 87) מפורש במס' תפלין האחת מן שבע מסכתות ירושלמיות שנעתקה להלן] יצאה המשנה ללמד ענין אחר שאין מהראוי לאיש להעמיד עצמו בסכנה ולשנות מן המנהג ולא ללמד מצות התפלין שהן מרובעות מפני שלא ידעה עוד כלל מההלכה הזו שנתחדשה בימי האמוראים, שהש"ס שקל וטרי גם בפירוש המשנה הזאת ואומר "לימא תפלין מרובעות הלמ"מ ומשני מתניתן בעושה אותה עגול כאגוז, שאין זה תירוץ כלל על הקושיא הזאת, וכי מה נשתנה עגולו של אגוז לעגולו של ביצה, או עגולו של בצל? (והרמב"ם שנה בהלכות שלו העושה תפלתו כאגוז אין בה מצוה ומילת סכנה השמיט לגמרי מפני שלא ראה שום סכנה בתפלה עגולה וגם לא הבין הטעם מפני אין זה מצוה ורק מפני שידע שההלכה למ"מ שתהינה מרובעות עיין צד 56) אך האמת הוא שאין בהסכנה הזאת שום מצוה, כמו במוזות בתלמוד אחריו הרלת שהוא ג"כ סכנה לפעמים אם יכירו שהבית היא של יהודי (87). וע"כ לא אמרה המשנה כי הרבוע מעכב בתפלין כדרך שאמרה בהפרשיות, שלא ידעה עוד מההלכה הזאת כמו שלא ידעה מרצועות שחורות או מרצועות של עור, ולא חשבה אותם כלל, גם במקום שאמרה מקק ספרים ומזק מטפחותיהם כל שהן שמצניעים אותם לגנום (שבת פ"ט משנה ו') שאלו ידעה מהדלית והיוד שברצועות ושקן הלמ"מ, היתה הושבת גם אותם בין הרברים החשובים המצניעים אותם לגנום, וכמ"ש גם התוס' בעירובין שהרצועות אינן אלא מכשירי מצוה. וכן לא חשבה את קשרי התפלין בין הקשרים (צד 67) שחייבין עליהם שאם אמנם נמצא במשנה מוזכרים קשרי התפלין (בכלים) לענין טומאה, אך זאת מובן מאליה שהיו קושרים את התפלין באיזה רצועות, אבל לא היו מעולם קשר של קימא כמו שאנו קושרים היום ולא היו בהם הקשרים הד' והיוד, ולכן אף שהמנהג מהרצועות הללו היו גם בימי חכמי המשנה של עור כנראה בכלים "וערות לרצועות וסנדלים" אבל לא היו לעיכוב כלל לכן קשר הורקנוס את תפלו, בלשונות של תכלת כו', ומפני שסגולת התפלין והקמיע וצורתן אחת היתה בימים אשר תקנוה. הזכירה אותן בכל מקום ביחד, (צד 19) וכן בשבת עור כדי לעשות קמיע קלף כדי לכתוב פ' קמנה שבתפלין (פ"ח מ"ג) וההלכות כולן נתחדשו אח"כ בימי האמוראים כחמש מאות שנה או יותר אחרי סנהדרין דיבנה, בימי אבוי ורבא, שאז תקנו השקן הדלית והיוד השערות, הכמלית והחריצים שממילא קבלו צורה אחרת מ"מ"ש בימי חכמי המשנה וגם נשתנה מראיתם שבימי תקונם וכו' כשרות היו בכל המראות ואך אדומות לא רצו, אולי מפני שבעלי אמונה החדשה עשאון אדומות

זכר למשיחם, ובימי האמוראים צוו לעשות רק שחורות, וכאשר קרשו אותם בקדושה שנה אסרו לשאת אותן אלא לת"ה מופלג הקורא ומתרגם בתמניא אפי כמ"ש בשמ"ר בשם התלמוד (ראה צד 75) ולא כמ"ש הריב"ל שהעשירים השמימו אותם מן התלמוד, כי המה לא חששו ולא ידעו ולא הניחום כאשר הוכחנו בחלק המעשי, אך מפני שנאבדו מאתנו כמה מאמרים מהתלמוד אשר נתגלגל מיד אל יד גם נתוספו בו מאמרים רבים, ובוה נסיים הפרק הזה אם שלא נשלם עוד ויש לנו להוסיף.—

פרק ה.

מסכת תפלין.

מסכת תפלין אחת משבע מסכתות ירושלמיות שנדפסה ראשונה בשנת תרי"א. התפלין נקראות "קמיעות" במסכתא הזאת. מחבר המסכתא לא קבל את כל ההלכות למימ שנאמרו בתפלין. ראוה לדבר שבימי האמוראים נאסר לעשות התפלין בצורת קמיע, ראיות נכוחות מנרסת המסכתא, סכנה שאין בה מצודה, ונתנה על בית נקלה שלו. מאמר אחר בשם ר"א על התפלין. שהמשלים את השיש לסדר מהרות, תלי, תניא בדלא, תניא.—

א) המסכתא תפלין (שבאה לידי אחרי נגמרו בדפוס שני חלקים הראשונים מספרי זה) היא אחת מן שבע מסכתות קטנות ירושלמיות שנדפסו לראשונה ע"י החכם קירכהיים בשנת תר"א (51) שקבלה מיד החכם כרמולי בכתב יד, והנני מוצא לנחוץ להעתיקה כמו שהיא בפרק הזה מפני החדשות שנתגלו לי על ידה כמ"ש בסוף ההעתיקה. וצינוני הח' קירכהיים איני מעתיק מפני שאין צורך בהם להקורא, מה גם כי לא מצאתים מתוקנים כל צרכם. וז"ל (שם צד 18):

"אין כותבין תפלין לא על עורות בהמה ממאה ולא ע"ע חיות טמאות אבל כותבין ע"ע נבלות וטרפות ואין חוששין שמא עורות ל"בובין הן, נקבו במקום הכתב פסולים במקום הריוח כשרים עשאן ווין וזיגין וזיין (אולי צ"ל נזיין) פשוטין כפופין כפופים פשוטים פתוחים סתומים פתוחים או ששנה אותיותיהן או שכתבן ע"ע ברית או שעשאן כעין קמיע" (1) היא פסולים נשים ועבדים וקטנים פטורין מן התפלין כל קמן שהוא יודע לשמור תפלין חייב בתפלין מעשה בטבי עבדו של ר"ג שהיה מניח תפלין מיכל בת שאול היתה מנחת תפלין אשתו של יונה היתה עולה לירושלים נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן או שלפני המטה או שלאחר המטה כל שלצורך המטה פטורים עמדו להסדר המספדין פטורים והרואים את הפנים חייבין האומר כ"א על פני שהוא כתב או נתן עליו ספר נתן עליו תפלין הרי זה לא ישמע לו שהתפלין מקבלת טומאה" (2) (חסר מן

(1) הח' קירכהיים ציין ע"ז, משנה ברכות כ'. ואיני יודע כונתו כלל, כי הדבר הזה אינו לא במשנה ולא במגדא לא במקום שציין ולא בט"א, ונקוה כי יבאר דבריו אחרי ראותו ספרנו הזה.

(2) אמר המחבר: אם אמנם קורא אני תגר על הרבנים, וכועס עליהם בלבי על רפיון רוחם ועל עקשותם בלתי שמוע לדברי אמת, ועל ליטורם בדברים שקדמום בלי כל בקור וחפוש אחרי סקור הרבנים ושרשן יודע אני ולבי שעכ"ז אכבדם בכבוד הראוי להם, וכולם הם בעיני אנשי כבוד, וראי ה' חובבי עמם, לדעתם, וידיהם רחוקות מעולה, מידם מרטיה ורובם מצוינים גם במדות טובות ואך יראתם קודמת לחכמתם, לכן יראים המה מפני איזה תיקון בדברי הקודמים אם גם קל הוא, ישנם אמנם ביניהם אלה הלוקחים מספרים אחרים וישימו בכליהם מבלי להזכיר את סקור מוצאם ויחברו לפעמים

הכת"י מלה אחת או שתיים וקשה להבין את כונת הפיסקא הזאת ונראה שמדברת מן התפלין של המלוים או המספידים שצריכין טבילה והואה) ⁰ כוזה ושונה ומטביל רבי הנינא בן גמליאל אומר צריך הוא להתירה נפלה לתוך המים ⁰ ושהתה כדי שתמחק צריכה בדיקה רצועות תפלין לוקחין ⁰ מכל מקום רשבי"ג אומר כל ⁰ עור

חבורים שלמים רמי הקומה ועכי הברס, ודבריו עצמם בטלים באלף ולפעמים גם זה המעט אינו כאשר הראו חכמי הזמן על רב אחד אשר הציג בשער ספרו, בין השבחים הנזהרים הרבנים החיים לשבח את עצמם בשערי חבוריהם, (טיטעלבלאטט), הגאון הנודל שאין על עפר משלו" (ולר' יצחק ערטער חרה עד מאד מפני מה לא הוסף, אין גם בשמים משלו" ראה הצופה). אבל הדבר הזה הוא רק רדיפת הכבוד ולא יותר, שמעטעט מאד הנקיים המתאווה הזאת בעולם העכור הזה, אבל מעולם לא עלה על דעתי ועל לבי לחשוך אותם בשארלטינים נמורה, מעולם לא האמנתי אם היה מספר לי אחר מאנשי בריתי היותר נאמן בעיני כי מוכשרים המה הרבנים לברות להם מאמר מלבם, או כי למצוא דוגמתו בדבריו אחר מן האחרונים ולתלות אותו בבריתא כלומר לכתוב, תניא" שמורה על "בריתא" על דבר שלא היה מעולם, אבל לדאבון נפשי אראה בעיני מה שלא אאמין בלבי מבלי חפוש וחקור הרבה מצאתי את אחד מאחרוני הרבנים בחור הזה המכונה בשם, גאון" מפי כל הרבנים שברור הזה, וקדוש בפי הסודים, מאויוביצא" והוא, הטא ואשם בחטא שארלטינים זהה, תני"ג בללא, תניא" ויוסף עוד לוטר ברייתא היא במס', תפלין" וכל הדברים הללו לא היו מעולם. ולכן לא אוכל מבלי להודמו על נס גלוי ולגלות את חרפתו בפני כל הרבנים אשר נתנו הסכמותיהם על ספרו, למען יראו את אשר לפניהם. — וזה הדבר: בשנת תרל"ג הדפיס הרב ר' גרשון חנוך העניך ליינער הרב בראדוין בן הרב הקדוש מאויוביצא, את ספרו, סדרי טהרה" או, ולקוט הטהור" והוא, נמרא על סדר טהרות" להשלים את התלמוד שלא אסף נמרא על סדר הג"ל. ולמען יקדישוהו בקדושת דש"ס עשה אותו כתבנות הגמרות הנדפסים, ככל פטריהם ודקדוקיהם, וגם לא הציג על השער שם מחברו ורק, מסכת כלים" וכו' ואך מעבר השני באו ההסכמות. ובחקירתו חתם את שמו הקדוש, כהרב הקדוש, בהרב הגאון, שמונה עשר דורות מדור דור והוסיף שמקור משפחתו נובעת מר' יוחנן הסנדלר ורבן גמליאל הזקן (ואיה הוא הלל הנשיא? זכות אבותנו עמדה לנו שהמחבר היה איננו כהן שאז היה מוסרף בראי, ואין בודקין מן המזבח ולמעלה" כאשר עשה חד מן כהניא במוסרו השכלי (!) ובוה היה אוסר עלינו הדייקה בדבריו) וכל הרבנים הגאונים הגדולים נתנו הסכמותיהם על הנמרא הזה. (לבד רבני ווילנא שהתירונו נגדו ואמרו שהוא מחלל קדושת הש"ס), ובנמרא שלו. (דף קפר:) נמצא וז"ל: תניא האומר על פני שהוא כתב או נתן עליו ספר תורה נתן עליו תפלין ה"ו לא ישמע לו שהתפלין מקבלת טומאה ברתניא כל כלי לרבות הקלע והקמיע, והתפילה" ע"כ"ל בנמרא שלו, ובפרושו לצד שמאל שהוא מכנה אותו, "הקונטרס" (מפני שהתוס' מכנים לפרש"י בשם הקונטרס), אמר וז"ל: האומר על פני שהוא כתב ברייתא היא במסכת תפלין, כלומר מכיון שתפלין הוא קדוש בקדושת כתב הפרשיות שכתובו כמו ספר תורה: או נתן עליו ספר תורה נתן עליו תפלין, אתרוויהו קאי כלומר או נתן עליו ספר תורה על מטתו של ת"ח ונדול הדור לכבודו כדאמרן גבי חזקיה מלך יהודא או נתן עליו תפלין: ה"ו לא ישמע לו שהתפלין מקבלת טומאה. וכשמניחין על מטתו יהיו צריכין, הזאה וטבילה והנה בזוין ואע"ג שאין הפרשיות מקבלין טומאה כו" ע"כ"ל. — (כל מי שיוביניו להבנים פירושו בתוך, הבריתא שלו" טובילנא מאניה לבי מסותא, כי בעיני הוא קמיע ולחש שמות מלאכים ושרפים, שזה אמנם היה לו עתה בעת ישובו על כסא קדשו של הרבנים והסודים אך בעת כתבו דלא היה רק רב מורה הוראה פשוט) ובפרושו לצד ימין יאמר: האומר על פני כו" ברייתא היא במס' תפלין משבע מסכתות קטנות ירושלמיות ושם הגי' האומר, כ"א על פני כו' והמפרש שם לא מצא

שנעשה בו מלאכה אסור אין לוקחין תפלין אלא מן המומחה ואם אין שם מומחה נותן זוג אחד ובדרך לא שיתן לו פרשיות המוכר אלא שיטול הוא לעצמו ויבדוק בדק ומצא כראוי נוטל כל האגודה ואינו חושש תפלה של ראש נכתבת ד' פרשיות קדש לי והיה כ"י שמע והא"ש וכן של יד אלא שהוא עושה של יד פרשה אחת ואם עשאה ד' פרשיות כשרה ר' יהודה ואמר ^ויתפור ויתנם לתוך קמיע ^ומורה ר' יהודא שאם היה שניהם של ראש חופה אחת מהן בעורן (ר"ל כמו שהן ואינו צריך לגוללן ביחד וגרסת ק"ה בעורן לא ישרה בעיני) ועושה אותה תפלה של יד

לבאר ברייתא זו, ובעורת הש"י משיא אנהירין לעינין דיסוד ושורש הד' ברייתא מוסר (!) על הא המייתנין לעיל גבי חזקה וכבוד גדול עשו לו במותו שהניחו ס"ת על מטתו ואשמועינן הכא (!) דדוקא ספר תורה אבל תפלין אסור כמו שפיר' בקונטרס ותיבת כ"א שבני' מס' תפלין צ"ל (!) קורם האומר והוא מציון וסימני הברייתות שהיא ברייתא כ"א" (!) עכ"ל. ובתוס' שלו ד"ה שהתפלין מקבלת טומאה האריך בפלפולו ובתוך יתר דבריו אמר: אבל קשה דמברייתא דהכא (!) מבואר להדיא (!) שמקבלין טומאה גם כשהן מסולאים דהא קא נסיב לה לה טעמא דלהכי אין מנחין אותו על משתו מפני שמקבלין טומאה הודאי להניחן על מטתו בפרשיותיהן קאמר (!) כדקתני על פני שהוא כתב עכ"ל. (בהקדמתו להגמרא שלו יאמר: "אמר הש"י" וכל כלי פתוח נו"לנאון וקדוש כמורה לא נאה לכתוב, אמר קרא" או, כתוב בתורה") ומה יגדל השתוממות הקורא שיראה בפנים המס' כמו שהעתיקנה, ובציוני קירכהיים יראה שחסרו בין מלת כא למלת כתב כתיבה אחת או שתים ולא יכל להשלימם אחרי כל עמלו, ושאיין שום ציונים וסימנים במסכתא הזאת, ולא נחלקה לברייתות ואלו היתה נחלקה היתה הפיסקא הזאת רק הרביעית להתחלת המסכתא, אבל בהגדפם אין גם נקודה אחת המפסקת. ואין בכל המסכתא שום זכר לקבר, לספר תורה, לגדול הדור, וכל הדברים האלה בדהרוב הקדוש ר' גרשון חנוך העניך טלבו ואין כאן לא דבוס ולא יער — וכ"ז עשה יען כי לא מצא גמרא על המשנה, תפלה ארבעה כלים" (כלים י"ח) ולכן עלה לשמים וספח אמר הנמרא (בב"ב י"ז), וכבוד גדול עשו לו במותו' (ביחזקה מלך יהודא) על מסך הברייתא אשר בדה מלכו, וכה מלא עמוד שלם נמרא ועליו שני פרושים רחבים ועבי הכרס בהיזת ודברים בטלים ממש, הוסיף להפיסקא הזאת, כדתניא כל כלי לרבות כו' והניח את אמציעתה ומה ושונה ומטביל וכו' וכו'. מפני שהיא סתירה מפורשת להתוס' שלו ד"ה כתב על פני' האין זאת שרלטניזם גמורה? — ואנו הרימותיו על נס לא מפני שאשנא אותו או אקנא לה, לא! אותו לא ידעתי וגם את שמעו לא שמעתי טרם נדפס ספרו, אך להראות לרבינו את הדבר הזה והמה ושימו אל לבם כי אין כל חדש תחת השמש ואם נמצא בדור הזה נאון וקדוש שזיוף ויבכש וישם בכליו, בלתי כל ספק כי כבר נמצאו גאונים וקדושים כמורה גם בימי קדם, ועד כמה צריכין אנחנו לחפש ולבדוק. בשבע חקירות ובדיקות בדברים שאנחנו רואים מודפסים בשם גאונים וקדושים, או בשם התלמוד עצמו? הרבנים יודעים כמנו כי בעוד איזה שנים יקח מדפים אחד את סדר טהרות של הקדוש המיוף הזה, וינסחו אל הנמרא יסרי ממנו את ההסכמות וגם שמות הקדושים של המחבר על עצם הנמרא, ואך בשער הש"ס בין המעלות הנוספות על השסין שקדמוהו, ווסף: נמרא על סדר טהרות אשר אסף הנאון הגדול הקדוש הצדיק וכו' וכו' רבינו גרשון חנוך. ואז יקדישוהו ויעריצוהו לדור דור בקדושת הש"ס עצמו, ועל דבריו בפירושו על הברייתא הזאת שדבר כמתלהלה מפני שעם כל שכלו החד לא היה בכחו לפרש את הברייתא ופרש רק חצאי מילים ודברים מקוטעים שבשום אופן לא נוכל להתאימם, ואמרו חסידיו, כי ל"ן בה כונות ומי יודע כמה הבורים יתחברו בפירושים על מלותיו הזרות — ולכן העירותי והארכתי אך לא אמרתי עוד את כל הנצרך, והרבנים המסכמים וראו וישפטו אם לא יבושו —

תפלה של יד נתנה בגובה של יד אף בין עיניך בגובה של ראש על ירך בין עיניך⁰ מה
 על ירך בגובה ש"י אף בין עיניך בגובה ש"ר כדברי ר"א בן יעקב (בגמרא הוא
 בחיפוך ושם התנא לא נזכר.) ר' יהודה אומר⁰ נאמר על ירך ונאמר בין עיניך
 (בג' הגירסא, אמרה תורה) מה על ירך שהוא ראוי ליטמא ברגע (בנגע) אחד, אף
 בין עיניך מקום שהוא ראוי ליטמא ברגע אחד. נאמר בין עיניך ונאמר לא תשימו
 קרחה בין עיניכם מה קרחה במקום השער אף תפלה לא תתן אלא במקום⁰ השיער
 נאמר וכתבתם ונאמר וקשרתם יד הכותבת היא הקושרת מצות תפלין מהשחר עד
 הערב הישן ביום אינו חושש לחלוץ את תפלין המתבנין (נ"ל מ' תבנא דליבא
 ור"ל הממצע את הלילה והולך בדרך באמצע הלילה) לילך בדרך לא יתננה קודם
 למצוה ואם נתנה קודם למצוה נתן ידו עליהם בשעת מצוה (כשיאור היום)
 ומברך תפלה ש"י אינה מעכבת של ראש וש"ר אינה מעכבת של יד, אם הפך את
 הקמיע מלמעלה לא יצא (ר"ל אם הפך את התפלה ונתן את המעברתא לצד
 המצח) כשהוא נתן של יד תחילה וכשהוא חולץ חולץ ש"ר תחלה וכן לענין
 הסנדלין כשהוא נועל של ימין תחילה וכשהוא חולץ חולץ של שמאל תחילה
 כיוצא בו כל הנכנס לסעודה ראשון יוצא ראשון חוץ מן הפת העושה תפלתו
 עגולה סכנה⁰ שאין בה מצוה⁰ נותנה על מצחו או על פיסת ידו הרי זו
 דרך המינות ציפה זהב ונותנה על⁰ נקלה שלו והוא בית יד הרי זו דרך
 החיצונים בית (נ"ל שצריך להיות שבת) מטלטלין תפלין בתוך הבית המוצא
 תפלין ברה"ר מכניסן זוג זוג רבן גמליאל אומר שני זוגות אחד איש ואחד אשה
 אחד הרשות ואחד ישנות ר' יהודא אומר⁰ מותר בישנות ואסור בחדשות המוצא
 ספר או תכריך ש"ת נותנם לחבירו וחבירו לחבירו בשבת ואפילו הם מאה אם
 הם) עמו נוטלו אחד מתוך ארבע אמות ונתנו לתוך ארבע אמות שהיה ר'
 שמעון אומר כל שהוא עומד בפני ב"ד אינו עומד ולא בכתבי הקודש, (השבועים
 שנפלו בזה הנאמר קשה להבינם) מי שהיה⁰ בבית הספר (הספ"ר?) או בבהמ"ד
 בבית הכסא או בבית המרחץ ושכח לחלוץ את תפלין⁰ מכסן בשערו ויוצא ואם
 אינו יכול נכנס לבית קרוב וחולצו, נתנן לתוך אפונדתו אעפ"י שיש לתוכה מעות
 ותולה אותם בכרעי המטה אם יש עמו⁰ אחר אסור לא יתנם תחת ראשו ואם היה
 משמרן מותר אם היה משא כבד והויע אינו חושש לחלוץ את תפלין⁰ היוצר חולץ
 של יד ומניח של ראש⁰ הנתתום חולץ ש"ר ומניח ש"י ואם היה אופה⁰ בשתי
 ידיו חולץ אף של יד הנכנס לבורסקי למשרה ולכובסים חולץ את תפלין ורוחק
 ארבע אמות הנכנס לבהכ"ס חולץ תפלה ורוחק ארבע אמות ואם היתה⁰ רחיצה
 של כבוד לא יחלוץ עד⁰ ש"יניע מעשה שהלך ר"א לאובלין אצל בעה"ב אחד נהגו
 שיטבל במערה פשט ר"א את כליו ופשט את תפלו⁰ א"ל רבי וחלא מי המערה זו
 יפים משל זו ולא היה בין זו לזו אלא ד' אמות לבש ר"א את כליו ונתן את
 תפלו⁰ שלא היה ר"א מהלך ד' אמות בלא תפילי' כך היה ר"א עושה מצות תפלין
 קבע כך היה ר"א אומר גדולה היא מצות תפלין שכך אמר הקב"ה לישראל והגית
 בו יומם ולילה אמרו ישראל לפני הקב"ה רב"ע וכי אנו יכולים להגות יומם ולילה
 אמר להם הקב"ה בני הוו⁰ נותנים תפלין על ראשיכם ועל זרועכם ואני מעלה
 עליכם כאלו אתם הוגים בתורה יומם ולילה שנאמר והיה ע"י ולזכרון ב"ע

למען תהיה תורת ה' בפך חבובים ישראל שהם מקימין^ו כל המצות שבתורה הא
"כיצד תפלין על ידיהם ותפלין על ראשיהם ומוווה על פתחיהם וארבע ציצית על
"בגדיהם עליהם אומר הוד מלך ישראל שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך
"משלן משל למהר"א למלך שאמר לאשתו תחא מקושטת ומתוקנת לפני אמרה
"לו מפני מה אמר לה כרי שתהא רצויה לי כך אמר הקב"ה לישראל בני הוו
"מתוקנים ומקושטים לפני במצות אמרו לו מפני מה אמר להם כרי שתהיו רצוים
"לו שנאמר יפה את רעיתי בתרצה יפה את כשתהא רצויה לו במצות" — ע"כ.
(ב) דברי החכם קירכהיים המו"ל את שבע המסכתות (שלוש הראשונות מן
הכת"י ובתוכם גם המסכתא הזו) מעמים הם, כי הניה מקום להרב כרמולי אשר
מירו לקח את הכת"י שהוא יפיץ אור מתי נתחברו המסכתות האלו. לא אדע אם כתב
כרמולי מזה או לא ואין בידי כעת לחפש אחי, ולמלאכתי הזאת איני רואה כל
צורך בזה ואקח לי החופש לדין עליהם בקצרה מאוד והעיקר לדבר מההרשות
שראיתי במסכת הזאת אשר העתקתי לפניך שהנני רואה דברים רבים ראיות וחיוק
לדברי, ואומר:

מלשון המסכתות האלו ומהלכות אשר נקבצו כם רואה אני שנתחברו
בתחלת זמן הגאונים והמה ליקומי ופסקי הלכות אשר רצה גאון אחד לתבר חיבור
כעין האלפסי — לפני המחבר הזה היו פתוחים שני התלמודים וההוספות ומדרשים
אשר כבר נתפרסמו בימיו במסכת הראשונה "ספר תורה" רואה אני קיצור ממס'
סופרים והעתק לשונה ממש בלי כל שינוי ואך השמיט את אשר לא הסכימה דעתו.
(דלא כקירכהיים שמש' סופרים היא העתקה ממנה כי אלו ראה מחבר המס' סופרים
את המסכתות הללו לא היה נמנע להעתיק פרק אחד או שנים גם בדבר תפלין
ומזוות החסרים לגמרי במס' סופרים) והנה מכל התלכות למ"מ שנאמרו בתלמוד
בכתיבת התפלין ועשיתן לא נזכרו פה מאומה וזולת "ניקב במקום הכתב פסולים"
שההלכה הזאת נוכל לפרש על כתיבתן שלא בסדרן שפסולין ונוכל גם לפרש שהנן
פסולות רק עד שיתקנו אותן — ולדעתי מחבר המסכתא הזאת לא שלא ידע מן
ההלכות כיא ידע ולא קבלם יען כי ראה שגם חז"ל בעצמם לא קבלום להלכה
וכראיתא מפורש בנכרא (מכות יא.) אמר רב חזינא להו לתפלין דבי
חביבי (רי חייא) דתפירי בכיתנא ר"ל בחומים של פשתן וההלכה
מפורשת היא שנתפרין בגידן ר"ל בגידי בהמה טהורה (ראה צד 20) ואם שאמרו
שם בש"ס ולית הלכתא כותיה, הנה עכ"פ אינה הלכה למימ, וכן ברצועות שחורות
שבוראי לא היתה מקובלת להלמ"מ אחרי שהורקנום ותלמיד ר"ע קשרו את תפליהם
בלשונות של תכלת וארגמ³) וכן בעין קלף גויל ורוכסוסות, שכל אלו ההלכות באו

³ במנחות (לה.) אין קושרין אותן אלא במינן בין ירוקות בין שחורות בין
לכות אדומות לא יעשה משום גנאי ודבר אחר עכ"ל הבריתא, ופירש"י "אלא במינן
של עור ולא של משי ופשתן". ועל אדומות לא יעשה משום גנאי פירש, שמא יאמרו
גידן הוא. ומדם חטטין נצבעו". והבר אחר, שמא יאמרו אשתו נדה בעל ונצב עו
בד"ס עכ"ל הקורא יראה עד כמה מן חזרות יש בסידורו הזה עד כי כשאני לעצמי
איני מאמין שמפי רש"י יצאו הדברים, ופירושו של הבריתא הוא במינן במין הצבע
בין ירוקות מ"ל ודבר אחר כונתם על כת הישועים כמו שאמרנו בפנים צד 120, ובזר
הוא בעיני.

ללמד על ההלכות האחרות שרק האמוראים אמרו בשם הלמ"מ למען יתקבלו מהעם ומקצת חכמים לא קבלום, ולכן לא הציגם מחבר המסכתות בתוך הלכות שלו (ויתכן שממעט זה לא נזכרו ההלכות האלו גם במס' סופרים שבאמת חידוש גדול שהמסכתא הנועדה רק לסופרים לא תזכר כלל מתפלין ומוזוות) ובדבר הרצועות ברר לו רק זאת שהעורות שנעשו בהם מלאכה אוכלי רשב"ג שאסורים לקשור בהם תפלין ואין הטעם משום שצריכין עבוד לשמה כמו שהבין קירכהיים, כי"א משום בזיון מצוה, לבל יקחו הרצועות שקושרין בהם את בהמתיהם וחמוריהם ויקשרו בהם את התפלין, אבל מה שנראה ברור במסכת הזאת הוא: שקראו לתפלין בשם קמיעות, כאומרה "הפך את הקמיע למעלה", "רי"א ניתנה לתוך קמיע" והיא ראייה ברורה למי"ש (בצר 67—28) שהתפלין שתקנום פעם ראשונה נתקנו כעין קמיעות והיו השמות "תפלין" ו"קמיע" שמות נרדפים ואולם מההלכה הנאמרה בראש המסכתא שאם עשאו כעין קמיע פסולה נוכל להוכיח שהמחבר הזה ראה כבר את התפלין שנתקנו בימי האמוראים ושהמה השתרלו לאסור בצורת קמיע (מטעם אשר אמרנו בפרקים הקודמים) ולכן השמיע ההלכה הזאת אם שאין אנחנו רואים שום מקור לה בשי"ם זולת ממה ששקל וטרי השי"ם בעירובין אם טריח אינש לעשות הקמיעות בצורת התפלין, וגם מזה ראייה לדברינו (שם) כי בימי האמוראים קבלו צורה אחרת —

G) כן נראה מגירסת המסכתא הזאת "סכנה שאין בה מצוה" שגם הוא מפרש שאין שום מצוה בהסכנה הזאת כמו שפרשנו לעיל (בצר 87—56) שאם אמנם נראה שנפלו שבושים ושגיאות בהעתקות הכת"י הזה, אבל אין לנו כל צורך לחשוב גם זאת לשגיאת המעתיק שהסברא נותנת כי בון אל האמת מטעמים שכתבנו שם. ואולם באומרה "נתנה על נקלה שלו והוא בית יד", נראה ברור שכונת המשנה באומרה "בית אונקלי שלו" הוא הבית יד (האקען) שבסם תלו היהודים הנוצרים את צלבם, ולכן קרא המחבר את שמו נקלה ומפורש ואומר והוא בית יד כלומר (האקען) שתולים עליו את צלביהם, כי הלא אחת משתי אלה נוכל להגיד "או שהמחבר הזה גרס במשנה (דמגולה) על בית נקלה שלו, וקראה המשנה את שם המקום שנתנו בו החיצונים את תפליהם בשם "נקלה" שבשום אופן לא נוכל לפרשו על אָרמעל, — ואך המשנה כנה את הצלב בשם הזה, ולכן אמרה "בית" (4) ר"ל מקום הנקלה שלו, ולכן פירש המחבר את כונת המשנה שהיא "בית יד", או כי המחבר שינה בכונה את לשון המשנה והוא קרא אותו "נקלה" ולכן פירש שהיא בית יד, ר"ל שנתנו את התפלה על הצלב ממש, והוה הוא בית יד להתפלה, אבל איך שיהיה לא כון המחבר הזה לבית יד הנקרא אָרמעל כי אז היה אומר והוא "בית-ידו" כאומרו מפורש על נקלה שלו, ואם גם נאמר שגם פה הוא טעות המעתיק וצ"ל "אונקלי" תחת "נקלה" גם אז פירושו. "הוא בית יד" שזה בלתי כל ספק אינו משובש ראייה לדברינו שכתבנו (בצר 65) למעלה.

ואולם ממה שכתב במבי עברו של ר"ג שהניח תפלין ועל ר"א שנתן תפלין וכן מצינו בירושלמי בפ' מי שמתו שאומר פעמים רבות "נתן" תפלין תחת "מניח". וכאשר תאמר גם המשנה "נתנה על פס ידו" כו' הדרנא ממי"ש בהערה 3 צר 57

(4) ע"ש צר 65 שהבאנו כל המקומות שזכור שם אונקלי במשנה ובשי"ם וזכור בפ"ט בלא מלת "בית" ורק מה במשנה מנילה נאמר, בית אונקלי.

כי שבי לא הניח תפלין רק נתן לאחרים, ואך הננו מוצא בזה ראייה לדברי שבעת תקנו התפלין שתהיה כקמיע או במקומה לא הנבילו כלל מי המה המותרים להניחם וכמ"ש לעל צד 35 ואך העלו קדושתם על הפולקמאריען הישנה ומבי עבדו שהיה כשר לא מיחו בו חכמים אם שר"ג בעצמו לא הניחם — ואין להאריך —.

עוד נראה בבכבת הזאת שתלה ברא"א את המאמר „גדולה מצות תפלין שכל המקום אותה מעלה עה"כ כאלו קורא בתורה שבכבילתא ובמדרש שוח"ש לא אמרוהו בשם ר"א, וכבר הוכחנו (צד 49) שר"א בן הורקנוס (הנקי הגדול) לא הניח תפלין כלל בראיות נכוחות, הנה מוכרחים אנו לומר שגם פה נתוסף יור בשם אליעזר או כי קראו את ר"א בן ערך בלא יור רק להבדילו מחבירו הוה אבל באמת היה שמו „אליעזר" כשם בן הורקנוס ופה כתב סתם ר"א אפשר שהיה המעשה⁵⁾ הוה עם ר"א בן ערך שהעיר עליו גם בירושלמי שלא הלך ד"א בל"ת. אבל עכ"פ נראה כי החנדה „וראו כע"ה כי שם ה' כו"ו" שתלו גם אותה ברא"א הגדול לא הביא המחבר ולא ידע כלל ממנה שאלו ידע ממנה הביא גם אותה בשם ר"א כאשר אמר בשמו המאמר הנ"ל. או כי ידע המחבר מן המאמר הוה בשם אחר ולכן לא כתבו מאהבת הקיעור כאשר נראה מלשונו, ואנחנו כבר הוכחנו כי ר"א אינו יכול להיות בהע"מ „וראו כע"ה" הנ"ל יען שהוא אמר „והוה לך ולא לאחרים לאות" ואך יסתור את עצמו? —

מותר הדברים שיש לעיין ולפלפל בדברי המסכתא הזאת נשמוט את ירינו כי אין זאת מלאכתנו פה, ואך שמנו ציון כוכב⁶⁾ בזה במקום שנאמר בה לא כהנאמר בש"ס בבבלי וירושלמי ובמקום שהח' קירכחיים לא תקן כהלכה בציונו. יעין הקורא אהריהם וימצאם ואנחנו לא נוכל להאריך יותר, ובה נסיים גם את הפרק הזה.

פרק ו.

(שאלות ותשובות מן השמים)

מתשובות שבאו מן השמים נראה שהעולם מניח תפלין שלא כדעת הקב"ה. שהשואל את השאלות לביד של מעלה לא הניח תפלין בכל יום, ורק אולי ס"א בשבוע, אך אחרו התשובה שקבל — תשובה מן השמים הנה להם לישראל מוטב שיהיו שוננים, על השאלה מדוע לא יתנה העולם בציצית. רבנו גאון אר"ן נתנים הסכמות על תשובות מן השמים 1

א) כפתחתנו לספרנו הזה אמרנו שהדבר מכאי לירי השתוממות מה שאינו מוכרע עד היום אך להניח הפרשיות בבתיהם, בחלק המעשי פ"ב ס"ו (צד 60) אמרנו שהמצוה הזאת מיוחדת מופלגת כו"ו כו"ו לא נמצא את הקב"ה עושה שום מצוה זולת מצות תפלין, ועד כמה נשתומם ונתפלא עתה כמה שנודע לנו שהמצוה הזאת מיוחדת היא שנרע דעתו של הקב"ה כביכול בעצמו, לענין הנתת הפרשיות, ונתפלא ונשתומם עוד יותר שדעתו ב"ה, לא נתקבלה להלכה ואנחנו ר"ל המון העם המניח תפלין, לא נשגיח על דעת הקב"ה ונעשה היפך מדעתו, — ר"ל נניח התפלין שהקב"ה כביכול אומר עליהם שהן פסולות —.

⁵⁾ המ"ל את המסכתא הר"ק אמר: ויש יתרון להמסכתא הזאת על שארי מסכתות מפני שאין בה ספורי מעשיות ואינו יודע מדוע ירע בעיניו ערך ספור המעשה הוה?

אך אל נא תרמה הקורא כי מהתל ומלגלג אני או כי יצאתי מדעתי חלילה!
קום קרא עמדי והשתומם גם אתה הרי שלך לפניך בספר "שאלות ותשובות מן
השמים" שנדפס בקאָנגסבערג (בשנת 51) בחסכמת הרב "בעל הכתב והקבלה"
ומיוחס להקדוש ר' יעקב מקורביל ולא דבר בדוי הוא זה כולו ר"ל מהמביא
לבית הדפוס את השו"ת הנ"ל כי כבר נזכר בשו"ת רב"ז בתשובה יוד לחלק
ד' "שכבר שאל דבר זה אחד מן הגדולים בחכמת הקבלה שמו ר' יעקב והיה
שואל מן השמים". וכן בתשובה תקל"ב מחלק שלישי יאמר: "וכן יש בידי קצת
תשובות ששאל אחד מן הראשונים מן השמים ע"י התבודדות ותפלה והזכרות
שמות והיו משיבין לו על שאלותיו" ושם תמצא את הדבר הזה לא ברמז ולא בסוד
כ"א מפורש ממש —. ולמען הקל מעליך החיפוש הנני להציגה לפניך ככתבה
ובלשונה שם תשובה ב:

שאלה "ועל סדר פרשיות של תפלין כך היתה שאלתי, אנא מלך הגדול
והנורא חכם הרזים מגלה נסתרות. שומר הברית והחסד, הגדל נא חסדך עמנו
היום וצוה למלאכך הקדושים להודיעני את אשר נסתפקתי בפרשיות של התפלין.
כי יש מן החכמים האומרים הוויית באמצע ואם החליף פסולות ועתה מלך מלכים
צווה למלאכך הקדושים להודיעני הלכה כדברי מי ודברי מי אתה מחבב"
(לפי דברי השואל נראה כי לא לעולם מחבב הקב"ה את ההלכה, כי הוא שאל
שני דברים הלכה כדברי מי ודברי מי אתה מחבב) הנה נראה שהשואל לא שאל
כאיוה ימין שבוה לא נסתפק ואך על ההויות שאל —. וכשאלתו כך היתה התשובה.
"והשיבו: אלו ואלו דברי אלקים חיים וכמחלוקת למטה כך
"מחלוקת למעלה הקב"ה אומר הוויית באמצע וכל פמליא של
"מעלה אומרים הוויית כסדרן והוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם
"אכבר וזה כבודו בהיות פרשיות מלכיות תחילה" עכ"ל. אך הוא אלו ואלו דא"ח
אם הפמליא של מעלה אומרים החיפוך מהקב"ה ככיכול איני מבין (כי הלא הפמליא
של מעלה לא אלקים המה), כמו שאיני מבין הרמזים מבקרובי אקדש ואיוה פרשיות
הם מלכיות תחלה! — אבל די לנו לדעת כי תפלין דרש"י ר"ל הפרשיות כסדרן
(קשה להבין לשון המשיב מן השמים "הוויית כסדרן" אבל כנראה לא למד עוד
אז המשיב מן השמים לדבר צחות) המה נגד דעתו של הקב"ה ואנו מניחים אותם
אך השואל היה חכם יותר מרבנינו כי אחרי כל אלה לא נתבהל ולא הניח תפלין
רק לעתים רחוקות כאשר תראה משאלותיו הלאה —.

ב טרם אביא את תשובותיו הלאה ונביא ראיה מהם לקורות התפלין עם כל
שאני יודע ברור שלא מן השמים השיבו לו (כי אחת אמר ר' יהושע לא בשמים
היא והקב"ה אמר ע"ז נצחוני בני ולא בן אדם הוא ויתנחם ויתפיים להטימול
הגדול שנתן לו השואל הזה וישיב לו על שאלותיו) שעכ"ז מוצא אני בהם את
אשר אדרוש שבימי לא הניחו תפלין ועוד דברים רבים אשר אבאר הלאה, לא
אוכל להתאפק מלפסוע פסיעה לבר ולדבר מעט אודות רבנינו הגאונים המולולים
בכבוד שמים ונותנים הסכמותיהם ותעודותיהם על ספרים מוויפים כאלו, ואומר:
עד כמה אנו מצטערים על ההגדה כב"מ (פו.) בפולגתא של המתבתא
דרקיע בספק אם הבהרת או השער קדמה שהקב"ה אומר מהור וכולהו מתיבתא

אמרי טמא, ולא היה מכריע ביניהם וזלת רבה בר נחמני שאמר יחיד אני בנגעים ושלתו את המלאך-המות אחריו, שיבא להכריע בין החולקים; וכאשר יצאה נשמתו אמר טהור. שער כמה שהיא בולמת האלגארי הזאת להראות „שהאומר יחיד אני אם גם בנגעים ואם גם יפון לדברי הקב"ה, מוכרח הוא לפול בידי מלאך המות ולמות מיתה חסופה מבלי כל הצלה, הנה אחרי כל אלה היה יותר טוב שלא תכתב האגדה הזאת משנכתבה, ושהיו הרבנים עושים דבר טוב מאד אם היו מסירים הגדות כאלו מהש"ס מפני כבוד שמים. אבל מה עושים רבנינו? אחר מהם סומך על ההגדה הזאת וכותב בתשובתו את הרעת שהוא נוטה אחריה בשם הקב"ה ממש, (כידוע היה ר"י מקורבול מבעלי התוס' ונחה אחרי ר"ת) ואת דעת החולקים עליו אשר יכבד גם אותם, בשם פמליא של מעלה כולה, והשני מבלי להתחקות על שרשי הדברים, מבלי גם לבקר אם הכתבים לא נודיעו מירי איזה מויף, איננו בוש בעתים הללו לתת הסכמתו, שהקב"ה אומר ההיפוך ממה שאנו עושים, ועכ"ז אנחנו מברכים אשר קדשנו במצותיו וציונו. האין זאת חילול השם או גם חירוף ונידוף? — ולא תאמרו רבנים שאין אתם אחראים וערבאים למעשה חבויכם, הן לא ראינו ולא מצאנו גם את אחד מכם שיערער או יתרעם על הדפסת ספרים כמו אלו! וארובה כולכם קבלתם אותו בספ"י ושלמתם בעד הספר במיטב, ובקר רוח תביטו על דברים כמו אלה, מפני שמאמינים אתם באמונה שלמה שהדבר הזה שהקב"ה יחלוק עם בני המת יבתא שלו או הפמליא של מעלה, הוא דבר הרגיל ואינו יוצא מסדר היום, כי הלא, תלמוד מפורש הוא! — אבל ראו רבנים, התלמוד למרות ההגדה הזאת, ולמרות גם האותות והמופתים השמיענו, כי „התורה לא בשמים היא" הוא גם בהאגדה שלו לא אמר על דברי המתבתא דרקיע שהמה „דברי אלקים חיים", ורק על הת"ה העוסקים בהלכה בארץ המבארים, דברי התורה אומר התלמוד „שהמה דא"ח" ר"ל מפרשים ההלכה כ"א לפי דעתו שאומר „כי כן המה דא"ח"; אך לא בעת שישמעו שהקב"ה כביכול אומר ההיפוך מדעתם, ואחד מחבויכם בא ואומר שגם דברי הפמליא ש"מ דא"ח המה! — באה העת רבנינו — באה העת, כי תתאספו ותקנאו לשם שמים שלא יתחלל ותנקו את תורתנו את התלמוד חיי רוחינו מן האגדות הורות אשר הטילו בו מחרפי התלמוד ותדינו בשריפה את ספרי הקופים הבאים לעשות כמעשההם, ולא לתת הסכמות על ספרים כאלו שהמה לנו לחרפה ולבושת בזמן הזה. — בשמים סהדי כי בדם לבבי הנני כותב את הדברים האלה אם תשמעו ואם תחדלו, וכ"ז שלא תעשו מזאת, רובץ האשם בכם אם יקומו ישראלים חדשים ברוסיה ויהפכו את הקערה על פיה. — (ראה מחברתי „מצת מצוה ועלילת הדם").

ג) והנה ר' יעקב מקורבול וממרויש הזה היה בשנת דתתקצ"ג 4993 בריו של הסמ"ג, והיה מבעלי התוס' וזכר בתוס' (שבת ס"א) ד"ה דלמא בשם „הקדוש" (ואין כל ספק שמפני שהיה מפורסם לקדוש בימיו תלה בו אחד מחכמי זמנו השאלות ותשובות הללו כי עכ"פ לא הוא בעצמו חתום עליהם) וא"כ היה אחרי ר"ת כששים שנים אם נחשוב את הר"ת בשנת 4985 או כשלושים שנה אחרי פטירתו, שלפ"ד סד"ה"ה, נהרג ר"ת בשנת 4965 והוא מעיד על עצמו שלא הניח תפלן בכ"י, כ"א פעם אחת בשבת, ואמנם

גם ע"ז שאל מן השמים, אבל עכ"פ מהתשובה שכבר העתקנו ומהתשובה שנעתיק לקמן נראה ברור שמ"ש (בצד 31—30) שהתפלגן שעליהם דנו רש"י ור"ת לא היו ולא נבראו, היא השערה כאומתת גם בפי ר"י מקורביל הזה, כי מהשאלה ששאל על סדר הפרשיות נראה שעוד לא נסדרו תפלגן, וכמה שכותב הלאה נראה שלא היה מניחם, וא"כ רואים אנו שגם אחרי רש"י ור"ת וכל הדור ההוא, לא נשארו תפלגן מסודרות והא ראייה שר"י מקורביל הזה אומר שיש מן החכמים "האוכרים" ולא אכר "שנתנים בתפלגן של הויות באמצע" — (כי עכ"פ מעשה רב אפי' בפני כתבתא דרקיע) ובשנית הוא אומר בתשובתו ס' כ"ו "ומטעם זה אין אנו מניחים בכל יום" כמש בלשון התוס' "שאין אנו יכולים לפטר מזה" מפני מה רפוייה בדיננו" (עיין צד 76) ואומר שהסכימו לזה מן השמים — ועל מצות ציצית הוא אומר שהשיבו לו מן השמים (תשובה מ"א) הנה להם לישראל מוטב שיהיו שונגים, ומה נראה שלא נהגו גם בציצית אז — צא קורא נעים והפוך ברברינו שכתבנו בפרק ה' מחלק החוקי וברברי התשובות מן השמים שאעתיק לפניך ותראה כי קלענו אל המטרה וכוננו אל האמת עוד מרם ראינו את התשובה הזאת שעליה העירונו חברינו — ועוד זאת אוכיך מרם נעתיק לפניך את דברי התשובות כי הר"י מקורביל הזה היה מקובל גדול כאשר העיד הדב"ז וכאשר יכנה התוס' אותו בשם הקרוש ועכ"ז לא כתב שום סודות ברבר התפלגן וגם לא ידע עוד משימת ימין המניה כלל, כמו שלא ידעו ממנה יתר בעלי התוס' חבריו מפני שנשתכחה שיטת הגאונים לגמרי בזמן הארוך שלא נהגו בתפלגן כלל, והן הם הדברים אשר כתבנו בצד 35—34 (ובדבר הקנה ראה בהערה בסוף הספר). ואחרי הערתי זאת הנני מעתיק לפניך את כל שאלותיו ברבר התפלגן עם התשובות וכתבם וכלשונם:

ד) שאלה "על ברכת תפלגן אם ההלכה ברברי הגאון הר"ף שאם לא סח מברך ברכה אחת כו"י. תשובה "לא בסבי טעמא ולא ברדקי עצה כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירו ואת בריתי אקים את יצחק — אחד קראתו ובכורי אתנהו גם ברוך יהיה!" עכ"ל (תשובה ב) בכאה לירי השאלה והתשובה הזו, שגם פה נראה ההבדל בין מצות תפלגן לשארי מצות, שלא באה שום מחלוקת בשארי מצות כמה ברכות לברך וזמן הברכה, וכאשר נראה שמקור הדברים הוא "ממה ששלח רב חייא בר רב הונא על של יד מברך להניה כו"י" (מנחות לה, מב:) שהוא היה בימי אביו ורבא, ומהאמוראים שקדמו להן לא נמצא כלל מדברים על הברכות, ורק רב אחא אריכא משמיה דרב הונא שאל מאימתי מברכין עליהן והשיב בעצמו משעת הנחתן, נראה ברור כי התקנה לברך על התפלגן מאוחרת היא מימות האמוראים ומנהדרין דיבנה לא תקנו כלל לברך עהת"פ. הקורא הנבון אשר יעיין בדברי אביו ורבא שאומרים שניהם משעת הנחתן עד קשירתן וכן אם לא סח מברך אחת כו"י ואת כל הסוגיא שם, יראה כי דנו ברבר חדש¹) ולא נוכל עוד להאריך בזה, והרבר הזה מחוק את השערתנו שבימי הסנהדרין דיבנה אשר תקנום ראשונה, שתקנום רק בעין קמיע, ותכשיט כאשר הוכחנו לעל, לא

¹) וברור הרבר שכל הברכות הנאמרים בברכות (ס:) בולם נתחדשו אז ולא היה להם כל זכר בימי חכמי המשנה, ורק לק"ש היו נוהגים לברך, לפניו ולאחריו, וכל הברכות

תקנו שום ברכה עליה כמו שאין מברכין על קמיע ותכשיט, ואך בימי האמוראים שפשטה צורת קמיע תקנו הברכה וע"כ נפלה בה מחלוקת ועד היום לא הכריעו להלכה וע"כ מברכין האשכנזים שתי ברכות והספרדים והחסידים רק ברכה אחת, וגם פה אינם משגיחים הרבנים על התשובה מן השמים ועושים היפוך ממנה, אם כי החומרא בהוספת הברכה קולא היא אצל לא תשא את שם אלהיך לשוא שמפיז אסר מהרי"ק גם לברך ברכה אחת — (עיי"ש 78—77), ודי בזה.

שאלה: „על שאינם מניחים תפלין בכל יום אם היא עבירה גדולה ועונשה „מרוכה ואם דומה למי שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו נוטל שמכין „אותו עד שתצא נפשו או שיעשה, או אם יש לו מענה בעבור שצריכין גוף נקי „ושלא יפוח בהם ולא יישן בהם וכמעט זה אין אנו מניחים בכל יום? „תשובה אין אומרים במצות זו דומה לזו כי יש מצות קלות כגון סוכה ולולב „והדומה להם שהמבטל אותם עונשו מרובה שדומה ככופר בה ואינו דומה מבטל „מקצת למבטל כולה שלא נתנה התורה למלאכי השרת כ"ז ה שיבו לי באמת „(ומזה נראה שיתר התשובות לא השיבו לו באמת) ונראה שאין עונשו מרובה „כמבטל מצות סוכה אך פשיעה היא בירינו שאין אנו מניחין תפלין מיראת „שמא יישן בהם ושמא יפוח בהם כי טוב לבטל מקצתה מלבטל כולה" עכ"ל בתשובה כ"ו (ועי"ז לא הרהיב עוז בנפשו להניח) אך גם לא נתקררה דעתו בזה לכן שאל שנית שאלה „ועוד שאלתי על מצות תפלין שמצינו במכילתא כי המניח „תפלין כקורא בתורה וחקורא בתורה פטור מן התפלין ונסתפקנו בזה אם ר"ל „שנפטור מן התפלין אם יקרא בתורה או הלכה אחד או פסוק אחד כ"ו או אם ר"ל „בעת שקורא בתורה הוא פטור משום שעוסק במצוה פטור מן המצוה ועוד נסתפקתי „בהא דאמרו תפלין צריכין גוף נקי כאלישע ב"כ ויש שרצו לומר שהם „אינם נקיים כאלישע ופוטרים עצמן בזה או שלא הוצרכנו גוף נקי „רק שלא יפוח ב'. ועוד נסתפקנו על הא דאמרו פ"י בגופן קרקפתא דלמ"ת ופירשו „רבותינו דלא מנחי תפלין מעולם ושאלתי ע"ז הרב רב כאשר פירשו, שאם מניחים „אותם אף פ"א בשבת לא יקראו פושעים או אם הוא כאשר כתוב „בספרים שנקראו פושעים כל מי שיכול להניחם ואינו מניחם (איזה ספרים כתבו „זאת בימיו זולת הסמ"ג והתרומה?) כל אלו השאלות שאלתי ביחה, תשובה והשיבו „בני אל יקנא לבך בחמאים וגו' אשרי נוצרי עדותיו וגו' שאו ידיכם קודש וגו' „(כל אלו הוגנו) אם מן השיבו לו או כי הוא הוסיף לא נדע) ברוך ה' יום יום „בתנוני נא בזאת אם לא אריק לכם ברכה וגו' ואחר שעה השיבוני (כלי כל ספק „נסתפקו גם בשמים והתבוננו וחפשו בספרים מזה) כל פרשה שנאמר ונשנית לא „נשנית אלא לחדש בה דבר וכל מה שא"ח לא אמרו למעט רק להוסיף ולזרז „והוריו ה"ז משובח ואז תתענג על ה' ויתן לך משאלת לבך". — עכ"ל תשובה מ"ח. עוד תשובה אחת מן השמים מצאנו לא למותר להעתיקה פה, וז"ל: שאלה (מא) „על המקילין ואומרים שאם אין לובש כסות בת ארבע כנפות אינו חייב

האלו אשר תקנו האמוראים מקורם ממנה: הפרטים לברך ברכות הרבה מאד על כל צעד ועל כל שעל. וראה החלוק (8—7). והאמוראים קבלו הרבה יותר מהפרטים נגד הפעם שקבלו מהם חכמי המשנה וד"ל.

„בציצית דחובת גברא הוא (רק) כשילבשם ואם אינו לובש אין עליו חיוב (כלל) „או נאמר כל אדם חייב לקנות מלבוש בת ד' כנפות כדי שיתחייב בציצית? תשובה „והשיבו זו אינה צריכה לפנים שהרי כתוב למען תזכרו והנה להם „לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין עכ"ל. ומה נראה ברור שלא נהגו בימיו גם בציצית ולכן אומר הסמ"ג — שהיה בימיו — וקבלו אלפים מ' מצות תפלין ציצית ומוזה (עיין לשונו צד 85²) וראינו שגם השואל או המשיב הזה לא רצה גם לערער על המנהג הזה והניחו „בהנהגה להם ל' שרא"ל — צריך אני להעיר, כי השו"ת מן השמים האלו מכילים רק י"ז עלים קטנים מן $\frac{1}{32}$ בוגען ובהם ע' תשובות, וחלק השלישי מהם מכילים השו"ת בדבר תפלין וציצית, ומה נראה עד כמה נתחבטו בהם הרבנים בזמן ההוא, ועם כל רצונם והפעם להטיב מצב התפלין בימיהם, לא עלתה בידם עד שבא הסמ"ג ולימד שהם מותרים לכל אדם ולמורו זאת עלתה בידו אחר שהשתמש בחלומות היהודים והגויים. והרש"ל אשר כנראה, התקשה על חלומות הגויים האלה ולא הבין מה לגויים ולתפלין? מצא בשכלו החר פירוש נכון עליהם וז"ל בספרו „עמודי שלמה" (דפוס באסלאיה שנת 1560 חלק שני עשה דף ב') „חלומות הגויים, פי' שלא נמצא כמותו פותר חלומות וק"ל עכ"ל. ור"ל שהחלומות שחלמו היהודים, פתרו להם פותר חלומות מן הגויים שלא נמצא כמותם, שפתרון חלומם הוא תפלין —. ודי בזה.

פרק ז.

„אור זרוע“.

החדשות אשר מצאנו בספר אור זרוע, נדר סמבטיון ומעלה בזכורו יזכורו אם תפלין מותרים או אסורים כחול המועד, דברים סתרים היו להסמ"ג שהכריהו לחקן מצות תפלין, לשון הסמ"ג במע"ב. בספר אלה המצות נמצא כתוב שעל הציץ המקפת מאוין לאוין הנקי מוטפת יכתבו פי' ק"ש. דברי המסקנה בטעמה מסני מה לא החזיקו בני ישראל במצות תפלין.

א) אחרי שידענו את מבטם של בעלי התוס' שבתוכם הוא גם ר' יעקב מקורביל שכינו לשמו את השו"ת מן השמים הנ"ל ושהיה לפי דעת בעסרה"ר בשנת דתתקצ"ג (5993) שהיינו בימי הסמ"ג, נחשוב לא למותר לראות מה שכתבו

(²) הרה"ג ר"ח אָפּפּענְהיים בעה"מ, תולדות המשנה כתב לי בורה כסלו העבר בין יתר הערותיו על ספרי בדברים האלה: לדעתי אין לנו ראיה להחליט שהקרא וקשרתם לאות וגו' אינו אלא דיבור מליצי הלא כתיב וקשרתם וגו' וכתבתם על מוזהות וגו' אם סיפא דקרא בודאי (!) לא נאמר ע"ד משל ומליצה מנ"ל לומר שרש"א דקרא הוא רק דיבור מליצי, וכו' וכו' והשו"ת האלו ודבריו של הסמ"ג המה לו לתשובה שמה יראה שגם סיפא דקרא נתקבל בישראל רק ע"ד המליצה ולא נהגו בה עד בא הסמ"ג ואנחנו נאמר „שאם יאבה הרח"א להביא ראיות מן התחלת וסופי הפסוקים, הנה לנו ראיה נכונה להיפוך מדבריו שהלא לפני וקשרתם כתיב, ושמתם את דברי אלה על לבככם ועל נפשכם, וא"א לפרש הכתובים הללו רק בדרך המליצה, ומדוע יגרע והיו לאות וקשרתם מהכתובים הקודמים? ומדוע נאמר שחצי הכתוב הראשון או המאמר הוא ע"ד המליצה וחציו השני או המאמר שלאחריו ודבר לא ע"ד דיבור מליצי? אבל ונסלח לעונו כי רב הוא —. וכבר משלו חכמים משל לחולה טיפוש שאכל את הגייד אשר עליו רשם הרופא את סמי המרפא לקחתם בבית הרוקה, מאולתו להאמן כי אכילת הגייד תהי לו לרפואה —. כן היא הפרשה כולה וד"ל. (עיין במכתבו של הח' ראב"ן).

יתר החכמים היותר גדולים שבדור ההוא בענין הזה — ומפני שר' יצחק מווינא בעל „אור זרוע“ היה אחד מהגאונים הגדולים בזמן ההוא, ולדעת בעסדה"ד היה גם חבירו של הסמ"ג (אם כי אני כשאני לעצמי לא אאמין בזה מטעמים רבים שאין פה מקומם) וכתב הלכות רבות מאד בענין התפלין, נשלך את מבטנו גם על דבריו. ויען שעיקר גדול הוא לדעת סדר הדרורות בענין זה למען דעת מתי החל המנהג מהתפלין להתפשט בעת התפלה, ולהמון העם, נביא את תולדות האור זרוע הנ"ל, כפי מ"ש בסדר הדרורות בתחילת אלף השישי וז"ל: „ר' יצחק בעל אור זרוע מווינא „ברי' משה חכם גדול ונקרא ריא"ו, והיה תלמיד הר' יהודא מפרי"ש כנראה במהרי"ק „סצ"ו, ותלמיד ראב"ה כנראה במרדכי פ' אלו טריפות, ותלמיד ר"ש מקוצי כנראה „במרדכי פ' המפקיד ותלמיד ר' אפרים בר' נתן כנראה במרדכי פ' ג"ה. (שה"ק „דנ"ו) ונראה שהיה בזמן ר"מ מקוצי הנ"ל כי הוא היה ג"כ תלמיד ר' יהודא חסיד והיה רבו של מהרי"מ מרוטנבורג צ"ד עכ"ל.

ב) והנה אחרי שעברנו על דברי או"ז הנ"ל בשלשים וארבע הלכותיו (מן סימן תקל"א עד תקצ"ד) שכתב בדבר התפלין מצאנוהו: (א) יאמר הוא שראוי שיניחם רק אדם כשר בהיפוך מהסמ"ג שהתור אותם גם לרשעים, וז"ל „מכל „מקום קא הוינן שתפלין מצוה רבה וראוי לכל אדם כשר להחזיק בה (תקל"א). (ב) מביא שתי השיטות מרש"י ור"ת בענין סדר הנחת הפרשיות, ואיננו מכריע כלל, לא כתב מנהג העולם כמי, ולא הזכיר כלל את ההגדה מקברו של יחזקאל שהביא הסמ"ג וזוה נראה שלא ידע כלל מההגדה הזאת או לא אשגח בה (תקנ"ה). (ג) לא ידע להכריע מה המה התיתורא והמעברתא ונשאר בספק. (תקס"א תקס"ב). (ד) לא ידע להחליט דבר בענין מראות התפלין איכזה צריכין להיות ואך מביא פ"י רבינו אליקים¹) על הברייתא אין קושרין אותן אלא במינן שלא הקפידה רק שתהינה של עור ולא יעשה רצועות של ארגמן ובהברייתא הנ"ל משמע החיפוך מזה כי הברייתא תסים דבריה הורקנוס בנו של ר"א בן הורקנוס קשר את תפלין בלשונות של ארגמן (וראה צד 20 בהערה) ועל גנאי על רצועות אדומות פ"י הוא שהאדום הוא תכשיטי נשים וגנאי הוא לגברים, או משום חטמין שבראשו. שמה יאמרו מדם חטמיו נתאדמו (תקס"ד). (ה) תפלין מרובעות פ"י הוא בש"ד אליקים הנ"ל שהיו מרובעות רק בתפירה, ר"ל שיתפור אותם מכל הצדדים וכן יביא בשם רשב"א משאנץ שכתב „שאין מרבעין אלא מקום מושבין“ ור"ל שהבתים מלמעלה הם עגולים (שמעתי שהספרדים באיזה מקומות נושאים גם עתה תפלין עגולים) ומה שאמרו במשנה תפלתו עגולה סכנה, פירש הוא „שסכנה הוא לשאת את השם החרות על התפלין שנתקנו שלא כהלכתן, ואך אם עשה אותן מרובעות, ורק עשאן מתחת כעין אמגוא, או יש סכנה פן ינקרו את מוחו (תקס"ה). (ו) בדבר זמן התפלין לענין חול המועד אם יניחו תפלין או לא אנו רואים המצאה חדשה אמנם, והוא יען כי עיקר דבר הנחת תפלין היא מפני שהם נקראים אות, ושבת ויו"ט הם בעצמם אות ואך על חול המועד מסופקים אנו אם נקרא אות או לא, ולכן הסכים הוא שיבררו

(1) שלשה רבי אליקים היו בזמנים שונים ועל מי כוון בעל האו"ז לא נוכל לדעת, אך נראה שכיון על זקנו של המרדכי שהיה גם הוא כפי הטובא בסדה"ד בשנת דתתקצ"ו. והיה חתן ר' אברהם בר נתן הירחי —.

את הדבר מנהר סמבטיון ומן מעלה בזכורו, (ר"ל בעל אוב) שהראשון הלא שובת בשבת ויו"ט. ועל השני אחו"ל שבשבת אינו יכול לעשות מלאכתו מפני שהמתים אינם עולים בשבת ויו"ט. ולכן ישלחו לראות אם שובת הנהר גם בחוה"מ וכן אם המעלה בזכורו אינו יכול לעשות מלאכתו גם בחוה"מ, או היא סימן שגם חוה"מ נקרא אות ואסור להניח תפלין בו, אך אם הנהר אינו שובת ובעל האוב יוכל לעשות מלאכתו גם בחוה"מ או אינו נקרא אות וחיבין בו בתפלין. (תקפ"ט ללשון שני של רבינו אליקים).

ג) הרואה ומתבונן בכל ההלכות האלו בספר אי"ז הנ"ל יראה שהוא דן כמו על דבר חדש לגמרי, ושום מנהג בעניני התפלין לא היה בימיו, וכל השתדלותו היה גם הוא שיניח אדם כשר ות"ח את התפלין. גם הוא לא ידע כלל מהנחת תפלין רק בעת התפלה. כמו שלא ידע מההגדה מקבר יחוקאל ומן שני זוג תפלין. וההבדל שבינו ובין הסמ"ג במצוה הזו גדול מאד — עד כי כבר מאד להאמין שהיו חברים וקבלו תורתם ממקור אחד. — אולם כבר אמרנו כי להסמ"ג היו טעמים כמסים בדבר הזה שלא יוכלו אז לגלותם בפומבי, ומצאתי במוזעאום ספר ישן בשם „אלה המצות" או מצות התורה עפ"י הסמ"ג. ומביא שם גם הקדמת הסמ"ג שבתוכה מצאתי אותו „מתרעם על הנביאים שדברו ברמוים" והגוים מוצאין בהם רמזים על תורתם החדשה. וזוה נראה שדבר סתר יצוק בהדרשות שדרש הר"מ מקוצי בספרד כאשר הערנו בצד 88. ובאמת המתבונן בדבריו כמ"ע כ"ב שכתב להלכה, יראה שגם הסמ"ג בעצמו אחרי שכבר כתב כל המנהגים היה לבו נוקפו שלא יהיה ברכה לבטלה אם יברך על התפלין וכאשר העיר המהר"ק בצרק (צד 77—78) וכאשר יראה לקמן בלשוננו של הסמ"ג מצוה הנ"ל (אשר הבטחנו להעתיקו ככתבו ובלשוננו) ולכן יתכן שולוא הדברים הסתרים לא היה גם הסמ"ג עמל ביחוד בעד מצות תפלין או בעד כל שלש מצות תצ"ט הללו כחבריו. — ואולם מבטם ואמונתם ולימודם של רבני הדור ההוא בדחו"ל, יבין הקורא מן אות (ו) אשר הבאנו לעל מדברי האי"ז הנ"ל — ואין להאריך במקום שאמרו לקצר. —

ד) וז"ל הסמ"ג במ"ע כב. השיך לעניננו: „משפט סדר הנחת הפרשיות „בהבתים לדברי רש"י מימין הקורא האיש העומד כנגד ימין המניה קדש מימין „הקורא כו' כדאיתא בברייתא וכן פ' רמב"ם וכן איתא בש"מ שא רבא (1) „וזהו הסדר כמו שכתוב בתורה וגם במכילתא בסוף פ' בא תניא כתבן שלא כסדרן „יגזוז. אבל רב שרירא ורה"ג בנו ורבינו יעקב מפרשים דבית שלישי והיה אם שמע „בית רביעי שמע וסימן הוויית להדרי וה"כ יביאך והי' אם שמע סמוכים יחד, עוד סמן „אחר שינין שבכתים כנגד שין שבעור הרפוסים מבחין. דשין דקדש מכאן ושין „דשמע מכאן ומ"מ צריך לכתבן כסדר הכתובות בתורה כדתניא במכילתא כו' „ואמרינן בס' הקומץ כל בית שאינו רואה אויר החיצון פסול וכן אמר רב, ואם „החליף גווייתא לברייתא ברייתא לגווייתא פסול א"כ סדר הנחת רש"י פסול לדברי „הגאון וסדר הנחת הגאונים פסול לדברי רש"י וירא שמים הו' ש"ש²⁾ משום ברכה

²⁾ בצד 32 העתקתי החושש ומפ"ז אמרתי שדברי השו"ע „לא יעשה מן אלא המפורסם בחסידות" המה ג"כ דברי הסמ"ג בשינוי לשון מעט אבל אחרי אשר דקדקתי בדברי הסמ"ג הללו ראיתי כי טעיתי, כי הוא כתב „חושש", שהוא כמו שכתב מהר"ק

„לבטלה אם אינן מניח רק כדברי האחר מן הגאונים הלכך יניח שניהם.
 „שנים של יד בברכה אחת ושנים של ראש בברכה אחת שהרי יש שם בראש וכן
 „בורע מקום להניח שני תפילין כדאיתא בפ' המוצא תפילין ואם אינו יודע לכוון
 „המקום ולהניח שניהם אם כן יניח כדברי האחד שיי ושיי ויסלקם מיד ויניח
 „האחרים על סמך ברכה הראשונה, ואע"פ שמפסיק בין של יד לשל יד ברכת
 „תפילין הראש זה יותר טוב מלהניח (מלמנוע מהר"ק) לגמרי שלא יניח כלל מימי
 „נהגו בארץ אדום וארץ ישמעאל כדברי רש"י וכדברי רמב"ם וגם שלחו כתב מארץ
 ישראל שנפלה בימיה מעל קבר יחזקאל ומצאו שם תפילין ישינים מאד כסדר רבינו
 משה ורש"י — עכ"ל.

והנה אם אמנם כתבנו בפ"ד מה' החק (32) שהכתוב בשו"ע סי' לר' היא
 העתקה מהסמ"ג, אבל אחרי העיון נראה שלא העתיק נכונה, כי באמת גם הר"מ
 מקוצי לא הכריע כלל להלכה, וגם לא כתב איככה לנהוג וכנראה לא האמין גם
 הוא הרבה בהכתב ששלחו מא"י. וע"כ כתב שהורא שמים יחוש משום ברכה
 לבטלה, ואך רצה להנהיג התפילין בין העם לצורך השעה מטעם הכמוס אתו אז,
 וע"כ לא חשש כלל אם יהיו עפ"י ההלכה האמיתית והנהיג תפילין דרש"י ורמב"ם שהיו
 האחרונים לגבי הגאונים. כאשר באמת דקדק בדבריו מהר"ק אבל לייש לא פקר
 כלל איככה לעשות וסתם דבריו שכבר נהגו בארץ אדום כו' ולא הגביל המקום,
 שמשמע דרק באיזה מקומות נהגו כן — ובוה נראה שדעתו ממש כדעת האו"ז
 שאין אנו יודעים, ההלכה כמי ואך המציא המצאה חדשה באמת להניח שתי תפילין
 נגד ההלכה דבל תוסף. — וכן לפטור בברכה אחת את שני זוגי תפילין אם גם מניחם
 זאח"י, ודעתו הוא שעכ"פ יותר טוב להניח בלא ברכה מלמנוע שלא להניח כלל,
 ואין כל ספק שאם היו רבותיו של הסמ"ג נוהגים בתפילין כי עתה השמיע איככה
 נהגו רבותיו וע"פ איזה דעה הניחו — כיון שהוריע המנהג גם מארץ אדום וארץ
 ישמעאל כנ"ל. — וע"כ נוכל לצרף גם את הסמ"ג לעד שלישי שבימינו לא הניחו
 תפילין אפילו הגדולים שבהם. —

(ה) והנה הספר „אלה המצות" או „מצות התורה" הנ"ל שהבאתי לעל נדפס
 בבאסיליא שנת 1533? (בקונטרס תרי"ג מהרה"ה יעללינעק אינו) בשם הסמ"ג
 או עפ"י מצותיו, מצאתי דבר הראוי להשמיעו לפני הקוראים. וז"ל: „מצות עשה
 „לקשור תפילין ביד שנאמר וקשרתם. ציץ שקושרין על המצח המקפת מאוון לאוון
 „נקרא טוטפת בתורה. והוא נקרא בדהו"ל תפלין וכותבין בה פ' ק"ש וכו', (הדברים
 „האלה אנוח לכל קורא לפרשם כחפצו כי אני אך אתפלא עליהם אבל לא אבינם הישב
 „כי אינם מתאימים עם דברי הספר כולו) ואם יגזרו שלא יניחו תפלין כמו שקרה
 „בימי הכמי התלמוד וקרה ג"כ בפורטנאל ראוי שתעשה לך סמנים ותק שור חוט
 „השני על ירך לזכר דם הברית וכן תשים סימנים על מוזות ביתך
 ובשערך" עכ"ל וכבר כתבתי לעיל בס"ג שבהקדמתו אמר שרק בדברי התורה
 כתוב בלא משלים ורמזים ולא כן בדברי הנביאים שאומרים הגוים שיש רמזים על

„החוש" משום ברכה לבטלה, וכן אומר הלאה הלכך יניח שניהם. — שלדבריו חיוב
 נמור הוא על כל י"ש שיניח שניהם בכת אחת. ואך אם אינו יכול לכוון המקום יניח
 בברכה כו' וזה יותר טוב מלמנוע כו'. — והשו"ע הקל מאד — מבלי כל יסוד. —

תורתם החדשה, ומכ"ז נראה מפורש שהסמ"ג תיקן התפלין שיהיו לאות לאלה שנתערבו בגוים והיו עלולים לזנוח אמונת אבותיהם, וע"כ אמר שכל אחד מישראל שאין לו שני עדים שהוא יהודי איננו יהודי שלם (צד 84) שאין כל שום מקור לדברים האלו בכל דברי הרבנים והגאונים שקדמום אבל היא היתה תקנת הסמ"ג לצורך השעה והמקום³⁾ ואולם הרבנים שבאו אחריו הקדישו גם את הדברים האלה כאלו היתה באמת מצוה מן התורה שכל איש ישראל מחויב להיות לו שני עדים. וע"כ תמצא שאלה אהת ברדב"ז חלק חמשי וז"ל: **שאלה** „על ערל שמת אחיו „מתמת מילה אם מותר לו להניח תפלין בשבת שהרי אין לו אות בעצמו? „תשובה אע"פ שאין לו אות בעצמו בעל אות הוא (כאלו אינו יהודי איננו בעל „אות) אלא שמצד סכנתו ואונסו נתבטל ממנו האות אבל לעולם מצווה ועומד הוא „(לעשות מה למול א"ע? הרי פטור הוא) תדע שהנודר מן הערלים מותר בערלי „ישראל (היקש שוא כי בנדרים הולכין רק אחרי הכונה ור"ל).

1) נשוב לדברי האו"ז והחדשות אשר ראינו בו, בדבר פירושו של התוס' שבת מט. ד"ה כאלישע (צד 76) על מאחז"ל מפני מה לא החזיקו בהן הנה גורם האו"ז מפני מה לא החזיקו בהן בני ארץ ישראל —. ומביא בשם המדרש ולמדנו, את המעשה שכבר הבאנו בצד 70, עם הוספה סיום המעשה והוא: „נתעמף „(המפקד את כספו) שליתו ועמד והתפלל באותו מקום אמר לפניו רבש"ע לא הימנתי „אלא לשמך קרישא דהיה על רשין מקום צלי נח ורמיך ליה (במקום התפלה שכב „ויישן) אתגלי אליהו ז"ל על ההוא גברא אמר זיל אמור לאתתא דההוא גברא סימן „דהות לך עמיה אכלין בלילי פסחא חמיר (אמור לה סימן שאתה אכלת עם אישה „חמץ בלילי פסח) ובלילי צומא רבה מן ההוא מינא יבולי מקמת פלן (ובליל יוב"פ מין „פירות שהביא ממקום פלוני כנ"ל בביאור מלות הלול) נשתה ויהבת ליה כו" וסוף הדברים כיון שנודע לאישה אמר „מאחר שנתפרסם הדבר נחזור לסורנו" כי הוא היה גר, ומכאן אמרו „אל תאמן לגר עד עשרים ושתים דורות." והדברים האלה כתובים בפסקתא רבתי דרב כהנא פ' כ"ב ה' ואך בפסקתא כתוב מפני מה לא החזיקו בהן בני ישראל בלא מלת „ארץ" וכן במדרש עשה"ב (והיא הגירסא הנכונה) ומפרש האו"ז „מפני מה לא החזיקו בני ארץ" במצות תפלין מפני שחשו שלא יחשדו אותם „לרמאים כמעשה דהאי גיורא — א"נ מפני מה לא החזיקו בני א"י את לובשי „התפלין לקרושים וטהורים מפני הרמאים כמעשה דהאי גיורא" —. והפלא הוא על התוספות והרא"ש שדחקו עצמם בפירוש לא החזיקו בהן ולא השגיחו על המדרשים האומרים מפורש כמי"ש. וכמו שהביא האו"ז שיהיה קודם להם בזמן ולפי שני פירושו לא הניחו בני ארץ תפלין —. ומה שהוסיף מלת „ארץ" הנה הוסיף האו"ז מלת תפלין בתאחז"ל. התנאה לפניו במצות (ראה צד 12 הערה 9) ועל הדבר הזה העירוני הרה"ח ר"ח אָפּפּענְהיים אבל האו"ז מביא שהמאמר הזה הובא

³⁾ ר"ל דרשותיו שדרש בספרד וכמו שכתבנו בהערה צד 84 שגם מחבר ספר אלה המצות היה כנראה בספרד או בפורטוגאל. ואדבר ממנו במ"א כי לע"ע לא מצאתי שמו מפורש ומסופק אני בדברי החכם צעדנר ברשימתו. והרוצה לעיין בו ימצאהו ברשימת הספרים במספר Press Mark. 481. a. 20 — בכריטעש מוזעאום תחת השם Moses of Coucy.

בניזר ד', וגם שם לא נאמר "תפלין" כי הגירסא שמה מתאמת עם הגירסא בגמ' שבת קל"ג. ובמס' סופרים, וההבדל הוא רק בזאת שבשבת אמר "התנאה לפניו" ובניזר אמר אנאה לפניו ואין כאן חילופי נוסחאות כ"א המאמר בניזר מוסב על אומרם "אחה נאה נזיר". ופרך בגמרא דילמא אנאה לפניו במצות סוכה, לולב כו' וכו'. ותפלין לא קא חשב כלל וכנראה הוסיף זאת האי"ו מדעתו מפני שלא הבין מפני מה לא יחשוב התלמוד גם התפלין בין המצות ולכן חשב שזה מצות המעתיק. ואנחנו כבר אמרנו הטעם (שם) ונוכל לראות ממס' נזיר רק חיווק לדברינו — ואין לתאריך יותר. —

פרק ה.

י מין המניה.

שינוי מבטם של הרא"ש והרמ"ע על השמושא רבה. בעל הפרי מגדים לא ידע רק משלש שיטות בתפלין, חמשה דברים בתפלין נשארו במחלוקת בלתי מוכרעת, ובשלשה המנהגים שונים עד היום המחלוקת היא קנה המדה על קדמות הדבר וישנותו. התוספת על הגמרא הוא אוסף פירושים משנת 4927 עד 5060 לבר"ע. הרמ"א פסק להסוּך מהר"י קא"ו, מפני הקנקרציה.

א) אם נתבונן בדברי שלשה מטייבי לכת אלה הרבנים עמודי הגולה שהיו בסוף אלף החמישי ובתחלת אלף השישי, שכולם הביאו את דעת השמושא רבה לראיה לסדר הפרשיות כסדרן בתורה, והעלימו עיניהם מדעתו לימין המניה, שלא נוכל לומר כי טעו בדבריו יען שהוא סתם וכתב סתם לימינא (או כניסת הברצלוני לימיניה) כי הלא הראב"ד כתב דבריו מפורש ותמה על פירוש לימין הקורא וגם מדבריו העלימו עין ואין גם אחד שלא יביא דעתו גם לחלוק עליו, וכולם כבר ראו את דברי הראב"ד שהרי הראב"ד מת כבר בשנת דתתקנ"ח (4958) והיה בדור אחד עם הרמב"ם (וגם האחרונים הרא"ש הטור והב"י לא הביאו דברי הראב"ד כלל, והאחרון הביא דבריו בכ"מ ולא העיר עליהם בענין הזה (ראה צד 24 בהערה 2) נתפלא הפלא ופלא על ההעלמה הזאת, או כי כולם לא העמיקו בדברי שניהם השמו"ד והראב"ד ולא הרגישו כלל את ימין המניה, דבר שלא יאומן! ודברי הרא"ש שהשיג על השמו"ד ואמר והאי מלתא טעותא רבה היא דהא סדרא דכתיבתן היא אבל סדר הכנסתן כנרתקן שמע בבית ראשון בצד המניה כו' ר"ל כדעת ר"ת, סתומים מאד ואינם מובנים כלל גם אחרי התיקון שתיקן התוס' יו"ט. (עיי"ש במעדני יו"ט ובתפארת שמואל) כי כבר כתב הרא"ש לעיל "ואני תמיהני טובא על האי שמושא כו' אע"פ שיש בו קצת הוראות נכונות ומיניהו בועטות" (!) — וכן הלאה בסוף דבריו יאמר "ומצינו טעותא בהאי שמושא כו' ואין לסמוך עליו כלל" — והרמ"ע מפאנו בתשובתו כותב על השמו"ד, אחרי שהביא ובירר דעת השמו"ד שהוא לימין המניה ואמר שמשמעות פירוש המאמר כיצד סדרן אינו סובל פירוש אחר כו' עיי"ש בארובה, אומר: "והרין שמושא רבה משמיהו דגאונים אתמר שדבריהם דברי קבלה עלהו" כתוב טובה חכמה עם נחלה כי המה ירשו את מורשיהם של רבנן סבוראי והרבה "קונדרסין הגיעו אליהם ממהדורא קמא דרב אשי דאית בהו גלויי מילתא דלא "איתבררו בגמרא דילן" עכ"ל (קו) ומה רב הוא ההבדל בין דברי הרא"ש לדברי הרמ"ע?

ב) אם נחזור עוד להסתכל בדברי המתחבטים המחפשים למצוא את ההלכה

הנכונה בענין סידור הפרשיות, נראה כי לא חלקו כלל בסדרא ובמעם אך נחלקו בעדותם, חכמי לונל אומרים כי פתח מי את התפלן של רבינו האי גאון ומצאו אותם הוויית להדרי, והרמב"ם בתשובתו¹) להם יאמר גם הוא שפתחו תפלן של ר"ה ומצאו כדבריו, והראב"ד יאמר גם הוא בשם ר"ה שהוא אומר לימין המניה, וחכמי יעיד שגם רב שרירא אביו של רב האי אחו בשיטת הוויית להדרי, והרמ"ע מפאנו שהיה גם מקובל גדול החליט ואמר שר"ה תיקן תפלן ככל השיטות והדעות מפני שהוא היה בחיר הגאונים, וכל הד' שיטות שבתפלן כולם קדושים המה ולסודותיהם אין חקר, וע"כ אין להאמין שבחיר הגאונים יניה שיטה אחת שלא לקימה; ולכן מאמת הוא את כל העדויות ואומר שהתפלן שפתח זה לא פתח זה, וכל אחד מעיד על תפלו שפתח הוא ולא ידע מתפלן אחרים וכן מעיד גם הוא שפתח בעצמו תפלן בלות רבות ומצא אותם לימין המניה. ואנחנו הלא לא נוכל להכחיש את עדות אחד מהם כי כולם גאונים וכולם קדושים והרבר מביא באמת לירי השתוממות, שעד שבאו המקובלים נשתכחו לגמרי תפלן של ימין המניה ולא נמצאם בדברי שום אחד מן הראשונים שאינו מבעלי הקבלה, שגם הראב"ד הלא היה מהמקובלים — ולולא בא האר"י לוריא והתחיל להניח את התפלן דשמו"ר, שע"כ קבעו אותן שותי מימיו להלכה עפ"י הקבלה, היו נשכחים גם מן הכתובים ואין כל ספק שהיו אומרים על השגת הראב"ד שיש בההשגה הזאת טעות סופר, כמו שאומר הרא"ש על השמו"ר. וכמדומה לי שהרב רמ"ע מפאנו היה הראשון גם האחרון שביאר כל הד' שיטות וזולתו העלימו כולם את עיניהם משיטת ימין המניה ולא נגעו בה אפילו בקצה עטם — והא לך אות נאמן שבעל "הפרי מגדים" שהרבה לדקדק בכל נקודה וקוצו של יוד בדברי מפרשי השו"ע, ובמה שקדמום, הרבה לפלפל בדיני תרתי לריעותא, דיני ספק ספקא, נ"ט בר נ"ט, ונמל"ץ וברא לנו בטובו באמת דינים חדשים וחומרות מתוקנות אשר לא שופתן עין עד אשר סלל הדרך לפניהם בלבות הרבנים האחרונים להוסיף ולהחמיר. — הנה אחרי כל עומק עיונו ודקדוקו בדברי שקדמוהו, אחרי כל אהבתו היתירה להוסיף שיטות על שיטות בדברי הפוסקים, ואחרי אשר חפש חפש מחופש, לא מצא רק שלש שיטות בתפלן רש"י הר"ת והראב"ד ואת שיטת השמו"ר לא ידע מפני שלא ראה את דברי הרמ"ע הנ"ל. ראה דבריו על המ"א סי' ל"ד.

(ג) טרם נבא להגיד השערתנו בדבר הפלא הזה, אשר לא נמצא כמוהו בכל מצות התורה ודברי סופרים, החובה עלינו לשים עין על המחלוקת והפלוגתות בתפלן שנשארו לנו בלתי מוכרעות עד היום, ובשלשה דברים מהם, המנהגים שונים עד היום, והמה: א) סדר הנחת הפרשיות בבתיהן לימין דמאן, ואיכה ניחון כסדרן בתורה או הוויית להדרי. ב) כמה ברכות לברך אם על כל תפלה משתי התפלן ברכה מיוחדת, או ברכה אחת לשתיהן שבדעה האחרונה אחזו הרי"ף הרמב"ם רש"י והרשב"א (בתשובותיו) וכדבריהם פסק המחבר את השו"ע וברעה

¹ כבר כתבנו בהערה 2 צד 24 שהתשובה הזאת מוויפת היא כאשר נסתפק בה גם הב"י מאשר הרמב"ם יביא שם רמב"ם אחר מקורבה שהיה לפניו ולא הד"ם — אבל אם מוויפת הוא משמו של הרמב"ם, הנה עכ"פ כתבה איש אחד שהעיד שראה תפלו של רב האי, ונמצא עדותן מוחלכת — ודוק.

הראשונה הרא"ש הוא כמעט היתירי כזה, אבל הרמ"א אהז בדעתו (והאחרון כדאי הוא להכריע בכך מאזנים את כל חכמי ישראל) ולכן פשט המנהג באשכנז כהוראתו, ואך מפני שיראים שעכ"פ הם מברכים ברכה לבטלה, יוסיפו ברוך שכמל"ו לפיים את השם —. ואם סח בין תפלה לתפלה, שמורים גם המתווקים בדעה האחרונה שצריך לברך ברכה אחרת, ומעמם הוא שכיון ששתי התפלין אינן מעכבות זא"ז ואם סח בנתים כבר גמר אפוא את המצוה אחת והסיה דעתו ממנה ולכן בבאו לעשות מצוה אחרת עליו לברך על האחרת את הברכה הראויה לה, בא הרמ"א והוסף מדעת עצמו (כן ציין בשו"ע, אבל אני מצאתי זאת בהרא"ש סוף הל"ק, וכנראה לא גרס המציין זאת ברא"ש וגם לבי אומר לי כן כי לא אוכל להאמין שהרא"ש יפסוק אי-הגיון כזה ולכן אחשוב שההוספה הזו היא מן המדפיסים האחרונים שאחר הרמ"א ועיין בהערה) בלי כל מקור ובלי כל יסוד והגיון לברך שתי ברכות על תפלין של ראש² —. ג) אם להניח תפלין בחול המועד שמחבר השו"ע אסר להניח בו, בסמכו על תשובת הרשב"א בשם התוס' והראב"ד ומדרש הנעלם של רשב"י (הגדולים כהסמ"ג או"ז וסה"ת לא הכריעו ברור) אבל גם פה מצא הרמ"א מקום להקנקורנציה והניח "רא שח"ה חייב בתפלין (כאלו החול המועד עצמו חייב בתפלין) וכן נוהגין" וגם הוא מצא על מי לסמוך עצמו (ב"ש בשם הרא"ש) שאם אמנם הב"י עצמו פסק להיפוך אבל לחיות קנקורנט מותר כל האמצעים —. והנה בשלש אלו ההלכות המנהגים שונים שבמקום שלא נתקדש הרמ"א בקדושת מרע"ה ויותר ממנו שהמה הספרדים והחסידים, הנוטים אחרי הקבלה, יניחו שני זוגי תפלין, לא יברכו אלא ברכה אחת, ולא יניחו בחו"מ. ובמקום שנתקדש הרמ"א בקדושת התורה עצמה, נוהגים כהוראתו בכל אלו הדברים, ועוד שני דברים — שלא הוכרע המחלוקת שבהם עד האחרונים, — לא השגיחו האחרונים ויאזרו חיל להכריע את ההלכה והמנהג — (הם: ד) פתוחות וסתומות בתפלין מחלוקת הרמב"ם והרא"ש, שבוה עכ"פ השתדלו האחרונים לפשר ביניהם בהמצאות שונות (יעו"ש במקומם). (ה) זקופות או שוכבות שלא השגיחו כלל על דברי ר"ת והנהיגו זקופות —.

ד) כבר אמרנו כי מחלוקות כאלו לא תוכלנה לנפול בדבר הנהוג בעם משנים קדמוניות אשר המנהג והנסיון הוא הפוסק היותר גדול להראות לעם את

² אלו היה פוסק דבר כזה רב אחד שאיננו הרמ"א עם כל גדולתו, כי עתה אין כל ספק שהיו קמים עליו כל רבני דור ההוא והיו אומרים עליו דלא ידע כמילי דברכות כלום — כי איך ומאיה טעם יברכו על מצוה אחת ועל עשיה אחת שני ברכות טעין עשית המצוה, ואיה דוגמתה בכל המצות? אנו מברכין על גר הנוכה שלש ברכות, על תקיעות שופר שתי ברכות, אבל הברכות אינן שוכות כלל זו לזו ציונה להדליק נר, שעשה נסים ושהחינו — וכן בשופר — אבל קדשנו במצותיו להניח תפלין, קדשנו במצותיו על מצות תפלין, על תפלה אחת רק חרפה היא וכמעט בורית להגיד כזאת —. ובפרט שבאמת שינו הנוסחאות מהברכה רק מחפצם להבדיל שלא יברך שתי ברכות בנוסח אחד על שתי מצות תכופות, אבל דיש טעם וכונה לברכה זו או שניה שונה בטעמה וכונתה מברכה האחרת? יעין הקורא ולא ימצא —. אבל הרמ"א סקנאת הקנקורנציה עשה גם זאת והרבנים אשר ייראו לצעוק ולהריע על מאור הגולה — מצאו עצה למשמש בעת ברכתו גם את של יד ותהיה ברכת להניח על המשמש, האין זאת ולא תשא את שם אלוהך לשוא? —

והלכה הברורה ואת המעשה אשר יעשה, ורק בדבר חדש אשר נתיסד בזמן מאוחר וכל הלכותיו ככוסות בערפל ואשר יחל העם להחזיק בו בשתי ידיו כפי אשר יקבלנו מאת המעוררו לזה; ושהמעוררו בעצמו שלא עמל ולא חש רק על עצם הדבר להנחיתו בעם, לא חשש על המנהגים בו או אתו כי אחת המה לו אם רק יתקבל עצם הדבר אשר הוא רוצה להנחיתו בעם לצורך השעה והמקום, — ואך ברכות הימים אשר יבאו מורי הדת לכותבם על ספר לזכרון מבלי דעת את הסיבה אשר עוררה את המעורר יפלו ספקות בתקוני הדבר ההוא איככה לתקן, איככה להתנהג ואיככה לעשות אתו. — ומי שיש בידו קנה־המדה, יוכל למוד על קדמות הדבר וקנתו מהמחלוקות אשר יפלו בו ומה חולקיו, — ולכן אם גם לא היו ראיות אחרות ברורות, דיון היו המחלוקות אשר הבאנו בסימן הקודם להראות כי דבר חדש חרשו סופרים אשר לא נהגו בו מימים קדמוניות, (אנחנו כבר בארנו הדבר בחלק המעשי באריכות) וע"כ יחלוקו ויירבו בכל מעשה ובכל מנהג איך לעשות ואיך להתנהג. וקרוב הדבר לשער שאלה הרבנים שהיו בתחילת אלף הששי, אשר מצאו לנחוץ לצורך השעה והמקום לתקן ולהנחית בעם את התפלין אשר למען חזק את הדיים הרפות בה, מהראוי היה להרחיק ממנה כל מחלוקת, ובפרט בדבר שהיה רפויה בידם מימי קדם, שאם תרבינה בה המחלוקת לא יקבלו אותו העם כלל, לכן העלימו המה עין בכונה מאת שיטת ימין המניח, ובהרו בשיטת רש"י ור"ת שכבר נתפשטו ספריהם והגו בחבוריהם בכל המדינות ונתקבלו בספ"י מאת כל העם. — שאך עפ"י הדרך הזאת ועפ"י לימוד זכות היה נוכל להבין את אשר השמיטו יריהם שלשה עמודי עולם אלה (ששנים מהם נזכרו בתוס' הר"מ מקוצי נזכר ברכות יד: מג. ובע"ז יג.) והשלישי אולי נזכר גם הוא איוה פעמים בשם ור"י אומר, שלא הבחינו לדעת מי הוא הר"י הזה, וכן ספר התרומה ויתר המהברים הגדולים שהיו בזמנם משיטת ימין המניח שבאמת היא העקרית בסדר התפלין כאשר הוכיח הראב"ד והרמ"ע ושהשכל הבריא עומד לימנם שהגמ' לא ינה סדר המניח שהוא העקר וילמוד סדר הקורא שאין לו כל עסק בו, מה גם שהתפלין התומים הם ומכוסים ולא נתנו לקריאה שאם נתבונן בדבר שכלי כל ספק לא היה הר"מ מקוצי היחיד בדורו לתקן הדבר הזה, ומבלי כל תפונה נועץ בדבר עם חבריו הכמי הזמן ובפרט כאשר יעיד הוא על עצמו שנסע בארצות רבות לדרוש ולהוכיח, ולכן יתכן לומר שהמה הסתירו שמת ימין המניח מההמון מטעם שכבר נתפשטו ספרי רש"י ונתפרסמה גם שיטת רבינו תם שאם אמנם שניהם אולי לא כונו כלל להלכה מאחר שהם בעצמם לא נהגו בהם ואך לפרש את הגמרא פרוש כדרכם, (צד 30 בספרנו ואחרי כתבנו זאת מצאנו גם את הרמ"ע מפאנו יאמר מעין זה) אבל ליסד את שיטת ימין המניח יוכל היות כי העולם לא היה מקבל מפני פרש"י שכבר נתפשט ומפרש החיפוף וע"כ יתבטל הדבר לגמרי, וע"כ משום עת לעשות. הפרו הרבנים תורת ימין המניח לגמרי ועפ"י הפירושים המפורסמים בימיהם חרשו את התפלין ותקנו אותם, וע"כ לא העלו את שיטת המניח גם על שפתותיהם להמעיט את המחלוקת אחרי שלא היה בכחם לצדד אותה כולה. — ובוה נבין גם את הדחוקים אשר ידחקו עצמם בעלי התוס' בפרוש מפני מה לא החזיקו בהם — שהתוס' הזה לא נתחבר

בזמן אחד ואך החלו לאסוף דברי רבני הצרפתים והספרדים מימות ר"י בעל התוס' היינו ר"א תקק"ז (4927) עד נון או ס' לאלף הששי (5060) שהיה גם ספרו של הסמ"ג שנתחבר בשנת 5042 נזכר בתוס', וע"כ העלים עינו הכותב את תוס' ד"ה "כאלישע" מהברי הפסקתא האומרת מפורש מפני מה לא החזיקו בהן בני ישראל ועוד יוסרו ספקות רבות אם נאחו בידנו הכלל הזה שהתוס' הוא רק אוסף-פירושים מרבנים שונים בזמנים שונים — ובוה נוכל להבין מה שגם התוס' הביא ראיה מהשמו"ר רק לענין כסדרן בתורה ומשימת הימינים השמיט ירו, ועוד דברים רבים הנמצאים בתוס' כה וכה מענין התפילין ותישבו אל נכון מבלי כל דחוקים אם נחזיק בידנו את הכלל הזה שאחרוני בעלי התוס' תמכו את חפץ הסמ"ג ואת פעלו לצורך השעה והמקום שהיה ידוע להם⁽³⁾.

ה) ולכן נראה שמכל המחלוקות שנשארו לנו שהבאנו בסימן ג' לא השאירו אחריהם הרבנים שברור הסמ"ג ובעלי התוס' רק מכסדרן והוויות. שהסמ"ג אשר רצה להנהיגם בעם צוה להיראים שיניחו שניהם, ולהמון העם אחת מהן איזו שיחפצו — או כי לאחוז במנהג שנהגו בארץ אדום או כפי שמצאו בקברו של יחזקאל, ויתר הרבנים לא הכריעו כלל והניחו לכל איש לקיים כחפצו וכמ"ש המהר"ק אבל ביתר הדברים לא הביא הסמ"ג שום מחלוקות אם כי רש"י ור"ת חלקו גם בדבר המרכות אבל הוא לא הוכיחם כלל. וגם על ההנחה בחוה"מ לא הכריע מפורש וסמך עצמו על המנהג שינהגו כי לא זה היה העקר אצלו ואך שיקבל העם מצות תפילין היה כל חפצו וכל מנמתו ויתר המחלוקות חלקו רק האחרונים ותחילתם היה מהרא"ש, ששינה דעתו בסוף ימיו כאשר כתב בעצמו בהל"ק עי"ש ולולא חפץ הרמ"א לפסוק התיפך מהב"י כי אז עזב הוא את דעת הרא"ש, ולא היו כל מחלוקות ביתר הדברים — אבל מפני שהרמ"א חפש רק אחרי דעות הפוכות מפני הקנורניציה מצא אילן גדול ונתלה בו וינצה במלחמתו והשיטה הזאת — קורא יקר — היא סתם פתוח לפנדק ועל ידו תכנס בההלכה הזאת ועוד בהלכות אחרות ותמצא בחדרים הפנימים דברים רבים אשר לא תראם ולא תבינם ברשמייהם החיצונים —

⁽³⁾ והרה"ח ר"ח אפפענהיים יכתוב לו בסוף הערותיו על ספרי זו"ל: "עוד יש להזכיר שהגאון ר' מרדכי בנעט ז"ל שהיה אבדק"ק ניקאלסבורג ומדינת מאהרין הרעיש את רבני זמנו באשר רצה להוכיח שהתפילין שנעשו בזמנינו פסולין והרב הארינער השיב ע"ז וכמדומה לי נדפס תשובת הרב ר' אהרן חארינער בכבורי העתים חלק ב". ויען כי אני חפשתי בכבוהע"ת ולא מצאתי שאלתיו במכתב שנית והשיב לי "כי ס' בכבוהע"ת איננו תת"י ואם זכרוני לא יסעה (כי כבר עברו יותר משלשים שנה מעת ספר לי אבי הגאון זצ"ל מענין זה) הוא הוא המכתב אשר בו הוכיח הרב הארינער את הגאון רמ"ב מפני שכותב מש"ק אור הניגי ליום א' וכו' דלפי דעת הר"ן בס"ק דפסחים אור היינו בוקר אלא דנקט לישנא קלילא ועיין ג"כ בפסחים שם. זו"ל לא יכולתי להעלות על זכרוני והמכתב כמדומה נדפס בחלקי בכ"ע קודם שנדפס מאמרי הגאון ראפפורט זצ"ל" — עכ"ל. ואני חפשתי בכל חלקי בכבוהע"ת ולא מצאתי כלום בזה, ודברי הרב ר' אהרן חארינער המה לנמרי בענין אחר וגם ספרי בנעט לא מצאתי ולכן אבקש מהקוראים אולי ידעו המה מדבר הזה ויאילו נא בטובם להודיעני ולשובה גדולה אחשבה כי נפשי אותה לדעת את אשר כתב הגרמ"ב, ואת אשר השיבו לו.

פרק ט. ההגדות.

ההגדות שבתפלין לא נאמרו אלא כנגד הישועים. רובי ההגדות נאמרו מהחכמים דבני מערבא ואין בהם כל זרות. ר' יוחנן נלה על מצות תפלין וקרא אותה "מלה דלא מחוורא". ביאור כל ההגדות שבתפלין, ביאור ההגדה, מנין שהקבי"ה מתפלל? ביאור מאחז"ל שבעה מנדוין לשמים שלא נאמרו אלא כנגד הישועים. ההגדות שבעל פה מעניני התפלין —

אם נתבונן על כל ההגדות שנאמרו בדבר התפלין ונשים עין על האומרים את ההגדות האלה, תתחזק השערתנו שכולנה לא נאמרו אלא כנגד אמונת השלוש, או במלות יותר ברורות, נגד היהודים-הנוצרים שהיו בזמן בעלי ההגדות האלו, ואם נפרש את ההגדות עפ"י דרכנו הזאת, לא יהיה בהם כל זרות, וכונת האומרים אשר עטפו כמאמריהם תהיה גלויה לנו ונראית כשמן הצף על פני מים.

א) האמוראים בעלי ההגדות המה: ר' יוחנן הירושלמי, רב, עולא, ר' שמעון חסידא, ר' יצחק. ארבעה אבות האלו היו מראשוני האמוראים וכולם בא"י. ואם אמנם רב מלך אה"כ בבבל אבל היה מתלמידי רבינו הקדוש ור' חייא בא"י. (לכן חשבתי שני מפני שהגדותיו מעטות הן מהגדות הראשון) רב נחמן בר יצחק, רב ששת. (עוד אגדות סתם שלא נודע לנו שם האומר) שהאחרון הוא מהאמוראי בכל והראשון מסופקים בו סופרי הדורות אם הוא ר"נ סתם שהיה חתנא נשיאה, או אחד מקדמוני האמוראים שעלה גם הוא לא"י או ירד משם לבבל. והנה על ארבעה הראשונים יודו גם אלה האומרים שהאמוראים משי"ם בבלי ידעו אך מעט מיהודים הנוצרים מפני שהיו בפרס (השערה ברויה היא כאשר כבר אמרנו צד 62) שבימיחם ובמקומם נתפשטה תורת המשיחית ויהודים רבים האמינו בה. — וכבר אמרנו צד 70 שר' יוחנן הניח תפלין בפסח ולא בחג אחר רק להתנגד לתורת המשיחית ועתה נתבונן נא בהגדות של האמורא הזה ונבין את מטרתן.

ב) הוא (ר' יוחנן) אמר כל הקורא ק"ש בלא תפלין כאלו הקריב תודה בלא מנחה, וזה בלא נסכים. — הוא אמר הרוצה לקבל עול מלכות שמים שלמה יפנה כו' ויניח תפלין כו'. הוא דרש על ירבעם שהרים יד במלך שלמה, שחלץ תפלין בפניו. הוא אמר (הובא בשמו בשמושא רבה ברא"ש ובא"י) גדולה מצות תפלין יותר מן התפלה שזה צווי חכמים וזה צווי היוצר. (ר"ל מצות תפלין היא צווי היוצר) הוא אמר הואיל ושרינהו רבנן נמרון, והוא אמר על התפלין האלו: "כל מילי דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגיאין" ר"ל כל הדברים שאינם ברורים מסמכים אותם על הכתובים ממקומות רבים (ירושלמי ברכות פ') היה קורא. עירובין פ' המוצא תפלין) — והמאמר האחרון הזה אשר אמרו להלכה להורות, ולא לאגדה, מלמד ומבאר לנו את כל מאמרו הקודמים, שלא נאמרו אלא כדי להפליא ולהגדיל את המסרה אשר למענה נתקנה המצוה הזאת, ולהוציא מלב המתנגד אל המסרה הכללית. — ולבאר מעט את דברינו נציג פה את מאמר הירושלמי (שם) על השקלי וטריא אם שבת ולילה הוא זמן תפלין יאמר שם "אית דבעי מיכר לא אמר אלא הותן כו' אית דבעי מיכר נשמיעינן מן הדא והיה לך לאות כו', לית לך אלא כו' דאמר (כדיימר) ר' יוחנן כל מילי דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגיאין" עכ"ל. הרי לך שהרניש התלמוד שהתפלין הן מלתא דלא מחוורא, ר"ל דבר שאינו ברור, והשתמש פה בהכלל שנתן

ר' יוחנן (עמוד הימיני אשר כל התלמוד הירושלמי נשען עליו) שכל דבר שאינו ברור אבל נצרך ונחוץ לצורך השעה והמקום, סומכים אותו על כתובים רבים בתורה, ומוכן כאלו כי דברי ר' יוחנן שאמר „שהיא מצות היוצרת אינם יכולים להיות להלכה ורק ע"ד אגדה להפליא את המצוה וגם המאמר הזה בולט הוא שהוא נגד הישועים כידוע שהמה עשו את התפלה לעקר גדול בעבודתם; ודרשתו שירבעם חלץ תפלו בפני שלמה, אין כל ספק שכונתו היא „שעוד בימי שלמה נכנס הספק בלבו או גם כפר באמונת היחוד הצרופה שר' יוחנן קורא אותה בשם „תפלין“ והאות הוא שאחרי מות שלמה עשה הענלים — ודיים שני המאמרים האלו להיות לעדים על כל המאמרים המפליאים כאלו שנאמרו בשם ר' יוחנן או גם בשם אחרים לכל המבין לפרשם בדרך הזה — אם לא נשכח גם זאת שר' יוחנן בעצמו אחרי כל המאמרים הנ"ל לא הניח תפלין רק מפסח לפסח, ויתכן שגם מאמרו של ר' יוחנן הואיל ושרינהו רבנן, המכון האמתי הוא שאם התיירו החכמים לצורך השעה להשתמש בתפלין, ישמרו אותנו ודי למשכיל — ברם כל מאן דאית ליה עיינין פקחין לאסתכלא בהון, ינטור את כללא רבה הון דאמר ר' יוחנן מכל מילין דלא מחוורין בכולא תלמודא וינדע דעל תמניא מילון אמר ר' יוחנן דאינון אתאמרון למשה בטורא דסיני, ועיין בהתלוי חוברת ג' ובדברינו לעיל וחכימא שמיע ואוסף לקחא —¹).

ג) בשם רב נאמר: על השאלה ששאל בגמרא (ר"ה יו) פושעי ישראל בגופן מאי ננהו (ר"ל אלה הנרונים בגיהנם י"ב חדש ולא רשעים שנשמתן כלה כו') אמר רב קרקפתא דלא מנה תפלין וכבר דקדקנו בדבריו שאמר קרקפתא ולא אמר מי שאינו מניח תפלין כי הקרקפתא מה מיכה? אבל אין כל ספק שאמר זאת על הישועים שנשאו את התפלין לא על הקרקפתא כ"א על בית אונקלי שלהם, וכן על הצדוקים שנשאו אותם על מצחם כמבואר במשנה — עוד אמר רב יהורא בריה דר"ש בר שילת משמיה דרב קשר של תפלין הלמימי. ובירושלמי אמרו ר' ירמיה בשם ר' יצחק ושם הגירסא „קשרי תפלין“ ור' יצחק הזה היה צעיר מרב, ובתלמוד ירושלמי דיוק בשם אומר ההלכה והוא גם קשיש מש"ס בבלי ואלו אמרה רב היה ר' ירמיה אומר בשמו — ואולם הוא (רב) בעצמו היה רק רגיל בתפלין ולא הניחם תדיר, וכדאמרינן בגמרא (ברכות) רב משי ידיה קרי ק"ש ומנה תפלין ואם אמנם שם יתרץ כי שלוחא הוא דעוית, אבל גם מזה נראה שלא לבש רב תפלו בכל יום בקומו ממשכבו — ואין להאריך.

ד) עולא אומר: „כל הקורא ק"ש בלא תפלין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו וכדפרש"י בלשון נקיה בלומר מעיד עדות שקר על הקב"ה. וגם בזה אין לפין שלא אמר אלא כנגד הישועים שהם מעידים כו' — וכן יבואר באמר ר"ש חסידא שהקב"ה הראה למשה „קשר של תפלין“ שבלתי כל ספק כונתו על קשר של היחוד הצרופה, המקשר את ישראל לאביהם שבשמים — וכן מאמר ר' יצחק מנין

¹ בזה הפרק קציתי מאד, במקום שמהראוי היה להאריך — כי השעה דוחקתי. וגם הספר נתרחב מאד לא כמחשבתי בתחילה והוצאות הדפוס אשר רבו למעלה לא אוכל עוד נשוא, ואם חפץ ה' יצליח בידו לכונן את מכתב דעתי „התלמוד והש"ע“ ידובר מהאגרות בכלל. ומאגרות התפלין ביחוד ונשלם את אשר חסרנו פה —

שהקב"ה מניח תפלין שאמרה בשמו ר' אבין בר אדא (איש ירושלמי) והוכיח מן הכתוב ובוזרע עוזו ואין עוזו אלא תפלין יפרש רק על אמונת היחוד הצרופה כאשר פירש אותו חייא בנו כאשר שאלוהו מאי כתיב בהו ואמר "ומי כעמך ישראל גוי אחד, והקב"ה משתבח ואומר אתם עשיתוני חסיבה אחת ואני אעשה אתכם חסיבה אחת וע"כ לא מצאנו בשום מצוה שיאמרו על הקב"ה שכביכול הוא מקימה אמנם מצינו את ר' יוחנן שאומר משום ר' יוסי בן זמרא "מנין שהקב"ה מצלי (מתפלל) וכו' שנאמר בית תפלתו" ורבא מפרש את התפלה שהיא "הי רצון מלפני שוכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת הרחמים, ואכנס להם לפנים משורת הדין". (ברכות ו:). אבל עם כל זרות ההגדה הזאת, עם כל מה שהתירו חז"ל לעצמם לנשם את האלקות כרי לאיים על ההמון, שהרואה יוכל לחשוב שיש להבורא שינוי רצון ח"ו, וכי כעסן הוא עד שצריך להתפלל שיגברו רחמיו על כעסו ועוד יגולו רחמיו על מדותיו כאלו יש לו מדות ח"ו ומדותיו בלא הרחמים המה ח"ו רעות מאד, שבאמת מביאים דברים אלו לירי גיחוך. — ועכ"ז האלגארי בולטת — שמעשי בני האדם כ"כ מגונים המה, כ"כ מעלים חרון אף, עד שגם הקב"ה בעצמו כביכול צריך להתפלל ע"ז שייכבשו רחמיו את כעסו. — ובשום צד איננה דומה ההגדה הזאת להגדת "מנין שהקב"ה מניח תפלין" שהאחרונה מדברת מאמונת היחוד בלי כל זרות. והבן.

ה) מאמר רב ששת שכל מי שאינו מניח תפלין עובר בשמונה עשה שגם הוא רק מאמר הגדי והא ראייה שגם מוני המצות לא חששו למאמרו ומנו רק שתי מצות בתפלין והוא היה בכלל, אם לא נחליש שנאמר גם הוא כנגד הישועים ואולי לא דייקו בשם האומר (כבר הראה סרה"ד ואחריו חכמי הזמן רבים שבש"ס בבלי לא דייקו בשמא) הנה אין גם בזה שום זרות כי רב ששת היה סגי נהור, והתפלין לא זוו מראשו והיתה חביבה עליו המצוה הזאת להיותה עליו כל היום בבית המדרש. וע"כ דרש גם הוא באגדה להגדיל את מעלת המצוה הזאת. — ואולם מאמר ח"ל שבעה מנודין לשמים (ראה צד 84) יתכן כי כולו נאמר אלא כנגד הישועים, כי בדברי הימים נמצא שהישועים הראשונים היו מונעים עצמם מאשה, ומנעו עצמם גם מלהוליד (כי רק מלכות שמים היה חפצם) (אם נסכים לחכמי הזמן האומרים שהאיסיים הם הם הישועים ר"ל שנתחברו אליהם אחרי נתפשטה אמונתם) וכן אמרו מי שיש לו בנים ואינן מגדלן לת"ת, שהישועים הרחיקו מעליהם את הלמוד ובהרו בעבודה כהחסידים היום, וכן חנכו את בניהם, ויתכן כי אחרים מהם הלכו הלוצי נעל מתאבלים על מות משיחם, או כי חלצו נעלם בהכנסם, לבית תפלתם שנהגו קדושה בה כאבותנו בבית המקדש, כאשר כתוב בן בספרי דבה"י להיהודים המשלשים ולכן אמרו "והמונע" מנעלים ולא אמרו "שאיין ל"י" כאשר אמרו על התפלין. — גם נעיר שההגדה האומרת שבהריסות בטר מצאו ארבעים סאה קצוצי תפלין גם בה אין כל זרות. אם נאמר שכונתם היה על מאמיני היחוד, או כי המקומות שראוים להנחת תפלין וארבעים-סאה הוא מספר הרגיל לחז"ל. וכן ההגדה וראו כעיה כי שם ה' נקרא עליך אלו תפלין²) והרואה תפלין בחלום יצפה לגדולה —

² ההגדה הזאת אין דוגמתה ביסוד ואמתתה, כי היא נתקימה בנו גם היום — כל עמי הארץ וראים אמונת היחוד הצרופה, ויראים המה באמת מפני העם הקטן המחויק

יפורשו בדרך הזה באר היטב בלי כל זרות — ולאחרונה נניד שמלבד הגדות הכתובות והנדפסות הנה עורן חיות וקימות גם עתה בפיות חובשי בית המדרש כהגדתן שרש"י בנשאו על זרעותיו את נכדו הילד רבינו תם, הסיר את התפלין מראשו ואמר רש"י שהוא יהלוק עליו בדיני התפלין — וכן תאמר ההגדה שכל החפץ לקיים מצות תפלין עליו להניח שתים (או שש) עשרה מיני תפלין ויש בה קורטוב של אמת גם בהגדה הזאת שאם נאכה לצאת דעת הרמב"ם והרא"ש בפתוחות וסתומות שתפלין ש"ז פסולות לזה, וכן זקופות ושוכבות לרש"י ור"ת, וגם, קשרי התפלין הכשונים לספרדים ואשכנזים, יתוספו לנו עוד שלשה זוג תפלין ויעלה מספרם לתשע, ואך הגדה אחת מתנוססת כאבן נזר בין כל ההגדות והיא כתובה בסדר הדורות (ח"ר צד 207) שרש"י ראה את פירוש הרשב"ם על הש"ס ושפרפו לפניו מפני שהוא מאריך מאד; אבל בלי ספק זה היה מפני שאחו בדרך הפשט וההגיון הישר, כנראה מחבורו על התורה — ובוה תמה השקפתנו הקטנה על ההגדות, אם כי לא נשלמה —.

פרק י.

מהדורא בתרא.

הערות מהרב הג' רח"א אפפענהיים. השנת המחבר עליהם — מהדורא בתרא, הערות והוספות על פתיחת הספר. הקירה מעשה על קיום המצות בימי הראשון הוכחה חדשה מהרמב"ם הלכות תפלה, שהתפלין נתקנו בימי ר"ג דיבנה —. פירוש ביבית ולמלשינים, עם גרסותיה השונות, בהבלעה. חתימת הספר.

(א) הערת הרה"ג ר' חיים אַפּפּענהיים¹.)

„על פתיחת הספר בכלל — לדעתי אין לנו רא' להחלם שהקרא וקשרתם
„לאות וגו' אינו אלא דיבור מליצי הלא כתיב וקשרתם וגו' וכתבתם על מזוזת וגו'
„אם סיפא דקרא בודאי שלא נאמר ע"ד משל ומליצה מני"ל לומר שרישא דקרא
„הוא רק דיבור מליצי ודברי הראב"ע בזה נכונים ואין לנו שום רא' לומר שרצה
„בוה לגלות טפח ולכסות מפתים²) וגם מדברי הרשב"ם שהביא לקמן אינו רא'
„לומר בהחלם שגם הוא סבר שהקרא לא נאמר אלא כעין משל ומליצה דכך כתב
„הרשב"ם „לפי עומק פשוטו יהי' לך לזכרון תמיד כאלו כתיב על ירך כעין שימני
„כחותם על לבך" כוונתו שהאות אשר אתה נותן על ירך תהי' לך או שתעשה (!)

בה ולא ירפנה — יראים המה, ממנו כי כל כלי יוצר לא יצליחו להסירו מאמונתו ומהוויתו
לכן ילחצו, ינקשו, יגבילו זכויותיו, ימרו את האויר אשר ישאף בן אמונת היחוד הצרופה
— כפרעה בשעתו שאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה — והתולדה ושונאי בני שם
וראו לנו את צרות ואמיתיות ההגדה הזאת — דוק ותשכח! ומה נעים דברי רב אחד
שאמר: לא מפני התפלין ש על הראש ייראו העמים אך מפני התפלין ש בראש —.

(תולדות בעש"ט) ניבא ולא ידע מה ניבא —.

(1) כבר אמרנו שהרב הנכבד לא אבה שנדפס הערותיו כסדרן, כה אמר במכתבו
אליו: „אין דעתי שיוציא את מכתבי לאור דברים כסדרן אחרי שאין לאל ידי לעיין
בהם היטב כאשר יאות בדברי דבר כפני קהל חכמי לב חוקרי קדמוניות" ובסוף מכתבו
יאמר, ובצפיתי ציפיתי שנמצא בו דברים שיש לעיין בהם וכאיש כמדודו נאמר די
לחכימא ברמיזא, עכ"ל. ולכן נברר שתים שלש הערות שיש לעיין בהם ונתנם לפני
הקורא כמו שהם — ונעיר עליהם למען יתבררו ויתלבנו הדברים —.

(2) עיין ס' ש בזה בצד 101 ס' ד', ותראה שיש ראייה והוכחה ברורה לזה.

„פעולה עליך כאלו נכתבו הרברים על ירך „בין עניך כעין תכשיט ורביד זהב שרגי לין
 „ליתן על המצה לנוי“ הרי (1) לנו שמה שיתן לזכרון יהי כעין תכשיט ההיינו
 „דבר הנראה רק שהתורה דקדקה⁽²⁾ במצות תפלין ביותר שלא תהי הנחתן בלי
 „כיונה כמצות אנשים מלומדה כמו שהזכירה את הכהנ׳ בנשאו את בגדי כהונה
 „באמרה ונשא אהרן את שמות כ״י וגו׳ ומטעם זה נראה לי שהיו נבוכים חכמי
 „ישראל אם טוב הוא שיניחו גם האנשים אשר אינם יודעין לכוון את התפלין מפני
 „שראו שהתורה חשה במצוה זו ביותר על כונת הלב, וזה מקור כל המאמרים
 „שהביא לקמן מפני שחשו איזה חכמים שלא יעשו ע״ה הנחתן עיקרית כעין תכשיט
 „בעלמא או כעין קמיע ויתלו בהן בוקי היות ואף שידעו שבכל מצוה ומצוה
 „כוונת הלב עיקרית אפשר שסברו שמתוך שלא לשמה בא לשמה לא כן במצות
 „תפלין שבה דקדקה⁽⁴⁾ התורה על כונת הלב יותר מבשאר מצות ועוד אני
 „אומר מאחר שהתורה פירשה לנו טעם המצוה⁽⁵⁾ שהזכרון היא עיקרית מנ״ל
 „לומר שלא צותה עשייתה והנה ראיתי לר׳ אברהם קראכמאל בספרו ירושלים
 „הבנוי׳ שטעם כמוס׳ ה׳ להם לחו״ל בקבעם להלכה שתקיעת שופר ונטילת
 „לולב בגבולין ותפלין אינו דוחין את השבת מפני שחשבו שת״ש לא נאמר
 „רק במקדש וכמו כן נטילת לולב וסברו ג״כ שהקרא וקשרתם וגו׳ אינה
 „רק דיבור מליצי, אמנם לפי דעתי השערה זו אין לה על מה שתסמוך דא״כ
 „מפ״מ נחלקו על הסמיכה⁽⁶⁾ שנאמרה בפ׳ בתורה ועוד למה אמרו דערבה
 „דוחה את השבת ובאמת כבר כתב התוס׳ בכתובות דפעמים עשו חו״ל חיזוק

(3) די לנו לעקם את הכתובים ולמה נעקם עוד את דברי הרשב״ם אשר שפתיו
 ברור מללו? ופרושו על בין עניך הלא מוסב על כאלו שהיו ולטוטפת נאמר בוא׳
 החבור והתוס׳ אשר הרנישו את ואו החבור הזה שהיא מורה מפורש שהדבר הזה שהוא
 לאות, יהיה גם לטוטפת שלא נשאד איפוא כל מקום לכתיבת פרשיות, אמרו, שהוא
 מולטוטפת רואים אנו כאלו נכתב בין פא לתיו (עיין בצד 111) כלומר עקום אחד מביא
 את השני, אבל אם לא נעקם את הכתובים, הדברים ברורים כשמלה, כפי פירושו של
 הרשב״ם שירד לעומק פשוטם של הכתובים, ואין להאריך.

(4) אפוא ראה שדקדקה התורה פה על כונת הלב יותר מבשאר מצות? הן היא
 רק מהק׳ מציין, אבל גם הק׳ הזה לא נאמר אלא אחרי העקמונית שמצאו לתקן לצורך
 השעה להניח תפלין ואשר חששו מאד ולבם היה נוקפם ע״ה, אמרו שלא יסיה דעתו
 מהם אף רגע — אולם לפי עומק פשוטם הלא אין כל מקום לק׳ הזה? והתורה לא
 דקדקה בה יותר מבשאר מצות מפני שלא צותה עליה כלל —

(5) לא טעם המצוה אמרה תורה שהזכרון היא עיקרית — אך היא לא רצתה
 כ״א הזכרון אם לא נאבה לעקם את הכתובים.

(6) כלל גדול אמנם מסור בדינו שאין אומרים במצות שדומות זו לזו, (ראה צד 131
 בשו׳ת מן השמים) אבל אם נחדור לראות נראה שאין כאן קושיא כלל, הסמיכה בעצמה
 כמעשה הקרבנות רפויה היתה בלב חו״ל אשר ידעו עד מאד שלא נצטוו על הקרבנות
 רק להרחיק מע״א, ובכל מקום שלא נאמר מפורש רצולהשמיט ידחם וע״כ רצו ב״ב לבטל
 את הפסח מפני השבת, ור״ג שראה שנתיקרו הקנים לא הספין אף רגע ויצא ולימד כי
 קרבן אחד פוטר הרבה לידות, הרבה ויבות, כי על אפם ועל חמתם היתה העבודה הואת
 כולה אך לא יכלו לעקור את הכתובים אף בומי הבית השני שאם בטלה שמה עבודת
 אלילים, לא נתבטלו הקרבנות אצל כל העמים שכניהם, ואצל הרומים שדיתה המשרה

„לדבריהם יותר משל תורה ופעמים לא הפריזו כל כך על המדה בזה⁷) וידוע שמצות שבת חמורה היתה לבני עמנו עד שלא רצו בני בתירא לדחות את השבת „מפני קרבן פסח אף שב״י עלו לירושלים לעשות ק״פ במועדו לכך אמרו שבגבולין „לא נדחה אפי' איסור שבות מפני ת״ש ונטילת לולב ובפרט מפני שהיו תוקעין „במקדש ונטולין את לולב א״כ לא תשכח המצוה בשנה שחל להיות ר״ה וסכות „בשבת ומטעם זה רצה ריב״ז לתקן לתקוע ביבנה שלא תבטל המצוה לגמרי בשנה „זו (ורחה את ריב״ב בקנה בעמדו לסתור דבריו ע״ש במס' ר״ה) אמנם מנ״ל לומר „שהיו מבטלין מצות תפלין בשבתי השנה⁸) מטעם שמא יעבידנו אם לא שהי' להם „טעם אחר וגם על עיקר דבריו שהיו מבטלין מצות תפלין בשבת משום שמא „יעבידנו יש להשיב להמעין בדיני שבות ואין להאריך עוד בזה.

ב) „אין לנו אלא תפלין ואליבא דר״י כו״ו. (שם צד 2) עיין בהלכות ממרים עד כמה נתחבטו הרמב״ם ומפרשיו בפירושן של אלו הדברים, והנה לא מצאנו שיקרא זקן ממרא ורק על אלעזר בן חנוך אמרו במשנה עיריות שפקפק במהרת ידים וכשמת סקלו את ארוננו. ומה שאמרו מפרשי הרמב״ם שהיתה קבלה ביד חז״ל שמצות תפלין יוצאת מן הכלל, הוא דבר בדוי ממש בלי כל יסוד. הן הכל מודים שהארבעה טושפת הם מר״ס ואיככה תבא הקבלה על הממרה את פי ההלכה הזאת, שהוא חייב מיתה, או שהוא זקן ממרא? ומוזה נראה עד כמה מן הזרות יש בפרושו של הרמב״ם על המשנה חמש טושפת, עם כי הוא בעצמו גמנם בזה בספרו היר — עי״ש. והרמ״ע מפאנו אמנם יאמר שהלכה למ״מ קראו חז״ל ד״ם, עי״ש בתשובותיו (קו, קז, קח.) וא״כ תתוסף עוד הלמ״מ גם לענין זה, אבל הוא כמעט יחירי בדבריו אלו וכל מפרשי התלמוד אמרו להיפוך שכל הלמ״מ נקראות ברחז״ל מצות דאורייתא — וכמ״ש בריש ח' החקי עי״ש — ואין להאריך ובאמת מצות תפלין היא היחידית אשר אמרו עליה החומר הזה כי הוכרחו לגזור את הנזירה הזאת מפני הישועים:

שם ומסתפקים בה, עיין מ״ש בפרק הקודם שהביאו בירושלמי את דברי ר״י על המצוה הזאת שאמר „כל מילי דלא מהוורא׳ כו״ו. וזכור זאת היטב —.

G הערת ר״ח אָפּפּענְהײַם. „לצר 2 והלאה:

„באמת ירענו שכמה מצות לא היו נחוגין בימים קדמונים ולא הכו שורש

בדם והיו מוכרחים להקריב קרבנות בבהמ״ק בעד הרומים וע״כ מעשו בה כל מה שיכלו למעט ובמנהגיה — ורא״ק צדק מאד בדבריו שבאמת אין כל זכר לשופר ולולב במדינה, והמה רק זכר למקדש.

⁷) במקום שידעו הכל שאין כל שורש למצוה בתורה ורק חכמים תקנוה עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, ובמקום שסמכו אותה על הכתובים, או גם במצוה מפורשת בתורה לא חששו לחזקה. והטעם טובן — ואין להאריך.

⁸) הטעם האמתי שאסרו תפלין בשבת ויו״ט נראה לי מפני שלא רצו לפרסם הדבר ולתת מקום להרמון לשאת אותם בעת שהמה בטלים ממלאכתם ומטיילים בחוצות קריה, כאשר כבר אמרנו לעיל (צד 118) שבעת שתקנו אותם מנהדיין דיבנה לא הנבילו כלל בעד המצוה הזאת וכל אפי' היו שוין בה כאיש כאשר כעבד כשפחה — ולכן אסרו אותה בשבת ויו״ט. ולא לחנם צעק ר' אליעזר לך לאות ולא לא חררים לאות —. והבן, ונקוט כללא דא בירך —.

„בקרוב העם, אשר הלכו אחר שרירות לבם ועברו ע"י, בימי חזקיה המלך חנו את
 „חג המצות כמצות התורה ובימי מנשה נתבטל הרבר עד שבא המלך יאשי' ועליו
 „נאמר כי לא נעשה וגו' — אמנם אם לא רצה המון עם לקיים את המצות אין
 „לנו ראי' לומר שלא צותה התורה עלינו או שכתובים שנאמרו בענין זה הם רק
 „דיבור מליצי וכבר נשאלתי מאחד מאוהבי אשר קרא הרבה בספרי הקדמות לתנ"ך
 „שחברו חכמי אשכנז איך שיהי' שאיסור נבילה וטרופה נאמר גם על המון בני
 „ישראל הא מבואר בס' יחזקאל שלא נאמר רק לכהנים וירוע שגם בגמרא נתקשו
 „בקרא נבילה וטרופה לא יאכלו הכהנים, ואמרתי שבאמת לא היו נוהגין בימי
 „יחזקאל במ"א ואם רצה הנביא לתקן מנהגי העם שיעשו כמו שנצטוו עליהן
 „בתורה מן הצורך הי' שגדולי העם יתחילו לשמור את החוקים ואת התורות⁹
 „ובעברם את המצות יהיו למכשול עון לכן אמר לכה"פ ימנעו הכהנים מלאכול
 „נבילה וטרופה ומהם יראו ומהם ילמדו שאר אנשים. אמנם אין ראי' מפורשת
 „בקרא שנבילה וטרופה היתה מותרת לזרים ומצינו ג"כ בס' ישעי'
 „שהנביא שחי איזה זמן אחר מות יחזקאל התרעם על האוכלים בשר חזיר וגו' וכמו
 „כן נראה שגדולי העם אשר עמדו לישראל אחרי שנשתכחה התורה והשתדלו לחזור
 „וליסדה יסדו ג"כ מצות תפלין רק שמצות תפלין היתה רפויה בידם ומטעם זה רבו
 „המנהגים בענין עשיתה והשתדלו החכמים שבאו אחריהם אל עמק השוה בענין
 „ובחרו להם את צורת התפלין שהיתה מצוי' ביותר בין האנשים אשר חזקו בכל
 „דבר שקבלו והוציא ממה כמה הלכות וממכו אותן אקרא, ועוד הלא מצינו שגם
 „בזמן הבית קבעו להלכה לומר פרשת ק"ש ב"פ ביום משום שנאמר ודברת בס'
 „וגו' ולא אמרו שזה ג"כ דיבור מליצי אלא שגמר¹⁰) לומר עיקרי האמונה ב"פ

⁹ לפי דבריך איפוא לא שמרו גם גדולי ישראל את התורות והחוקים וא"כ אתה
 מוצא לעז על המלכים הישרים שלא עברו ע"י, ובתוכם גם שאול ודוד, וכן גם הנביאים
 כשמואל ובני הנביאים, ואם שמרו המה איך יתכן שלא למדו מהם בני ישראל בזמנם?
 ואם שמרו המלכים הכשרים הנביאים וחסידיו בני ישראל מדוע לא נמצא כל זכר אף
 למצוה אחת מעין המצוה הללו שאנו דנין עליהם? אבל האמת תורה דרכה שאין לנו
 להטיל פגם בכל ישראל שהיו בימי הבית הראשון. עבודת אלילים אמנם לא נשרשה
 עוד מלבם כבימי משה, אבל העבודה הזאת לא הפירה להם כלל לקיים את החוקים
 והתורות שצוה ה' ע"י משה נביאו כל מה שידעו מהם, ולא קימו רק אשר לא
 ידעו בכתובים — ועד שלא יעלה בידינו לברר כמה דברים היו מן התורה
 לפניהם בימי הבית הראשון, לא נוכל לברר מה שמרו ומה קימו ואיך הבינו המה את
 הכתובים, וחז"ל אשר ידעו והרגישו בדבר הזה אמרו שרק מפני שלש מצות נחרב
 המקדש הראשון ע"י ג'ע' ושפ"ה. ועל הבית השני שקימו בו הרבה מצות ודקדוקי מצות
 אמרו כי כולנה לא הועילו ובעבור שנאת חנם נחרב — עשירים המה דברי התלמוד
 אם מדקדקים בו ולא נפלא מהם כל דבר! —

¹⁰ דבריך צריכים ביאור או תיקון אם גמרו לומר עקרי האמונה, א"כ לא ראו
 זאת בכתובים, אבל האמת הוא בדבריך המה גמרו לומר עקרי האמונה, וסמכו את
 הגמרא הזאת על הכתוב ודברת בס' ותרע כי המה תקנו רק ברכות לפניה ולאחריה
 ולא תקנו לברך, על קריאת שמע" כמו שתקנו גם על המצות דרבנן כהנוכה ומטילה,
 שאם כן הכתוב לקרות שמע בערב ובבקר, לא היה אוסר. בשבתך כביתך וגו'. —
 אך גמרו לומר בימי הבית השני עקרי האמונה. כמו שנמנו וגמרו על התפלה ונוסחה
 והדברים מובנים לכל מי שאינו מתעקש —.

„בכל יום ויום ובעת ההיא בודאי לא עלתה על דעתם לומר שהקרא וקשרתם וגו'
 „לא נאמר רק ע"ד משל ומליצה ועתה אהובי כתר לי ועיר ואחוך כי כמה דברים
 „אשר יש להקשות עליהם יתורצו הטיב אם נשים לבנו על מאמר אחד מהד מרבנן
 „שהי' בזמן הגאונים ואף שנראה שהוא רק מאמר הגרי עכ"ז נראה שהוא האיש
 „אשר ירד לעומק בונת חז"ל נכוחות דבר בתנא דבי אליהו זוטא פ"ב מצינו
 „שנשאל אם המשנה מסיני והשואל בודאי הי' מכת הקראים (עיין מאמרי בזה בבית
 „תלמוד ח"א) ואחר אריכות דברים כדרכו השיב לו כשנתן הקב"ה תורה לישראל לא
 „נתנה להם אלא כחמין להוציא כחן סולת וכפשתן לעשות מהן בגד." (11)

ד צד 4 הערה 16, אך פעם אחת נאמר תנא תפלין מרובעות הלמ"מ
 ואר"פ בתפין ובאלכסונו והתנא הזה נאמר בירושלמי בשם ר' יוסי בר ביבי שנמצא
 אותו אומר הלכה בשם רב הונא ובשם שמואל (מגילה פב) ולפ"ד סדה"ד הוא ר'
 יוסי בר בון שכמעט רוב התלמוד ירושלמי הוא על שמו. — ומה הוכחה ברורה
 שחכמי המשנה לא ידעו כלל מההלכה תפלין מרובעות ולכן אמרו כי עגולה היא
 רק סכנה להסב עליהם את עין החמון הנושא קמעות מרובעות — צד 5 ר"י
 מפריש עיין מה שכתבנו בפרק אור זרוע בדבר התוס'. ואחר העיין נראה לנו כי
 התוס' של הר"י מפריש נבלע בתוך התוס' הנמצא בירינו ותקנו הלשון בשבת דף
 מט. מפני תקנת הסמ"ג, ומהר"ק אולי לא ראה עוד את התיקון ההוא. — צד 7
 סוף הפתח גם בחיצוניותם, ועמ"ש בפרקים הקודמים שבעת שתקנו את התפלין
 בסנהדרין דיבנה לא ידעו עוד כלל מהשינוי של תפלין והמה נתקנו בזמן מאוחר
 מאד, כמו קשרי הרצועות כמו שהמה עתה בירינו. — (שנית את הדבר הזה פה
 מפני שנתברר לי הדבר אחרי כתבתי זאת בראיות ברורות שמירת האריכות לא
 אוכל לתת פה וגביאם במ"א א"יה.) שם בפתח שני „כ"ע שאנו מוני". רעה גדולה
 עשה לנו הרמב"ם ז"ל שעפ"י המאמר הגרי שאמר ר' שמלאי מתר"ג מצות מנה
 הוא את המצות ואחריו יצאו גדודים גדודים למנות המצות ולהתוכח ולחלוק
 בסדרן. והדרשנים לדרוש כמין חומר מלת „גרת" שהיא תר"ג. ועיין בהחלוק
 ובתשבץ (צד 19). ובקונטרס תר"ג מצות להרה"ח יעללינעק.

צד 8 „ואת בכור בנך תפדה", ועכ"ז לא ביטל משה את שרות הבכורים
 שהיו קדושים בעיני העם תיכף אחרי יציאתם ממצרים וקבל אותם לעבודת המשכן
 ועבודת השירות לכהנים ורק אח"כ כאשר נתחזק העמיד הלויים תחתיהם ואז לא
 יכול קורח להתאפק ויקרא למה תתנשאו על עם ה' ור"ל. ובדבר קורבת מצות
 בכורים למצות תפלין ראה מתבררו של הח' קליין שהבאנו למעלה במאמרו „טוטפת

(11) הוא אמר יתר מזה (חד"ב פ"ו), „משה אמר דברים מעצמו ויחסם
 ל הק"ב ה' ע"ש. וע"פ דבריו בפרק הזה אין אנו יודעים כלל מהו הפשתן ומהו הבגד,
 ומכאן תשובה גם לדבריך שאמרת הלאה „לצד 76 הערה 4 זאת המעשה הבגד להוציא
 מן הפשתן לקבוע שלא להניח תפלין רק בעת התפלה" בו ע"ל כי אין כאן לא פשתן
 ולא בגד, ורק צורך השעה והמקום. — וראה בס' טעם זקנים לבעל אמונת חכמים
 הרד"ג אבי עד שר שלום מבאוילה (צד 22) שאמר „וגם חכמי התלמוד אחרי שנשאו
 ונתנו בדבר על מצות תפלין אם היא דאורייתא או דרבנן העלו ש היא הל"ס מ"
 ואינם צריכין כל תיקון כמו שרצה ריה"ש בהחלוק. כי כבר בארנו שלא אחד מחז"ל
 ראה בכתובים את התפלין מן התורה. —

ע"פ התורה" — צד 9 "בביאור המלות וקשרתם" לדעת חכמי הזמן שספר משנה התורה נכתבה בימי עזרא והשם תורה שבע"פ מוסב על "משנה התורה" (עין בית יהורא לריב"ל צד 100 (ווילנא תקצ"ש) בבארו שם כי משנה התורה היא תושבע"פ) אין אנו צריכים לדחוקים כלל כי יתכן שהפילקטריא כבר החלה לצמוח ולהתנהג בעם שכתבו עליה פסוקים מתורת הצענרדא וועסמא או תורת ע"א אחרים הנהוגים אז בימי כותב את משנה התורה ולכן צוה הוא על סמך האמור בפ' בא. לחרות פסוקי התורה תחתם, ובוה יתכן שבתורה נאמר ולטושפת ולזכרון בוא"ו החבור ובמשנה תורה הפסיק ואמר והיה, והיו לטושפת — אבל לא דרכם דרכינו כמ"ש בפ"א מחלק הזה — שם "עבודת התמיד בבחמ"ק" והרמב"ם (בפ"י מהל' בלי המקדש) אומר: "לפיכך אין הכתן יכול לעבוד בתפלה של יד אבל של ראש אינה חוצצת ואם רצה להניחם בשעת העבודה מניחם" — עכ"ל. ואין כל ספק שאם אך היו התפלין בימיהם לא היו הכהנים ממאנים להניחם בעת העבודה בעת שקראו ק"ש ולא היו מעידים עדות שקר כמאחז"ל — אך התפלין לא נבראו עוד אז ולכן לא מצאנו אותם בעבודת המקדש —.

ד) צד 10 לפתח השלישי "האסיים". דעת חכמי הזמן הוא שהאסיים נתחברו ראשונה למאמיני השלוש, ואנחנו לא נכריע בזה מאומה, אם כי יש לנו מה לדבר בזה אבל אין כאן מקומו — שם ס"ב "ציפון בזהב" עיין בח' המעשי בהערת "מאיר נתיב" (צד 87) ותראה כי חזרנו מדברינו אלה. והנה הרמב"ם בפ' שני מה"ת כתב: "בימי רבן גמליאל רבו האפקורסים בישראל והיו מצירים ומסיתין אותן לשוב מאחרי השם וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בני"א עמד הוא ובי"ד ותקנו ברכה אחרת" כו', ובכ"מ כתב בשם הר' מנוח "היה להם להתחיל לאפקורסים אל תהי תקוה וי"ל דאגב אורחיהו משמוענן דמומר סתמיה אפקורס הוא" — (מזה נראה כי אצלם היתה הגורסא ולמומרים לא תהי תקוה) הנה נתקנה גם ברכת המינים מפני "הישועים" כי בימי ר"ג (50—40 למספר הנהוג) נתרחבה הכת הזאת ולא האפקורסים, ואולי חלו ידי הבקרת בהרמב"ם ותחת הישועים כתבו האפקורסים, ולדעתי המלה "ולמלשינים" היא מכילה את הכונה הזאת ר"ל נגד יחוד הצרופה והמבין יבין. וגם מזה ראינו נכונה שבימיו נתקנו התפלין מפני הכת הזאת ואין להאריך יותר. לצד 11 "מראיהם וצבעם" וכן היו תופרים אותם בחוטי פשתן עוד בימי רבי ור' חייא (מכות יא), לצד 13—12. "ובלי כל ברור עד היום הזה" הרב רח"א הנ"ל יאמר: "עוד יש להעיר אם אמנם "שנחלקו בענין סדר הפרשיות וכו' הנה מצות כתיבת ס"ת אין ספק שנושמרה "ונעשתה בכל דור ודור ואעפ"כ נחלקו בפתוחה וסתומה והפלתא נתרחבה עד ימי "הרא"ש שחולק על הרמב"ם בזה".

ואני אומר שמה שברור הוא להרב הזה ספק הוא ביד, כי לוא היו מצויים הספרים כי עתה לא היה שום מחלוקת, והמעט לנו הפלפולים בס"ת וכ"א אמר כי ראה בספר עזרא, בס' בן אשר, ועוד כאלה, לדעתי החלה כתיבת ס"ת אך בימי האמוראים וזאת היתה לעתים רחוקות מאד, ובערובין אמרו קיחת ס"ת כו' ואין ספק שכתובת ס"ת נתרחבה אח"כ מאלף הששי והלאה. דוק ותשכח —.

צד 13 "ובבא המקובלים כו'". הרב רח"א הנ"ל אומר: "אם נשים לבנו על

על דברי הזיות בעל הזוהר בפרט ובעלי ה"ע" (12) בכלל, יגרע בעיני רוב בני עמנו ערך רבי תורתנו ובפרט „בוטנינו" ע"ל. ואני אומר כי הזיות דברי הרבנים גם שאינם מקובלים שאנו משימים לב אליהם ברצון ושלא ברצון, אינם טובים או גרועים מהזיות בעלי הקבלה, אפס קצהו תראה גם במתברתי „מצת מצוה וכו'" בשם האמת נלחום ואת אשר תשים הוא בפינו אותה נשמור לדבר — ובאמת ואמונה נסיים ספרנו הזה (13) וה' הטוב יתן חכמה לחכמים ותבונה לרבנים ללמוד בעיון ובבקורת וללמד באמת באמתה של תורה ואל ישלנו בדבר הלכה אמן.

הערה לצד 4 ועוד.

הרב החכם הוקר דר. יעללינעק העיר כל חמתו על בעל הקנה ויקרא אותו „גב הבא במחתרת" ויאמר עליו שהיה במאה השלושית לאלף הששי אחרי שנתפשו הספרים הנדפסים ברפוס שנתחדשה אז ובשנת רל"ה נדפס הספר הראשון. ע"ש בקונטרס תר"ג מצד 45—40.

והנה אם כל ראיותיו של החכם הזה אינן מוכרחות, והשערותיו אינן מוחלטות, שבו ספרים מקודמים שלא נוכל לדעת על כרוך בדקדוק מתי נתחברו הספרים, לא נוכל להחליט שזה גב מזה, שאולי היה כהיפוך, וממ"ש בספר הקנה „רפוס" אין ראיה כלל שגם בסמ"ג שהיה לדבריו הכל שתי מאות שנים קודם שנתגלה הרפוס הזכיר ג"כ „רפוס" בדבריו שהבאנו בדבר השינוי של תפלין — ועל אופן רפוס כזה היה גם כונת בעל הקנה — אבל אין מנמתי פה לחלוק, ולהכריע כי בעצם דבר הספר (זולת זמן המחבר) דעתי ממש כדעת החכם הרא"י ועוד אני אומר שמאד יתכן שנתוסף בספרו דברים מהמקובלים האחרונים, כמו שנתוספו ביתר הספרים, אבל לא אוכל להעלים עיני ממעשה החכם הזה שהציג אותו על נס בדבריו האלו: „ועתה קום וקרא „איזה לקוטים מס' הקנה אשר קדוש יאמר לו, מקלל אנשי החכמה והמדע מלעוג על סברות ודוקשים של בעלי התלמוד בהריוסותיו ובפלפולו מבוזה את רבני זמננו" כו' ע"ל. ואח"כ מביא הליקוטים, אבל מה נשתוממתי לראות שכל הליקוטים המה מקוטעים בלי ראש ורגל ובכל המאמרים ראשם וסופם אומרים ההיפוך מהליקוטים שהביא החכם — ומהראוי היה להביא את המאמרים כמו שהם ולציין בהם את הליקוטים שהביא יעללינעק ואז היו משתוממים הקוראים כמו שהשתוממתי אני, אבל חס אני על הוצאות הרפוס ועל העת הזקנה, לכן אביא רק ראשית המאמרים וסופם במקום שהחסיר:

צד 44 ד"ה „דייני חוצה לארץ" החסיר ראשו, והחופה היא בפירוד כו' לעשות מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו וגם דייני כו" וסופו „עבירה נודרת עבירה, ואציל שאסור כו'. לד"ה „ביוקר גדול" ראשו: שכל דבריהם סוד והמו"מ פשוט הוא כמו כיסוי הקדירה

(12) אודה ולא אבוש כי הר"ת הזה לא ידעתי ביאורו.

(13) גם בפרק הזה אכף עלינו ההכרה לקצר מאד ולא עברנו הלאה במהדורא בתרא הזאת על יתר חלקי הספר אם שיש לנו מה להעיר ולהוסיף בהם — גם לא לקחנו עלינו המלאכה הזאת להקל על הקורא ולציין לו בכל מקום שכתבנו בשני החלקים הראשונים עיין בחלק העיוני או בחלק העיוני ותבאר, כי בדרך כלל נתבאר בחלק העיוני בכל מה שנגענו שם בעטנו, ובפרט השמטנו את ידינו מהוצאת הרפוס ומקוצר העת, ואולי יעורנו ה' להוציא את ספרנו מהדורא תניגה ואז נוסף עליו ונבאר את כל הסתום, — אחרי שכלי כל תפונה נצטרך להתוכח או להודות לדברי המבקרים החכמים אשר יחוו דעתם על ספרנו ובעינין הזה, אם יעניק לנו ה' החיים, ישרים דרכי ה' צדיקים וחכמים ילכו בהם וסכלים ואוילים יכשלו בהם —.

שלא ידעו מה שבתוכה וע"כ ביוקר כו' וסופו "ע"כ אסור להקל". (ציונו ט"ס וצ"ל ל"ח עא) — לד"ה ארו"ל הקב"ה מניח תפלין ראשו, אמרתי לו רבי ארו"ל, וסופו, אמר לי בני נראה שנתעב שכלך ועיניך עורין נתמלאו מהו עוון ט"פ כו' הרי טוטפת וכו' וכו" שבאמת הוא מקיים רח"ל. ד"ה, דברים שאין השכל" ועיין הקורא בפנים הספר צד 116 וימצא ראשו וסופו. ד"ה, הבאים אחריהם" החסיר ראשו: א"כ חז"ל ידעו סברית אלהות ומעמידין כל ענין ברצון הקב"ה וזהו לא תסור אבל, הבאים אחריהם" כו'. וסופו כי סדרו ידוע. ד"ה, "מה הם הג' ספרים" ראשו ועוד, וסופו, אל"ב הרבה תמחה וצעקת והתנא כל דבריו אמת כי באמת יצאו הדברים" וכו'. ד"ה, "כי אינו יותר טוב לדחות הערבה" ראשו, אל"ד בכלל הענינים מבלבלים את האדם כו' אבל לכתחילה שרוחים ר"ה מימי אדו משום ירקא ומשום מתיא ומשום ערבה, וכי אינו" כו' וסופו, ועוד הבא לא להיתר וחסר כו' אל"ב דע כי בהיות ר"ה ביום א' כו'. ומתוך הדברים כפי דעת חז"ל. ד"ה, נראה ע"ה" ראשו (צד 46) וחז"ל ראו שאין להם קיום בגלות אם לא התקונים הרחוקים ותקנו להם היתרים אבל באמת אינו מופר, וראה ע"ה" וסופו, "לכן מי שהוא ירא השם יזהר שלא ידור כו". ד"ה, "וי לכם ע"ה" ראשו, ובענין זה ראו חז"ל ואמרו עתיד אליהו לטהר ממורים ובאמת כו' שהאירורים בקלי קולות כותבין גושין וי לכם כו'. שם ובעונות נתמעטו המומחים וההדיוטים דיינים והולכים כמורים בספורים וכסומא בארובה כי מסוה העורין בעיניהם". איני יודע מה עול מצא הרב ועללינעק בדברים האלו, שהרים אותם על נס! אנחנו רואים מכל דבריו כי היה מבקר נפלא בזמנו והביט בעין חודרת על כל הנעשה סביבותיו. וכן במאמרו להלן, ועתה שמע בני מה עושים השוחטים" איני מבין מפני מה העלה גם את דבריו אלו על נס, ראה שם המאמר כולו ותראה כי לא הפריז בעל הקנה על המירה כלל ובפרט על השוחטים שבזמנו ומה היו הטבחים בעיני חז"ל? האם לא אמרו גם המה, "טוב שבטבחים שותפו של עמלק"*)? וכי לחנם חררו האחרונים את החרדה הגדולה הזאת והצריכו שדשושט יהא ירא את ה' מרבים כו' וכו'. שבאמת אלו שעוסקים בשפיכת דמים כל ימיהם אפי' של בהמה חיה ועוף צריכים להיות מצוינים בטבעיהם מזגם ותכונתם שלא תהינה מדותיהם משחתות, — ולכן אך מעטים נראה ביניהם אנשים מתוקנים ביושר ומדות, — ואין להאריך, עכ"פ יראה הקורא כי הקנה לא לגלג מחז"ל ולא נתן דופי בדבריהם ולהגות התנפל עליו חרה"ח ועללינעק כי לא נוסף הוא משארי המחברים בימיו —.

(* אמר המחבר כל ימי נצטרפתי על מאה"ל הזה, כי לא הבינותיו מה לשוחט עם עמלק? ומדו טוב שבטבחים! מה טיבו של הטוב הזה? — ומתחלה אמרתי אין זאת שבימיהם היה טבח אחד ששמו היה, "טוב" כמו שמצינו השם הזה במקרא אם יאכלך טוב יגאל, (רות) והטבח ההוא היה פשוט כפשוטו שותף של עמלק אחד שחיה בזמנם ולולא זאת לא יכולתי להבין השיבות מהשוחטים הטבחים עם עמלק כי אלה השוחטים אשר אני מכיר ישנם ביניהם גם חכמים וישיים במדותיהם, ובמנינה הזאת הייתי רוב ימי עד שבאתי למדינה אחת בכרכי הים ושם מצאתי שם חדש מתנוסס שאינו בכל העולם כולו והוא, "ראש השוחטים" "Chief schochet", הקרתי דרשתי הוטב אחרי השם הזה ואחרי גישה את השם הזה, ואורי עיני — נשאתי ידי ואמרתי עד כמה גדולים דברי חז"ל שכלי כל תפונה קראו מהם בל שונם את ראשי השוחטים, "טוב שבטבחים" עד כמה הטיבו לראות מראש אחיית דבר, עד כמה ירדו לעומק דעתם של "ראשי השוחטים" עד כמה נללו יחוסם ומקור מוצאם, טבעיהם מזגם ותכונתם למניהם, עד שירדעו לברור להם שוחטים נכבדים כעמלק אשר קרה את ישראל בדרך —. ופה וטוב בירוי אין זאת כי רוח אלהין קדישא בהן! —

Erziehung und Entwicklung

Erziehung - Bildung - Kultur

M. A. Rothmann

Leipzig

Ursprung und Entwicklung

des

Phylacterien-Ritus bei den Juden.

Von

M. L. Rodkinsohn,

s. Z. Redacteur des „Hakol“ etc.

PRESSBURG, 1883.

Druck von Löwy & Alkalay, Pressburg.

Im Selbstverlage des Verfassers.